Visų šalių proletarai, vienykitės!

LENINAS

RAŠTAI

22

SPAUSDINAMA
RKP(b) IX SUVAŽIAVIMO
IR TSRS TARYBŲ
II SUVAŽIAVIMO
NUTARIMU

ИНСТИТУТ МАРКСА—ЭНГЕЛЬСА—ЛЕНИНА при ЦК ВКП(б)

В. И. ЛЕНИН

СОЧИНЕНИЯ

Издание четвертое

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
1952

LIETUVOS KP CK PARTIJOS ISTORIJOS INSTITUTAS —
MARKSO—ENGELSO—LENINO—STALINO INSTITUTO
prie TSKP CK FILIALAS

V. I. LENINAS

RAŠTAI

Versta iš ketvirtojo leidimo

VALSTYBINĖ
POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS • 1953

V. I. LENINAS

22 TOMAS

1915 gruodis — 1916 liepa

PRATARMĖ

Dvidešimt antrasis tomas apima V. I. Lenino veikalus, parašytus 1915 metų gruodžio — 1916 metų liepos mėn.

Į tomą įeina veikalas „Naujieji duomenys apie kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje dėsnius. I dalis. Kapitalizmas ir žemdirbystė Jungtinėse Amerikos Valstybėse", kuriame Leninas sukritikavo antimarksistinę žemdirbystės nekapitalistinės evoliucijos kapitalistinėje visuomenėje teoriją.

Žymią tomo dalį sudaro straipsniai, kuriuose Leninas pagrindžia ir išaiškina bolševikinius lozungus ir proletariato uždavinius pasaulinio imperialistinio 1914—1918 metų karo laikotarpiu, demaskuoja atvirus socialšovinistus, o taip pat centristus, kurie yra slapti socialšovinistai. Prie šių straipsnių priklauso: „Oportunizmas ir II Internacionalo krachas", „Dėl opozicijos uždavinių Prancūzijoje", „Apie taiką be aneksijų ir apie Lenkijos nepriklausomybę, kaip dienos lozungus Rusijoje", „Vilhelmas Kolbas ir Georgijus Plechanovas", „Dėl „taikos programos" ", „RSDDP Centro Komiteto pasiūlymas 2-jai socialistų konferencijai", „Apie vokiškąjį ir nevokiškąjį šovinizmą" ir kiti.

Į tomą įeina garsioji knyga „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija", kurioje Leninas davė marksistinę imperializmo, kaip paskutinės kapitalizmo fazės, analizę ir parodė, kad „imperializmas yra socialinės proletariato revoliucijos išvakarės". Remdamasis šia analize, Leninas iškėlė naują teorinę nuostatą dėl socializmo pergalės iš pradžių vienoje, atskirai paimtoje, kapitalistinėje šalyje galimumo ir socializmo pergalės vienu laiku visose šalyse negalimumo. Šią genialią nuostatą Leninas suformulavo dviejuose straipsniuose: „Apie Jungtinių Europos

Valstybių lozungą", parašytame 1915 metų rugpiūčio mėnesį, ir „Karinė proletarinės revoliucijos programa", parašytame 1916 metų rudenį.

Tai buvo nauja, išbaigta socialistinės revoliucijos teorija, kuri praturtino marksizmą ir pastūmėjo jį į priekį.

Tezėse „Socialistinė revoliucija ir nacijų apsisprendimo teisė" ir straipsnyje „Diskusijos dėl apsisprendimo išdavos" Leninas išvystė toliau pagrindinius bolševikinės programos teiginius nacionaliniu klausimu. Straipsnyje „Apie Junijaus brošiūrą" Leninas kritikuoja politines Vokietijos kairiųjų socialdemokratų klaidas.

Tome skelbiami pirmą kartą į V. I. Lenino Raštus įtraukti dokumentai: „Nutarimo sušaukti antrąją socialistų konferenciją projektas", „Dėl 1916 m. balandžio 24 d. konferencijos. Delegacijos pasiūlymas" ir „Užsieninių organizacijų komiteto laiškas RSDDP sekcijoms", kurie atspindi Lenino kovą prieš Rusijos ir Vakarų Europos socialšovinistus už bolševikų partijos sustiprinimą, už internacionalistinių tarptautinio darbininkų judėjimo elementų sutelkimą.

NAUJIEJI DUOMENYS APIE KAPITALIZMO VYSTYMOSI ŽEMDIRBYSTĖJE DĖSNIUS

I DALIS

KAPITALIZMAS IR ŽEMDIRBYSTĖ JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTYBĖSE [1]

Parašyta 1914—1915 m.

Pirmą kartą išspausdinta 1917 m. atskira brošiūra „Žiznj i Znanije" leid.

Spausdinama pagal rankraštį

Книгоиздательство „ЖИЗНЬ и ЗНАНІЕ“.
Петроградъ, Поварской пер., д. 2. кв. 9 и 10. Телефонъ 227-42.

Библіотека Обществовѣдѣнія. Кн. 42-ая.

В. ИЛЬИНЪ (Н. Ленинъ).

НОВЫЯ ДАННЫЯ
О ЗАКОНАХЪ РАЗВИТІЯ КАПИТАЛИЗМА
ВЪ ЗЕМЛЕДѢЛІИ.

ВЫПУСКЪ I.

Капитализмъ и земледѣліе въ Соед. Штатахъ Америки.

ПЕТРОГРАДЪ.
1917.

Viršelis V. I. Lenino knygos „Naujieji duomenys apie kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje dėsnius. I dalis. Kapitalizmas ir žemdirbystė Jungt. Amerikos Valstybėse“. — 1917 m.

Sumažinta

Priešakinė naujausiojo kapitalizmo šalis turi ypatingą reikšmę šiuolaikinio žemės ūkio visuomeninei-ekonominei santvarkai ir jo evoliucijai tirti. Jungt. Valstybės neturi sau lygaus varžovo nei pagal kapitalizmo vystymosi spartumą XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje, nei pagal jų jau pasiektą aukščiausią jo išsivystymo lygį, nei pagal milžiniškumą ploto, kuriame panaudojama pagal paskutinį mokslo žodį įrengta technika, atsižvelgianti į nepaprastą gamtinių-istorinių sąlygų įvairumą, nei pagal gyventojų masės politinę laisvę ir kultūrinį lygį. Ta šalis — daugeliu atžvilgių mūsų buržuazinės civilizacijos pavyzdys ir idealas.

Žemės ūkio evoliucijos formų ir dėsnių tyrimas čia yra tuo labiau patogus, kad Jungt. Valstybėse kas dešimt metų daromi gyventojų surašymai („cenzai"), susieti su nepaprastai smulkiais visų pramonės ir žemdirbystės ūkių surašymais. Gaunama tokia tiksli ir gausi medžiaga, kokios nėra nė vienoje pasaulio šalyje ir kuri leidžia patikrinti visą eilę nuvalkiotų teigimų, daugiausia formuluojamų teoriškai nerūpestingai, kartojamų be kritikos, paprastai reiškiančių buržuazines pažiūras ir prietarus.

Ponas Gimeris žurnalo „Zavety"[2] 1913 metų birželio numeryje pateikė kai kuriuos paskutinio, tryliktojo, 1910 metų cenzo duomenis ir, remdamasis jais, dar ir dar kartą pakartojo labiausiai nuvalkiotą ir giliai buržuazinį — tiek pagal jo teorinį pagrindą, tiek ir pagal jo politinę reikšmę — teigimą, kad „Jungt. Valstybėse milžiniška dauguma fermų yra *darbiniai* ūkiai", kad „labiau išsivysčiusiuose rajonuose žemdirbystės kapitalizmas irsta", kad „didžiulėje daugumoje šalies vietovių"

„smulkioji darbinė žemdirbystė plečia savo viešpatavimo sferą", kad kaip tik „senesnės kultūros ir aukštesnio ekonominio išsivystymo rajonuose" „kapitalistinė žemdirbystė griūva, gamyba skaidosi ir smulkėja", kad „nėra tokių rajonų, kur jau nebevyktų kolonizavimo procesas, o stambioji kapitalistinė žemdirbystė neirtų ir nebūtų darbinės žemdirbystės išstumiama" ir t. t. ir pan.

Visi šie teigimai baisiai neteisingi. Jie tiesiog prieštarauja tikrovei. Jie yra vien pasityčiojimas iš tiesos. Ir ties jų klaidingumo išaiškinimu tuo labiau verta plačiai sustoti, kad p. Gimeris yra ne pirmas pasitaikęs, ne atsitiktinis žurnalo atsitiktinio straipsnelio autorius, o vienas iš įžymiausiųjų ekonomistų, atstovaujančių demokratiškiausiai, kraštutinei kairiajai Rusijos ir Europos visuomeninės minties *buržuazinei* krypčiai. Kaip tik todėl p. Gimerio pažiūros gali turėti — o gyventojų neproletarinių sluoksnių tarpe jau iš dalies turi — ypač platų atgarsį ir įtaką. Nes tai yra ne jo asmeniškos pažiūros, ne jo individualinės klaidos, o tik ypatingai demokratizuotas, ypatingai padailintas tariamai socialistine frazeologija išreiškimas *bendrų* buržuazinių pažiūrų, kurias visi lengviausiai kapitalistinės visuomenės aplinkybėmis prieina ir valdinis profesorius, einąs pramintu taku, ir smulkusis žemdirbys, išsiskiriąs savo sąmoningumu iš milijonų į jį panašių.

Žemdirbystės nekapitalistinės evoliucijos kapitalistinėje visuomenėje teorija, kurią gina p. Gimeris, iš esmės yra teorija didžiulės daugumos buržuazinių profesorių, buržuazinių demokratų ir oportunistų viso pasaulio darbininkų judėjime, t. y. tų pačių buržuazinių demokratų naujausios atmainos. Nebus perdėta pasakius, kad ši teorija yra visos buržuazinės visuomenės iliuzija, svajonė, apsigavimas. Skirdamas tolesnį išdėstymą šiai teorijai paneigti, aš stengsiuosi duoti visą kapitalizmo vaizdą Amerikos žemdirbystėje, nes viena iš svarbiausiųjų buržuazinių ekonomistų klaidų yra ta, kad jie išplėšia atskirus faktus ir faktelius, skaitmenis ir skaitmenukus iš bendro politinių-ekonominių santykių sąryšio. Visi duomenys imami iš oficialiųjų Š. Am. Jungt. Valstybių statistikos leidinių; čia visų pirma priklauso žemdirbystei skirti 1900 m. 12-jo cenzo ir 1910 m. 13-jo cenzo *penk-*

tieji tomai*, paskui 1911 metų Statistikos rinkinys (Statistical Abstract of the United States). Nurodęs šiuos šaltinius, aš nenurodinėsiu puslapių ir lentelių numerių kiekvienam atskiram skaičiui: tai be jokio reikalo apsunkintų skaitytojus ir užgriozdintų tekstą, nes besidomintieji be vargo suras atitinkamus duomenis pagal išvardintų leidinių turinį.

1. BENDRAS TRIJŲ PAGRINDINIŲ RAJONŲ APIBŪDINIMAS. KOLONIZUOJAMIEJI VAKARAI IR HOMSTEDAI

Milžiniškas Jungt. Valstybių plotas, bemaž prilygstąs visai Europai, ir didžiulis ūkio sąlygų įvairumas skirtinguose šalies kraštuose, — visa tai sukelia besąlygišką būtinumą atskirai ištirti pagrindinius rajonus, iš esmės nevienodus savo ekonomine padėtimi. Amerikos statistikai 1900 metais dalijo šalį į penkis, 1910 metais į devynis rajonus: 1) Naujoji Anglija — šešios valstijos šiaurės rytuose, Atlanto vandenyno pakrantėje (Menas, Niu-Hampširas, Vermontas, Masačiusetsas, Rod-Ailendas ir Konektikutas). 2) Vidurinės Atlanto valstijos (Niujorkas, Niu-Džersi ir Pensilvanija); šie du rajonai 1900 metais kartu sudarė „Šiaurinį Atlanto" rajoną. 3) Centrinės šiaurės-rytų valstijos (Ohajo, Indiana, Ilinojus, Mičiganas ir Viskonsinas). 4) Centrinės šiaurės-vakarų valstijos (Minesota, Ajova, Misuri, Šiaurės ir Pietų Dakotos, Nebraska ir Kanzasas); šie du rajonai 1900 metais kartu sudarė „šiaurės centrinį" rajoną. 5) Pietinės Atlanto valstijos (Delavarė, Merilendas, Distrikt Kolumbija, Virginija ir Vak. Virginija, Šiaurės ir Pietų Karolinos, Georgija ir Florida) — tas pats rajonas ir 1900 metais. 6) Centrinės pietų-rytų valstijos (Kentuki, Tenesi, Alabama ir Misisipi). 7) Centrinės pietų-vakarų valstijos (Arkanzasas, Oklahoma, Luiziana ir Teksas); šie du rajonai 1900 metais sudarė

* Census Reports. Twelfth Census 1900. Vol. V. Agriculture. Wash. 1902. — Thirteenth Census of the United States, taken in the year 1910. Vol. V. Agriculture. Wash. 1913 (Surašymo ataskaitos. Dvyliktasis surašymas 1900. V t. Žemdirbystė. Vašingtonas. 1902. — Tryliktasis Jungtinių Valstybių surašymas, įvykdytas 1910 metais. V t. Žemdirbystė. Vašingtonas. 1913. — *Red.*).

vieną „pietų centrinį" rajoną. 8) Kalnų valstijos (Montana, Idaho, Vajomingas, Kolorado, Nauj. Meksika, Arizona, Utah ir Nevada) ir 9) Ramiojo Vandenyno valstijos (Vašingtonas, Oregonas ir Kalifornija); šie du rajonai 1900 metais sudarė vieną „vakarų" rajoną.

Nepaprastas šių padalijimų margumas paragino Amerikos statistikus suglausti juos 1910 metais į tris stambius rajonus: šiaurė (1—4), pietūs (5—7) ir vakarai (8—9). Mes tuoj pamatysime, kad šis dalijimas į tris pagrindinius rajonus yra iš tikrųjų svarbiausias ir iš esmės būtinas, nors, žinoma, ir čia, kaip ir visur, yra pereinamųjų tipų, ir Naująją Angliją su Vidurinėmis Atlanto Valstijomis teks kai kuriais pagrindiniais klausimais išskirti atskirai.

Norėdami apibrėžti, kuo svarbiausia skiriasi trys pagrindiniai rajonai, mes galime juos pavadinti: *pramoninė* šiaurė, *buvę vergvaldiniai* pietūs ir *kolonizuojamieji* vakarai.

Štai duomenys apie ploto dydį, apie įdirbtos žemės procentą ir apie gyventojų skaičių:

Rajonai:	Visas žemės plotas milijonais akrų	Iš jo įdirbta: %	Gyventojų skaičius (1910) mil.
Šiaurė	588	49%	56
Pietūs	562	27%	29
Vakarai	753	5%	7
Visos Jungt. Valstybės	1 903	25%	92

Pagal ploto dydį šiaurė ir pietūs yra maždaug vienodi, o vakarai beveik pusantro karto didesni už vieną ir kitą. Bet gyventojų šiaurėje yra 8 kartus daugiau, negu vakaruose. Vakarai, galima sakyti, beveik neapgyventi. Kaip sparčiai vyksta jų apgyvendinimas, matyti iš to, kad per 10 metų nuo 1900 iki 1910 m. gyventojų skaičius padidėjo šiaurėje 18%, pietuose 20%, o vakaruose 67%! Fermų skaičius šiaurėje beveik visai nedidėja: 2 874 tūkst. 1900 metais ir 2 891 tūkst. 1910 metais (+ 0,6%); pietuose jis padidėjo 18%, nuo 2,6 iki 3,1 milijono, o vakaruose 54%, t. y. padidėjo daugiau kaip pusantro karto, nuo 243 iki 373 tūkstančių.

Kokia forma vyksta žemių užėmimas vakaruose, matyti iš duomenų apie *homstedus* — žemės sklypus, daugiausia po 160 akrų, t. y. apie 65 dešimtines, vyriausybės išdalijamus nemokamai arba už nominalinį užmokestį. Per 10 metų, nuo 1901 iki 1910, užimtų homstedų skaičius sudarė šiaurėje — 55,3 mil. akrų (tame tarpe 54,3 mil., t. y. daugiau kaip 98%, viename tik rajone, būtent centriniame šiaurės-vakarų rajone); pietuose — 20,0 mil. (tame tarpe 17,3 mil. tenka vienam rajonui: centriniam pietų-vakarų rajonui) ir vakaruose — 55,3 mil. akrų, kurie tenka abiem vakarų rajonams. Tai reiškia, kad vakarai — ištisinis homstedų, t. y. neužimtų žemių nemokamo išdalijimo, rajonas — kažkas panašaus į užgrobtinį žemės naudojimą tolimuosiuose Rusijos pakraščiuose, tik sureguliuotą ne baudžiavinės valstybės, o demokratiniu būdu (aš vos nepasakiau: narodnikiniu būdu; Amerikos respublika kapitalistiniu būdu įvykdė „narodnikinę" neužimtų žemių išdalijimo kiekvienam norinčiam idėją). O šiaurėje ir pietuose mes turime tik po *vieną* homstedų rajoną, kuris yra lyg pereinamas tipas iš neapgyventų vakarų į apgyventus šiaurę ir pietus. Kartu pažymėsime, kad visiškai nėra per pastarąjį dešimtmetį išdalytų homstedų tik dviejuose šiaurės rajonuose: Naujojoje Anglijoje ir Viduriniame Atlanto rajone. Ties šiais dviem pramoningiausiais rajonais, kur jau visai nebevyksta kolonizavimo procesas, mums teks sustoti žemiau.

Pateiktieji duomenys apie užimtus homstedus liečia pradines paraiškas homstedams gauti, o ne galutinai užimtus sklypus; pastarosios rūšies duomenų, suskirstytų pagal rajonus, mūsų žinioje nėra. Bet jeigu, kaip absoliutūs dydžiai, pateiktieji duomenys ir yra padidinti, tai jie, šiaip ar taip, tiksliai pavaizduoja santykį tarp rajonų. Šiaurėje iš viso fermų turimos žemės buvo 1910 metais — 414 mil. akrų, taigi homstedai, kuriems gauti paraiškos buvo pateiktos per pastaruosius 10 metų, sudarė apie $^1/_8$, pietuose apie $^1/_{17}$ (20 iš 354), vakaruose — *pusę* (55 iš 111)! Suprantama, kad versti į vieną krūvą duomenis apie rajonus, kur faktiškai dar beveik nėra žemės nuosavybės, ir apie rajonus, kur visos žemės užimtos, būtų pasityčiojimas iš mokslinio tyrimo metodų.

Amerika ypač akivaizdžiai patvirtina tą tiesą, kurią yra pabrėžęs Marksas „Kapitalo" III tome[3], būtent, kad kapitalizmas žemdirbystėje nepriklauso nuo žemėvaldos ir žemės naudojimo *formos*. Kapitalas užtinka viduramžinę ir patriarchalinę žemėvaldą įvairių įvairiausių rūšių: ir feodalinę, ir „skirtinę-valstietinę" (t. y. priklausomąją-valstietinę), ir klaninę, ir bendruomeninę, ir valstybinę ir t. t. Visas šias žemėvaldos rūšis kapitalas pajungia sau, bet skirtinga forma, skirtingais būdais. Žemės ūkio statistika, jeigu ji būtų sumaniai, protingai sudaryta, turėtų keisti savo tyrimo metodus, sugrupavimų metodus ir t. t. sutinkamai su kapitalizmo prasiskverbimo į žemdirbystę *formomis*, pavyzdžiui, atskirai išskirti homstedinius sklypus ir tirti jų ūkinį likimą. Deja, statistikoje pernelyg dažnai viešpatauja rutina, beprasmiškas, šabloniškas tų pačių metodų kartojimas.

Kiek yra ekstensyvi žemdirbystė vakaruose, palyginti su kitais rajonais, matyti, tarp kitko, iš duomenų apie išlaidų dirbtinėms trąšoms dydį. Skaitant 1 akrui įdirbtos žemės, šios išlaidos sudarė 1909 metais šiaurėje 13 centų (0,13 dolerio), pietuose 50, vakaruose iš viso 6. Pietų pranašumas yra paaiškinamas tuo, kad medvilnės kultūrai reikia daug trąšų, o ši kultūra užima pietuose žymiausią vietą: medvilnė kartu su tabaku duoda čia 46,8% visų žemdirbystės produktų vertės, grūdiniai javai — tik 29,3%, šienas ir žolės — 5,1%. Priešingai, šiaurėje pirmąją vietą užima grūdiniai javai — 62,6%, paskiau šienas ir žolės — 18,8%, be to, vyrauja sėjamosios žolės. Vakaruose grūdiniai javai duoda 33,1% visų žemdirbystės produktų vertės; — 31,7% duoda šienas ir žolės, be to, sėjamosios žolės užleidžia pirmenybę pievažolėms. 15,5% vertės duoda vaisiai — atskira prekybinės žemdirbystės šaka, sparčiai besivystanti Ramiojo Vandenyno pakrantėje.

2. PRAMONINĖ ŠIAURĖ

Šiaurėje miestų gyventojų procentas siekė 1910 metais 58,6%, palyginti su 22,5% pietuose ir 48,8% vakaruose. Pramonės vaidmuo matomas iš šių duomenų:

	Produktų vertė (milijardais dol.)				
	žemdirbystės	gyvulininkystės	suma	pramonės, atskaičius žaliavų vertę	Darbininkų skaičius pramonėje (mil.)
Šiaurė	3,1	2,1	5,2	6,9	5,2
Pietūs	1,9	0,7	2,6	1,1	1,1
Vakarai	0,5	0,3	0,8	0,5	0,3
Visos Jungt. Valstybės	5,5	3,1	8,6	8,5	6,6

Bendroji žemės ūkio produktų vertės suma gaunama čia padidinta, nes dalis žemdirbystės produktų pasikartoja gyvulininkystės produktų vertėje, pvz., gyvulių pašaras. Bet, šiaip ar taip, išeina neabejotina išvada, kad maždaug $^{5}/_{6}$ visos Amerikos pramonės yra sukoncentruota šiaurėje ir kad pramonė šiame rajone vyrauja, palyginti su žemės ūkiu. Pietums ir vakarams, atvirkščiai, yra būdinga daugiausia žemdirbystė.

Kaip matyti iš pateiktųjų duomenų, šiaurė skiriasi nuo pietų ir vakarų palyginti kur kas aukštesniu pramonės išsivystymu, sukuriančiu rinką žemės ūkiui, sąlygojančiu jo intensifikavimą. Bet „pramoninė" — tokia prasme — šiaurė tebelieka vis dėlto svarbiausias žemės ūkio produktų gamintojas. Daugiau kaip pusė visos žemės ūkio gamybos, apie tris jos penktadalius, sukoncentruota šiaurėje. Kiek žemdirbystė yra intensyvesnė šiaurėje, palyginti su kitais rajonais, galima matyti iš šių duomenų apie viso žemės ūkio turto — žemės, pastatų, įrankių ir mašinų, gyvulių — vertę, skaičiuojant 1 akrui žemės: šiaurėje ši vertė sudarė 1910 metais 66 dolerius, palyginti su 25 pietuose ir 41 vakaruose. Atskirai imant, įrankių ir mašinų vertė 1 akrui žemės sudarė 2,07 dol. šiaurėje, 0,83 pietuose ir 1,04 vakaruose.

Čia ypač išsiskiria rajonai: Naujoji Anglija ir Vidurinis Atlanto rajonas. Kolonizavimo čia, kaip mes jau esame nurodę, nėra. Fermų skaičius absoliučiai sumažėjo nuo 1900 iki 1910 metų, įdirbtos žemės, kaip ir visos žemės fermose, kiekis taip pat. Pagal užsiėmimų statistiką, čia žemės ūkiu verčiasi tik 10% gyventojų, palyginti su 33% vidutiniškai visoms Jungt. Valstybėms, 25% — 41% kituose šiaurės rajonuose, 51—63% pietuose. Grūdiniais javais čia užimta iš viso 6—25% įdirbtos žemės (vidurkis

Jungt. Valstybėms — 40%, šiaurei — 46%), žolėmis (daugiausia sėjamomis) — 52—29% (palyginti su 15% ir 18%), daržovėmis — 4,6—3,8% (palyginti su 1,5% ir 1,5%). Tai — intensyviausias žemdirbystės rajonas. Vidutinės išlaidos trąšoms 1 akrui įdirbtos žemės sudarė 1909 metais — 1,30 ir 0,62 dol.; pirmasis skaičius yra maksimalus, antrasis neprilygsta tik vienam pietų rajonui. Vidutinė įrankių ir mašinų vertė 1 akrui įdirbtos žemės — 2,58 ir 3,88 dol. — maksimalūs skaičiai Jungt. Valstybėse. Iš tolesnio dėstymo mes pamatysime, kad šie pramoningiausieji pramoninės šiaurės rajonai, pasižymintieji intensyviausia žemdirbyste, pasižymi taip pat kapitalistiškiausiu žemės ūkio pobūdžiu.

3. BUVĘ VERGVALDINIAI PIETŪS

Jungt. Amerikos Valstybės — rašo p. Gimeris — tai „šalis, niekada nežinojusi feodalizmo ir svetima jo ekonominėms liekanoms" (min. straipsnio 41 psl.). Tai — tiesiog priešingas tiesai teigimas, nes *vergijos* ekonominės liekanos ničnieku nesiskiria nuo tokių pat feodalizmo liekanų, o buvusiuose vergvaldiniuose Jungt. Valstybių pietuose šios liekanos *ligi šiol tebėra labai stiprios*. Ties p. Gimerio klaida nevertėtų sustoti, jei galima būtų laikyti tai tik klaida paskubomis parašytame žurnalo straipsnyje. Bet visa liberalinė ir visa narodnikinė Rusijos literatūra įrodo, kad Rusijos *atodirbinės* sistemos — mūsų feodalizmo liekanos — atžvilgiu visiškai tokia pat „klaida" daroma sistemingai ir su nepaprastu atkaklumu.

Jungt. Valstybių pietūs buvo vergvaldiniai, kol 1861—1865 metų pilietinis karas nenušlavė vergijos. Ligi šiol negrų skaičius, neviršijąs 0,7—2,2% bendrame šiaurės ir vakarų rajonų gyventojų skaičiuje, sudaro pietuose nuo 22,6 ligi 33,7% viso gyventojų skaičiaus. Vidutiniškai visoms Jungt. Valstybėms — 10,7% negrų bendrame gyventojų skaičiuje. Apie negrų pažemintą padėtį nėra ko nė kalbėti: Amerikos buržuazija šiuo atžvilgiu nieku nėra geresnė už kitų šalių buržuaziją. „Išlaisvinusi" negrus, ji pasistengė „laisvojo" ir respublikinio-demokratinio kapitalizmo pagrindu atkurti visa kas galima, padaryti visa kas galima ir kas negalima negrams kuo begėdiš-

kiausiai ir niekšiškiausiai engti. Kultūriniam lygiui apibūdinti pakanka nurodyti vieną mažą statistinį faktą. Tuo metu kai neraštingųjų skaičius Jungt. Valstybių baltųjų gyventojų tarpe sudarė 1900 metais 6,2% gyventojų skaičiaus (skaitant 10 ir daugiau metų amžiaus gyventojus), negrams šis % buvo 44,5%!! Daugiau kaip 7 kartus aukštesnis!! Šiaurėje ir vakaruose neraštingųjų 4—6% (1900 metai), pietuose 22,9—23,9%!! Nesunku įsivaizduoti, kokia visuma faktų iš teisinių ir buitinių santykių srities atitinka šį ypač gėdingą faktą iš liaudies raštingumo srities.

Ant kokio gi ekonominio pagrindo išaugo ir laikosi šis mielasis „antstatas"?

Ant tipiškai rusiškos, „tikrai rusiškos" *atodirbinės sistemos,* būtent — *pusininkystės,* pagrindo.

Negrams priklausančių fermų skaičius buvo 1910 metais 920 883, t. y. 14,5% viso fermų skaičiaus. Iš bendro fermerių skaičiaus nuomininkų buvo 37,0%, savininkų — 62,1%, kiti 0,9% fermų buvo valdytojų tvarkomi. Bet baltųjų tarpe nuomininkų % sudaro 39,2%, o negrų tarpe — 75,3%! Tipiškas baltasis fermeris Amerikoje yra savo žemės savininkas, tipiškas fermeris negras — nuomininkas. Vakaruose nuomininkų % yra lygus iš viso 14,0% — kolonizuojamas rajonas, naujos, laisvos žemės, smulkaus „savarankiško žemdirbio" eldorado (trumpalaikis ir nepatvarus eldorado). Šiaurėje nuomininkų % sudaro 26,5%, o pietuose 49,6%! Pusė pietų fermerių — nuomininkai.

Tačiau maža to. Mes matome visai ne nuomininkus europine, kultūrine, šiuolaikine-kapitalistine prasme. Mes matome daugiausia pusiau feodalinius arba, — kas ekonominiu atžvilgiu yra tas pat, — pusiau vergiškus *pusininkus.* „Laisvuosiuose" vakaruose nuomininkų tarpe pusininkų yra mažuma (25 tūkst. iš 53 tūkst.). Senojoje, seniai apgyventoje šiaurėje iš 766 tūkst. nuomininkų — 483 tūkst. pusininkų, t. y. 63%. Pietuose iš 1 537 tūkst. nuomininkų *1 021 tūkst. pusininkų, t. y. 66%.*

Laisvojoje, respublikinėje-demokratinėje Amerikoje 1910 metais buvo $1^1/_2$ milijono nuomininkų-pusininkų, iš jų *daugiau kaip 1 milijonas negrų.* Ir pusininkų skaičius, palyginti su bendru fermerių skaičiumi, ne mažėja,

o nepaliaujamai ir gana sparčiai didėja. 1880 metais pusininkų procentas, palyginti su bendru visų fermerių Jungt. Valstybėse skaičiumi, buvo 17,5%, 1890 metais — 18,4%, 1900 metais — 22,2%, 1910 metais — 24,0%.

„Pietuose — skaitome Amerikos statistikų išvadose dėl 1910 metų surašymo — pietuose sąlygos visada buvo kiek skirtingos nuo šiaurės, ir daugelis iš nuomojamų fermų yra dalys plantacijų, kurių plotas yra didelis ir kurios yra atsiradusios epochoje, buvusioje prieš pilietinį karą". Pietuose „ūkininkavimo su nuomininkų, daugiausia negrų, pagalba sistema pakeitė ūkininkavimo su vergų darbo pagalba sistemą". „Nuomos sistemos išsivystymas labiausiai krinta į akis pietuose, kur didelės plantacijos, seniau buvusios dirbamos vergų darbu, daugeliu atvejų buvo suskaldytos į mažus sklypelius (parceles), išnuomojamus nuomininkams. ...Šios plantacijos daugeliu atvejų ligi šiol dar yra dirbamos iš esmės kaip žemės ūkio vienetai, nes nuomininkai yra ligi tam tikro laipsnio prižiūrimi, daugiau ar mažiau analogiškai, kaip šiaurėje yra prižiūrimi samdomieji darbininkai fermose" (min. veik., V, 102, 104).

Pietums apibūdinti reikia dar pridėti, kad gyventojai bėga iš jų į kitus kapitalistinius rajonus ir į miestus, kaip valstietija Rusijoje bėga iš labiausiai atsilikusių, labiausiai išlaikiusių baudžiavos liekanas centrinių žemdirbystės gubernijų, iš po Valiaj-Markovų valdžios, į labiau kapitalistinius Rusijos rajonus, į sostines, į pramonines gubernijas ir į pietus (žr. „Kapitalizmo išsivystymas Rusijoje"*). Pusininkystės rajonas ir Amerikoje ir Rusijoje yra didžiausio sustingimo, didžiausio darbo žmonių masių pažeminimo ir engimo rajonas. Imigrantai Amerikoje, kurie vaidina tokį žymų vaidmenį šalies ūkyje ir visame jos visuomeniniame gyvenime, vengia pietų. 1910 metais procentas gyventojų, gimusių už Amerikos ribų, buvo 14,5%. Bet pietuose šis procentas sudaro tik 1,0—4,0% atskiruose rajonuose, tuo tarpu kai kituose šalies rajonuose ateivių yra ne mažiau kaip 13,9% ir ligi 27,7% (Naujoji Anglija). Uždarumas, surembėjimas, gryno oro nebuvimas, kažkoks kalėjimas „išlaisvintiems" negrams — štai

* Žr. Raštai, 3 tomas, Vilnius, 1950, 511—516 psl. *Red.*

kas yra Amerikos pietūs. Didžiausias gyventojų sėslumas, didžiausias „prisirišimas prie žemės": išskyrus tą pietų rajoną, kur yra žymus kolonizavimas (centrinis pietų-vakarų rajonas), abiejuose kituose pietų rajonuose 91—92% gyventojų yra gimę tame pačiame rajone, kur jie gyvena, tuo tarpu kai aplamai Amerikoje šis procentas sudaro 72,6%, t. y. gyventojų judamumas yra kur kas didesnis. Vakaruose, kurie yra ištisinis kolonizavimo rajonas, tik 35—41% gyventojų yra gimę tame rajone, kuriame jie gyvena.

Iš dviejų, nepažįstančių kolonizavimo, pietų rajonų negrai bėga: per 10 metų, praėjusių tarp dviejų paskutinių cenzų, šie du rajonai atidavė kitoms šalies vietovėms beveik 600 000 „juodųjų" gyventojų. Negrai bėga daugiausia į miestus: pietuose 77—80% visų negrų gyvena kaimuose, o kituose rajonuose tik 8—32%. Negrų padėtis Amerikoje ir *„buvusių dvarininkinių"* valstiečių padėtis žemdirbinės Rusijos centre yra ekonominiu atžvilgiu nuostabiai vienoda.

4. VIDUTINIS FERMŲ DYDIS. „KAPITALIZMO IRIMAS" PIETUOSE

Išnagrinėję Jungt. Valstybių trijų pagrindinių rajonų svarbiausius skiriamuosius bruožus ir bendrą ūkinių sąlygų pobūdį, mes galime pradėti nagrinėti tuos duomenis, kuriais paprastai yra operuojama. Čia visų pirma priklauso duomenys apie vidutinį fermų dydį. Remdamiesi šiais duomenimis, labai daug ekonomistų, jų tarpe ir p. Gimeris, daro kuo griežčiausias išvadas.

Metai	Vidutinis fermų dydis Jungt. Valstybėse: Visas žėmės kiekis (akrais)	Dirbamos žemės kiekis (akrais)
1850	202,6	78,0
1860	199,2	79,8
1870	153,3	71,0
1880	133,7	71,0
1890	136,5	78,3
1900	146,2	72,2
1910	138,1	75,2

Aplamai, iš pirmo žvilgsnio išeina vidutinio visos žemės kiekio mažėjimas ir neaiškūs vidutinio dirbamos žemės kiekio pasikeitimai — čia sumažėjimas, čia padidėjimas. Bet aiški riba yra 1860—1870 metų laikotarpis, kurį mes todėl ir pažymėjome brūkšniu. Kaip tik per šį laikotarpį pastebimas didžiulis vidutinio visos žemės kiekio *sumažėjimas* 46 akrais (199,2—153,3) ir didžiausias vidutinio dirbamos žemės kiekio pasikeitimas (79,8—71,0), taip pat į sumažėjimo pusę.

Kas sudaro reikalo esmę? Matyti, 1861—1865 metų pilietinis karas ir vergijos panaikinimas. Vergvaldinėms latifundijoms buvo suduotas lemiamas smūgis. Mes žemiau pamatysime, kaip ne kartą patvirtinamas šis faktas, kuris, tarp kitko, yra tiek žinomas visiems, kad reikia stebėtis dėl būtinumo jį tvirtinti. Išskirkime atskirai duomenis apie pietus ir apie šiaurę.

Metai	Vidutinis fermų dydis akrais — pietuose: vidut. visos žemės kiekis	pietuose: vidut. dirb. žemės kiekis	šiaurėje: vidut. visos žemės kiekis	šiaurėje: vidut. dirb. žemės kiekis
1850	332,1	101,1	127,1	65,4
1860	335,4	101,3	126,4	68,3
1870	214,2	69,2	117,0	69,2
1880	153,4	56,2	114,9	76,6
1890	139,7	58,8	123,7	87,8
1900	138,2	48,1	132,2	90,9
1910	114,4	48,6	143,0	100,3

Mes matome, kad dirbamos žemės kiekis, vidutiniškai vienai fermai, didžiuliu mastu *sumažėjo* per 1860—1870 metus pietuose (101,3—69,2) ir nežymiai pasikeitė į *padidėjimo* pusę šiaurėje (68,3—69,2). Vadinasi, reikalo esmę sudaro kaip tik pietų evoliucijos sąlygos. Ten ir panaikinus vergiją mes matome, nors lėtą ir ne nepaliaujamą, bet vis dėlto vidutinio fermų dydžio sumažėjimą.

„Smulkioji darbinė žemdirbystė čia plečia savo viešpatavimo ribas", — daro išvadą p. Gimeris — „o kapitalas palieka žemės ūkį, ieškodamas kitų kapitalo panaudojimo sričių". ...„Smarkus žemdirbystės kapitalizmo irimas Pietinėse Atlanto Valstijose"...

Štai kuriozas, kuriam, rodos, galima rasti paralelę tik mūsų narodnikų samprotavimuose apie „kapitalizmo irimą" Rusijoje po 1861-jų metų, dvarininkams perėjus nuo lažinės į atodirbinę (t. y. pusiau lažinę!) ūkio sistemą. Vergvaldinių latifundijų susiskaidymas vadinamas „kapitalizmo irimu". Vakar dienos vergvaldžių nedirbamos žemės pavertimas smulkiomis fermomis negrų, kurių pusę sudaro pusininkai (prisiminkime, kad pusininkų procentas nenukrypstamai *didėja* nuo cenzo iki cenzo!), vadinamas „kapitalizmo irimu". Toliau nėra kur eiti iškraipant pagrindines ekonominio mokslo sąvokas!

1910 metų surašymo paaiškinamojo teksto 12-me skyriuje Amerikos statistikai pateikė duomenis apie tipiškas pietų „plantacijas" — mūsų laikais, o ne vergijos laikais. 39 073 plantacijose mes turime 39 073 „ponų fermas" (landlord farms) ir 398 905 nuomininkų fermas. Vadinasi, vidutiniškai po 10 nuomininkų vienam „ponui", „dvarininkui", „lendlordui". Vidutinis plantacijos dydis yra 724 akrai. Iš jų įdirbtos žemės tik 405 akrai: plantacijai tenka daugiau kaip 300 akrų nedirbamos žemės. Nebloga atsargėlė ponų vakarykščių vergvaldžių būsimiems išnaudotojiškiems planams...

Vidutinės plantacijos žemės paskirstymas yra toks: „pono ferma" 331 akras žemės, iš jų dirbama 87. „Nuomininkų" fermos, t. y. negrų-pusininkų, dirbančių kaip ir pirma „ponui" ir jo prižiūrimų, žemės sklypai turi vidutiniškai po 38 akrus žemės, iš kurių dirbama 31 akras.

Vakarykščiai vergvaldžiai pietuose, turėdami milžiniškas latifundijas, kuriose daugiau kaip 9/10 žemės ir ligi šiol lieka neįdirbta, palaipsniui, didėjant gyventojų skaičiui ir medvilnės paklausai, ima šias žemes pardavinėti negrams, o dar dažniau išdalinti jiems smulkius sklypus iš pusės. (Nuo 1900 iki 1910 metų pietuose skaičius fermerių, kurie yra pilnutiniai visos savo žemės savininkai, padidėjo nuo 1 237 tūkst. iki 1 329 tūkst., t. y. 7,5%, tuo tarpu kai fermerių-pusininkų skaičius padidėjo nuo 772 tūkst. iki 1 021 tūkst., t. y. 32,2%.) Ir štai atsiranda ekonomistas, kuris šį reiškinį vadina „kapitalizmo irimu"...

Prie latifundijų mes priskiriame fermas, turinčias 1 000 ir daugiau akrų žemės. Iš viso Jungt. Valstybėse 1910 m.

tokių fermų buvo 0,8% (50 135 fermos), o žemės jose 167,1 milijono akrų, 19,0% viso skaičiaus. Tai duoda vidutiniškai po 3 332 akrus latifundijai. Įdirbtos žemės procentas latifundijose iš viso yra 18,7% — o aplamai visoms fermoms 54,4%. Be to, *mažiausia* latifundijų yra kapitalistinėje šiaurėje: 0,5% viso skaičiaus fermų su 6,9% visos žemės, ir įdirbtos žemės dalis latifundijose sudaro 41,1%. Daugiausia latifundijų yra vakaruose: 3,9% viso skaičiaus fermų su 48,3% visos žemės; 32,3% žemės latifundijose yra įdirbta. *Didžiausias* neįdirbtų žemių procentas latifundijose yra buvusiuose vergvaldiniuose pietuose: 0,7% fermų — latifundijos; jose 23,9% žemės; latifundijose įdirbta *iš viso 8,5% žemės!!* Šie smulkūs duomenys akivaizdžiai rodo, tarp kitko, koks nepagrįstas būna tiek paplitęs latifundijų priskyrimas — specialiai neanalizuojant kiekvienos atskiros šalies ir kiekvieno atskiro rajono konkrečių duomenų — prie *kapitalistinio* ūkio.

Per 10 metų, 1900—1910, kaip tik latifundijose ir tik latifundijose *sumažėjo* visas žemės kiekis. Šis sumažėjimas yra labai žymus: nuo 197,8 iki 167,1 mil. akrų, t. y. 30,7 mil. akrų. Pietuose šis sumažėjimas sudaro 31,8 mil. akrų (šiaurėje padidėjimas 2,3 mil., vakaruose sumažėjimas 1,2 mil.). Vadinasi, kaip tik pietums ir tik vergvaldiniams pietums yra būdingas latifundijų milžiniško masto susiskaidymo procesas, esant menkam įdirbtos žemės procentui (8,5%) tose latifundijose.

Iš viso to neišvengiamai išeina, kad vienintelis tikslus vykstančio ekonominio proceso apibrėžimas bus toks: perėjimas iš vergvaldinių latifundijų, devyniais dešimtadaliais visai nedirbamų, į smulkiąją *prekybinę* žemdirbystę. Ne į „darbinę", kaip mėgsta sakyti p. Gimeris ir narodnikai kartu su visais buržuaziniais ekonomistais, giedančiais pigius himnus „darbui", o į prekybinę. Žodis „darbinė" neturi jokios politinės-ekonominės prasmės ir netiesioginiu būdu klaidina. Jis neturi prasmės, nes esant visoms ir visokioms visuomeninėms ūkio santvarkoms smulkusis žemdirbys „dirba": ir esant vergijai, ir esant baudžiavai, ir esant kapitalizmui. Žodis „darbinė" yra tuščia frazė, deklamacija be turinio, dangstanti vien tik buržuazijai naudingą skirtingiausių visuomeninių ūkio

santvarkų *suplakimą*. Žodis „darbinė" klaidina, apgauna publiką, nes jis daro užuominą į *samdomojo* darbo nebuvimą.

Ponas Gimeris, kaip ir visi buržuaziniai ekonomistai, aplenkia kaip tik duomenis apie samdomąjį darbą, nors tai yra svarbiausi duomenys klausimu dėl kapitalizmo žemdirbystėje ir nors jų yra ne tik 1900 metų surašyme, bet ir tame 1910 metų surašymo „biuletenyje" (Abstract — Farm crops, by states*), kurį cituoja p. Gimeris (jo straipsnio 49 psl., pastaba).

Kad smulkiosios žemdirbystės augimas pietuose yra kaip tik prekybinės žemdirbystės augimas, matyti iš svarbiausiojo pietų žemės ūkio produkto pobūdžio. Tas produktas — medvilnė. Visi grūdiniai javai duoda 29,3% viso pietuose gaunamo javų bei varpinių derliaus vertės, šienas ir pašarinės žolės — 5,1%, o medvilnė — 42,7%. Nuo 1870 iki 1910 metų vilnos gamyba padidėjo Jungt. Valstybėse nuo 162 mil. svarų iki 321 mil. — dvigubai; — kviečių nuo 236 mil. bušelių iki 635 mil., mažiau kaip trigubai; — kukurūzų nuo 1 094 mil. bušelių iki 2 886 mil., taip pat mažiau kaip trigubai, o medvilnės nuo 4 mil. gniutulų (po 500 svarų) iki 12 mil., t. y. trigubai. Labiausiai prekybinio žemdirbystės produkto augimas pralenkė kitų, mažiau prekybinių, produktų augimą. Be to, svarbiausiajame pietų rajone, „Pietiniame Atlanto" rajone, gana žymiai išsivystė tabako gamyba (12,1% derliaus vertės Virginijos valstijoje), daržovių (20,1% viso derliaus vertės Delavarės valstijoje, 23,2% Floridos valstijoje), vaisių (21,3% viso derliaus vertės Floridos valstijoje) ir t. t. Visa tai — tokios rūšies žemdirbystės kultūros, kurios reiškia žemdirbystės intensifikavimą, ūkio masto didėjimą, mažėjant jo žemės plotui, ir samdomojo darbo naudojimo didėjimą.

Mes pradėsime dabar smulkiai nagrinėti duomenis apie samdomąjį darbą; pažymėsime tik, kad nors pietūs yra šiuo atžvilgiu atsilikę nuo kitų rajonų — čia yra *silpnesnis* samdomojo darbo naudojimas, nes *stipresnė* yra pusiau vergovinė pusininkystė — bet ir pietuose samdomojo darbo naudojimas didėja.

---

* — Rinktiniai duomenys apie fermų derlius, pagal valstijas. *Red.*

5. KAPITALISTINIS ŽEMDIRBYSTĖS POBŪDIS

Paprastai apie kapitalizmą žemdirbystėje sprendžiama remiantis duomenimis apie fermų dydį arba apie stambiųjų — pagal žemės plotą — fermų skaičių ir reikšmę. Mes iš dalies esame išnagrinėję, iš dalies dar išnagrinėsime šios rūšies duomenis, bet turime pastebėti, kad visa tai — netiesioginiai duomenys, nes ploto dydis toli gražu ne visada ir toli gražu ne betarpiškai rodo tikrai stambų *ūkio* dydį ir jo kapitalistinį pobūdį.

Duomenys apie samdomąjį darbą yra šiuo atžvilgiu nepalyginti įtikinamesni ir būdingesni. Pastarųjų metų žemės ūkio surašymai, pvz., 1902 metais Austrijoje ir 1907 metais Vokietijoje, kuriuos mes išnagrinėsime kitoje vietoje, parodė, kad samdomojo darbo naudojimas šiuolaikiniame žemės ūkyje — ir ypač smulkiajame žemdirbystės ūkyje — yra kur kas žymesnis, negu įprasta manyti. Niekas taip besąlygiškai ir taip akivaizdžiai nepaneigia miesčioniškos pasakėlės apie „darbinę" smulkiąją žemdirbystę, kaip šie duomenys.

Amerikos statistika yra surinkusi šiuo klausimu labai gausios medžiagos, nes apklausiamojoje kortelėje apie kiekvieną atskirą fermerį pažymima, ar jis išleidžia ką nors darbininkams samdyti ir, jei taip, kokią būtent sumą. Skirtingai nuo Europos, — pvz., dviejų ką tik paminėtų šalių, — statistikos Amerikos statistika neregistruoja kiekvieno ūkininko tuo metu turimų samdomųjų darbininkų skaičiaus, nors tai būtų labai lengva nustatyti, ir mokslinė šių duomenų reikšmė, papildomai prie duomenų apie bendrą išlaidų samdomajam darbui sumą, būtų labai didelė. Bet kas blogiausia, tai niekam tikęs šių duomenų apdorojimas 1910 metų surašyme, kuris aplamai yra kur kas blogiau apdorotas, negu 1900 metų surašymas. Pagal 1910 m. surašymą visos fermos suskirstytos į grupes pagal žemės ploto dydį (kaip ir 1900 metais), bet, skirtingai nuo 1900 metų, duomenys apie samdomojo darbo naudojimą nėra pateikti pagal šias grupes. Mes neturime galimumo palyginti smulkiuosius ir stambiuosius, pagal žemės kiekį, ūkius jų naudojamo samdomojo darbo atžvilgiu. Mūsų žinioje yra tik vidutiniai duomenys pagal

valstijas ir pagal rajonus, t. y. duomenys, jungiantieji kartu kapitalistinius ūkius su nekapitalistiniais.

Mes žemiau išnagrinėsime atskirai 1900 metų duomenis, kurie yra geriau apdoroti, o dabar pateiksime 1910 metų duomenis. Duomenys iš tikrųjų priklauso 1899 ir 1909 metams.

Rajonai:	Procentas fermų, samdžiusių darbininkus (1909)	Išlaidų samdomajam darbui padidėjimas nuo 1899 iki 1909 %-ais	Išlaidos samdomajam darbui, skaičiuojant 1 akrui dirbamos žemės (doleriais) 1909	1899
Šiaurė	55,1	+ 70,8	1,26	0,82
Pietūs	36,6	+ 87,1	1,07	0,69
Vakarai	52,5	+ 119,0	3,25	2,07
Visos Jungt. Valstybės	45,9	+ 82,3	1,36	0,86

Iš šių duomenų visų pirma neabejotinai išeina, kad kapitalistiškiausio pobūdžio žemdirbystė yra šiaurėje (55,1% fermų, naudojančių samdomąjį darbą), paskui vakaruose (52,5%) ir mažiausiai pietuose (36,6%). Taip ir turi būti lyginant apgyventą ir pramoninį rajoną su kolonizuojamu rajonu ir su pusininkystės rajonu. Duomenys apie procentą fermų, naudojusių samdomąjį darbą, žinoma, labiau tinka tiksliam palyginimui tarp rajonų, negu duomenys apie išlaidų samdomajam darbui dydį, skaičiuojant 1 akrui dirbamos žemės. Pastarosios rūšies duomenims palyginti reikėtų, kad darbo užmokesčio lygis įvairiuose rajonuose būtų vienodas. Mes neturime duomenų apie darbo užmokestį Jungt. Valstybių žemės ūkyje, bet darbo užmokesčio vienodumas, esant mums žinomiems pagrindiniams skirtumams tarp rajonų, yra neįmanomas.

Taigi, šiaurėje ir vakaruose, dviejuose rajonuose, kuriuose yra sukoncentruota $^2/_3$ visos įdirbtos žemės ir $^2/_3$ visų gyvulių, *daugiau kaip pusė* fermerių neišsiverčia nenaudodami samdomojo darbo. Pietuose ši dalis yra mažesnė tik todėl, kad ten dar tebėra stiprus pusiau feodalinis (taip pat pusiau vergovinis) išnaudojimas pusininkystės pavidalu. Nėra abejonės, kad dalis blogiausiai gyvenančių fermerių ir Amerikoje, kaip ir visose kitose kapitalistinėse pasaulio šalyse, parduoda savo darbo jėgą. Duomenų apie tai Amerikos statistika, deja, visai

neduoda — skirtingai, pvz., nuo Vokietijos 1907 metų statistikos, kur šie duomenys yra surinkti ir smulkiai apdoroti. Vokietijos duomenimis iš 5 736 082 žemės ūkio įmonių savininkų (bendroji suma, įskaitanti ir smulkiausius „ūkininkus") — 1 940 867, t. y. daugiau kaip 30%, yra, pagal *pagrindinį* savo užsiėmimą, samdomieji darbininkai. Žinoma, daugybė šių bernų ir padienių su žemės sklypeliu tenka žemiausioms žemdirbių grupėms.

Sakysime, kad Jungt. Valstybėse, kur smulkiausios fermos (iki 3 akrų) pagal bendrą taisyklę visai nebuvo registruojamos, tik 10% fermerių parduoda savo darbo jėgą. Ir šiuo atveju mes gauname tą rezultatą, kad fermerių, kuriuos *betarpiškai* išnaudoja dvarininkai ir kapitalistai, yra *daugiau kaip trečdalis* bendro skaičiaus (24,0% pusininkų, t. y. tokių, kuriuos buvusieji vergvaldžiai išnaudoja feodališkai arba pusiau feodališkai, ir 10% tokių, kuriuos išnaudoja kapitalistai, sudaro 34%). Vadinasi, iš bendros fermerių sumos *mažuma*, vargu ar daugiau kaip *viena penktoji arba viena ketvirtoji dalis,* nesamdo darbininkų ir neparsisamdo arba neina vergauti patys.

Tokia yra faktinė padėtis „pavyzdinio ir priešakinio" kapitalizmo šalyje, šalyje, kur milijonai dešimtinių žemės išdalijama nemokamai. Išgarsintoji „darbinė", nekapitalistinė, smulkioji žemdirbystė ir čia yra mitas.

Kokio didumo yra samdomųjų darbininkų skaičius Amerikos žemės ūkyje? didėja ar mažėja šis skaičius, palyginti su fermerių skaičiumi ir su visu kaimų gyventojų skaičiumi?

Į šiuos ypatingai svarbius klausimus, deja, tiesioginio atsakymo Amerikos statistika neduoda. Paieškokime apytikrio atsakymo.

Pirma, apytikrį atsakymą gali duoti užsiėmimų statistikos skaičiai (cenzo darbų IV tomas). Amerikiečiams ši statistika „nėra pavykusi". Ji sudaryta tiek valdiškai, rutiniškai, absurdiškai, kad nėra duomenų apie asmens padėtį versle, t. y. apie ūkininko, šeiminio darbininko ir samdomojo darbininko skirtumą. Vietoj tikslaus ekonominio padalijimo buvo pasitenkinama „paplitusiu", „įprastiniu" žodžių vartojimu, beprasmiškai jungiant rubrikoje „kaimo darbininkai" ir fermerių šeimų narius ir samdo-

muosius darbininkus. Kaip yra žinoma, *ne* vien Amerikos statistikoje viešpatauja šiuo klausimu visiškas chaosas. 1910-jų metų surašymas mėgina truputėlį susigaudyti šiame chaose, atitaisyti aiškias klaidas ir atskirti bent dalį samdomųjų darbininkų (working out) nuo šeiminių (working on the home farm). Padarę eilę išskaičiavimų, statistikai daro bendro žemdirbystėje dirbančių asmenų skaičiaus pataisą, sumažindami šį skaičių 468 100 žmonių (IV tomas, 27 psl.). Paskiau, *moterų* samdomųjų darbininkių skaičius yra nustatomas 1900 metais 220 048 ir 1910 metais 337 522 (padidėjimas 53%). Vyrų samdomųjų darbininkų skaičius 1910 metais buvo 2 299 444. Jei tarsime, kad 1900 metais buvo toks pat kaimo samdomųjų darbininkų procentas bendrame kaimo darbininkų skaičiuje, kaip 1910 metais, tai vyrų samdomųjų darbininkų skaičius 1900 metais buvo 1 798 165 žmonės. Tada mes gausime tokį vaizdą:

	1900	*1910*	Padidėjimas %-ais
Iš viso žemdirbystėje dirbančių asmenų	10 381 765	12 099 825	+ 16%
Fermerių skaičius	5 674 875	5 981 522	+ 5%
Samdomųjų darbininkų skaičius	2 018 213	2 566 966	+ 27%

Tai yra, samdomųjų darbininkų skaičiaus padidėjimo procentas daugiau kaip penkis kartus didesnis (27%, palyginti su 5%), palyginti su fermerių skaičiaus padidėjimo procentu. Fermerių dalis kaimo gyventojų tarpe *sumažėjo,* samdomųjų darbininkų dalis *padidėjo.* Savarankiškų ūkininkų skaičius santykyje su visų kaimo gyventojų skaičiumi sumažėjo; priklausomųjų, išnaudojamųjų skaičius padidėjo.

Vokietijoje 1907 metais žemės ūkyje suskaičiuota 4½ milijono samdomųjų darbininkų iš viso 15 mil. ir šeiminių ir samdomųjų darbininkų skaičiaus. Vadinasi, 30% samdomųjų darbininkų. Amerikoje, pagal pateiktą apytikrį apskaičiavimą, 2½ mil. iš 12, t. y. 21%. Galimas dalykas, kad nemokamai išdalijamų laisvųjų žemių buvimas ir didžiulis fermerių-pusininkų procentas turi mažinti samdomųjų darbininkų % Amerikoje.

Antra, apytikrį atsakymą gali duoti skaičiai apie išlaidų darbininkams samdyti dydį 1899 ir 1909 metais. Per tą patį laikotarpį samdomųjų darbininkų skaičius pramonėje padidėjo nuo 4,7 mil. iki 6,6 mil., t. y. 40%, o jų darbo užmokestis nuo 2 008 mil. dol. iki 3 427 mil. dol., t. y. 70%. (Nereikia pamiršti, kad produktų kainų pakėlimas ir kt. pavertė niekais šį nominalų užmokesčio pakėlimą.)

Sprendžiant iš šių duomenų, galima padaryti prielaidą, kad išlaidų darbininkams samdyti žemdirbystėje padidėjimą 82% atitinka samdomųjų darbininkų skaičiaus padidėjimas maždaug 48%. Darydami analoginę prielaidą trims pagrindiniams rajonams, gausime tokį vaizdą:

Rajonai:	Padidėjimas procentais nuo 1900 iki 1910 metų Visų kaimo gyventojų	Fermų skaičiaus	Samdomųjų darbininkų skaičiaus
Šiaurė	+ 3,9%	+ 0,6%	+ 40%
Pietūs	+ 14,8%	+ 18,2%	+ 50%
Vakarai	+ 49,7%	+ 53,7%	+ 66%
Visos Jungt. Valstybės	+ 11,2%	+ 10,9%	+ 48%

Ir šie duomenys mums rodo, kad ūkininkų skaičiaus didėjimas atsilieka, imant visą šalį aplamai, nuo kaimo gyventojų skaičiaus didėjimo, o samdomųjų darbininkų skaičiaus didėjimas pralenkia kaimo gyventojų skaičiaus didėjimą. Kitaip tariant: mažėja proporcingas savarankiškųjų skaičius, didėja proporcingas priklausomųjų skaičius.

Įsidėmėkime, kad didžiulis skirtumas tarp samdomųjų darbininkų skaičiaus padidėjimo pagal pirmąjį apskaičiavimą (+ 27%) ir pagal antrąjį (+ 48%) yra visiškai galimas, nes pirmuoju atveju buvo skaitomi tik *profesiniai* samdomieji darbininkai, o antruoju — *bet koks* samdomosios darbo jėgos panaudojimo *atvejas*. Žemės ūkyje epizodinis samdomosios darbo jėgos panaudojimas turi didžiulę reikšmę, ir todėl reikėtų visada laikyti taisykle nepasitenkinti nustačius samdomųjų darbininkų, nuolatinių ir laikinų, skaičių, o nustatyti, kiek tai yra galima, dar ir bendrą išlaidų samdomajam darbui sumą.

Šiaip ar taip, abu apskaičiavimai mums neabejotinai rodo kapitalizmo *augimą* Jungt. Valstybių žemdirbystėje, samdomojo darbo naudojimo *augimą*, pralenkiantį kaimo gyventojų ir fermerių skaičiaus augimą.

6. INTENSYVIAUSIOS ŽEMDIRBYSTĖS RAJONAI

Išnagrinėję bendrus duomenis apie samdomąjį darbą, kaip apie betarpiškiausią kapitalizmo žemdirbystėje rodiklį, mes galime dabar pradėti smulkiau nagrinėti, kokiomis ypatingomis *formomis* pasireiškia kapitalizmas šioje liaudies ūkio šakoje.

Mes susipažinome su vienu vidutinio fermų dydžio mažėjimo rajonu, būtent su pietumis, kur šis procesas reiškia perėjimą iš vergvaldinių latifundijų į smulkiąją prekybinę žemdirbystę. Yra kitas vidutinio fermų dydžio mažėjimo rajonas, būtent dalis šiaurės: Naujoji Anglija ir Vidurinės Atlanto Valstijos. Štai duomenys apie šiuos rajonus:

	Vidutinis fermos (dirbamos žemės) dydis akrais	
	Naujoji Anglija	Vid. Atl. Valstijos
1850	66,5	70,8
1860	66,4	70,3
1870	66,4	69,2
1880	63,4	68,0
1890	56,5	67,4
1900	42,4	63,4
1910	38,4	62,6

Vidutinis fermos dydis Naujojoje Anglijoje yra mažiausias iš visų Jungt. Valstybių rajonų. Pietuose šis dydis dviejuose rajonuose lygus 42—43 akrams, o trečiame, kur dar tebevyksta kolonizavimas, centriniame pietų-vakarų rajone, — 61,8 akro, t. y. beveik tiek pat, kiek Vidurinėse Atlanto Valstijose. Vidutinio fermų dydžio mažėjimas Naujojoje Anglijoje ir Vidurinėse Atlanto Valstijose, „senesnės kultūros ir aukštesnio ekonominio išsivystymo rajonuose" (p. Gimerio rašinio 60 psl.), rajonuose, kur nevyksta kolonizavimas, ir paskatino mūsų autorių, kaip ir labai daug kitų buržuazinių ekonomistų, prieiti išvadą, kad „kapitalistinė žemdirbystė griūva", kad „gamyba skaidosi ir smulkėja", kad „nėra tokių

rajonų, kur jau nebevyktų kolonizavimo procesas, o stambioji kapitalistinė žemdirbystė neirtų ir nebūtų darbinės žemdirbystės išstumiama".

Ponas Gimeris priėjo šias, tiesiog priešingas tiesai, išvadas, nes jis pamiršo... „smulkmeną": žemdirbystės intensifikavimo procesą! Tai neįtikima, bet tai faktas. Ir kadangi visa eilė buržuazinių ekonomistų, beveik visi, įsigudrina taip pat pamiršti šią „smulkmeną", kai imama kalbėti apie smulkiąją ir stambiąją gamybą žemdirbystėje, nors „teorijoje" visi jie puikiai „žino" ir pripažįsta žemdirbystės intensifikavimo procesą, tai ties šiuo klausimu sustoti reikia ypač detaliai. Kaip tik čia yra vienas iš pagrindinių visų buržuazinės (tame tarpe narodnikinės ir oportunistinės) ekonomijos nelaimių šaltinių smulkiosios „darbinės" žemdirbystės klausimu. Pamirštama ta „smulkmena", kad dėl techninių žemdirbystės ypatybių jos intensifikavimo procesas labai dažnai veda į *ūkio* dydžio didėjimą, į *gamybos* ir *kapitalizmo* augimą, *mažėjant* vidutiniam dirbamos žemės kiekiui ūkyje.

Išnagrinėkime pirmiausia, ar yra pagrindinių skirtumų žemdirbystės technikoje, bendrajame žemdirbystės pobūdyje ir intensyvume tarp Naujosios Anglijos ir Vidurinių Atlanto Valstijų, iš vienos pusės, likusios šiaurės ir visų kitų šalies rajonų, iš antros.

Skirtumus žemdirbystės kultūroje apibūdina šie duomenys:

Rajonai:	Procentas, kurį sudaro bendroje viso derliaus vertėje (1910), — grūdiniai javai	šienas ir žolės	daržovės, vaisiai ir pan. specialios kultūros
Naujoji Anglija	7,6	41,9	33,5
Vidur. Atlanto	29,6	31,4	31,8
Centr. Šiaur.-Rytų	65,4	16,5	11,0
Centr. Šiaur.-Vak.	75,4	14,6	5,9

Žemdirbystės kultūros sąlygų skirtumas yra esminis. Du pirmieji rajonai rodo mums aukštai intensyvią žemdirbystę, du antrieji — ekstensyvią. Pastaruosiuose grūdiniai javai duoda didesnę dalį bendros derliaus vertės, pirmuosiuose — ne tik mažesnę dalį, bet kartais visai menką (7,6%), be to, specialios „prekybinės" kultūros

(daržovės, vaisiai ir pan.) duoda *didesnę* dalį derliaus vertės, negu grūdiniai javai. Ekstensyvi žemdirbystė užleido vietą intensyviajai. Plačiai paplito pašarinių žolių sėjimas. Naujojoje Anglijoje iš 3,8 mil. akrų, duodančių šieną ir pašarines žoles, 3,3 mil. akrų užima *sėjamosios* žolės. Vidurinėse Atlanto Valstijose atitinkami skaičiai: 8,5 ir 7,9 mil. Atvirkščiai, Centrinėse Šiaur.-Vakarų Valstijose (kolonizavimo ir ekstensyvios žemdirbystės rajonas) iš 27,4 mil. akrų, duodančių šieną ir žoles, 14,5 mil., t. y. didesnę pusę, užima „laukinės" pievos ir pan.

Derliai „intensyviosiose" valstijose yra žymiai didesni:

Rajonai:	Vieno akro derlius bušeliais kukurūzų		kviečių	
	1909	1899	1909	1899
Naujoji Anglija	45,2	39,4	23,5	18,0
Vidur. Atlanto	32,2	34,0	18,6	14,9
Centr. Šiaur.-Rytų	38,6	38,3	17,2	12,9
Centr. Šiaur.-Vak.	27,7	31,4	14,8	12,2

Tas pats reiškinys pastebimas prekybinės gyvulininkystės ir pieno ūkio, ypatingai išsivysčiusio šiuose rajonuose, atžvilgiu:

Rajonai:	Vidutinis pieninių karvių skaičius 1 fermai (1900)	Vidutinė pieno gamyba (galonų) 1 karvei 1909	1899
Naujoji Anglija	5,8	476	548
Vidur. Atlanto	6,1	490	514
Centr. Šiaur.-Rytų	4,0	410	487
Centr. Šiaur.-Vak.	4,9	325	371
Pietūs (3 rajonai)	1,9—3,1	232—286	290—395
Vakarai (2 rajonai)	4,7—5,1	339—475	334—470
Vidurkis Jungt. Valstybėms	3,8	362	424

Iš to matyti, kad „intensyviosiose" valstijose mes matome žymiai *stambesnį* pieno ūkį, negu visose kitose. *Smulkiausiųjų* — pagal dirbamos žemės kiekį — fermų rajonai yra *stambiausiųjų* pieno ūkių rajonai. Šis faktas turi milžinišką reikšmę, nes pieno ūkis, kaip yra žinoma, visų sparčiausiai vystosi priemiestinėse vietovėse ir

ypatingai aukštai išvystytos pramonės šalyse (arba rajonuose). Danijos, Vokietijos, Šveicarijos statistika, ties kuria mes sustojame kitoje vietoje*, taip pat mums rodo *didėjantį* pieninių gyvulių *koncentravimą*.

„Intensyviosiose" valstijose, kaip mes esame matę, žymiai didesnę bendrosios viso derliaus vertės dalį duoda šienas ir žolės, negu grūdiniai javai. Ir gyvulininkystės vystymasis vyksta čia žymiu mastu *pirktinių pašarų* sąskaita. Štai 1909 metų duomenys apie tai:

Rajonai:	Suma (mil. dol.) pajamų iš pašarų pardavimo	Suma (mil. dol.) išlaidų pašarų pirkimui	Pajamų persvara, palyginti su išlaidomis (+), arba atvirkščiai (—)
Naujoji Anglija	+ 4,3	—34,6	— 30,3
Vidur. Atlanto	+ 21,6	—54,7	— 33,1
Centr. Šiaur.-Rytų	+ 195,6	—40,6	+ 155,0
Centr. Šiaur.-Vak.	+ 174,4	—76,2	+ 98,2

Šiaurės ekstensyviosios valstijos parduoda pašarus. Intensyviosios valstijos juos perka. Suprantama, kad perkant pašarus yra galimas *stambaus* dydžio ir aukšto kapitalistinio pobūdžio ūkis *smulkiame* žemės sklype.

Palyginkime du intensyvius šiaurės rajonus, Naująją Angliją ir Vidurines Atlanto Valstijas, su ekstensyviausiu šiaurės rajonu, Centriniu Šiaurės-Vakarų rajonu:

Rajonai:	Įdirbtos žemės akrų skaičius (mil.)	Visų gyvulių vertė (mil. dol.)	Pajamos iš pašarų pardavimo (mil. dol.)	Išlaidos pašarų pirkimui (mil. dol.)
Naujoji Anglija + Vid. Atlanto Valstijos	36,5	447	26	89
Centr. Šiaur.-Vak. Valstijos	164,3	1 552	174	76

Mes matome, kad intensyviosiose valstijose tenka daugiau gyvulių 1 akrui įdirbtos žemės (447 : 36 = 12 dolerių 1 akrui), negu ekstensyviosiose (1 552 : 164 = 9 dol.). Į žemės ploto vienetą įdedama daugiau kapitalo gyvulių forma. Ir bendroji pašarų prekybos apyvarta (pirkimas +

---

* Žr. Raštai. 5 tomas, Vilnius, 1951, 181—196 psl. ir 13 tomas, Vilnius, 1952, 149—193 psl. *Red.*

pardavimas) yra nepalyginti aukštesnė, skaičiuojant ploto vienetui, intensyviosiose valstijose (26 + 89 = 115 mil. dol. 36 milijonams akrų), negu ekstensyviosiose (174 + 76 = 250 mil. dol. 164 milijonams akrų). Aišku, kad žemdirbystė yra daugiau *prekybinio* pobūdžio intensyviosiose valstijose, negu ekstensyviosiose.

Duomenys apie išlaidas trąšoms ir apie įrankių bei mašinų vertę yra kuo tiksliausia žemdirbystės intensifikavimo laipsnio statistinė išraiška. Štai tie duomenys:

	Rajonai:	Procentas fermų su išlaidomis trąšoms	Vidutinės išlaidos 1 fermai (dol.)	Vidutinės išlaidos 1 akrui įdirbt. žemės (dol.) 1909	Vidutinės išlaidos 1 akrui įdirbt. žemės (dol.) 1899	Vidutinis įdirbt. žemės akrų skaičius 1 fermai (1909)
Šiaurė	Naujoji Anglija	60,9	82	1,30	0,53	38,4
	Vidur. Atlanto	57,1	68	0,62	0,37	62,6
	Centr. Šiaur.-Rytų	19,6	37	0 09	0 07	79,2
	Centr. Šiaur.-Vak.	2,1	41	0,01	0,01	148,0
Pietūs	Piet. Atlanto	69,2	77	1,23	0,49	43,6
	Centr. Piet.-Rytų	33,8	37	0,29	0.13	42,2
	Centr. Piet.-Vak.	6,4	53	0,06	0,03	61,8
Vakarai	Kalnų	1,3	67	0,01	0,01	86,8
	Ram. Vand.	6,4	189	0,10	0,05	116,1
	Jungt. Valstybės	28,7	63	0,24	0,13	75,2

Čia visai ryškiai iškyla skirtumas tarp ekstensyviųjų šiaurės rajonų su menku % fermų, vartojusių pirktines trąšas (2—19%), ir su menkomis išlaidomis trąšoms, skaičiuojant 1 akrui dirbamos žemės (0,01—0,09 dol.), — ir intensyviųjų valstijų, kur *dauguma* fermų (57—60%) vartoja pirktines trąšas ir išlaidos joms siekia žymią sumą. Pavyzdžiui, Naujojoje Anglijoje šios išlaidos siekia 1,30 dol. akrui — *maksimalus* skaičius visiems rajonams (vėl mažiausias fermos dydis pagal žemės plotą ir stambiausios išlaidos trąšoms!) ir viršijąs skaičių vienam pietų (Piet. Atlanto Valstijos) rajonui. Reikia pažymėti, kad pietuose medvilnės kultūra, kur labiausiai, kaip žinome, yra naudojamas pusininkų-negrų darbas, reikalauja ypač daug dirbtinių trąšų.

Ramiojo Vandenyno Valstijose mes matome labai neaukštą procentą fermų, vartojusių trąšas (6,4%), ir

maksimaliai aukštas išlaidas, skaičiuojant 1 fermai vidutiniškai (189 dol.), skaitant, žinoma, tik fermas, vartojusias trąšas. Čia mes matome kitą pavyzdį: *stambiosios* ir kapitalistinės žemdirbystės augimą, *mažėjant* ūkio žemės plotui. Iš trijų Ramiojo Vandenyno Valstijų dviejose, Vašingtone ir Oregone, trąšų vartojimas yra aplamai menkas, iš viso po 0,01 dolerio 1 akrui. Tik trečiojoje valstijoje, Kalifornijoje, šis skaičius yra palyginti aukštas: 1899 metais 0,08 ir 1909 metais 0,19. Šioje valstijoje ypatingas vaidmuo tenka vaisių gamybai, kuri nepaprastai sparčiai auga grynai kapitalistine forma ir kuri apie 1909 metus davė čia 33,1% viso derliaus vertės, palyginti su 18,3% iš grūdinių javų, palyginti su 27,6% iš šieno ir žolių. Vaisių gamyboje tipiška yra ferma su *žemesniu už vidutinį* žemės plotu ir *kur kas aukštesniu už* vidutinį trąšų ir samdomojo darbo naudojimu. Mes dar turėsime progos sustoti ties tokios rūšies santykiais, kurie yra tipiški kapitalistinėms šalims su intensyvia žemdirbyste ir kurie yra visų labiausiai statistikų ir ekonomistų ignoruojami.

Bet grįžkime prie „intensyviųjų" šiaurės valstijų. Naujojoje Anglijoje ne tik visų daugiausia vartojamos trąšos — 1,30 dol. akrui — esant žemiausiam fermos žemės ploto dydžiui (38,4 akro), bet ir išlaidos trąšoms ten didėja ypač sparčiai. Per 10 metų, nuo 1899 iki 1909 m., šios išlaidos pakilo nuo 0,53 dol. akrui iki 1,30, t. y. padidėjo pustrečio karto. Vadinasi, žemdirbystės intensifikavimas, techninė jos pažanga, kultūros kilimas vyksta čia nepaprastai sparčiai. Kad būtų galima aiškiau įsivaizduoti šio fakto reikšmę, palyginkime intensyviausią šiaurės rajoną, Naująją Angliją, su ekstensyviausiu, Centr. Šiaur.-Vakarų, rajonu. Šis pastarasis rajonas beveik nevartoja dirbtinių trąšų (2,1% fermų ir 0,01 dol. akrui); fermų dydis čia stambiausias iš visų Amerikos rajonų (148,0 akrai) ir auga jis visų sparčiausiai. Paprastai imamas kaip tik šis rajonas — ir p. Gimeris tai daro — kaip kapitalizmo Jungt. Valstybių žemdirbystėje pavyzdys. Ši įprastinė nuomonė yra neteisinga, kaip mes smulkiau parodysime žemiau. Ji yra pagrįsta ekstensyvios žemdir-

bystės grubiausios, primityvios formos suplakimu su techniškai pažangia intensyvia forma. Centr. Šiaur.-Vakarų rajone fermos dydis yra beveik keturis kartus didesnis, negu Naujojoje Anglijoje (148,0 akrai, palyginti su 38,4), o išlaidų trąšoms dydis, skaičiuojant vidutiniškai vienai trąšas vartojusiai fermai, yra du kartus mažesnis: 41 dol., palyginti su 82.

Vadinasi, gyvojoje tikrovėje būna atvejų, kai didžiulis fermos žemės kiekio *sumažėjimas* yra susijęs su didžiuliu išlaidų dirbtinėms trąšoms *padidėjimu*, taigi „smulkioji" gamyba — jei ir toliau, pagal rutiną, tebelaikysime ją smulkia pagal žemės ploto dydį — pasirodo esanti „stambi" pagal kiekį kapitalo, įdedamo į žemę. Tokie atvejai nėra pavieniai, o tipiški kiekvienai šaliai, kurioje intensyvi žemdirbystė pakeičia ekstensyvią. O čia priklauso *visos* kapitalistinės šalys, ir šios tipiškos, esminės, pagrindinės žemdirbystės ypatybės ignoravimas sukelia paplitusias klaidas smulkiosios žemdirbystės garbintojų, sprendžiančių tik pagal žemės ploto dydį.

7. MAŠINOS IR SAMDOMASIS DARBAS ŽEMDIRBYSTĖJE

Paimkime kitą, techniškai skirtingą nuo pirmesniosios, kapitalo įdėjimo į žemę formą, būtent: įrankių ir mašinų naudojimą. Visa Europos žemės ūkio statistika nenuginčijamai rodo, kad kuo stambesnis yra ūkis, pagal žemės kiekį, tuo didesnis ūkių procentas naudoja visų rūšių mašinas ir tuo daugiau mašinų yra panaudojama. Stambiųjų ūkių pranašumas šiuo, labai svarbiu, atžvilgiu yra visiškai ir besąlygiškai nustatytas. Amerikos statistika ir šiuo punktu yra šiek tiek originali: nei įrankiai, nei žemės ūkio mašinos neregistruojami atskirai, o nustatoma tik jų bendroji vertė. Žinoma, galimas dalykas, kad tokie duomenys ne tiek tikslūs kiekvienu atskiru atveju, bet užtat, aplamai ir ištisai imant, jie leidžia daryti tam tikrus palyginimus tarp rajonų ir tarp ūkių grupių, — palyginimus, kurie neįmanomi esant kitokios rūšies duomenims.

Štai rajoniniai duomenys apie žemės ūkio įrankius ir mašinas:

Rajonai:	Įrankių ir mašinų vertė (1909) doleriais vidutiniškai 1 fermai	vidutiniškai 1 akrui visos fermų žemės
Šiaurė: Naujoji Anglija	269	2,58
Šiaurė: Vid. Atlanto	358	3,88
Šiaurė: Centr. Šiaur.-Rytų	239	2,28
Šiaurė: Centr. Šiaur.-Vak.	332	1,59
Pietūs (trys rajonai)	72 — 88 — 127	0,71 — 0,92 — 0,95
Vakarai (du rajonai)	269 — 350	0,83 — 1,29
Jungt. Valstybės	199	1,44

Buvę vergvaldiniai pietūs, pusininkystės rajonas, pasirodo, užima žemiausią vietą mašinų naudojimo atžvilgiu. 1 akrui žemės čia tenka tris kartus, keturis kartus, penkis kartus — pagal įvairius rajonus — mažesnė įrankių ir mašinų vertė, negu intensyviosiose šiaurės valstijose. Šios valstijos užima pirmąją vietą visų kitų tarpe ir, atskirai imant, toli pralenkia žemdirbiškiausią rajoną, Amerikos aruodą, Centrines Šiaurės-Vakarų Valstijas, į kurias paviršutiniški stebėtojai vis dar labai dažnai žiūri kaip į pavyzdinį mašinų naudojimo ir kapitalizmo rajoną.

Įsidėmėkime, kad Amerikos statistikų metodas — nustatyti mašinų, kaip ir žemės, gyvulių, pastatų ir kt. vertę — 1 akrui *visos* fermų žemės, o ne tik dirbamos žemės, mažina „intensyviųjų" šiaurės valstijų pranašumą ir aplamai negali būti pripažintas teisingu. Skirtumas tarp rajonų pagal įdirbtos žemės procentą yra labai didelis: vakaruose šis procentas sumažėja kalnų valstijoms iki 26,7%, šiaurėje jis siekia Centr. Šiaur.-Rytų Valstijoms iki 75,4%. Ekonominei statistikai yra, be abejonės, svarbesnė dirbama žemė, o ne visas žemės kiekis. Naujojoje Anglijoje dirbamos fermų žemės kiekis ir jos procentas smarkiai mažėja ypač nuo 1880 metų, tur būt, vakarų laisvųjų (laisvų nuo žemės rentos, nuo duoklės ponams žemvaldžiams) žemių konkurencijos įtakoje. O kartu šiame rajone yra ypatingai išvystytas mašinų naudojimas, yra ypatingai aukšta mašinų vertė 1 akrui *dirbamos žemės*. 1910 metais ji sudarė čia 7 dolerius akrui, Vid. At-

lanto Valstijose apie $5^{1}/_{2}$ dol., kituose rajonuose ne daugiau kaip 2—3 dolerius.

Smulkiausiųjų, pagal žemės kiekį, fermų rajonas ir vėl pasirodo esąs rajonas *stambiausių* kapitalo įdėjimų į žemę mašinų pavidalu.

Jei iš „intensyviųjų" šiaurės rajonų mes Vidurines Atlanto Valstijas palyginsime su ekstensyviausiu šiaurės rajonu, Centriniu Šiaurės-Vakarų rajonu, tai pamatysime, kad pagal įdirbtos žemės kiekį 1 fermai pirmajam rajonui yra būdinga *daugiau kaip dukart „smulkesnė"* gamyba — 62,6 akro, palyginti su 148,0, — o pagal naudojamų mašinų vertę jis *pralenkia* antrąjį rajoną — 358 doleriai fermai, palyginti su 332. Smulkiosios fermos pasirodo esančios stambesnės pagal mašinų naudojimo mastą.

Mums dar lieka sugretinti duomenis apie intensyvų žemdirbystės pobūdį su duomenimis apie samdomojo darbo naudojimą. Aukščiau, 5-me §, mes jau esame pateikę šiuos pastaruosius duomenis sutrumpinta forma. Dabar mes turime išnagrinėti juos smulkiau pagal rajonus.

	Rajonai:	Procentas fermų, samdžiusių darbininkus 1909 metais	Vidutinės vienos (samdžiusios) fermos išlaidos darbininkams samdyti (dol.)	Išlaidos samdomajam darbui, skaičiuojant 1 akrui dirb. žemės 1909	1899	Šių išlaidų padidėjimas nuo 1899 ligi 1909 metų %-ais
Šiaurė	Naujoji Anglija	66 0	277	4,76	2,55	+ 86%
	Vid. Atlanto	65,8	253	2,66	1,64	+ 62%
	Centr. Šiaur.-Rytų	52,7	199	1,33	0,78	+ 71%
	Centr. Šiaur.-Vak.	51,0	240	0,83	0,56	+ 48%
Pietūs	Pietų Atlanto	42,0	142	1,37	0 80	+ 71%
	Centr. Pietų-Rytų	31,6	107	0,80	0,49	+ 63%
	Centr. Pietų-Vak.	35,6	178	1,03	0,75	+ 37%
Vakarai	Kalnų	46 8	547	2,95	2,42	+ 22%
	Ram. Vand.	58,0	694	3,47	1,92	+ 80%
	Visos Jungt. Valstybės	45,9	223	1,36	0,86	+ 58%

Iš to matyti, pirma, kad šiaurės intensyviosios valstijos neabejotinai ir visais atžvilgiais pasižymi aukštesniu

kapitalizmo išsivystymu žemdirbystėje, negu ekstensyviosios; antra, kad kapitalizmas pirmuosiuose rajonuose vystosi sparčiau, negu ekstensyviuosiuose; trečia, kad smulkiausiųjų fermų rajonas, Naujoji Anglija, stovi aukščiau už visus kitus šalies rajonus ir pagal didžiausią kapitalizmo išsivystymo žemdirbystėje laipsnį ir pagal didžiausią jo vystymosi spartumą. Išlaidų samdomajam darbui didėjimas, skaičiuojant 1 akrui dirbamos žemės, sudaro čia 86%, ir Ramiojo Vandenyno Valstijos šiuo atžvilgiu užima antrąją vietą. Ramiojo Vandenyno Valstijų tarpe ir šiuo atžvilgiu išsiskiria Kalifornija, kurioje, kaip mes jau esame sakę, sparčiai auga „smulkioji" kapitalistinė vaisių kultūra.

Paprastai „pavyzdiniu" kapitalistiniu Amerikos žemdirbystės rajonu laikomos Centrinės Šiaurės-Vakarų Valstijos, kur yra visų stambiausias fermų dydis (148,0 akrai vidutiniškai 1910 metais, skaitant tik įdirbtą žemę) ir kur šis dydis visų sparčiausiai ir labiausiai nenukrypstamai didėja nuo 1850-jų metų. Mes dabar matome, kad ši nuomonė yra labai klaidinga. Samdomojo darbo naudojimo lygis, žinoma, yra labiausiai neginčytinas ir betarpiškiausias kapitalizmo vystymosi rodiklis. Ir šis rodiklis mums sako, kad Amerikos „aruodas", rajonas išgarsėjusių „kviečių fabrikų", kurie ypač krinta į akis, yra *mažiau* kapitalistiškas, negu pramonės ir intensyvios žemdirbystės rajonas, kur agrikultūrinis progresas pasireiškia ne dirbamo žemės ploto didėjimu, o kapitalo įdėjimų į žemę *didėjimu, mažėjant* šiam plotui.

Pilnutinai galima įsivaizduoti, kaip „juodžemio", arba aplamai nesuartų neliestų žemių, įdirbimo plėtimas gali, naudojant mašinas, labai sparčiai žengti į priekį, nepaisant nelabai žymaus samdomojo darbo didėjimo. Centrinėse Šiaurės-Vakarų Valstijose išlaidos samdomajam darbui, skaičiuojant 1 akrui dirbamos žemės, sudarė 1899 metais 0,56 dol. ir 1909 metais 0,83 dol. Padidėjimas tik 48%. Naujojoje Anglijoje, — kur mažėja, o ne didėja, dirbamos žemės kiekis, mažėja, o ne didėja, vidutinis fermos dydis, — išlaidos samdomajam darbui ne tik buvo kur kas didesnės ir 1899 metais (2,55 dol. akrui) ir 1909 metais (4,76 dol.), bet ir nepalyginti smarkiau padidėjo per tą laiką (+ 86%).

Vidutinė ferma Naujojoje Anglijoje yra *keturis kartus smulkesnė*, negu Centr. Šiaurės-Vakarų Valstijose (38,4, palyginti su 148,0 akrais), o vidutinės išlaidos samdomajam darbui yra čia *didesnės*, negu ten: 277 dol., palyginti su 240. Vadinasi, fermos dydžio sumažėjimas tokiais atvejais reiškia į žemdirbystę įdedamo kapitalo dydžio padidėjimą ir žemdirbystės kapitalistinio pobūdžio sustiprėjimą, kapitalizmo ir kapitalistinės gamybos augimą.

Jei Centrinės Šiaurės-Vakarų Valstijos, kurios duoda 34,3% viso dirbamos žemės ploto Jungt. Valstybėse, yra ypač būdingos, kaip tipiškiausias „ekstensyvios" kapitalistinės žemdirbystės rajonas, tai *kalnų* valstijos rodo mums analoginio ekstensyvaus ūkio pavyzdį sparčiausio kolonizavimo sąlygomis. Samdomojo darbo naudojimas čia mažesnis pagal samdančiųjų fermų procentą, bet kur kas didesnis pagal vidutinį išlaidų darbui dydį, negu Centr. Šiaur.-Vak. rajone. Bet samdomojo darbo didėjimas pasižymi čia didžiausiu lėtumu (iš viso + 22%) iš visų Amerikos rajonų. Tur būt, štai kokios aplinkybės sąlygojo tokio tipo evoliuciją. Šiame rajone yra nepaprastai stiprus kolonizavimas ir homstedų išdalijimas. Dirbamos žemės kiekis padidėjo daugiau, negu bet kuriame kitame rajone: 89% nuo 1900 ligi 1910 metų. Kolonistai, homstedų savininkai, natūralu, naudoja — bent savo ūkininkavimo pradžioje — mažai samdomojo darbo. Iš kitos pusės, labai stambiu samdomojo darbo naudojimo mastu čia turi pasižymėti, pirma, kai kurios latifundijos; jų ypatingai daug šiame rajone, kaip ir aplamai vakaruose; — antra, ūkiai su specialiomis ir aukštai kapitalistinėmis kultūromis. Pvz., kai kuriose šio rajono valstijose yra labai aukštas viso derliaus vertės procentas, kurį sudaro vaisiai (Arizona — 6%, Kolorado — 10%), daržovės (Kolorado — 11,9%, Nevada — 11,2%) ir pan.

Darydami išvadą, mes turime pasakyti: pono Gimerio teigimas, kad „nėra tokių rajonų, kur jau nebevyktų kolonizavimo procesas, o stambioji kapitalistinė žemdirbystė neirtų ir nebūtų darbinės žemdirbystės išstumiama", yra pasityčiojimas iš tiesos, tiesioginė priešybė tikrovei. Naujosios Anglijos rajonas, kur nėra jokio kolonizavimo, kur fermos yra smulkiausios, kur žemdirbystė yra intensyviausia, rodo mums aukščiausią kapitalizmo

žemdirbystėje lygį ir sparčiausią kapitalizmo vystymąsi. Ši išvada turi esmingiausią ir pagrindinę reikšmę aplamai kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje procesui suprasti, nes žemdirbystės intensifikavimas ir su juo susijęs vidutinio fermų žemės kiekio sumažėjimas yra ne atsitiktinis, ne vietinis, ne epizodinis, o *bendras* visų civilizuotų šalių reiškinys. Daugybė klaidų, kurias daro visi ir visokie buržuaziniai ekonomistai ryšium su duomenimis apie žemdirbystės evoliuciją, pvz., Didžiojoje Britanijoje, Danijoje, Vokietijoje, yra paaiškinamos tuo, kad šis bendras reiškinys yra nepakankamai žinomas, suprastas, įsisąmonintas ir apgalvotas.

8. STAMBIEJI ŪKIAI IŠSTUMIA SMULKIUOSIUS. ĮDIRBTOS ŽEMĖS KIEKIS

Mes išnagrinėjome svarbiausias formas, kurias įgauna kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje procesas, ir įsitikinome, kad jos yra nepaprastai įvairios. Vergvaldinių latifundijų irimas pietuose, stambaus ekstensyvaus ūkio augimas ekstensyviojoje šiaurėje, sparčiausias kapitalizmo vystymasis, esant, vidutiniškai, smulkiausioms fermoms, intensyviojoje šiaurėje — tokios yra esmingiausios šių formų. Faktai nenuginčijamai rodo, kad kartais fermų dydžio padidėjimas, kartais jų skaičiaus padidėjimas reiškia kapitalizmo augimą. Bendri visai šaliai duomenys apie vidutinį fermų dydį, esant tokiai padėčiai, nieko nesako.

Kokia gi yra bendra įvairių vietinių ir agrikultūrinių ypatybių išdava? Duomenys apie samdomąjį darbą parodė mums šią bendrą išdavą. Didėjantis samdomojo darbo naudojimas eina, kaip bendras procesas, per *visas* tas ypatybes. Tačiau didžiulėje daugumoje civilizuotųjų šalių žemės ūkio statistika, noromis ar nenoromis pritardama viešpataujančioms buržuazinėms pažiūroms ir prietarams, visai nepateikia sistemingų žinių apie samdomąjį darbą arba pateikia jas tik pačiu pastaruoju laiku (Vokietijos 1907 metų žemės ūkio surašymas), todėl palyginimas su praeitimi yra neįmanomas. Amerikos statistikoje, kaip mes smulkiau pasakysime atitinkamoje vietoje, nuo 1900

ligi 1910 metų įvyko didžiulis pablogėjimas suvedant ir apdorojant duomenis apie samdomąjį darbą.

Įprastinis, labiausiai paplitęs suvestinių duomenų metodas ir Amerikoje ir daugumoje kitų šalių tebelieka smulkiųjų ir stambiųjų ūkių palyginimas pagal žemės ploto dydį. Mes ir imsimės susipažinti su šiais duomenimis.

Amerikos statistika, skirstydama fermas į grupes pagal žemės kiekį, ima visos žemės kiekį, o ne tik įdirbtos, o tai, žinoma, būtų teisingiau ir taip daro Vokietijos statistika. Racionalūs pagrindai, kuriais remiantis yra sudarytos Jungt. Valstybėse priimtos, tvarkant 1910 metų surašymą, *septynios* grupės (iki 20 akrų, 20—49, 50—99, 100—174, 175—499, 500—999, 1 000 ir daugiau), nenurodomi. Matyti, čia didžiausią vaidmenį vaidina statistinė rutina. Mes vadinsime 100—174 akrų grupes vidutinėmis, kadangi čia priklauso daugiausia homstedai (jų valdinė norma = 160 akrų) ir kadangi daugiausia kaip tik toks žemėvaldos dydis užtikrina didžiausią žemdirbio „savarankiškumą", mažiausiai naudojant samdomąjį darbą. Aukštesnes grupes mes vadinsime stambiomis arba kapitalistinėmis, kadangi be samdomojo darbo čia, pagal bendrą taisyklę, neišsiverčiama. Fermas, turinčias 1 000 ir daugiau akrų žemės, — kurių $^3/_5$ šiaurėje, $^9/_{10}$ pietuose ir $^2/_3$ vakaruose priklauso prie neįdirbtos žemės, — mes vadiname latifundijomis. Fermas, turinčias mažiau kaip 100 akrų, mes vadiname smulkiomis; apie ūkinį savarankiškumą leidžia spręsti iki tam tikro laipsnio tas faktas, kad bearklių procentas sudaro čia trijose grupėse, pradedant nuo apačios, 51—43—23%. Savaime suprantama, kad tokią charakteristiką reikia suprasti ne absoliučia prasme ir netaikyti jos, be atskiros analizės, kiekvienam rajonui arba ypatingomis sąlygomis pasižyminčioms vietovėms, atskirai imant.

Pateikti duomenis apie visas septynias grupes visuose pagrindiniuose Jungt. Valstybių rajonuose mes čia neturime galimybės, nes tai didžiuliu kiekiu skaičių nepaprastai apsunkintų išdėstymą. Todėl mes pasitenkinsime trumpais nurodymais į esminius skirtumus tarp šiaurės, pietų ir vakarų, o pilnus duomenis pateiksime tik apie Jungt. Valstybes ištisai. Priminsime, kad šiaurėje yra

$^3/_5$ visos įdirbtos žemės (60,6%), pietuose mažiau kaip trečdalis (31,5%), o vakaruose mažiau kaip $^1/_{12}$ (7,9%).

Labiausiai krinta į akis tas trijų pagrindinių rajonų skirtumas, kad kapitalistinėje šiaurėje yra visų *mažiausia* latifundijų, be to, didėja ir jų skaičius ir visas jų žemės kiekis ir įdirbtos žemės kiekis. 1910 metais buvo šiaurėje 0,5% fermų su 1 000 akrų ir daugiau; jose 6,9% visos žemės ir 4,1% įdirbtos žemės. Pietuose 0,7% tokių fermų, jose 23,9% visos žemės, 4,8% įdirbtos žemės. Vakaruose 3,9% tokių fermų, jose 48,3% visos žemės, 32,3% įdirbtos žemės. Tai yra jau mums pažįstamas vaizdas: vergvaldinės pietų latifundijos ir dar platesnės vakarų latifundijos, kurios iš dalies yra ypatingai ekstensyvios gyvulininkystės pagrindas, iš dalies yra „kolonizatorių" užgrobtos sritys, atsarginiai žemės plotai, perparduodami arba (rečiau) išnuomojami tikriesiems žemdirbiams, dirbantiems „tolimuosius vakarus".

Amerikos pavyzdys aiškiai mums sako, kaip neatsargu būtų painioti latifundijas su stambiąja kapitalistine žemdirbyste, kaip dažnai latifundijos būna ikikapitalistinių — vergovinių, feodalinių arba patriarchalinių — santykių liekana. Ir pietuose ir vakaruose vyksta latifundijų susiskaidymas, irimas. Šiaurėje visas žemės kiekis fermose padidėjo 30,7 milijono akrų; iš šios sumos latifundijoms tenka iš viso 2,3 mil., o stambiosioms, kapitalistinėms fermoms (175—999 akrų) — 22 mil. Pietuose visas žemės kiekis fermose sumažėjo $7^1/_2$ mil. Latifundijose jis *sumažėjo* 31,8 mil. Smulkiosiose fermose padidėjimas 13 mil., vidutinėse — 5 mil. Vakaruose visas žemės kiekis fermose padidėjo 17 mil.; latifundijose sumažėjimas 1,2 mil.; smulkiosiose fermose padidėjimas 2 mil., vidutinėse — 5 mil., stambiosiose — 11 mil.

Įdirbtos žemės kiekis latifundijose padidėjo visuose trijuose rajonuose: smarkiai šiaurėje (+ 3,7 mil. akrų = = + 47,0%), labai menkai pietuose (+ 0,3 mil. = + + 5,5%), smarkiau vakaruose (+ 2,8 mil. = + 29,6%). Bet šiaurėje įdirbtos žemės padidėjimo maksimumas tenka *stambiosioms* fermoms (175—999 akrų); pietuose *smulkiosioms ir vidutinėms;* vakaruose *stambiosioms ir vidutinėms.* Rezultatas yra tas, kad šiaurėje savo įdirbtos žemės *dalį* didina stambiosios fermos, pietuose ir vaka-

ruose smulkiosios ir iš dalies vidutinės. Šis vaizdas visiškai atitinka tai, ką mes žinome apie sąlygų skirtumą šiuose rajonuose. Pietuose auga smulkioji prekybinė žemdirbystė irstančių vergvaldinių latifundijų sąskaita; vakaruose vyksta tas pats procesas silpniau irstant platesnėms *ne* vergvaldinio, o ekstensyvios gyvulininkystės ir „užgrobtinio" pobūdžio latifundijoms. Be to, apie vakarų Ramiojo Vandenyno Valstijas Amerikos statistikai daro pastabą:

„Didelis smulkiųjų vaisinių ir kt. fermų išsivystymas Ramiojo vandenyno pakrantėje yra, bent iš dalies, pastaraisiais metais įvykdyto drėkinimo rezultatas. Tai atvedė į smulkiųjų fermų, mažesnių kaip 50 akrų, padidėjimą Ramiojo Vandenyno Valstijose" (V t., 264 psl.). Šiaurėje nėra nei vergvaldinių, nei „primityviųjų" latifundijų, nėra jų irimo, nėra smulkiųjų fermų stiprėjimo stambiųjų sąskaita.

Aplamai ir ištisai imant, visoms Jungt. Valstybėms procesas įgauna tokį vaizdą:

Fermų grupės:	Fermų skaičius (tūkstančiais)		Tas pat %-ais		Padidėjimas arba sumažėjimas
	1900	*1910*	*1900*	*1910*	
Iki 20 akrų	674	839	11,7	13,2	+ 1,5
Nuo 20 iki 49 akrų	1 258	1 415	21,9	22,2	+ 0,3
„ 50 „ 99 „	1 366	1 438	23,8	22,6	— 1,2
„ 100 „ 174 „	1 422	1 516	24,8	23,8	— 1,0
„ 175 „ 499 „	868	978	15,1	15,4	+ 0,3
„ 500 „ 999 „	103	125	1,8	2,0	+ 0,2
„ 1 000 ir daugiau „	47	50	0,8	0,8	—
Iš viso	5 738	6 361	100,0	100,0	—

Taigi, latifundijų skaičius santykyje su visu fermų skaičiumi liko nepakitėjęs. Pakitėjimams kitų grupių santykyje yra būdingas *vidutiniųjų išplovimas* ir kraštutiniųjų sustiprėjimas. Vidutinė grupė (100—174 akrai) ir artimiausia vidutinei iš smulkiųjų grupių yra nustumtos atgal. Visų daugiausia padidėjo smulkiausiosios ir smulkiosios, paskiau stambiosios kapitalistinės (175—999 akrai) grupės.

Pažiūrėkime į visos žemės kiekį.

Fermų grupės:	Visos žemės kiekis fermose (tūkst. akrų) 1900	1910	Tas pat %-ais 1900	1910	Padidėjimas arba sumažėjimas
Iki 20 akrų	7 181	8 794	0,9	1,0	+ 0,1
Nuo 20 iki 49 akrų	41 536	45 378	5,0	5,2	+ 0,2
„ 50 „ 99 „	98 592	103 121	11,8	11,7	— 0,1
„ 100 „ 174 „	192 680	205 481	23,0	23,4	+ 0,4
„ 175 „ 499 „	232 955	265 289	27,8	30,2	+ 2,4
„ 500 „ 999 „	67 864	83 653	8,1	9,5	+ 1,4
„ 1 000 ir daugiau „	197 784	167 082	23,6	19,0	— 4,6
Iš viso	838 592	878 798	100,0	100,0	—

Čia mes visų pirma matome labai žymų latifundijų žemės dalies sumažėjimą. Priminsime, kad absoliutus sumažėjimas buvo tik pietuose ir vakaruose, kur latifundijose *ne*įdirbtos žemės procentas sudarė 1910 metais 91,5% ir 77,1%. Be to, menkas visos žemės dalies sumažėjimas pastebimas viršutinėje iš smulkiųjų grupių (— 0,1% grupėje nuo 50 iki 99 akrų). Didžiausias padidėjimas tenka stambiosioms kapitalistinėms grupėms, nuo 175 iki 499 ir nuo 500 iki 999 akrų. Viso žemės kiekio dalies padidėjimas smulkiausiose grupėse yra palyginti nedidelis. Vidutinėje grupėje (100—174 akrai) yra beveik sustingimas (+ 0,4%).

Pereikime prie duomenų apie įdirbtos žemės kiekį.

Fermų grupės:	Įdirbtos žemės kiekis fermose (tūkst. akrų) 1900	1910	Tas pat %-ais 1900	1910	Padidėjimas arba sumažėjimas
Iki 20 akrų	6 440	7 992	1,6	1,7	+ 0,1
Nuo 20 iki 49 akrų	33 001	36 596	8,0	7,6	— 0,4
„ 50 „ 99 „	67 345	71 155	16,2	14,9	— 1,3
„ 100 „ 174 „	118 391	128 854	28,6	26,9	— 1,7
„ 175 „ 499 „	135 530	161 775	32,7	33,8	+ 1,1
„ 500 „ 999 „	29 474	40 817	7,1	8,5	+ 1,4
„ 1 000 ir daugiau „	24 317	31 263	5,9	6,5	+ 0,6
Iš viso	414 498	478 452	100,0	100,0	—

Ūkio dydį rodo, su tam tikru apytikrumu ir su eile išimčių, apie kurias mes esame kalbėję ir dar kalbėsime, tik įdirbtos žemės, o ne visos žemės, kiekis. Ir čia mes matome, kad latifundijų dalis, žymiai sumažėjusi visos

žemės sumos atžvilgiu, *padidėjo* įdirbtos žemės sumos atžvilgiu. Padidėjo aplamai visos kapitalistinės grupės, iš jų daugiausia grupė su 500—999 akrais. Labiausiai sumažėjo vidutinė grupė (— 1,7%) ir paskiau visos smulkiosios, išskyrus smulkiausiąją, iki 20 akrų, kuri nežymiai padidėjo (+ 0,1%).

Užbėgdami į priekį, pažymėsime, kad į smulkiausiųjų fermų kategoriją (iki 20 akrų) įeina ir fermos iki 3 akrų, o Amerikos statistika registruoja ne visas tokias fermas, o tik tas iš jų, kurios pagamina produktų ne mažiau kaip už 250 dolerių per metus. Todėl šios smulkiausiosios fermos (iki 3 akrų) pasižymi aukštesniu gamybos mastu ir smarkiau išsivysčiusiu kapitalistiniu pobūdžiu, negu gretima grupė su žymesniu žemės plotu. Štai iliustracijai 1900 metų duomenys — 1910 metų atitinkamų duomenų, deja, nėra:

Fermų grupės (1900):	Tenka vidutiniškai 1 fermai: įdirbt. žemės akrų	visų produktų vertės (dol.)	išlaidų samd. darbui (dol.)	įrankių ir mašinų vertės (dol.)	visų gyvulių vertės (dol.)
Iki 3 akrų	1,7	592	77	53	867
Nuo 3 iki 10 akrų	5,6	203	18	42	101
„ 10 „ 20 „	12,6	236	16	41	116
„ 20 „ 50 „	26,2	324	18	54	172

Jau nekalbant apie fermas iki 3 akrų žemės, net 3—10 akrų fermos pasirodo kai kuriais atžvilgiais esančios „stambesnės" (išlaidos darbininkams samdyti, įrankių ir mašinų vertė), negu 10—20 akrų fermos*. Todėl dirbamos žemės dalies padidėjimą bendroje tokios žemės sumoje fermose, turinčiose iki 20 akrų, mes turime visišką pagrindą priskirti smulkiausiojo (pagal žemės plotą) dydžio aukštai kapitalistiniams ūkiams. — — —

* Mes turime 1900 metų duomenis apie skaičių aukšto pajamingumo fermų, t. y. fermų su produkto verte, didesne kaip 2 500 dolerių, įvairių pagal žemės kiekį ūkių grupių tarpe. Štai tie duomenys: aukšto pajamingumo fermų procentas sudarė fermų iki 3 akrų tarpe — 5,2%; nuo 3 iki 10 — 0,6%; nuo 10 iki 20 — 0,4%; nuo 20 iki 50 — 0,3%; nuo 50 iki 100 — 0,6%; nuo 100 iki 175 — 1,4%; nuo 175 iki 260 — 5,2%; nuo 260 iki 500 — 12,7%; nuo 500 iki 1 000 — 24,3%; nuo 1 000 ir daugiau — 39,5%. Mes matome, kad visose fermų kategorijose iki 20 akrų aukšto pajamingumo fermų procentas yra *aukštesnis,* negu 20—50 akrų kategorijoje.

Aplamai ir ištisai imant, dėl visas Jungt. Valstybes liečiančių duomenų apie įdirbtos žemės pasiskirstymą tarp smulkiųjų ir stambiųjų fermų 1900 ir 1910 metais gauname visiškai aiškią ir neleidžiančią abejoti išvadą: *stambiųjų fermų sustiprėjimas, vidutinių ir smulkiųjų susilpnėjimas.* Vadinasi, *kiek* galima spręsti apie kapitalistinį arba nekapitalistinį žemdirbystės pobūdį, remiantis duomenimis apie ūkių grupes pagal žemės plotą, tiek Jungt. Valstybės parodo mums per pastarąjį dešimtmetį stambiųjų, kapitalistinių ūkių augimą ir smulkiųjų išstūmimą, kaip bendrą taisyklę.

Duomenys apie tai, kiek yra padidėjęs fermų skaičius ir įdirbtos žemės kiekis kiekvienoje grupėje, padarys šią išvadą dar aiškesnę:

Fermų grupės:	Padidėjimo procentas 1900—1910 metais: fermų skaičiaus	įdirbtos žemės kiekio
Iki 20 akrų	+ 24,5%	+ 24,1%
Nuo 20 iki 49 akrų	+ 12 5%	+ 10,9%
„ 50 „ 99 „	+ 5,3%	+ 5,7%
„ 100 „ 174 „	+ 6,6%	+ 8,8%
„ 175 „ 499 „	+ 12,7%	+ 19,4%
„ 500 „ 999 „	+ 22,2%	+ 38,5%
„ 1 000 ir daugiau „	+ 6,3%	+ 28,6%
Iš viso	+ 10,9%	+ 15,4%

Didžiausias įdirbtos žemės padidėjimo procentas tenka dviem pastarosioms iš aukščiausiųjų grupių. Mažiausias — vidutinei grupei ir jai artimiausiai iš smulkiųjų (50—99 akrai). Abiejose žemiausiosiose grupėse įdirbtos žemės padidėjimo procentas yra mažesnis už fermų skaičiaus padidėjimo procentą.

9. TĘSINYS. DUOMENYS APIE FERMŲ VERTĘ

Amerikos statistika, skirtingai nuo Europos statistikos, nustato atskirų ūkio elementų, žemės, pastatų, įrankių, gyvulių ir viso ūkio vertę kiekvienos fermos ir kiekvienos fermų grupės atžvilgiu. Tur būt, šie duomenys yra ne tokie tikslūs kaip duomenys apie žemės kiekį, bet,

aplamai ir ištisai imant, jie yra ne mažiau tikri, turint galvoje, be to (iki tam tikro laipsnio), bendras kapitalistines žemdirbystės aplinkybes.

Norėdami papildyti pirmesnįjį išdėstymą, mes paimsime duomenis apie visą fermų su visu žemės ūkio turtu vertę, o taip pat duomenis apie įrankių ir mašinų vertę. Iš atskirų ūkio elementų mes išrenkame įrankius ir mašinas, nes jie betarpiškai nurodo į tai, kad yra vedamas žemdirbinis ūkis, ir į tai, kaip jis vedamas — daugiau ar mažiau intensyviai, daugiau ar mažiau naudojant techninius patobulinimus. Štai duomenys apie visas Jungt. Valstybes:

Fermų grupės:	Procentinis vertės suskirstymas: viso turto fermose 1900	1910	padidėjimas arba sumažėjimas	įrankių ir mašinų 1900	1910	padidėjimas arba sumažėjimas
Iki 20 akrų	3,8	3,7	—0,1	3,8	3,7	—0,1
Nuo 20 iki 49 akrų	7,9	7,3	—0,6	9,1	8,5	—0,6
„ 50 „ 99 „	16,7	14,6	—2,1	19,3	17,7	—1,6
„ 100 „ 174 „	28,0	27,1	—0,9	29,3	28,9	—0,4
„ 175 „ 499 „	30,5	33,3	+2,8	27,1	30,2	+3,1
„ 500 „ 999 „	5,9	7,1	+1,2	5,1	6,3	+1,2
„ 1 000 ir daugiau „	7,3	6,9	—0,4	6,2	4,7	—1,5
Iš viso	100,0	100,0	—	100,0	100,0	—

Absoliutūs skaičiai mums rodo daugiau kaip dvigubą viso fermų turto visos vertės padidėjimą per 1900—1910 metus, būtent padidėjimą nuo 20 440 milijonų dolerių iki 40 991 mil., t. y. 100,5%. Žemės ūkio produktų pabrangimas ir rentos pakilimas padėjo milijonus ir milijardus dolerių į visų žemvaldžių kišenes darbininkų klasės sąskaita. Kiek daugiau arba kiek mažiau laimėjo čia smulkieji ir stambieji ūkiai? Atsakymą duoda pateiktieji skaičiai. Jie rodo, kad latifundijos smunka (priminsime, kad visas jų žemės kiekis sumažėjo nuo 23,6% iki 19,0%, 4,6%), — paskiau, kad *stambieji,* kapitalistiniai *ūkiai* (175—999 akrų) *išstumia smulkiuosius ir vidutinius.* Sujungdami visus smulkiuosius ir vidutinius ūkius, gauname, kad jų dalis bendrame turte *sumažėjo* nuo 56,4%

iki 52,7%. Sujungdami visus stambiuosius ūkius su latifundijomis, gauname, kad jų dalis *padidėjo* nuo 43,7% iki 47,3%. Visiškai tokie pat yra pakitimai santykyje tarp smulkiųjų ir stambiųjų ūkių, suskirstant bendrąją įrankių ir mašinų vertę.

Kai dėl latifundijų, tai mes ir iš šių duomenų matome mūsų aukščiau pažymėtą reiškinį. Latifundijų smukimas apsiriboja dviem rajonais: pietų ir vakarų. Tai yra smukimas, iš vienos pusės, vergvaldinių, o iš antros, primityvių-užgrobtinių ir primityvių-ekstensyvių latifundijų. Apgyventoje ir pramonės atžvilgiu išsivysčiusioje šiaurėje mes matome latifundijų *augimą:* ir šios rūšies fermų skaičius, ir visos jų žemės kiekis, ir įdirbtos žemės kiekis, ir dalys bendrojoje viso turto vertėje (1900 — 2,5%; 1910 — 2,8%), ir dalys bendrojoje visų įrankių ir mašinų vertėje.

Be to, latifundijų vaidmens padidėjimas pastebimas ne tik šiaurėje aplamai, bet ir, atskirai paėmus, *abiejuose* intensyviuose, visiškai nepažįstančiuose kolonizavimo, šiaurės rajonuose: Naujojoje Anglijoje ir Vidurinėse Atlanto Valstijose. Ties šiais rajonais reikia smulkiau sustoti, nes jie, iš vienos pusės, suklaidina p. Gimerį ir daugelį kitų ypatingai mažu vidutiniu fermų dydžiu ir šio dydžio sumažėjimu, o iš antros pusės, kaip tik šie intensyviausi rajonai yra tipiškiausi senosioms, seniai apgyventoms ir civilizuotoms *Europos* šalims.

Abiejuose paminėtuose rajonuose nuo 1900 ligi 1910 m. sumažėjo ir fermų skaičius, ir visos žemės kiekis, ir įdirbtos žemės kiekis. Naujojoje Anglijoje padidėjo tik *smulkiausiųjų* fermų, iki 20 akrų, skaičius 22,4% (jų turimos įdirbtos žemės kiekis — 15,5%) ir latifundijų skaičius — 16,3%, jų turimos įdirbtos žemės kiekis — 26,8%. Vidurinėse Atlanto Valstijose padidėjo *smulkiausiosios* fermos (+ 7,7% pagal fermų skaičių, + 2,5% pagal įdirbtos žemės kiekį) ir paskiau fermos nuo 175 iki 499 akrų pagal fermų skaičių (+ 1,0%) ir 500—999 akrų fermos pagal įdirbtos žemės kiekį (+ 3,8%). Abiejuose rajonuose *padidėjo* ir smulkiausiųjų fermų dalis ir latifundijų dalis bendrojoje viso fermų turto, o taip pat įrankių ir

mašinų vertėje. Štai akivaizdesni ir pilnesni duomenys apie kiekvieną šių rajonų:

Fermų grupės:	Procentinis didėjimas nuo 1900 ligi 1910 metų — Naujojoje Anglijoje: viso fermų turto vertės	įrankių ir mašinų vertės	Vidur. Atlanto Valstijose: viso fermų turto vertės	įrankių ir mašinų vertės
Iki 20 akrų	60,9	48,9	45,8	42,9
Nuo 20 iki 49 akrų	31,4	30.3	28,3	37,0
„ 50 „ 99 „	27,5	31,2	23,8	39,9
„ 100 „ 174 „	30,3	38,5	24,9	43.8
„ 175 „ 499 „	33,0	44,6	29,4	54,7
„ 500 „ 999 „	53,7	53,7	31,5	50,8
„ 1 000 ir daugiau „	102,7	60,5	74,4	65,2
Iš viso	35,6	39,0	28,1	44,1

Iš to matyti, kad abiejuose rajonuose labiausiai sustiprėjo, daugiausia laimėjo ekonominiu atžvilgiu, daugiausia pažengė į priekį techniniu atžvilgiu *kaip tik latifundijos*. Stambiausieji kapitalistiniai ūkiai *išstumia* čia kitus, smulkesnius. Minimalus viso turto, o taip pat įrankių ir mašinų vertės padidėjimas pastebimas arba vidutinėje grupėje, arba smulkiosiose, bet ne smulkiausiojoje grupėje. Vadinasi, visų labiausiai atsilieka vidutiniai ir smulkieji ūkiai.

O smulkiausiosios fermos (iki 20 akrų) sustiprėjo abiejuose rajonuose *aukščiau vidutinio lygio*, užleisdamos pirmenybę tik latifundijoms. Šio reiškinio priežastį mes jau žinome: abiejuose intensyviuose rajonuose 31—33% derliaus vertės duoda aukštai kapitalistinės kultūros (daržovės, paskiau vaisiai, gėlės ir pan.), pasižyminčios nepaprastai didele gamybos suma, esant nepaprastai mažam ūkio žemės plotui. Grūdiniai javai duoda šiuose rajonuose iš viso 8—30% derliaus vertės, o šienas ir žolės 31—42%: vystosi pieno ūkis, kurio fermų dydis taip pat yra *mažesnis*, negu vidutinis, o produkto vertė ir kapitalo sunaudojimas darbininkams samdyti yra *didesnis*, negu vidutinis.

Intensyviausiuose rajonuose gauname vidutinio įdirbtos fermų žemės kiekio sumažėjimą, nes šis vidutinis skaičius gaunamas sudėjus latifundijas ir smulkiausiąsias fermas, kurių skaičius didėja sparčiau, negu vidutinių. Ir smulkiausiųjų fermų skaičius auga sparčiau, negu

latifundijų. Tačiau kapitalizmas auga dvejopa forma: ir didindamas ūkių dydį senuoju techniniu pagrindu, ir kurdamas naujus, ypač smulkius ir smulkiausius pagal žemės plotą, ūkius specialiųjų-prekybinių kultūrų, kurios, esant menkam žemės plotui, pasižymi nepaprastai aukštu gamybos ir samdomojo darbo masto išsivystymu. Išdava — didžiausias latifundijų ir stambiausiųjų ūkių sustiprėjimas, vidutinių ir smulkiųjų nustūmimas, smulkiausiųjų aukštai kapitalistinių ūkių augimas.

Mes tuoj pamatysime, kaip gali būti statistiniu būdu išreikšta tokių prieštaringų, — iš pažiūros prieštaringų, — kapitalizmo pasireiškimų žemdirbystėje bendroji išdava.

10. ĮPRASTINIŲ EKONOMINIO TYRIMO METODŲ TRŪKUMAI. MARKSAS APIE ŽEMDIRBYSTĖS YPATYBES

Žemdirbystės ūkių sugrupavimas pagal jų užimamos arba dirbamos žemės ploto dydį yra vienintelis sugrupavimas, pavartotas Amerikos 1910 metų statistikoje ir vartojamas didžiulėje daugumoje Europos šalių. Aplamai kalbant, neginčytina, kad, be fiskalinių ir valdinių-administracinių sumetimų, yra tam tikrų mokslinių sumetimų už tokio sugrupavimo būtinumą ir teisingumą. Bet jis yra aiškiai nepakankamas, nes visiškai neatsižvelgia į žemdirbystės intensifikavimo procesą, į kapitalo išlaidų didėjimą žemės ploto vienetui gyvulių, mašinų, pagerintųjų sėklų, pagerintųjų kultūros metodų ir t. t. pavidalu. O tuo tarpu šis procesas visur — išskyrus tik nedaugelį primityvios ir grynai ekstensyvios žemdirbystės rajonų ir šalių — yra kaip tik būdingiausias kapitalistinėms šalims. Todėl ūkių sugrupavimas pagal žemės kiekį didžiule dauguma atvejų daro supratimą apie žemdirbystės vystymąsi aplamai ir ypač apie kapitalizmo vystymąsi joje pernelyg supaprastintą ir grubų.

Kai skaitai ekonomistų ir statistikų, reiškiančių labiausiai paplitusias buržuazines pažiūras, ilgus samprotavimus apie sąlygų nevienodumą žemės ūkyje ir pramonėje, apie pirmojo savotiškumą ir t. t. ir pan., tai visą laiką norisi pasakyti: ponai! jūs patys esate daugiausia kalti

tuo, kad yra remiamos ir skleidžiamos supaprastintos ir grubios pažiūros į žemdirbystės evoliuciją! Prisiminkite Markso „Kapitalą". Jūs rasite ten nurodymą į nepaprastą įvairumą žemėvaldos formų — feodalinė, klaninė, bendruomeninė (pridėkime: primityvi-užgrobtinė), valstybinė ir kt., — kurias užtinka kapitalas, išeidamas į istorijos sceną. Kapitalas pajungia sau ir savaip pertvarko visas šias skirtingas žemėvaldos formas, bet kaip tik tam, kad galėtume suprasti, įvertinti, statistiniu būdu išreikšti šį procesą, reikia mokėti keisti klausimo pastatymą ir tyrimo metodus pagal skirtingas proceso *formas*. Kapitalizmas pajungia sau ir bendruomeninę-skirtinę žemėvaldą Rusijoje, ir užgrobtinę arba laisvu ir nemokamu žemės išdalijimu demokratinėje arba baudžiavinėje valstybėje reguliuojamą Sibiro arba Amerikos „tolimųjų vakarų" žemėvaldą, ir Amerikos pietų vergvaldinę žemėvaldą, ir pusiau feodalinę „tikrai rusiškų" gubernijų žemėvaldą. Kapitalizmo augimo ir pergalės procesas visais šiais atvejais yra vienodas, bet ne tas pats savo forma. Norint suprasti ir tiksliai ištirti šį procesą, negalima apsiriboti šabloniškomis miesčioniškomis frazėmis apie „darbinę" žemdirbystę arba rutininiais metodais lyginant vien tik žemės kiekius.

Toliau, jūs rasite, kad Marksas išanalizuoja kapitalistinio tipo žemės rentos atsiradimą ir jos santykį su pirma jos buvusiomis istorijoje rentos formomis, pvz., su natūraline, atodirbine (lažo ir jo liekanų), pinigine (duoklės ir pan.). O kas iš buržuazinių arba smulkiaburžuazinių, narodnikinių, ekonomistų arba statistikų bent kiek rimtai yra pagalvojęs apie šių teorinių Markso nurodymų pritaikymą tiriant kapitalizmo kilimą *iš* vergvaldinio ūkio Amerikos pietuose arba *iš* lažinio Rusijos centre?

Pagaliau, jūs rasite Markso veikale sistemingus, visa žemės rentos analize paremtus, nurodymus į žemdirbystės sąlygų įvairumą, kurį sukelia ne tik sklypų kokybės ir padėties skirtumai, bet ir *kapitalo įdėjimo į žemę dydžio* skirtumai. O ką tai reiškia: kapitalo įdėjimas į žemę? Tai reiškia techninius pakitimus žemdirbystėje, jos intensifikavimą, perėjimą į aukštesnes laukininkystės sistemas, gausų dirbtinių trąšų vartojimą, įrankių ir mašinų pagerinimą, jų naudojimo didėjimą, samdomojo darbo

naudojimo augimą ir t. t. Vien tik žemės kiekio apskaita visų šių, sudėtingų ir įvairių, procesų negalima išreikšti, o kaip tik iš šių procesų ir susidaro bendras kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje procesas.

Rusijos zemstvų statistikai, ypač „gerųjų senųjų", ikirevoliucinių laikų statistikai, nusipelnė teisę būti gerbiami už tai, kad žiūrėjo į savo tyrimų objektą ne rutiniškai, turėdami ne tik fiskalinį arba valdinį-administracinį, bet tam tikrą mokslinį interesą. Jie bene anksčiau už kitus statistikus pastebėjo, kad nepakanka grupuoti ūkius vien tik pagal žemės kiekį, ir įvedė kitus sugrupavimo būdus: pagal pasėlius, pagal darbinių gyvulių skaičių, pagal samdomojo darbo naudojimą ir pan. Deja, susiskaidęs ir nesistemingas darbų pobūdis mūsų zemstvų statistikos, kuri visada buvo, taip sakant, oazė baudžiavinės tamsybės, biurokratinės rutinos ir visokio bukaprotiško formalizmo dykumoje, sąlygojo tai, kad nepavyko sukurti patvarių rezultatų nei rusiškajam, nei europiniam ekonomikos mokslui.

Įsidėmėkime, kad šiuolaikinių žemės ūkio surašymų renkamos medžiagos sugrupavimo klausimas visai nėra toks siaurai techninis, siaurai specialus klausimas, koks jis gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Ši medžiaga yra didžiai turtinga išsamių žinių apie kiekvieną atskirą ūkį. Bet dėl nemokamo, neapgalvoto, rutininio santraukos sudarymo ir sugrupavimo ši labai gausi medžiaga visiškai netenka vertės, žūva, išblunka ir pasidaro dažnai visai netinkama žemės ūkio evoliucijos dėsniams tirti. Apie kiekvieną atskirą ūkį galima, remiantis surinkta medžiaga, neklystant pasakyti, ar šis ūkis yra kapitalistinis ir kiek, ar jis yra intensyvus ir kokiu laipsniu ir pan., o suvedant duomenis apie milijonus ūkių kaip tik esmingiausi skirtumai, bruožai, požymiai, kuriuos daugiausia ir reikėjo *mokėti iškelti,* nustatyti ir apskaityti, išnyksta, ir ekonomistas gauna savo žinion rutinines, beprasmiškas skaičių skiltis, statistinį „žaidimą skaitmenukais" vietoj prasmingo statistinio medžiagos apdorojimo.

Dominantis mus šiuo metu Amerikos 1910 metų surašymas yra akivaizdžiausias pavyzdys to, kaip puikią savo gausumu ir pilnumu medžiagą yra nuvertinę, suga-

dinę savo rutina ir nemokšiškumu mokslo srityje tie, kurie ją yra apdoroję. Palyginti su 1900 metų surašymu, apdorojimas yra kur kas blogesnis, ir net tradicinis ūkių sugrupavimas pagal žemės kiekį nėra pilnutinai įvykdytas, tad mes negalime palyginti įvairių grupių ūkių, pvz., pagal samdomojo darbo naudojimą, pagal laukininkystės sistemų skirtumą, pagal trąšų vartojimą ir pan.

Tenka kreiptis į 1900 metų surašymą. Jis yra davęs vienintelį pasaulyje, — kiek mums yra žinoma, — pavyzdį, kaip pritaikyti ne vieną, o *tris* skirtingus sugrupavimo arba „klasifikacijos" (kaip sako amerikiečiai) būdus labai gausiai medžiagai, kuri surinkta vienoje šalyje, vienu laiku, pagal vieną programą ir apima daugiau kaip penkis su puse milijono ūkių.

Tiesa, ir čia nė vienas iš sugrupavimų nėra pilnutinai sutvarkytas visų esminių ūkio tipo ir dydžio požymių atžvilgiu. Bet vis dėlto kapitalistinės žemdirbystės ir žemdirbystės kapitalistinės evoliucijos vaizdas išeina, kaip mes tikimės parodyti, nepalyginti pilnesnis, nepalyginti teisingiau atspindintis tikrovę, negu taikant įprastinį, vienašališką ir nepakankamą, vieną sugrupavimo būdą. Buržuazinės ir smulkiaburžuazinės, narodnikinės politinės ekonomijos didžiausios klaidos ir prietarai atskleidžiami ir demaskuojami, jei yra galimybė pilniau ištirti faktus ir tendencijas, kuriuos visiškai galima pavadinti visuotiniais visoms kapitalistinėms pasaulio šalims.

Kadangi duomenys, apie kuriuos čia kalbama, turi tokią svarbią reikšmę, tai mes turėsime ypač plačiai ties jais sustoti ir dažniau, negu ligi šiol, naudotis lentelėmis. Visiškai suprasdami, kaip lentelės užgriozdina tekstą ir apsunkina skaitymą, pirmesniame dėstyme mes stengėmės suvesti jas į būtiniausią minimumą. Mes tikimės, kad skaitytojas nedarys mums priekaištų, jei mes būsime priversti dabar padidinti šį minimumą, nes nuo čia nagrinėjamų klausimų analizės priklauso ne tik bendroji išvada pagrindiniu klausimu — dėl šiuolaikinės žemdirbystės evoliucijos krypties, tipo, pobūdžio, dėsnio, — bet ir aplamai visų, taip dažnai pateikiamų ir taip dažnai iškraipomų, šiuolaikinės žemės ūkio statistikos duomenų įvertinimas.

Pirmasis sugrupavimas — „pagal žemę" — duoda tokį Amerikos žemdirbystės vaizdą 1900 metais:

Fermų grupės:	Fermų skaičius %-ais, palyginti su bendru jų skaičiumi	Visos žemės kiekis (taip pat %-ais palyginti su bendra suma)	Tenka vidutiniškai 1 fermai: Įdirbtos žemės akrų	Išlaidų samdomajam darbui (dol.)	Produkto vertės** (dol.)	Įrankių ir mašinų vertės (dol.)
Iki 3 akrų	0,7	—*	1,7	77	592	53
Nuo 3 iki 10 akrų	4,0	0,2	5,6	18	203	42
„ 10 „ 20 „	7,1	0,7	12,6	16	236	41
„ 20 „ 50 „	21,9	4,9	26,2	18	324	54
„ 50 „ 100 „	23,8	11,7	49,3	33	503	106
„ 100 „ 175 „	24,8	22,9	83,2	60	721	155
„ 175 „ 260 „	8,5	12,3	129,0	109	1 054	211
„ 260 „ 500 „	6,6	15,4	191,4	166	1 354	263
„ 500 „ 1 000 „	1,8	8,1	287,5	312	1 913	377
„ 1 000 ir daugiau „	0,8	23,8	520,0	1 059	5 334	1 222
Iš viso	100,0	100,0	72,3	—	656	133

Galima tvirtai pasakyti, kad bet kurios kapitalistinės šalies statistika duos visiškai tokį pat vaizdą. Skirtumų gali būti tik neesminėse smulkmenose. Vokietija, Austrija, Vengrija, Šveicarija, Danija, pagal jų paskutinius surašymus, patvirtina tai, kas pasakyta. Didėjant visos žemės kiekiui fermose, nuo grupės į grupę didėja vidutinis įdirbtos žemės kiekis, vidutinė produkto vertė, įrankių ir mašinų vertė, gyvulių vertė (mes praleidome šiuos skaičius) ir išlaidų samdomajam darbui dydis. (Apie reikšmę nedidelės išimties, kurią sudaro fermos iki 3-jų akrų ir iš dalies nuo 3 iki 10 akrų, mes jau esame kalbėję aukščiau.)

Atrodo, kitaip ir būti negali. Matyti, išlaidų samdomajam darbui padidėjimas visiškai patvirtina, kad ūkių skirstymas į smulkiuosius ir stambiuosius pagal žemės kiekį visiškai atitinka jų skirstymą į nekapitalistinius ir kapitalistinius. Devynios dešimtosios įprastinių sampro-

* Mažiau kaip $^1/_{10}$ procento.

** Į produkto vertę neįeina tie produktai, kurie yra suvartojami gyvuliams šerti.

tavimų apie „smulkiąją" žemdirbystę yra pagrįsta tokiu sutapatinimu ir tokiais duomenimis.

Imkime dabar vidutinius dydžius ne 1 fermai, o 1 akrui (visos) žemės:

Fermų grupės:	Tenka 1 akrui visos žemės doleriais			
	Išlaidų samdomajam darbui	Išlaidų trąšoms	Visų gyvulių vertės	Įrankių ir mašinų vertės
Iki 3 akrų	40,30	2,36	456,76	27,57
Nuo 3 iki 10 akrų	2,95	0,60	16,32	6,71
„ 10 „ 20 „	1,12	0,33	8,30	2,95
„ 20 „ 50 „	0,55	0,20	5,21	1,65
„ 50 „ 100 „	0,46	0,12	4,51	1,47
„ 100 „ 175 „	0,45	0,07	4,09	1,14
„ 175 „ 260 „	0 52	0,07	3,96	1,00
„ 260 „ 500 „	0,48	0,04	3,61	0,77
„ 500 „ 1 000 „	0,47	0,03	3,16	0,57
„ 1 000 ir daugiau „	0,25	0,02	2,15	0,29

Be visai menkų išimčių mes matome taisyklingą ūkio intensyvumo požymių mažėjimą nuo žemesniųjų grupių į aukštesniąsias.

Matyti, gaunama visiškai neginčytina išvada, kad „smulkioji" žemdirbystės gamyba yra intensyvesnė už stambiąją, kad mažėjant gamybos „dydžiui", didėja žemdirbystės intensyvumas ir našumas, kad, „vadinasi", kapitalistinė žemdirbystės gamyba išsilaiko tik dėka ūkio ekstensyvaus, primityvaus pobūdžio ir t. t. ir pan.

Kadangi bet kuri kapitalistinė šalis, grupuojant ūkius pagal žemės kiekį (o tai yra ne tik įprastinis, bet beveik vienintelis grupavimo būdas). gali teikti visiškai analogišką vaizdą, parodyti tą patį žemdirbystės intensyvumo požymių mažėjimą nuo žemesniųjų grupių į aukštesniąsias, tai kaip tik tokios išvados nuolat, kiekviename žingsnyje, ir daromos visoje buržuazinėje ir smulkiaburžuazinėje (oportunistinėje-„marksistinėje" ir narodnikinėje) literatūroje. Prisiminkite, pvz., žinomojo Eduardo Davido žinomąjį veikalą, tą buržuazinių prietarų ir buržuazinio melo rinkinį, prisidengiant „irgi-socialistiniais" žodeliais — „Socializmas ir žemės ūkis". Kaip tik ten tokiais duomenimis įrodinėjamas „smulkiosios" gamybos „pranašumas", „gyvybingumas" ir pan.

Viena aplinkybė ypač palengvina daryti tokias išvadas: paprastai duomenų, analogiškų pateiktiesiems, yra

apie gyvulių skaičių, o apie samdomąjį darbą — ypač tokia apibendrinta forma, kaip išlaidų samdomajam darbui suma, — duomenų beveik niekur nerenkama. Tuo tarpu kaip tik duomenys apie samdomąjį darbą ir atskleidžia visų tokių išvadų neteisingumą. Iš tikrųjų, jei, pvz., gyvulių vertės (arba, kas yra tas pat, visų gyvulių skaičiaus) padidėjimas ploto vienetui, mažėjant ūkio dydžiui, rodo „smulkiosios" žemdirbystės „pranašumą", tai juk šis „pranašumas" pasirodo esąs *susijęs* su išlaidų samdomajam darbui *padidėjimu*, mažėjant ūkio dydžiui!! O toks išlaidų samdomajam darbui padidėjimas — įsidėmėkite, reikalas visą laiką liečia dydžius, siejamus su ploto vienetu, 1 akru, 1 hektaru, 1 dešimtine — reiškia ūkio *kapitalistinio* pobūdžio padidėjimą. O kapitalistinis ūkio pobūdis prieštarauja įprastinei, labiausiai paplitusiai „smulkiosios" gamybos sąvokai, nes smulkiąja gamyba laikoma tokia, kuri pagrįsta *ne* samdomuoju darbu.

Išeina lyg prieštaravimų kamuolys. Bendrieji duomenys apie ūkių grupes pagal žemės kiekį rodo, kad „smulkieji" ūkiai yra nekapitalistiniai, stambieji — kapitalistiniai. Ir tie patys duomenys rodo, kad, kuo „smulkesnis" yra ūkis, tuo aukštesnis yra ne tik jo intensyvumas, bet ir išlaidų samdomajam darbui suma, skaičiuojant žemės ploto vienetui!

Dalykui išaiškinti kreipkimės į kitą grupavimo būdą.

11. TIKSLESNIS SMULKIŲJŲ IR STAMBIŲJŲ ŪKIŲ PALYGINIMAS

Kaip mes jau esame nurodę, Amerikos statistika ima šiuo atveju ūkio produktų vertės sumą, išskaitant tuos, kurie suvartojami gyvuliams šerti. Paimti skyrium, tokie duomenys, kurie yra bene vien tik Amerikos statistikoje, yra, žinoma, ne tokie tikslūs, kaip duomenys apie žemės arba gyvulių skaičių ir pan. Bet paimti kaip visuma, kelių milijonų ūkių atžvilgiu, ir ypač panaudojami *tarpusavio santykiams* tarp įvairių ūkių grupių visoje šalyje nustatyti, šie duomenys, be abejonės, negali būti laikomi mažiau tinkami, negu kiti. Šiaip ar taip, apie *gamybos* — ir ypač prekybinės gamybos, t. y. skiriamų parduoti produktų sumos — dydį šie duomenys kalba

kur kas labiau betarpiškai, negu visokie kitokie. O juk visuose samprotavimuose apie žemdirbystės evoliuciją ir jos dėsnius kalbama kaip tik apie smulkiąją ir stambiąją *gamybą*.

Maža to. Tokiais atvejais visada kalbama apie žemdirbystės evoliuciją kapitalizme arba sąryšyje su kapitalizmu, jo įtakoje ir pan. Šiai įtakai apskaityti reikia pirmiausia ir daugiausia stengtis atskirti natūralinį žemdirbystės ūkį nuo prekybinio. Visiems yra žinoma, kad natūralinis ūkis, t. y. gaminimas ne rinkai, o savam ūkininkaujančios šeimos suvartojimui, kaip tik žemdirbystėje vaidina palyginti labai didelį vaidmenį ir ypač lėtai užleidžia vietą prekybinei žemdirbystei. Ir, jei taikytume nustatytuosius teorinius politinės ekonomijos teiginius ne šabloniškai, ne mechaniškai, o sąmoningai, tai, pvz., dėsnį apie tai, kad stambioji gamyba išstumia smulkiąją, galima taikyti *tik* prekybinei žemdirbystei. Vargu ar kas ims teoriškai ginčyti šį teiginį. O tuo tarpu nepaprastai retai ekonomistai ir statistikai sąmoningai atkreipia dėmesį į tai, kad kaip tik tie požymiai, kurie rodo žemdirbystės pavirtimą iš natūralinės į prekybinę, būtų atskirai išskirti, būtų stebimi ir kad būtų, kiek tai yra galima, į juos atsižvelgta. Ūkių sugrupavimas pagal neskiriamų gyvuliams šerti produktų piniginės vertės dydį yra didelis žingsnis šiam ypač svarbiam teoriniam reikalavimui patenkinti.

Įsidėmėkime, kad kalbant apie neginčijamą faktą, jog pramonėje stambioji gamyba išstumia smulkiąją, visada imamas pramonės įmonių sugrupavimas pagal gamybos sumą arba pagal samdomųjų darbininkų skaičių. Pramonėje, dėl jos techninių ypatybių, reikalas yra kur kas paprastesnis. Žemdirbystėje kur kas sunkiau, dėl nepalyginti sudėtingesnių ir labiau susipynusių santykių, nustatyti gamybos dydį ir produktų piniginę vertę, o taip pat samdomojo darbo naudojimo dydį. Šiuo pastaruoju atveju reikia apskaityti visą metinį samdomojo darbo kiekį, o ne esantį surašymo dieną, nes žemdirbystė yra ypatingai „sezoninės" gamybos pobūdžio, o paskiau reikia apskaityti ne tik nuolatinius samdomuosius darbininkus, bet ir padienius, vaidinančius žemės ūkyje nepaprastai svarbų vaidmenį. Bet sunkumas nėra negalimumas.

Racionalių, techninėms žemdirbystės ypatybėms pritaikytų, tyrimo metodų naudojimas, jų tarpe naudojimas sugrupavimų pagal gamybos dydį, pagal produktų piniginės vertės sumą, pagal samdomojo darbo naudojimo dažnumą ir dydį, turės dažnėti, skindamas sau kelią pro tankų tinklą buržuazinių ir smulkiaburžuazinių prietarų ir siekimų padailinti buržuazinę tikrovę. Ir galima drąsiai užtikrinti, kad kiekvienas žingsnis į priekį naudojant racionalius tyrimo metodus bus žingsnis į priekį patvirtinant tą tiesą, kad kapitalistinėje visuomenėje ne tik pramonėje, bet ir žemės ūkyje stambioji gamyba išstumia smulkiąją.

Štai duomenys apie ūkių grupes 1900 metų Amerikoje, suskirstytas pagal produkto vertės dydį:

Fermų grupės pagal produkto vertę doleriais	Fermų skaičius (procentais, palyginti su bendra suma)	Visos žemės kiekis (procentais, palyginti su bendra suma)	Tenka vidutiniškai 1 fermai: Įdirbtos žemės akrų	Tenka vidutiniškai 1 fermai: Išlaidų samdomajam darbui (dol.)	Tenka vidutiniškai 1 fermai: Įrankių ir mašinų vertės
0	0,9	1,8	33,4	24	54
1 — 50 dol.	2,9	1,2	18,2	4	24
50 — 100 „	5,3	2,1	20,0	4	28
100 — 250 „	21,8	10,1	29,2	7	42
250 — 500 „	27,9	18,1	48,2	18	78
500 — 1 000 „	24,0	23,6	84,0	52	154
1 000 — 2 500 „	14,5	23,2	150,5	158	283
2 500 ir daugiau „	2,7	19,9	322,3	786	781
Iš viso	100,0	100,0	72,3	—	133

Prie nepajamingų fermų, parodžiusių 0 (nulį) produkto vertės, priklauso, tur būt, visų pirma ką tik užimti homstedai, kuriuose savininkas dar nespėjo pasistatyti pastatų, įsigyti gyvulių, užsėti, surinkti derlių. Tokio milžiniško kolonizavimo šalyje, kaip Amerikoje, klausimas, kaip ilgai savininkas valdo fermą, turi ypatingą reikšmę.

Palikdami nuošalyje nepajamingas fermas, mes gauname vaizdą, tokį pat, kaip tas, kurį davė aukščiau pateiktas tų pačių duomenų sugrupavimas pagal visos žemės kiekį fermose. Didėjant fermos produktų vertei, didėja ir vidutinis įdirbtos žemės kiekis fermose, ir vidutinės išlaidos darbininkams samdyti, ir vidutinė įrankių bei mašinų vertė. Aplamai ir ištisai imant, pajamingesnės

fermos, — turint galvoje bendrąsias pajamas, t. y. visų produktų vertę, — pasirodo esančios ir stambesnės pagal žemės kiekį. Matyti, naujasis sugrupavimas neduoda ničnieko naujo.

Tačiau paimkime dabar vidutinius dydžius (gyvulių ir įrankių vertės, išlaidų darbui samdyti ir trąšoms) ne vienai fermai, o 1 akrui žemės:

Fermų grupės pagal produkto vertę	Tenka 1 akrui visos žemės dolerių: Išlaidų samd. darbui	Išlaidų trąšoms	Visų gyvulių vertės	Įrankių ir mašinų vertės
0	0,08	0,01	2,97	0,19
1 — 50 dol.	0,06	0,01	1,78	0,38
50 — 100 "	0,08	0,03	2,01	0,48
100 — 250 "	0,11	0,05	2,46	0,62
250 — 500 "	0,19	0,07	3,00	0,82
500 — 1 000 "	0,36	0,07	3,75	1,07
1 000 — 2 500 "	0,67	0,08	4,63	1,21
2 500 ir daugiau "	0,72	0,06	3,98	0,72

Išimtis kai kuriais atžvilgiais yra nepajamingos fermos, kurios aplamai užima visiškai atskirą padėtį, ir pajamingiausios, kurios pagal tris iš mūsų paimtų keturių požymių pasirodo esančios mažiau intensyvios, negu gretima grupė. O aplamai kalbant, mes matome taisyklingą žemdirbystės intensyvumo *didėjimą, didėjant* fermos gaminamų produktų vertei.

Vaizdas tiesiog priešingas tam, kurį mes esame matę grupuojant ūkius pagal žemės plotą.

Viena ir ta pati medžiaga duoda diametraliai priešingas išvadas, taikant skirtingus grupavimo būdus.

Didėjant ūkio dydžiui, žemdirbystės intensyvumas *mažėja* — jei spręsime apie ūkio dydį pagal žemės ploto dydį; *didėja* — jei spręsime apie ūkio dydį pagal ūkio produktų vertę.

Kuri gi iš šių dviejų išvadų yra teisinga?

Aišku, kad apie ūkio dydį žemės kiekis neduoda *jokio* supratimo, jei žemė nėra dirbama (nepamirškime, kad Amerikoje sugrupavimo pagrindu imama ne vien tik dirbama žemė, o visas žemės plotas, ir kad šioje šalyje dirbamos žemės procentas svyruoja pagal ūkių grupes nuo 19 iki 91%, pagal rajonus nuo 27 iki 75%); — neduoda *jokio teisingo* supratimo, jei tarp atskirų ūkių daugeliu atvejų yra ir esminių skirtumų, imant žemės

dirbimo būdus, žemdirbystės intensyvumą, laukininkystės sistemas, tręšimo mastą, mašinų naudojimą, gyvulininkystės pobūdį ir t. t.

Kaip tik šis atvejas neabejotinai liečia *visas* kapitalistines šalis ir net visas tas, kurių žemdirbystę yra palietęs kapitalizmas.

Mes matome dabar vieną iš giliausių ir bendrų priežasčių to, kodėl klaidingos nuomonės apie smulkiosios žemdirbystės „pranašumą" taip tvirtai laikosi, kodėl buržuaziniai ir smulkiaburžuaziniai šio tipo prietarai taip lengvai laikosi greta socialinės ir, atskirai paėmus, žemės ūkio statistikos didelės pažangos per paskutinius dešimtmečius. Žinoma, šių klaidų ir prietarų patvarumą palaiko dar *interesai* buržuazijos, kuri siekia užtušuoti klasinių šiuolaikinės buržuazinės visuomenės prieštaravimų gilumą, o kai reikalas liečia interesus, tada, kaip yra žinoma, imama ginčyti labiausiai neginčytinas tiesas. Bet mes čia apsiribojame išnagrinėdami teorinius klaidingos pažiūros į smulkiosios žemdirbystės „pranašumą" šaltinius. Ir negali būti abejonės, kad šių šaltinių tarpe žymiausią vietą yra užėmusi nekritinė, rutininė pažiūra į nuvalkiotus būdus lyginti ūkius tik pagal jų visos žemės arba dirbamos žemės kiekį.

Jungt. Amerikos Valstybės yra išimtis visų kapitalistinių šalių tarpe tuo atžvilgiu, kad čia dar yra daugybė neužimtų, laisvų, nemokamai išdalijamų žemių. Žemės ūkis dar gali čia vystytis ir iš tikrųjų vystosi užgrobiant neužimtas žemes, įdirbant naujas žemes, kurios niekada nebuvo dirbamos, — vystosi primityviausios ir ekstensyviausios gyvulininkystės ir žemdirbystės forma. Nieko panašaus senosiose, civilizuotose kapitalistinės Europos šalyse nėra. Žemės ūkis vystosi čia *daugiausia* intensyviai, ne didinant dirbamos žemės *kiekį,* o gerinant įdirbimo *kokybę,* didinant į pirmesnįjį žemės kiekį įdedamo kapitalo dydį. Ir kaip tik šią, svarbiausiąją, kapitalistinės žemdirbystės vystymosi liniją, — kuri ir Amerikai palaipsniui darosi svarbiausia, — ir išleidžia iš akių tie, kurie apsiriboja lygindami ūkius tik pagal žemės kiekį.

Svarbiausiąją kapitalistinės žemdirbystės vystymosi liniją kaip tik ir sudaro tai, kad *smulkusis* ūkis, *likdamas smulkiu* pagal žemės plotą, *pavirsta stambiu* pagal

gamybos dydį, pagal gyvulininkystės išsivystymą, pagal tręšimo mastą, pagal mašinų naudojimo išsivystymą ir pan.

Todėl visiškai neteisinga yra ta išvada, kuri gaunama lyginant įvairias ūkių grupes pagal žemės kiekį ir kuri skelbia, kad ūkiui didėjant, mažėja žemdirbystės intensyvumas. Atvirkščiai, vienintelė teisinga yra ta išvada, kuri gaunama lyginant įvairius ūkius pagal produktų vertės dydį ir kuri skelbia, kad didėjant ūkio dydžiui, didėja žemdirbystės intensyvumas.

Nes apie ūkio dydį žemės kiekis liudija tik netiesioginiu būdu, ir šis „liudijimas" yra tuo mažiau patikimas, kuo plačiau ir sparčiau vyksta žemdirbystės intensifikavimas. O ūkio produktų vertė liudija apie jo dydį ne netiesioginiu, bet tiesioginiu būdu ir, be to, visais atvejais. Kalbant apie smulkiąją žemdirbystę, visada turima galvoje tokia, kuri laikosi *ne* samdomuoju darbu. Tačiau perėjimą prie samdomųjų darbininkų išnaudojimo sąlygoja ne tik ūkio ploto išplėtimas, esant senajam jo techniniam pagrindui, — taip būna tik esant ekstensyviam, primityviam ūkiui, — bet ir esamos technikos tobulinimas, jos pavertimas iš senosios nauja, įdėjimas į tą patį žemės plotą pridėtinio kapitalo, pvz., naujų mašinų arba dirbtinių trąšų arba gyvulių skaičiaus padidinimo bei jų pagerinimo ir t. t. pavidalu.

Sugrupavimas pagal fermos produktų vertės dydį jungia kartu ūkius, kuriems tikrai būdingas *gamybos dydžio vienodumas,* nepriklausomai nuo jų žemės kiekio. Aukšto intensyvumo ūkis mažame žemės sklype patenka čia į vieną grupę su palyginti ekstensyviu ūkiu dideliame žemės plote; ir abu ūkiai bus iš tikrųjų stambūs ir pagal gamybos dydį ir pagal samdomojo darbo naudojimo laipsnį.

Atvirkščiai, sugrupavimas pagal žemės plotą jungia kartu stambiuosius ir smulkiuosius ūkius, jeigu jie yra panašūs pagal žemėvaldos dydį, jungia kartu ūkius su visiškai skirtingu gamybos dydžiu, tokius, kuriuose vyrauja šeiminis darbas, su tokiais, kuriuose vyrauja samdomasis. Iš to išeina iš pagrindų neteisingas, visiškai iškreipiąs tikrąją padėtį, — bet labai patinkąs buržuazijai — kapitalizmo *klasinių prieštaravimų susilpnėjimo*

vaizdas. Iš to išeina ne mažiau melagingas ir ne mažiau patinkąs buržuazijai *smulkiųjų žemdirbių padėties padailinimas,* išeina kapitalizmo apologetika.

Iš tikrųjų. Pagrindinę ir svarbiausią kapitalizmo tendenciją sudaro tai, kad stambioji gamyba išstumia smulkiąją, ir pramonėje ir žemdirbystėje. Bet šio išstūmimo negalima suprasti *tik* nedelsiamo eksproprijavimo prasme. Išstūmimas yra taip pat smulkiųjų žemdirbių nuskurdinimas, jų ūkio sąlygų bloginimas, kas gali trukti eilę metų ir dešimtmečių. Šis bloginimas pasireiškia ir smulkiojo žemdirbio besaikiu darbu arba blogesniu jo maitinimusi, ir jo apsunkinimu skolomis, ir gyvulių šėrimo bei aplamai jų išlaikymo pablogėjimu, ir žemės priežiūros, jos įdirbimo, tręšimo sąlygų pablogėjimu ir pan., ir ūkio technikos sustingimu ir t. t. Mokslinio tyrinėtojo uždavinys, jeigu jis nenori būti kaltinamas sąmoningu arba nesąmoningu įsiteikimu buržuazijai dailinant nuskurdinamų ir engiamų smulkiųjų žemdirbių padėtį, yra pirmiausia ir daugiausia tas, kad būtų tiksliai nustatyti nuskurdimo požymiai, kurie visai nėra paprasti ir vienodi; — paskiau tas, kad šie požymiai būtų atskleisti, kad būtų stebima ir, kiek tai yra galima, atsižvelgta į tai, kaip plačiai jie yra paplitę, pakitėję laikui bėgant. Į šią, ypatingai svarbią, reikalo pusę visų mažiausia kreipia dėmesio šiuolaikiniai ekonomistai ir statistikai.

Įsivaizduokite, kad prie 90 smulkiųjų žemdirbių, neturinčių kapitalo savo ūkiui gerinti, atsiliekančių nuo savo gyvenamojo meto ir palaipsniui nuskurstančių, statistikas pridės 10 ūkininkų, kurie turi pakankamai kapitalo ir tokiuose pat mažuose sklypuose įsitaiso stambią savo dydžiu gamybą ir samdomuoju darbu paremtą įmonę. Aplamai ir vidutiniškai turėsime padailintą viso šimto smulkiųjų žemdirbių padėties vaizdą.

Kaip tik tokį padailintą vaizdelį — ir dar, objektyviai kalbant, padailintą įsiteikiant buržuazijai — yra davęs Amerikos 1910 metų surašymas, visų pirma, dėl tos aplinkybės, kad jis atmetė šalin 1900 metais panaudotą sugrupavimo pagal žemę palyginimą su sugrupavimu pagal produkto vertę. Mes, pvz., sužinome tik, kad išlaidos trąšoms nepaprastai padidėjo, būtent 115%, t. y. dau-

giau kaip padvigubėjo, tuo tarpu kai išlaidos samdomajam darbui padidėjo tik 82%, o visa derliaus vertė padidėjo 83%. Pažanga milžiniška. Liaudies žemdirbystės pažanga. Ir, tur būt, kuris nors ekonomistas padarys, jei nėra jau padaręs, išvadą: smulkiosios „darbinės" žemdirbystės pažanga, nes, aplamai kalbant, duomenys apie ūkių grupes pagal žemę rodo, kad „smulkioji" žemdirbystė stovi kur kas aukščiau pagal dydį išlaidų trąšoms, tenkančių 1 akrui žemės.

Bet mes dabar žinome, kad tokia išvada būtų melaginga, nes ūkių sugrupavimas pagal žemę kaip tik suvienija nuskurstančius arba bent vargo prislėgtus smulkiuosius žemdirbius, neturinčius galimybės įsigyti pirktinių trąšų, ir *kapitalistus,* kad ir smulkius, bet kapitalistus, kurie įsitaiso pagerintą, intensyvų, stambų ūkį, su samdomaisiais darbininkais, mažame žemės sklype.

Jei aplamai smulkioji žemdirbystė yra stambiosios išstumiama, kaip rodo duomenys apie viso fermų turto vertę 1900 ir 1910 metais; — jei ypatingai sparčiai per šį laiką išsivystė, kaip mes tuoj pamatysime, aukštai kapitalistinės kultūros mažuosiuose žemės sklypuose; — jei, bendrais duomenimis, liečiančiais smulkiuosius ir stambiuosius pagal produktų vertės dydį ūkius, išlaidos trąšoms didėja, didėjant ūkio dydžiui, — tai iš to neišvengiamai išplaukia išvada, kad „pažanga" naudojant trąšas nuo 1900 iki 1910 metų dar labiau padidino kapitalistinės žemdirbystės persvarą prieš smulkiąją, dar labiau šią pastarąją nustūmė ir prislėgė.

12. ĮVAIRŪS ŪKIŲ TIPAI ŽEMDIRBYSTĖJE

Tai, kas mūsų aukščiau pasakyta apie intensyvius, stambius, kapitalistinius ūkius mažuose žemės sklypuose, sukelia tokį klausimą: ar yra pagrindo manyti, kad žemdirbystės intensifikavimas turi vesti į žemės kiekio sumažėjimą ūkyje? Kitais žodžiais tariant, ar yra tokių sąlygų, liečiančių pačią šiuolaikinės žemdirbystės techniką, kurios reikalauja sumažinti žemės ploto dydį ūkyje žemdirbystės intensyvumui pakelti?

Atsakymo į šį klausimą negali duoti nei bendri teoriniai samprotavimai, nei pavyzdžiai. Čia kalbama apie konkretų technikos lygį esamomis žemdirbystės

sąlygomis ir apie konkretų kapitalo dydį, reikalingą tokiai ir tokiai ūkininkavimo sistemai. Teorijoje yrą įmanomas bet kokio dydžio kapitalo bet koks įdėjimas į bet kokį žemės kiekį, bet savaime suprantama, kad „tai priklauso" nuo esamųjų ekonominių, techninių, kultūrinių ir t. t. sąlygų, ir visas reikalas yra kaip tik tas, kokių sąlygų esama tuo momentu toje šalyje. Pavyzdžiai netinka todėl, kad tokių sudėtingų, įvairių, susipynusių ir prieštaringų tendencijų srityje, kaip šiuolaikinės žemdirbystės ekonomika, galima visada rasti pavyzdžių priešingoms pažiūroms patvirtinti. Čia visų pirma ir daugiau, negu bet kur kitur, reikia pavaizduoti *visą* procesą, atsižvelgti į visas tendencijas ir nustatyti jų atstojamąją arba jų sumą, jų rezultatą.

Trečioji sugrupavimo sistema, panaudota Amerikos statistikų 1900 metais, padeda atsakyti į pastatytą klausimą. Tai — sugrupavimas *pagal svarbiausiąjį pajamų šaltinį*. Visos fermos pagal šį požymį suskirstytos į šias kategorijas: 1) šienas ir javai, kaip svarbiausieji pajamų šaltiniai; 2) mišriosios; 3) gyvulininkystė; 4) medvilnė; 5) daržovės; 6) vaisiai; 7) pieno produktai; 8) tabakas; 9) ryžiai; 10) cukrus; 11) gėlės; 12) šiltadaržiniai produktai; 13) taro; 14) kava. Pastarosios septynios kategorijos (8—14) visos kartu duoda tik 2,2% bendro fermų skaičiaus, t. y. tokią menką dalį, kad mes atskirai ties jomis nesustosime. Savo ekonominiu pobūdžiu ir reikšme šios kategorijos (8—14) yra visai vienarūšės su trimis pirmesnėmis (5—7), sudarydamos kartu vieną tipą.

Štai duomenys skirtingo tipo fermoms apibūdinti:

Fermų grupės pagal svarbiausiąjį pajamų šaltinį:	Bendro fermų skaičiaus procentas	Vidutinis žemės kiekis 1 fermai: visos	Vidutinis žemės kiekis 1 fermai: įdirb.	Tenka vidutiniškai 1 akrui visos žemės (dol.): išlaidų samdomajam darbui	išlaidų trąšoms	įrankių ir mašinų vertės	visų gyvulių vertės
Šienas ir javai	23,0	159,3	111,1	0,47	0,04	1,04	3,17
Mišriosios	18,5	106,8	46,5	0,35	0,08	0,94	2,73
Gyvulininkystė	27,3	226,9	86,1	0,29	0,02	0,66	4,45
Medvilnė	18,7	83,6	42,5	0,30	0,14	0,53	2,11
Daržovės	2,7	65,1	33,8	1,62	0,59	2,12	3,74
Vaisiai	1,4	74,8	41,6	2,46	0,30	2,34	3,35
Pieno prod.	6,2	121,9	63,2	0,86	0,09	1,66	5,58
Visos fermos aplamai	100,0	146,6	72,3	0,43	0,07	0,90	3,66

Mes matome, kad pirmosios dvi kategorijos (šienas ir javai; mišriosios) gali būti pavadintos vidutinėmis ir pagal ūkio kapitalistinio pobūdžio išsivystymo laipsnį (išlaidos samdomajam darbui yra artimiausios vidurkiui: 0,35—0,47, esant vidurkiui visoms Jungt. Valstybėms 0,43) ir pagal žemdirbystės intensyvumą. Visi ūkio intensyvumo požymiai — išlaidos trąšoms, mašinų ir gyvulių vertė 1 akrui žemės — yra artimiausi bendram vidurkiui visoms Jungt. Valstybėms.

Nėra abejonės, kad abi šios grupės yra ypatingai tipiškos daugumai žemdirbystės ūkių aplamai. Šienas ir javai, paskiau įvairių žemdirbystės produktų sujungimas — („mišrieji" pajamų šaltiniai) — tokie yra svarbiausieji žemdirbystės ūkių tipai visose šalyse. Būtų nepaprastai įdomu turėti labiau detalizuotus duomenis apie šias grupes, pvz., toliau suskirstyti jas į mažiau ir daugiau prekybines ir pan. Bet Amerikos statistika, kaip mes esame matę, padariusi vieną žingsnį šia kryptimi, žengė paskui ne pirmyn, o atgal.

Dvi sekančios kategorijos, gyvulininkystė ir medvilnė, rodo mums mažiausiai kapitalistinių fermų pavyzdį (išlaidos samdomajam darbui 0,29—0,30, esant vidurkiui 0,43) ir su mažiausiai intensyvia žemdirbyste. Įrankių ir mašinų vertės dydis čia mažiausias ir žymiai mažesnis už vidurkį (0,66 ir 0,53, palyginti su 0,90). Fermos, kurių svarbiausias pajamas sudaro gyvulininkystė, rodo, suprantama, didesnį gyvulių skaičių 1 akrui žemės, negu vidurkis Jungt. Valstybėms (4,45, palyginti su 3,66), bet tai, matyti, yra ekstensyvi gyvulininkystė: išlaidos trąšoms minimalios, vidutinis fermų dydis visų didžiausias (226,9 akro), įdirbtos žemės dalis (86,1 iš 226,9) visų mažiausia. Medvilnės fermos rodo didesnį už vidurkį tręšimo mastą, bet kiti žemdirbystės intensyvumo požymiai (gyvulių ir mašinų vertė 1 akrui žemės) čia yra minimaliai žemi.

Pagaliau paskutinės trys kategorijos — daržovės, vaisiai, pieno produktai — yra fermos, pirma, smulkiausios (33—63 akrai įdirbtos žemės, palyginti su 42—86, 46—111 kitose kategorijose); antra, labiausiai kapitalistinės: išlaidos samdomajam darbui visų aukščiausios, 2—6 kartus didesnės už vidurkį; trečia, visų intensyviausios. Beveik

visi žemdirbystės intensyvumo požymiai čia yra aukštesni už vidurkį: ir išlaidos trąšoms, ir mašinų vertė, ir gyvulių vertė (nedidelė išimtis — vaisių fermos, kurios šiuo atžvilgiu atsilieka nuo vidutinių, bet stovi aukščiau už fermas, gaunančias pajamas daugiausia iš šieno ir javų).

Mes dabar pereisime prie klausimo, kurią būtent dalį bendrajame šalies ūkyje užima šios aukštai kapitalistinės fermos. Bet iš pradžių mes turime sustoti kiek plačiau ties jų intensyvesniu pobūdžiu.

Imkime fermas, kurių svarbiausios pajamos gaunamos iš daržovių. Yra žinoma, kad visose kapitalistinėse šalyse miestų, fabrikų, pramoninių gyvenviečių, geležinkelių stočių, uostų ir kt. vystymasis sukelia didesnę šios rūšies produktų paklausą, kelia jų kainą, didina skaičių žemės ūkio įmonių, gaminančių juos parduoti. Vidutinė „daržovių" ferma yra *daugiau kaip tris kartus mažesnė* pagal įdirbtos žemės kiekį, negu „įprastinė" ferma, kuri gauna pajamas daugiausia iš šieno ir javų: pirmoji turi 33,8 akro, antroji 111,1. Vadinasi, tam tikra technika, esant tam tikram kapitalo susikaupimui žemdirbystėje, reikalauja mažesnio „daržovių" fermos dydžio; kitais žodžiais tariant, norint įdėti kapitalą į žemdirbystę ir gauti pelną, ne mažesnį už vidurkį, reikia, esant šiuolaikinei technikos būklei, organizuoti ūkį daržovėms gaminti *mažesniame žemės plote,* negu šienui ir javams gaminti.

Maža to. Kapitalizmo augimą žemdirbystėje sudaro visų pirma perėjimas iš natūralinės žemdirbystės į prekybinę. Tai nuolat pamirštama ir tai tenka vėl ir vėl pabrėžti. O prekybinė žemdirbystė vystosi visai ne tuo „paprastu" būdu, kurį piešia sau buržuazinių ekonomistų vaizduotė arba kuris yra jų numanomas, — didinant *tų pačių* produktų gamybą. Ne. Prekybinės žemdirbystės vystymąsi sudaro labai dažnai perėjimas nuo vienų produktų prie kitų. Perėjimas nuo šieno ir javų gamybos prie daržovių gamybos priklauso kaip tik prie tokių įprastinių perėjimų. O ką reiškia toks perėjimas turint galvoje mus dominantį klausimą dėl ūkio žemės ploto dydžio ir kapitalizmo augimo žemdirbystėje?

Šis perėjimas reiškia „stambiosios" 111,1 akro fermos *susiskaidymą* į daugiau kaip tris „smulkiąsias" fermas

po 33,8 akro. Senosios fermos gamyba buvo 760 dolerių — vidutinė produktų vertė, išskaitant gyvuliams sušeriamus produktus, fermoje, kurios svarbiausias pajamas duoda šienas ir javai. Kiekvienos naujos fermos gamyba yra lygi 665 doleriams. Vadinasi, bendrąją sumą sudaro 665 × 3 = 1 995 doleriai, t. y. dukart su viršum daugiau, negu pirma.

Smulkioji gamyba yra stambiosios išstumiama, *mažėjant* ūkio žemės kiekiui.

Vidutinės išlaidos darbininkams samdyti senojoje fermoje buvo 76 doleriai, naujojoje 106 doleriai — beveik pusantro karto daugiau, triskart ir daugiau sumažėjus žemės plotui. Išlaidos trąšoms nuo 0,04 dol. akrui kyla iki 0,59 dolerio, beveik 15 kartų, įrankių ir mašinų vertė dukart, nuo 1,04 dol. iki 2,12 ir t. t.

Mums bus prieštaraujama, kaip paprastai yra prieštaraujama, kad tokių aukštai kapitalistinių fermų su specialiomis, „prekybinėmis", kultūromis skaičius esąs menkas, palyginti su bendru fermų skaičiumi. Bet mes atsakysime, kad, pirma, tokių fermų skaičius ir *vaidmuo,* jų ūkinis vaidmuo, yra kur kas didesnis, negu įprasta manyti; o antra — ir tai svarbiausia — *kaip tik tokios kultūros* didėja kapitalistinėse šalyse *sparčiau* už kitas. Kaip tik todėl ūkio žemės kiekio sumažėjimas, vykstant žemdirbystės intensifikavimo procesui, labai dažnai ir reiškia gamybos masto padidėjimą, o ne jo sumažėjimą, samdomojo darbo išnaudojimo padidėjimą, o ne jo sumažėjimą.

Štai tikslūs Amerikos statistikos duomenys apie tai, apimantieji visą šalį. Imame *visas* specialias arba „prekybines" kultūras, išvardytas aukščiau 5—14 rubrikose: daržovės, vaisiai, pieno produktai, tabakas, ryžiai, cukrus, gėlės, šiltadaržiniai produktai, taro ir kava. Visas fermų skaičius 1900 metų Jungt. Valstybėse, — fermų, kurioms *svarbiausias* pajamų šaltinis buvo šie produktai, sudarė 12,5% bendro fermų skaičiaus. Vadinasi, nedidelė mažuma, vienas aštuntadalis. Visa jų žemė sudarė 8,6% bendro žemės kiekio — iš viso $^{1}/_{12}$. Bet eikime toliau. Paimkime visos Amerikos žemdirbystės visą produktų vertę, išskaitant gyvuliams sušeriamus produktus. Iš šios

vertės paminėtų fermų daliai tenka jau 16,0%, t. y. dalis, beveik dukart viršijanti žemės dalį.

Vadinasi, darbo ir žemės našumas šiose fermose yra beveik dvigubai didesnis už vidurkį.

Paimkime visų išlaidų samdomajam darbui Amerikos žemdirbystėje sumą. Iš šios sumos paminėtų fermų daliai tenka 26,6%, t. y. daugiau kaip ketvirtadalis; ši dalis daugiau kaip trigubai viršija žemės dalį, yra daugiau kaip trigubai didesnė už vidurkį. Vadinasi, kapitalistinis šių fermų pobūdis yra nepalyginti didesnis už vidurkį.

Jų dalis bendrojoje įrankių ir mašinų vertėje yra lygi 20,1%, o bendrojoje išlaidų trąšoms sumoje — 31,7%, t. y. kiek mažesnė kaip *trečdalis* bendrosios sumos, bemaž *keturgubai* didesnė už vidurkį.

Vadinasi, kaip išdavą mes gauname tą neabejotiną ir visai šaliai nustatytą faktą, kad ypatingai intensyvios fermos pasižymi ypatingai mažu fermos žemės kiekiu ir ypatingai aukštu samdomojo darbo naudojimu, ypatingai aukštu darbo našumu; — kad ūkinis šių fermų vaidmuo visoje tos šalies žemdirbystėje dvigubai-trigubai ir daugiau viršija jų dalį bendrojoje fermų sumoje, nekalbant jau apie bendrąjį žemės kiekį.

Mažėja ar didėja laikui bėgant šių aukštai kapitalistinių ir aukštai intensyvių kultūrų ir fermų vaidmuo kitų kultūrų ir fermų tarpe žemės ūkyje?

Atsakymą duoda dviejų paskutinių surašymų palyginimas neabejotinai šio vaidmens *padidėjimo* prasme. Paimkime įvairių kultūrų pasėlių plotą. Nuo 1900 iki 1910 m. visų rūšių grūdinių javų pasėlių plotas padidėjo Jungt. Valstybėse iš viso 3,5%; — pupų, žirnių ir pan. 26,6%; — šieno ir pašarinių žolių 17,2%; — medvilnės 32,0%; — daržovių 25,5%; — cukrinių runkelių, cukrašvendrių ir kt. 62,6%.

Paimkime duomenis apie žemės ūkio produktų gamybą. Visų grūdinių javų derliaus suma nuo 1900 iki 1910 metų padidėjo iš viso 1,7%; — pupų 122,2%; — šieno ir pašarinių žolių 23,0%; — cukrinių runkelių 395,7%; — cukrašvendrių 48,5%; — bulvių 42,4%; — vynuogių 97,6%; uogų, obuolių ir pan. nederlius 1910 me-

tais eina greta, pvz., apelsinų, citrinų derliaus trigubo padidėjimo; ir t. t.

Taigi, visos Amerikos žemdirbystės atžvilgiu yra įrodytas tas, atrodantis paradoksalus ir vis dėlto neabejotinas faktas, kad, aplamai kalbant, stambioji gamyba ne tik išstumia smulkiąją, bet kad šis išstūmimas vyksta taip pat šia forma:

stambioji gamyba išstumia smulkiąją „smulkesnėms" pagal žemės plotą, bet našesnėms, intensyvesnėms ir kapitalistiškesnėms fermoms išstumiant „stambesnes" pagal žemės plotą, bet mažiau našias, mažiau intensyvias ir mažiau kapitalistines fermas.

13. KAIP MAŽINAMAS STAMBIOSIOS GAMYBOS VYKDOMAS SMULKIOSIOS GAMYBOS IŠSTŪMIMAS ŽEMDIRBYSTĖJE

Mums gali būti prieštaraujama: jei smulkiosios *gamybos* išstūmimas vyksta „taip pat" smulkesniųjų *fermų* ūkio intensifikavimo (ir „kapitalizavimo") forma, tai ar galima iš viso laikyti kam nors tinkamu sugrupavimą pagal žemės kiekį? ar neišeina tada buvimas dviejų priešingų tendencijų ir negalimumas padaryti kokią nors bendrą išvadą?

Norint atsakyti į šį prieštaravimą, reikia įsivaizduoti *ištisai* visą Amerikos žemdirbystės ir jos evoliucijos vaizdą. Tam reikia pamėginti palyginti ir sugretinti drauge visus tris sugrupavimus, kurie yra, taip sakant, maksimumas to, ką per paskutinius kelerius metus yra davusi socialinė statistika žemės ūkio srityje.

Toks palyginimas ir sugretinimas yra galimas. Tam reikia tik sudaryti lentelę, kuri iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti pernelyg abstrakti ir sudėtinga ir tuo „atbaidyti" skaitytoją. Tačiau, sutelkiant palyginti nedidelį dėmesį, šios lentelės „skaitymas", supratimas ir išanalizavimas nesudaro jokių sunkumų.

Norint palyginti tris skirtingus sugrupavimus, reikia imti išimtinai *procentinius santykius* tarp įvairių grupių. Atitinkami apskaičiavimai visi yra duoti Amerikos

1900 metų surašyme. Kiekvieną sugrupavimą mes suvedame į *tris* svarbiausias grupes. Pagal žemės kiekį mes imame: 1) smulkiąsias fermas (iki 100 akrų); 2) vidutines (100—175 akrai) ir 3) stambiąsias (175 ir daugiau akrų). Pagal produkto vertę mes imame: 1) nekapitalistines fermas (iki 500 dolerių); 2) vidutines (500—1 000 dolerių) ir 3) kapitalistines (1 000 ir daugiau dolerių). Pagal svarbiausiąjį pajamų šaltinį mes imame: 1) mažai kapitalistines fermas (gyvuliai; medvilnė); 2) vidutines (šienas ir javai; mišriosios) ir 3) aukštai kapitalistines (tos specialiosios, „prekybinės" kultūros, kurios yra išvardytos aukščiau, 12 paragrafe, 5—14 rubrikose).

Kiekvienai grupei mes imame visų pirma fermų procentą, t. y. fermų skaičiaus procentinį santykį toje grupėje su visu fermų skaičiumi Jungt. Valstybėse aplamai. Paskiau visos žemės procentą, t. y. visos žemės kiekio toje grupėje procentinį santykį su visu žemės kiekiu visose Jungt. Valstybių fermose. Žemės kiekis gali būti ūkio ekstensyvaus dydžio rodiklis (deja, mūsų žinioje yra duomenų tik apie *visą* žemę, o ne vien tik apie įdirbtą žemę, o tai būtų tiksliau). Jei procentinė visos žemės dalis yra *didesnė* už procentinę fermų skaičiaus dalį, pvz., 17,2% fermų tenka 43,1% žemės, tai, vadinasi, mes turime reikalo su stambiomis fermomis, stambesnėmis už vidurkį ir, be to, daugiau kaip dvigubai stambesnėmis už vidurkį. Jei žemės procentas yra *mažesnis* už fermų procentą, vadinasi — išvada priešinga.

Toliau, imami ūkio *intensyvumo* rodikliai, įrankių ir mašinų vertė ir bendroji išlaidų trąšoms suma. Ir čia imama tai grupei tenkančios vertės ir išlaidų sumos procentinė dalis, palyginti su bendruoju jų dydžiu visai šaliai. Ir čia, jei šis procentas yra *didesnis* už *žemės* procentą, gaunama išvada apie intensyvumą, *aukštesnį* už vidurkį, ir t. t.

Pagaliau, norint tiksliai nustatyti kapitalistinį ūkio pobūdį, tas pats metodas naudojamas bendros išlaidų darbo užmokesčiui sumos atžvilgiu, o norint nustatyti gamybos dydį — visos šalies viso žemdirbystės produktų vertės dydžio atžvilgiu.

Tokiu būdu sudaryta ši lentelė, kurią mes ir imame aiškinti ir nagrinėti.

Trijų sugrupavimų sugretinimas:

(skaičiai reiškia visos sumos procentus; trijų horizontalinių skilčių suma = 100)

		pagal svarbiausiąjį fermos pajamų šaltinį			pagal fermos žemes kiekį			pagal fermos produkto vertę			
		mažai kapitalistinės	vidutinės	aukštai kapitalistinės	smulkiosios	vidutinės	stambiosios	nekapitalistinės	vidutinės	kapitalistinės	
Fermų skaičius		46,0	41,5	12,5	57,5	24,8	17,7	58,8	24,0	17,2	ūkio ekstensyvių dydžių rodiklis
Visos žemės akrų kiekis		52,9	38,5	8,6	17,5	22,9	59,6	33,3	23,6	43,1	
Pastovusis kapitalas:	Įrankių ir mašinų vertė	37,2	42,7	20,1	31,7	28,9	39,4	25,3	28,0	46,7	ūkio intensyvumo rodikliai
	Išlaidos trąšoms	36,5	31,8	31,7	41,9	25.7	32,4	29,1	26,1	44,8	
Kintamasis kapitalas:	Išlaidos darbininkams samdyti	35,2	38,2	26,6	22,3	23,5	54,2	11,3	19,6	69,1	ūkio kapitalistinio pobūdžio rodiklis
Gamybos dydis:	Produkto vertė	45,0	39,0	16,0	33,5	27,3	39,2	22,1	25,6	52,3	

Paimkime pirmąjį sugrupavimą: pagal svarbiausiąjį pajamų šaltinį. Fermos čia suskirstytos, taip sakant, pagal žemės ūkio specialybę — iki tam tikro laipsnio analogiškai tam, kaip pramonės įmonės suskirstomos pagal pramonės šakas. Tik žemdirbystėje tai yra nepalyginti sudėtingiau.

Pirmoji skiltis parodo mums mažai kapitalistinių fermų grupę. Ši grupė apima beveik pusę viso fermų skaičiaus — 46,0%. Žemės jose 52,9%, t. y. ūkiai stambesni

už vidurkį (čia sujungti ypač stambūs, ekstensyvūs, gyvulininkystės ūkiai ir mažesnės už vidutines medvilnės fermos). Mašinų vertės procentinė dalis (37,2%) ir išlaidų trąšoms sumos procentinė dalis (36,5%) yra mažesnės už žemės procentinę dalį: vadinasi, intensyvumas yra žemesnis už vidurkį. Taip pat — kapitalistinis ūkio pobūdis (35,2%) ir produkto vertė (45,0%). Darbo našumas yra žemesnis už vidurkį.

Antroji skiltis — vidutinės fermos. Kaip tik todėl, kad į vidutinę grupę, pagal *visus* tris sugrupavimus, patenka ūkiai *visais* atžvilgiais „vidutiniai", mes čia matome didžiausią *visų* procentinių santykių artimumą vienas kitam. Svyravimai yra palyginti nedideli.

Trečioji skiltis — aukštai kapitalistinės fermos. Mes jau esame aukščiau smulkiai išnagrinėję šios skilties skaičių reikšmę. Pastebėsime, kad *tik* šio tipo fermų atžvilgiu mes turime tikslių ir palyginamų ir 1900 metų ir 1910 metų duomenų, rodančių, kad šios aukštai kapitalistinės kultūros didėja sparčiau už vidurkį.

Kuriuo būdu šis spartesnis didėjimas atsiliepia įprastiniam, daugumoje šalių, grupavimui? Tai parodo sekanti skiltis: smulkiųjų fermų grupė sugrupavime pagal žemės kiekį.

Ši grupė yra labai didelė pagal fermų skaičių (57,5% bendrojo skaičiaus). Žemės ji turi iš viso 17,5% bendrojo skaičiaus, t. y. daugiau kaip trigubai mažiau už vidurkį. Vadinasi, tai yra labiausiai „mažažemiška", labiausiai „neturtinga" grupė. Tačiau toliau mes matome, kad ir žemdirbystės intensyvumas (mašinų vertė ir išlaidos trąšoms), ir kapitalistinis jos pobūdis (išlaidos darbininkams samdyti), ir darbo našumas (produkto vertė) čia yra *aukštesni* už vidurkį: 22,3—41,9%, turint 17,5% žemės.

Koks čia reikalas? Aišku: tas, kad ypatingai daug *aukštai kapitalistinių* fermų — žiūrėk pirmesniąją vertikalinę skiltį — patenka kaip tik į šią „smulkiąją", pagal žemės kiekį, grupę. Prie daugumos tikrai smulkių žemdirbių, turinčių ir mažai žemės ir mažai kapitalo, čia pridėta *mažuma* turtingų, stiprių savo kapitalu ūkininkų, kurie mažuose žemės sklypuose yra suorganizavę stambų savo gamybos dydžiu ir kapitalistinį savo pobūdžiu ūkį. To-

kių ūkininkų visoje Amerikoje iš viso yra 12,5% (= aukštai kapitalistinių fermų procentas); vadinasi, jei net visi jie būtų įėję į vieną tik smulkiųjų, pagal žemės kiekį, fermų grupę, — šioje grupėje būtų likę (57,5 — 12,5 =) 45% ūkininkų ir be pakankamo žemės kiekio ir be kapitalo. Suprantama, iš tikrųjų dalis, nors ir nedidelė, aukštai kapitalistinių fermų priklauso vidutinėms ir stambiosioms, pagal žemės kiekį, fermoms, tad skaičius 45% dar *sumažina* tikrąjį neturinčių kapitalo ir mažažemių fermerių skaičių.

Nesunku matyti, kiek yra *padailinama* padėtis šių keturiasdešimt penkių procentų — minimum 45% — fermerių, mažiausiai turinčių ir žemės ir kapitalo, įtraukiant kartu su jais į vieną grupę kokius 12, 10 ir pan. procentų ūkininkų, daugiau negu vidutiniškai aprūpintų kapitalu, įrankiais, mašinomis, pinigų sumomis trąšoms pirkti, darbininkams samdyti ir kt.

Nesustosime atskirai nei ties vidutinėmis nei ties stambiosiomis šio sugrupavimo fermomis. Tai reikštų kartoti, truputį pakeistais posakiais, tai, kas buvo pasakyta dėl smulkiųjų fermų. Pvz., jei duomenys apie smulkiąsias, pagal žemės kiekį, fermas padailina smulkiosios *gamybos* prislėgtąją padėtį, tai duomenys apie stambiąsias, pagal tą patį požymį, fermas, matyti, *mažina* tikrąjį stambiosios gamybos vykdomą žemės ūkio *koncentravimą*. Mes tuoj pamatysime tikslią šio koncentravimo mažinimo statistinę išraišką.

Gauname šitokį bendrą teiginį, kurį galima formuluoti, kaip dėsnį, liečiantį ūkių sugrupavimą pagal žemės kiekį, kiekvienoje kapitalistinėje šalyje:

kuo plačiau ir sparčiau vystosi žemdirbystės intensifikavimas, tuo daugiau sugrupavimas pagal žemę *padailina* prislėgtąją padėtį smulkiosios gamybos žemdirbystėje, smulkiojo žemdirbio, mažai turinčio *ir* žemės *ir* kapitalo; — *atbukina* tikrąjį klasinio prieštaravimo tarp klestinčios stambiosios ir smunkančios smulkiosios gamybos aštrumą; — *mažina* kapitalo koncentravimą stambiosios gamybos rankose ir jos vykdomą smulkiosios gamybos išstūmimą.

Akivaizdžiai patvirtina šį teiginį paskutinis, trečiasis, sugrupavimas: pagal produktų vertę. Nekapitalistinių

(arba mažai pajamingų, jei turėsime galvoje bendrąsias pajamas) ūkių procentas yra lygus 58,8%, t. y. net kiek didesnis už „smulkiųjų" ūkių procentą (57,5%). Žemės jie turi kur kas *daugiau* — 33,3% (palyginti su 17,5% „smulkiųjų" fermerių grupėje). Bet jiems priklausanti bendrosios produktų vertės dalis *yra pusantro karto mažesnė:* 22,1%, palyginti su 33,5%!

Koks čia reikalas? Kaip tik tas, kad į šią grupę neįėjo aukštai kapitalistiniai ūkiai mažuose žemės sklypuose, *dirbtinai ir melagingai* padidinę smulkiesiems žemdirbiams priklausančią *kapitalo* dalį, mašinų, trąšų ir kt. pavidalu.

Tuo būdu žemdirbystės smulkiosios *gamybos* vargingumas, prislėgtumas — ir, vadinasi, nusmukdymas — pasirodo esąs *kur kas stipresnis,* negu galima būtų manyti pagal duomenis apie smulkiąsias *fermas.*

Duomenys apie smulkiąsias ir stambiąsias fermas, pagal žemės kiekį, visai neatsižvelgia į *kapitalo vaidmenį,* — suprantama, kad neatsižvelgimas į tokią „smulkmeną" kapitalistiniame ūkyje iškreipia smulkiosios gamybos padėtį, melagingai ją padailina, nes ji „galėtų" būti pakenčiama, „jei" nebūtų kapitalo, t. y. pinigų valdžios ir nuomininko santykių su kapitalistu, fermerio su pirkliu ir kreditorium ir t. t.!

Todėl stambiosios fermos koncentruoja žemdirbystę kur kas silpniau, negu ją koncentruoja stambioji, *t.* y. kapitalistinė, gamyba: 17,7% „stambiųjų" fermų sutelkia 39,2% produkto vertės (kiek daugiau kaip dvigubai daugiau už vidurkį). Tuo tarpu, 17,2% *kapitalistinių* fermų sutelkia 52,3% visos produkto vertės, t. y. daugiau kaip *trigubai* daugiau už vidurkį.

Daugiau kaip pusė visos šalies žemdirbystės gamybos, šalies, kurioje nemokamai išdalijami didžiuliai neužimtų žemių plotai ir kurią Manilovai vadina „darbinių" ūkių šalimi, pasirodo esanti sutelkta maždaug $^1/_6$ dalyje *kapitalistinių* ūkių, kurie išleidžia darbininkams samdyti keturis kartus daugiau už vidurkį, skaičiuojant 1 vidutinei fermai (69,1%, esant 17,2% fermų) ir pusantro karto daugiau už vidurkį, skaičiuojant 1 akrui visos žemės (69,1% išlaidų samdomajam darbui, turint 43,1% visos žemės).

Antrajame poliuje daugiau kaip pusė, beveik $^{3}/_{5}$ viso fermų skaičiaus (58,8%) priklauso prie nekapitalistinių fermų. Jos turi trečdalį visos žemės (33,3%), bet ši žemė yra aprūpinta mašinomis blogiau už vidurkį (25,3% mašinų vertės), tręšiama blogiau už vidurkį (29,1% išlaidų trąšoms) ir todėl jos našumas yra pusantro karto *žemesnis už vidurkį*. Turėdama trečdalį visos žemės, ši didžiulė kapitalo bendrojo jungo labiausiai prislėgtų fermų masė turi mažiau kaip ketvirtadalį (22,1%) gamybos bendrosios sumos, bendrosios produkto vertės. — — —

Sugrupavimo pagal žemę reikšmės klausimu mes, vadinasi, gauname tą bendrą išvadą, kad šio sugrupavimo negalima laikyti visiškai netinkamu. Tik nereikia niekada pamiršti, kad jis mažina stambiosios gamybos vykdomą smulkiosios gamybos išstūmimą ir mažina tuo smarkiau, kuo plačiau ir sparčiau vystosi žemdirbystės intensifikavimas, kuo žymesni yra skirtumai tarp ūkių pagal įdedamo į vieną ir tą patį žemės ploto vienetą kapitalo dydį. Vartojant šiuolaikinius tyrimo metodus, duodančius labai gerą, labai gausią žinių atsargą apie kiekvieną atskirą ūkį, pakaktų, pvz., sujungti du grupavimo metodus, — sakykime, kiekvieną iš penkių grupių pagal visos žemės kiekį skirstyti dar į tris, į dvi pagrupes pagal samdomojo darbo naudojimo dydį. Jei tai nėra daroma, tai daugiausia kaip tik todėl, kad bijomasi perdaug nepridengtai atvaizduotos tikrovės, perdaug ryškaus smulkiųjų žemdirbių masės prislėgtumo, skurdo, nusmukdymo, eksproprijavimo vaizdo, žemdirbių, kurių padėtį taip „patogiai" ir „nepastebimai" padailina „pavyzdiniai" kapitalistiniai ūkiai, taip pat „smulkūs" pagal žemės kiekį ir sudarantieji nedidelę mažumą vargingųjų masės tarpe. Mokslo požiūriu, nė vienas žmogus neišdrįs prieštarauti tam, kad ne tik žemė, bet ir kapitalas vaidina vaidmenį šiuolaikinėje žemdirbystėje. Statistinės technikos arba statistinio darbo kiekio požiūriu, bendrasis 10—15 grupių skaičius yra visai ne per didelis, palyginti, pvz., su 18 + 7 grupėmis pagal žemę Vokietijos 1907 metų statistikoje. Ši statistika, grupuojanti labai gausią medžiagą apie 5 736 082 ūkius į tiek grupių pagal žemę, yra valdininkiškos rutinos, mokslinio šlamšto, beprasmiško žaidimo skaitmenukais pavyzdys, nes nėra *nė mažiausios*

žymės išmintingo, racionalaus, mokslo ir gyvenimo pateisinamo, pagrindo pripažinti tokį tokių grupių skaičių tipišku.

14. SMULKIŲJŲ ŽEMDIRBIŲ EKSPROPRIJAVIMAS

Smulkiųjų žemdirbių eksproprijavimo klausimas yra nepaprastai svarbus kapitalizmui žemdirbystėje aplamai suprasti ir įvertinti. Ir ypač būdinga šiuolaikinei, kiaurai persisunkusiai buržuazinių pažiūrų ir prietarų, politinei ekonomijai ir statistikai, kad kaip tik šis klausimas beveik visai nėra tiriamas arba yra tiriamas labai nekruopščiai.

Bendri duomenys visose kapitalistinėse šalyse rodo miesto gyventojų skaičiaus augimo kaimo gyventojų skaičiaus sąskaita procesą, gyventojų bėgimą iš kaimų. Jungt. Valstybėse šis procesas eina į priekį nenukrypstamai. Miesto gyventojų procentas kilo nuo 29,5% 1880 metais iki 36,1% 1890 metais, iki 40,5% 1900 metais ir iki 46,3% 1910 metais. Miesto gyventojų skaičius auga sparčiau už kaimo gyventojų skaičių visuose šalies rajonuose: nuo 1900 iki 1910 metų pramoninėje šiaurėje kaimo gyventojų skaičius išaugo 3,9%, miesto gyventojų skaičius 29,8%; buvusiuose vergvaldiniuose pietuose pirmųjų skaičius — 14,8%, antrųjų — 41,4%; kolonizuojamuose vakaruose pirmųjų skaičius — 49,7%, antrųjų — 89,6%.

Atrodo, tokį visuotinį procesą būtinai reikėtų tirti ir atliekant žemės ūkio surašymus. Savaime prašyte prašosi ypač svarbus moksliniu atžvilgiu klausimas, iš kurių kaimo gyventojų kategorijų, sluoksnių, grupių, kokiomis sąlygomis atsiranda pabėgėlių iš kaimo. Jei kas dešimt metų renkamos kuo smulkiausios žinios apie kiekvieną žemės ūkio įmonę, apie kiekvieną gyvulį jame, tai būtų visai nesunku kelti klausimą, kiek ir kokių fermų parduota arba išnuomota, norint persikelti į miestą, kiek šeimos narių ir kokiomis sąlygomis meta žemdirbystę laikinai arba visam laikui. Tačiau tokių klausimų nekeliama, toliau valdinio-šabloninio skaičiaus: „kaimo gyventojų skaičius nuo 1900 iki 1910 m. sumažėjo nuo 59,5% iki 53,7%" ištyrimas nežengia. Tyrinėtojai tarytum

net nenumano, kiek daug vargo, priespaudos, skurdo slypi už šių šabloninių skaičių. Ir labai dažnai buržuaziniai ir smulkiaburžuaziniai ekonomistai nenori net pastebėti aiškaus sąryšio tarp gyventojų bėgimo iš kaimų ir smulkiųjų gamintojų nuskurdinimo.

Mums nieko nebelieka, kaip tik pamėginti surinkti drauge palyginti labai negausius ir visai blogai apdorotus duomenis apie smulkiųjų žemdirbių eksproprijavimą, kurie yra 1910 metų surašyme.

Mes turime duomenų apie fermų valdymo formas: apie skaičių savininkų, skirstomų į tokius, kuriems priklauso kaip nuosavybė *visa* jo ferma, ir į tokius, kuriems priklauso kaip nuosavybė tik *dalis* jo fermos, paskiau apie skaičių nuomininkų iš produkto dalies ir nuomininkų, išsinuomojančių žemę už piniginį mokestį. Šie duomenys yra suskirstyti pagal rajonus, bet pagal ūkių grupes nėra suskirstyti.

Imame 1900 ir 1910 metų bendras sumas ir visų pirma gauname tokį vaizdą:

Visas kaimo gyventojų skaičius išaugo	11,2%
Visas fermų skaičius išaugo	10,9%
Visas savininkų skaičius išaugo	8,1%
Visas *visos* fermos savininkų skaičius išaugo	4,8%

Aišku, kad šis vaizdas reiškia augantį smulkiosios žemdirbystės eksproprijavimą. Kaimo gyventojų skaičius auga lėčiau, negu miesto. Fermerių skaičius — lėčiau, negu kaimo gyventojų skaičius; savininkų skaičius — lėčiau, negu fermerių skaičius; *visos* fermos savininkų skaičius — lėčiau, negu savininkų skaičius aplamai.

Savininkų procentas bendrajame fermerių skaičiuje nenukrypstamai mažėja jau per eilę dešimtmečių. Šis procentas buvo:

1880	metais	— 74,0%
1890	"	— 71,6%
1900	"	— 64,7%
1910	"	— 63,0%

Atitinkamai auga nuomininkų procentas, be to, pusininkų skaičius auga sparčiau, negu nuomininkų už pinigus skaičius. Pusininkų procentas buvo 1880 metais — 17,5%, paskiau 18,4% ir 22,2%, o 1910 metais jau 24,0%.

Kad savininkų dalies sumažėjimas ir nuomininkų dalies padidėjimas reiškia, aplamai ir ištisai imant, smulkiųjų žemdirbių nuskurdinimą ir išstūmimą, matyti iš šių duomenų:

Fermų kategorijos:	Procentas fermų, turėjusių naminių gyvulių 1900	1910	±	arklių 1900	1910	±
Savininkai	96,7	96,1	—0,6	85,0	81,5	—3,5
Nuomininkai	94,2	92,9	—1,3	67,9	60,7	—7,2

Savininkai pagal visus duomenis per abejus metus ekonominiu atžvilgiu stovi aukščiau. Nuomininkų padėties blogėjimas vyksta *smarkiau*, negu savininkų padėties blogėjimas.

Pažiūrėkime į duomenis apie atskirus rajonus.

Visų didžiausias nuomininkų skaičius, kaip mes jau esame anksčiau nurodę, yra pietuose, ir čia jis visų sparčiausiai auga: nuo 47,0% 1900 metais iki 49,6% 1910 metais. Kapitalas sutriuškino vergvaldystę prieš pusamžį, kad dabar galėtų ją *atkurti* nauja forma, būtent nuomos iš pusės pavidalu.

Šiaurėje nuomininkų skaičius yra žymiai mažesnis ir didėja kur kas lėčiau: iš viso nuo 26,2% 1900 metais iki 26,5% 1910 metais. Vakaruose nuomininkų skaičius yra visų mažiausias ir *tik* šiame rajone jis ne didėja, o mažėja: nuo 16,6% 1900 metais iki 14,0% 1910 metais. „Nepaprastai žemas nuomininkų fermų procentas" — skaitome 1910 metų surašymo išvadose — „pastebimas kalnų ir Ramiojo Vandenyno rajone" (šie du rajonai ir sudaro kartu „vakarus"); „neabejotina, kad tokią aplinkybę sukelia čia daugiausia tai, jog abu šie rajonai tik neseniai yra apgyventi ir kad daugelis fermerių yra čia homstederiai" (t. y. gavę nemokamai arba už menką mokestį laisvus neužimtos žemės sklypus), „gavę savo žemę iš vyriausybės" (V t., 104 psl.).

Mes čia nepaprastai aiškiai matome ne kartą jau mūsų pažymėtą Jungt. Valstybių ypatybę, kurią sudaro buvimas neužimtų, laisvų žemių. Ši ypatybė, iš vienos pusės, išaiškina nepaprastai platų ir spartų kapitalizmo išsivystymą Amerikoje. Žemės privatinės nuosavybės nebuvimas tam tikruose didžiulės šalies rajonuose nepašalina

kapitalizmo — mūsų narodnikų žiniai! — o atvirkščiai, plečia jam bazę, spartina jo vystymąsi. Iš antros pusės, ši ypatybė, visiškai nežinoma senosioms, seniai apgyventoms, kapitalistinėms Europos šalims, Amerikoje *pridengia* smulkiųjų žemdirbių eksproprijavimo procesą, vykstantį jau apgyventuose ir labiausiai pramoninguose šalies rajonuose.

Paimkime šiaurę. Mes gauname čia tokį vaizdą:

	1900	1910	Padidėjimas arba sumažėjimas
Visi kaimo gyventojai (mil.)	22,2	23,1	+ 3.9%
Visas fermų skaičius (tūkst.)	2 874	2 891	+ 0,6%
Visas savininkų skaičius (tūkst.)	2 088	2 091	+ 0,1%
Visos fermos savininkų skaičius (tūkst.)	1 794	1 749	— 2,5%

Mes matome čia ne tik santykinį savininkų skaičiaus sumažėjimą, ne tik jų nustūmimą, palyginti su bendruoju fermerių skaičiumi, ir t. t., o jau tiesiog *absoliutų* savininkų skaičiaus *sumažėjimą* greta gamybos augimo pagrindinėje Jungt. Valstybių dalyje, duodančioje 60% viso įdirbtos žemės kiekio šalyje!

Ir, be to, nereikia dar pamiršti, kad *viename* iš keturių rajonų, sudarančių „šiaurę", būtent centriniame šiaurės-vakarų rajone, *ligi šiol vyksta homstedų išdalijimas*, kuris per 10 metų, 1901—1910, yra apėmęs iš viso 54 milijonus akrų žemės.

Kapitalizmo tendencija eksproprijuoti smulkiąją žemdirbystę veikia su tokia jėga, kad Amerikos „šiaurė" duoda *absoliutų* žemės savininkų skaičiaus *sumažėjimą*, *nepaisant* to, kad išdalijama dešimtys milijonų akrų neužimtų, laisvų žemių.

Tik dvi aplinkybės ir tebeparaližuoja šią tendenciją Jungt. Valstybėse: 1) buvimas dar nesuskaidytų vergvaldinių plantacijų pietuose, kur gyvena užguiti ir pažeminti negrai, ir 2) vakarų neapgyventumas. Aišku, kad abi šios aplinkybės kartu išplečia rytdienos bazę kapitalizmui, paruošia jam sąlygas dar sparčiau ir dar plačiau vystytis. Prieštaravimų paaštrėjimas ir smulkiosios gamybos išstūmimas ne pašalinamas, o perkeliamas į platesnę areną. Kapitalistinis gaisras tarytum

„sulėtinamas“ — paruošiant jam naujos, labai gausios, dar labiau degamos medžiagos.

Toliau. Smulkiosios žemdirbystės eksproprijavimo klausimu mes turime duomenų apie skaičių fermų, turėjusių gyvulių. Štai bendros išdavos Jungt. Valstybėms:

Procentas fermų, turėjusių	1900	1910	Padidėjimas arba sumažėjimas
aplamai naminių gyvulių	95,8	94,9	— 0,9
pieninių karvių	78,7	80,8	+ 2,1
arklių	79,0	73,8	— 5,2

Šie duomenys rodo, aplamai ir ištisai imant, savininkų skaičiaus sumažėjimą santykyje su bendru fermerių skaičiumi. Pieninių karvių savininkų procentas yra padidėjęs, bet ne taip smarkiai, kaip yra sumažėjęs arklių savininkų procentas.

Išnagrinėkime duomenis pagal ūkių grupes dviejų svarbiausių gyvulių rūšių atžvilgiu.

Fermų grupės	Procentas fermų, turėjusių pieninių karvių 1900	1910	Padidėjimas arba sumažėjimas
Iki 20 akrų	49,5	52,9	+ 3,4
20 — 49 „	65,9	71,2	+ 5,3
50 — 99 „	84,1	87,1	+ 3,0
100 — 174 „	88,9	89,8	+ 0,9
175 — 499 „	92,6	93,5	+ 0,9
500 — 999 „	90,3	89,6	— 0,7
1 000 ir daugiau	82,9	86,0	+ 3,1
Visos Jungt. Valstybės	78,7	80,8	+ 2,1

Mes matome, kad visų daugiausia yra padidėjęs skaičius *smulkiųjų* fermų, kurios laiko pieninių karvių, paskiau latifundijų, toliau vidutinių fermų skaičius. Yra sumažėjęs stambiųjų ūkininkų, turinčių 500—999 akrus žemės, fermų su pieniniais gyvuliais procentas.

Aplamai čia, matyti, išeina smulkiosios žemdirbystės laimėjimas. Tačiau priminsime, kad pieninių gyvulių laikymas turi dvejopą reikšmę žemės ūkyje: iš vienos pusės, jis gali reikšti bendrą gerovės pakilimą ir maitinimosi sąlygų pagerėjimą. Iš antros pusės — ir dažniau — jis reiškia vienos iš prekybinės žemdirbystės ir

gyvulininkystės šakų išsivystymą: pieno gamybą pardavimui miestuose ir pramoniniuose centruose. Mes aukščiau matėme, kad šios rūšies fermos, „pieno" fermos, yra Amerikos statistikų išskirtos į atskirą grupę pagal svarbiausiąjį pajamų šaltinį. Ši grupė pasižymi įdirbtos ir visos žemės kiekiu, *žemesniu* už vidurkį, esant gamybos sumai, *aukštesnei* už vidurkį, naudojant samdomąjį darbą *dvigubai daugiau* už vidurkį, skaičiuojant 1 akrui žemės. Smulkiųjų fermų vaidmens padidėjimas pieno ūkyje labai lengvai gali reikšti — ir, tur būt, reiškia — aprašytojo tipo *kapitalistinių* pieno fermų augimą mažuose žemės sklypuose. Štai, sugretinimui, duomenys apie pieninių gyvulių *koncentraciją* Amerikoje:

Rajonai:	Vidutinis pieninių karvių skaičius 1 fermai		Padidėjimas
	1900	1910	
Šiaurė	4,8	5,3	+ 0,5
Pietūs	2,3	2,4	+ 0,1
Vakarai	5,0	5,2	+ 0,2
Iš viso	3,8	4,0	+ 0,2

Mes matome, kad šiaurė, visų turtingiausia pieninių gyvulių, visų daugiausia padidino savo turtą. Štai kaip pasiskirstė šis padidėjimas tarp grupių:

Šiaurė Fermų grupės:	Procentinis pieninių karvių skaičiaus padidėjimas arba sumažėjimas nuo 1900 iki 1910 m.	
Iki 20 akrų	— 4%	(+ 10,0% fermų skaičiaus padid.)
Nuo 20 iki 49 akrų	— 3%	(— 12,6% „ „ „)
„ 50 „ 99 „	+ 9%	(— 7,3% „ „ „)
„ 100 „ 174 „	+ 14%	(+ 2,2% „ „ „)
„ 175 „ 499 „	+ 18%	(+ 12,7% „ „ „)
„ 500 „ 999 „	+ 29%	(+ 40,4% „ „ „)
„ 1 000 ir daugiau „	+ 18%	(+ 16,4% „ „ „)
Iš viso	+ 14%	(+ 0,6% fermų skaičiaus padid.)

Spartesnis smulkiųjų fermų su pieniniais gyvuliais *skaičiaus* augimas nesutrukdė spartesnio pieninių gyvulių *koncentravimo* stambiuosiuose ūkiuose.

Pažiūrėkime dabar į duomenis apie skaičių fermų, turėjusių arklių. Čia mes turime prieš save žinias apie darbinius gyvulius, rodančias bendrąją ūkio santvarką, o ne atskirą prekybinės žemdirbystės šaką.

Fermų grupės:	Procentas ūkių, turėjusių arklių 1900	1910	Sumažėjimas
Iki 20 akrų	52,4	48,9	—3,5
Nuo 20 iki 49 akrų	66,3	57,4	—8,9
„ 50 „ 99 „	82,2	77,6	—4,6
„ 100 „ 174 „	88,6	86,5	—2,1
„ 175 „ 499 „	92,0	91,0	—1,0
„ 500 „ 999 „	93,7	93,2	—0,5
„ 1 000 ir daugiau „	94,2	94,1	—0,1
Visos Jungt. Valstybės	79,0	73,8	—5,2

Čia mes matome, kad neturėjimas arklių padidėjo tuo labiau, kuo smulkesni yra ūkiai. Išskyrus smulkiausiuosius ūkius (iki 20 akrų), apimančius, kaip mes žinome, palyginti daugiau kapitalistinių fermų, negu gretimos grupės, — mes pastebime, kad neturėjimas arklių sparčiai mažėja ir kad jis didėja kur kas silpniau. Galimas dalykas, kad turtingose fermose garinių plūgų ir kitos rūšies mechaninių variklių naudojimas iš dalies padengia darbinių gyvulių skaičiaus sumažėjimą, bet vargingųjų ūkių masės atžvilgiu tokia prielaida yra negalima.

Pagaliau, eksproprijavimo augimas taip pat pastebimas iš duomenų apie įkeistų fermų skaičių:

Rajonai:	Įkeistų fermų procentas 1890	1900	1910
Šiaurė	40,3	40,9	41,9
Pietūs	5,7	17,2	23,5
Vakarai	23,1	21,7	28,6
Visos Jungt. Valstybės	28,2	31,0	33,6

Įkeistų fermų procentas nenukrypstamai auga visuose šalies rajonuose, be to, tirščiausiai apgyventoje, pramoninėje ir kapitalistinėje šiaurėje šis procentas yra didžiausias. Amerikos statistikai pažymi (V t., 159 psl.), kad pietuose įkeistų fermų skaičiaus augimas yra, tur būt, paaiškinamas tuo, kad „suskaidomos" plantacijos, kurios sklypais parduodamos negrams ir baltiesiems fermeriams, be to, apmokama tik dalis perkamosios kainos, o kita paverčiama ipoteka. Vadinasi, išeina savotiška *išpirkimo operacija* vergvaldiniuose pietuose. Pažymėsime, kad negrams priklausė iš viso Jungt. Valstybėse

1910 metais 920 883 fermos, t. y. 14,5% bendrojo skaičiaus, be to, nuo 1900 iki 1910 metų baltųjų turimų fermų skaičius padidėjo 9,5%, o negrų turimų fermų — dvigubai sparčiau — 19,6%. Negrų siekimas išsivaduoti nuo „plantatorių", praslinkus pusei šimtmečio po „pergalės" prieš vergvaldžius, vis dar pasižymi ypatinga energija.

Aplamai kalbant, fermų įkeitimas ne visada reiškia skurdą, — rašo ten pat Amerikos statistikai, — o kartais ir siekimą gauti kapitalą melioracijai ir pan. Tai neginčytina. Bet ši neginčytina pastaba neturi nustelbti — kaip pernelyg dažnai atsitinka buržuaziniams ekonomistams — to fakto, kad tik mažuma pasiturinčiųjų įstengia gauti tokiu būdu kapitalą melioracijai ir pan. ir naudoti jį našiai, — o dauguma dar labiau nuskursta, patekdami į nagus finansiniam kapitalui šia jo forma.

Fermerių priklausomumas nuo finansinio kapitalo galėtų — ir turėtų — atkreipti į save nepalyginti didesnį tyrinėtojų dėmesį. Tačiau ši klausimo pusė, nepaisant jos didžiulio svarbumo, liko nenušviesta.

O įkeistų fermų skaičiaus augimas, šiaip ar taip, reiškia, kad faktiškai jos pereina kapitalo valdžion. Žinoma, be oficialiai ir notariniu būdu įkeistų fermų, yra nemažas skaičius fermų, apraizgytų privatinio, taip griežtai neįforminto arba surašymo neapskaitomo, įsiskolinimo tinklais.

15. PALYGINAMASIS PRAMONĖS IR ŽEMDIRBYSTĖS EVOLIUCIJOS VAIZDAS

Medžiaga, kurią duoda Amerikos statistika, nepaisant visų jos trūkumų, teigiamai skiriasi nuo turimos kitų šalių medžiagos savo pilnumu ir jos rinkimo metodų vienodumu. Dėka to yra galima palyginti 1900 ir 1910 metų duomenis apie pramonę ir apie žemdirbystę, sugretinti abiejų liaudies ūkio dalių ekonominės santvarkos ir šios santvarkos evoliucijos bendrą vaizdą. Labiausiai nuvalkiota buržuazinės ekonomijos idėja — idėja, kartojama, tarp kitko, ir p. Gimerio, — yra pramonės ir žemdirbystės *priešpastatymas*. Pažiūrėkime, remdamiesi tiksliais ir

masiniais duomenimis, kiek šis priešpastatymas yra teisingas.

Pradėkime nuo įmonių skaičiaus pramonėje ir žemės ūkyje.

	Įmonių skaičius tūkstančiais 1900	Įmonių skaičius tūkstančiais 1910	Padidėjimas %-ais	Gyventojų (miesto ir kaimo) skaičiaus padidėjimas %-ais
Pramonė	207,5	268,5	+ 29.4%	+ 34,8%
Žemės ūkis	5 737	6 361	+ 10,9%	+ 11,2%

Žemės ūkyje įmonės yra kur kas gausesnės ir smulkesnės. Tuo pasireiškia jo atsilikimas, susiskaidymas, susmulkėjimas.

Bendro įmonių skaičiaus augimas žemės ūkyje yra kur kas lėtesnis, negu pramonėje. Jungt. Valstybėse yra dvi aplinkybės, kurių kitose priešakinėse šalyse nėra ir kurios nepaprastai didina ir spartina įmonių skaičiaus augimą žemdirbystėje. Tai, pirma, ligi šiol vykstantis vergvaldinių latifundijų susiskaidymas pietuose ir negrų, o taip pat baltųjų fermerių, vykdomas mažų sklypų „išpirkimas" iš „plantatorių"; antra, buvimas didžiulio kiekio neužimtų, laisvų žemių, kurias vyriausybė išdalija kiekvienam pageidaujančiam. Ir vis dėlto įmonių skaičius žemdirbystėje auga kur kas lėčiau, negu pramonėje.

To priežastis yra dvejopa. Iš vienos pusės, žemės ūkis dar gana žymiu laipsniu išlaiko natūralinį pobūdį, ir nuo žemdirbystės ir toliau atskyla įvairios operacijos, kurios anksčiau priklausė valstiečio šeimos darbų sričiai, — pvz., įvairių įrankių, rakandų ir pan. gaminimas ir taisymas, — o dabar sudaro atskiras pramonės šakas. Iš kitos pusės, žemės ūkiui yra būdingas monopolis, kurio nepažįsta pramonė ir kuris nėra pašalinamas esant kapitalizmui; tai — žemėvaldos monopolis. Net jei žemės privatinės nuosavybės nėra — Jungt. Valstybėse ligi šiol jos faktiškai nėra labai dideliuose šalies rajonuose — žemės valdymas, tai, kad ją užima atskiri, privatūs savininkai, sudaro monopolį. Pagrindiniuose šalies rajonuose visa žemė yra užimta, žemės ūkio įmonių skaičiaus padidėjimas yra įmanomas tik susiskaidant jau turimoms įmonėms; laisvas naujų įmonių sukūrimas greta senųjų yra neįmanomas. Žemėvaldos monopolis stabdo

žemdirbystės vystymąsi ir, skirtingai nuo pramonės, sulaiko kapitalizmo vystymąsi žemės ūkyje.

Į pramonės ir į žemės ūkio įmones įdėto kapitalo dydžio mes negalime tiksliai palyginti, nes į žemės vertę įeina ir žemės renta. Tenka palyginti įdėtą į pramonę kapitalą ir pramoninių produktų kainą su bendrąja viso fermų turto verte ir su svarbiausiojo žemdirbystės produkto kaina. Pilnutinai palyginami bus čia tik procentiniai santykiai, rodantieji vienų ir kitų vertės sumų augimą.

		Mil. dol. 1900	Mil. dol. 1910	Padidėjimas %-ais
Pramonė	Visų įmonių kapitalas	8 975	18 428	+ 105,3%
	Jų produktų kaina	11 406	20 671	+ 81,2%
Žemdirbystė	Visos fermų nuosavybės kaina	20 440	40 991	+ 100,5%
	Visų grūdinių javų derliaus kaina	1 483	2 665	+ 79,8%
	Derliaus kiekis milijonais bušelių	4 439	4 513	+ 1,7%

Mes matome ir kapitalo, įdėto į pramonę, ir visos fermų nuosavybės vertės *padvigubėjimą* per 10 metų, nuo 1900 ligi 1910 metų. Milžiniškas ir pagrindinis skirtumas yra tas, kad žemdirbystėje svarbiausiojo produkto, grūdinių javų, gamyba tepadidėjo menku procentu, 1,7%, — ir tai visų gyventojų skaičiui padidėjus 21,0%.

Žemdirbystė savo vystymusi atsilieka nuo pramonės — reiškinys, būdingas *visoms* kapitalistinėms šalims ir sudarantis vieną iš giliausių proporcingumo tarp įvairių liaudies ūkio šakų pažeidimo, krizių ir brangymečio priežasčių.

Kapitalas išvadavo žemdirbystę iš feodalizmo, įtraukė ją į prekybinę apyvartą, o kartu su ja į pasaulinį ekonominį vystymąsi, išplėšė ją iš viduramžiškumo ir patriarchališkumo sustingimo ir surembėjimo. Tačiau kapitalas ne tik nepašalino masių prislėgtumo, išnaudojimo, skurdo, o, priešingai, jis sukuria šias nelaimes nauju pavidalu ir atkuria „šiuolaikiniu" pagrindu jų senąsias formas. Prieštaravimas tarp pramonės ir žemdirbystės ne tik nėra kapitalizmo pašalintas, o, priešingai, yra vis labiau jo plečiamas ir aštrinamas. Žemdirbystę vis smarkiau ir

smarkiau slegia daugiausia prekybos ir pramonės sferoje susidarančio kapitalo priespauda.

Menkas žemdirbystės produkto kiekio padidėjimas (+ 1,7%) ir milžiniškas jo kainos padidėjimas (+ 79,8%) akivaizdžiai mums rodo, iš vienos pusės, kokį vaidmenį atlieka žemės renta, duoklė, kurią ima iš visuomenės žemvaldžiai. Nesuskumbančios paskui pramonės vystymąsi žemdirbystės atsilikimą žemvaldžiai, dėl savo monopolinės padėties, panaudoja tam, kad galėtų krauti sau į kišenes milijonus ir milijardus. Visa fermų nuosavybė išaugo per dešimt metų 20$^{1}/_{2}$ *milijardų* dolerių. Šioje sumoje pastatų, gyvojo ir negyvojo inventoriaus kainos padidėjimas sudaro tik 5 milijardus. *15 milijardų* (+ 118,1%) išaugo per 10 metų žemės kaina, kapitalizuotoji žemės renta.

Iš antros pusės, mes čia ypač ryškiai matome smulkiųjų žemdirbių ir samdomųjų darbininkų *klasinės* padėties skirtumą. Žinoma, „dirba" ir vieni ir antri; žinoma, kapitalas išnaudoja, nors ir visiškai skirtingomis formomis, ir vienus ir antrus. Bet tik vulgarieji buržuaziniai demokratai gali šiuo pagrindu vienyti šias skirtingas klases, kalbėti apie smulkiąją „darbinę" žemdirbystę. Tai reiškia kaip tik dangstyti ir užtušuoti *visuomeninę* ūkio santvarką, jo buržuazinę santvarką, į pirmąją vietą iškeliant būdingą *visoms* pirma buvusioms santvarkoms požymį: darbo, asmeninio darbo, fizinio darbo būtinumą smulkiojo žemdirbio gyvavimui.

Smulkusis žemdirbys esant kapitalizmui tampa, — ar jis to nori ar nenori, ar jis tai pastebi ar nepastebi — prekių gamintoju. Ir šis pakitimas sudaro visą reikalo esmę. Jau vien šis pakitimas, net kai smulkusis žemdirbys dar neišnaudoja samdomųjų darbininkų, vis vien daro jį proletariato antagonistu, daro jį smulkiuoju buržua. Jis parduoda savo produktą, proletaras parduoda savo darbo jėgą. Smulkieji žemdirbiai, kaip klasė, negali nesiekti kelti žemdirbystės produktų kainas, o tai yra tolygu jų dalyvavimui, kartu su stambiaisiais žemvaldžiais, dalijantis žemės rentą, jų solidarizavimuisi su dvarininkais prieš likusiąją visuomenę. Besivystant prekinei gamybai, smulkusis žemdirbys, savo *klasine* padėtimi, neišvengiamai tampa *smulkiuoju agraru.*

Ir samdomųjų darbininkų tarpe būna atvejų, kai dalelė jų susijungia su savo šeimininkais prieš visą samdomųjų darbininkų klasę. Bet tai yra kaip tik klasės *dalelės* susivienijimas su klasės priešininku, prieš *visą* klasę. Negalima įsivaizduoti samdomųjų darbininkų, kaip klasės, padėties pagerėjimo be masės gerovės pakilimo ir be paaštrėjimo jos antagonizmo su viešpataujančiu šiuolaikinėje visuomenėje kapitalu, su visa kapitalistų klase. Priešingai, visiškai galima įsivaizduoti tokį reiškinį, ir jis yra netgi tipiškas kapitalizmui, kai smulkiųjų žemdirbių, kaip klasės, padėties pagerėjimas yra rezultatas jų susivienijimo su dvarininkais, jų dalyvavimo imant padidintą žemės rentą iš visos visuomenės, jų antagonizmo su mase proletarų ir pusiau proletarų, visiškai arba daugiausia priklausančių nuo darbo jėgos pardavimo.

Štai Amerikos statistikos duomenų apie samdomųjų darbininkų padėtį ir jų skaičių sugretinimas su duomenimis apie smulkiuosius žemdirbius:

		1900	*1910*	Padidėjimas %-ais
Pramonė	Samdomųjų darbininkų skaičius (tūkst.)	4 713	6 615	+ 40,4%
	Jų darbo užmokestis (mil. dol.)	2 008	3 427	+ 70,6%
Žemdirbystė	Samdomųjų darbininkų skaičius	?	?	apie + 47,1%
	Jų darbo užmokestis (mil. dol.)	357	652	+ 82,3%
	Fermerių skaičius (tūkst.)	5 737	6 361	+ 10,9%
	Jų svarbiausiojo produkto, grūdinių javų, kaina (mil. dol.)	1 483	2 665	+ 79,8%

Darbininkai pramonėje *pralaimėjo,* nes jų uždarbis padidėjo tik 70,6% („tik“, nes beveik pirmesnis grūdinių javų kiekis, 101,7% pirmesniojo kiekio, dabar kainuoja 179,8% pirmesniosios kainos!!), darbininkų skaičiui padidėjus visais 40%.

Smulkieji žemdirbiai *laimėjo,* kaip smulkieji agrarai, proletariato sąskaita. Smulkiųjų žemdirbių skaičius padidėjo tik 10,9% (net išskyrus vienus smulkiuosius fermerius, vis dėlto padidėjimas yra tik 11,9%), — jų produkto kiekis beveik nepadidėjo (+ 1,7%), o produkto kaina pakilo 79,8%.

Žinoma, prekybinis ir finansinis kapitalas pasiėmė didžiąją šios žemės rentos dalį, bet vis dėlto klasinė smulkiųjų žemdirbių ir samdomųjų darbininkų padėtis visiškai atitinka, jų tarpusavio santykiuose, smulkiojo buržua ir proletaro padėtį.

Samdomųjų darbininkų skaičiaus augimas *pralenkia* gyventojų skaičiaus augimą (+ 40% pirmųjų, palyginti su + 21% antrųjų). Didėja smulkiųjų gamintojų ir smulkiųjų žemdirbių eksproprijavimas. Didėja gyventojų proletarizacija*.

Fermerių skaičiaus, — o dar labiau, kaip mes žinome, savininkų skaičiaus jų tarpe — augimas *atsilieka* nuo gyventojų skaičiaus augimo (10,9%, palyginti su 21%). Smulkieji žemdirbiai vis labiau darosi monopolistais, smulkiaisiais agrarais.

Pažvelkime dabar į smulkiosios ir stambiosios gamybos tarpusavio santykį pramonėje ir žemdirbystėje. Pramonės atžvilgiu duomenys liečia ne 1900 ir 1910, o 1904 ir 1910 metus.

Pramonės įmones mes skirstome į tris svarbiausias grupes pagal gamybos dydį, priskirdami prie smulkiųjų įmones, turinčias gamybos sumą iki 20 000 dolerių, prie vidutinių — nuo 20 iki 100 tūkst. dol., prie stambiųjų — 100 000 ir daugiau dol. Žemės ūkio įmonių mes negalime grupuoti kitaip, kaip tik pagal žemės kiekį. Mes priskiriame prie smulkiųjų fermas iki 100 akrų, prie vidutinių — nuo 100 iki 175, prie stambiųjų — 175 ir daugiau akrų.

	Įmonių grupės:	Įmonių skaičius tūkstančiais				Padidėjimas %-ais
		1900	%	*1910*	%	
Pramonė	Smulkiosios	144	66,6	180	67,2	+ 25,0%
	Vidutinės	48	22,2	57	21,3	+ 18,7%
	Stambiosios	24	11,2	31	11,5	+ 29,1%
	Iš viso	216	100,0	268	100,0	+ 24,2%
Žemės ūkis	Smulkiosios	3 297	57,5	3 691	58,0	+ 11,9%
	Vidutinės	1 422	24,8	1 516	23 8	+ 6,6%
	Stambiosios	1 018	17,7	1 154	18,2	+ 13,3%
	Iš viso	5 737	100,0	6 361	100,0	+ 10,9%

* Samdomųjų darbininkų skaičius žemdirbystėje, tikriau sakant, jų skaičiaus augimas yra nustatytas iš santykio: 82,3 : 70,6 = x : 40,4, iš kur x = 47,1.

Pasirodo, kad evoliucija yra nepaprastai vienoda.

Ir pramonėje ir žemdirbystėje mažėja dalis kaip tik vidutinių įmonių, kurių skaičius didėja lėčiau ir už smulkiųjų ir už stambiųjų skaičių.

Ir pramonėje ir žemdirbystėje smulkiųjų įmonių skaičius. didėja lėčiau, negu stambiųjų.

Kokie yra skirtingų tipų įmonių ūkinės jėgos arba ūkinio vaidmens pakitimai? Apie pramonės įmones mes turime duomenų apie produkto kainą, apie žemės ūkio — apie visos fermų nuosavybės kainą:

	Įmonių grupės:	Milijonai dolerių 1900	%	1910	%	Padidėjimas %-ais
Pramonė	Smulkiosios	927	6,3	1 127	5,5	+ 21,5%
	Vidutinės	2 129	14,4	2 544	12,3	+ 19,5%
	Stambiosios	11 737	79,3	17 000	82,2	+ 44,8%
	Iš viso	14 793	100,0	20 671	100,0	+ 39,7%
Žemės ūkis	Smulkiosios	5 790	28,4	10 499	25,6	+ 81,3%
	Vidutinės	5 721	28,0	11 089	27,1	+ 93,8%
	Stambiosios	8 929	43,6	19 403	47,3	+ 117,3%
	Iš viso	20 440	100,0	40 991	100,0	+ 100,5%

Ir čia evoliucija yra nepaprastai vienoda.

Ir pramonėje ir žemdirbystėje mažėja tiek smulkiųjų, tiek ir vidutinių įmonių dalis, auga tik stambiųjų dalis.

Kitaip tariant, ir pramonėje ir žemdirbystėje stambioji gamyba išstumia smulkiąją.

Skirtumas tarp pramonės ir žemdirbystės šiuo atveju yra tas, kad pramonėje smulkiųjų įmonių dalis yra padidėjusi kiek daugiau, negu vidutinių įmonių dalis (+ 21,5%, palyginti su + 19,5%), o žemdirbystėje atvirkščiai. Žinoma, šis skirtumas yra nedidelis, ir jokių apibendrintų išvadų iš jo daryti negalima. Bet faktas vis dėlto lieka faktas, kad priešakinėje kapitalistinėje pasaulio šalyje per pastarąjį dešimtmetį smulkioji gamyba pramonėje sustiprėjo daugiau, negu vidutinė, o žemdirbystėje atvirkščiai. Šis faktas rodo, kokie nerimti yra nuvalkioti buržuazinių ekonomistų teigimai, jog pramonė besąlygiškai ir be išimčių patvirtinanti dėsnį, kad stambioji gamyba išstumia smulkiąją, o žemdirbystė jį paneigianti.

Jungt. Valstybių žemdirbystėje stambioji gamyba ne tik išstumia smulkiąją, bet tai vyksta su didesniu dėsningumu arba taisyklingumu, negu pramonėje.

Nereikia čia pamiršti mūsų aukščiau įrodytos aplinkybės, būtent, kad žemės ūkių sugrupavimas pagal žemę *sumažina* stambiosios gamybos vykdomo smulkiosios gamybos išstūmimo procesą.

Kai dėl pasiekto jau koncentravimo *laipsnio,* tai šiuo atžvilgiu žemdirbystė yra labai smarkiai atsilikusi. Pramonėje 11% stambiųjų įmonių laiko savo rankose daugiau kaip aštuonis dešimtadalius visos gamybos. Smulkiųjų įmonių vaidmuo yra menkas: $^2/_3$ bendrojo įmonių skaičiaus turi 5,5% gamybos! Žemdirbystėje, palyginti su tuo, dar tebeviešpatauja išsiskaidymas: 58% smulkiųjų įmonių duoda ketvirtadalį bendrosios viso fermų turto vertės; 18% stambiųjų įmonių — mažiau kaip pusę (47%). Visas įmonių skaičius žemdirbystėje daugiau kaip 20 kartų viršija įmonių skaičių pramonėje.

Tai patvirtina jau seniai padarytą išvadą, kad kapitalizmas žemdirbystėje yra stadijoje, artimesnėje manufaktūrinei, jei palyginsime jos evoliuciją su pramonės evoliucija, negu stambiajai mašininei industrijai. Rankų darbas dar tebevyrauja žemdirbystėje, ir mašinos, palyginti, nepaprastai mažai tėra naudojamos. Bet pateiktieji duomenys visai neįrodo, kad nebūtų galima suvisuomeninti žemdirbystės gamybos ir šioje jos išsivystymo pakopoje. Kas laiko savo rankose bankus, tas *betarpiškai* laiko savo rankose trečdalį visų Amerikos fermų, o tarpiškai viešpatauja ant visos jų masės. Gamybos organizavimas pagal vieną bendrą planą milijone ūkių, duodančių daugiau kaip pusę bendrosios visos gamybos sumos, yra neabejotinai įvykdomas dalykas, esant šiuolaikiniam visokių sąjungų ir susisiekimo bei transporto technikos išsivystymui.

16. IŠDAVOS IR IŠVADOS

Žemės ūkio surašymai Jungt. Valstybėse 1900 ir 1910 metais yra paskutinis socialinės statistikos žodis šioje liaudies ūkio srityje. Tai — geriausia iš turimos priešakinėse šalyse medžiagos, apimanti milijonus ūkių

ir leidžianti daryti tikslias faktines išvadas ir sprendimus apie žemės ūkio evoliuciją esant kapitalizmui. Šios evoliucijos dėsniai gali būti ištirti, pasinaudojant šia medžiaga, ypač dar todėl, kad Jungt. Amerikos Valstybės yra didžiausių kapitalistinės žemdirbystės plotų ir įvairiausių jos santykių, gausiausių jos atspalvių ir formų šalis.

Mes čia matome, iš vienos pusės, perėjimą iš žemdirbystės vergovinės — arba, kas šiuo atveju yra tas pat, feodalinės — santvarkos į prekybinę ir kapitalistinę; iš antros pusės, ypatingą kapitalizmo vystymosi platumą ir spartumą laisviausioje, labiausiai priešakinėje buržuazinėje šalyje. O greta to nepaprastai platų kolonizavimą, pastatytą į demokratines-kapitalistines vėžes.

Mes čia matome ir seniai apgyventus rajonus, labai pramoningus, aukštai intensyvius, analogiškus daugumai civilizuotosios, senosios-kapitalistinės, Vakarų Europos vietovių; — ir primityvios-ekstensyvios žemdirbystės ir gyvulininkystės rajonus, tokius kaip kai kurie Rusijos pakraščiai arba Sibiro dalys. Mes matome ir stambiąsias ir smulkiąsias fermas kuo įvairiausių tipų: buvusiųjų vergvaldinių pietų ir kolonizuojamųjų vakarų, ir aukštai kapitalistinės šiaurinės Atlanto vandenyno pakrantės stambiąsias latifundijas, plantacijas; — ir pusininkų-negrų smulkiąsias fermas, ir smulkiąsias kapitalistines fermas, gaminančias pieną arba daržoves rinkai pramoninėje šiaurėje arba vaisius Ramiojo vandenyno pakrantėje; — ir „kviečių fabrikus" su samdomaisiais darbininkais ir *homstedus* „savarankiškų" smulkiųjų žemdirbių, kurie dar kupini naivių iliuzijų apie gyvenimą „iš savo rankų darbo".

Santykių įvairumas yra nepaprastas, apimantis ir praeitį ir ateitį, ir Europą ir Rusiją. Palyginimas su Rusija yra ypač pamokomas, tarp kitko klausimu dėl padarinių, kuriuos turėtų galimas visų žemių perėjimas be išpirkimo į valstiečių rankas, pažangus, bet neabejotinai kapitalistinis perėjimas.

Bendruosius kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje dėsnius ir tų dėsnių pasireiškimo formų įvairumą patogiausia tirti iš Jungt. Valstybių pavyzdžio. Ir toks ištyrimas atveda prie išvadų, kurias galima padaryti šiais trumpais teiginiais.

Rankų darbas kur kas daugiau vyrauja žemdirbystėje, palyginti su pramone, negu mašina. Bet mašina nenukrypstamai žengia į priekį, keldama ūkio techniką, darydama jį stambesnį, labiau kapitalistinį. Mašinos šiuolaikinėje žemdirbystėje naudojamos kapitalistiškai.

Svarbiausias kapitalizmo žemdirbystėje požymis ir rodiklis yra samdomasis darbas. Samdomojo darbo vystymąsi, kaip ir mašinų naudojimo augimą, mes matome *visuose* šalies rajonuose, visose žemės ūkio šakose. Samdomųjų darbininkų skaičiaus augimas pralenkia kaimo gyventojų skaičiaus ir viso šalies gyventojų skaičiaus augimą. Fermerių skaičiaus augimas atsilieka nuo kaimo gyventojų skaičiaus augimo. Stiprėja ir aštrėja klasiniai prieštaravimai.

Eina į priekį stambiosios gamybos vykdomas smulkiosios išstūmimas žemdirbystėje. 1900 ir 1910 metų duomenų apie visą fermų turtą palyginimas tai pilnutinai įrodo.

Tačiau šis išstūmimas sumažinamas, smulkiųjų žemdirbių padėtis padailinama dėl to, kad tyrinėtojai 1910 metais apsiribojo Amerikoje — kaip apsiriboja beveik visur Europoje — ūkių klasifikavimu pagal žemės kiekį. Kuo plačiau ir sparčiau vyksta žemdirbystės intensifikavimas, tuo didesnis išeina nurodytas sumažinimas ir padailinimas.

Kapitalizmas auga ne tik spartindamas stambių pagal plotą ūkių vystymąsi ekstensyviuosiuose rajonuose, bet ir sukurdamas stambesnius pagal gamybos dydį, labiau kapitalistinius ūkius smulkesniuose žemės sklypuose intensyviuosiuose rajonuose.

Išdavoje gamybos koncentracija stambiuosiuose ūkiuose yra iš tikrųjų didesnė, — smulkiosios gamybos išstūmimas iš tikrųjų vyksta toliau ir giliau, negu vaizduoja įprastiniai duomenys apie įvairaus dydžio pagal žemės plotą fermas. Kruopščiau, smulkiau, moksliškiau paruošto 1900 metų surašymo duomenys nepalieka dėl to nė mažiausio abejojimo.

Eina į priekį smulkiosios žemdirbystės ekspropriijavimas. Per pastaruosius dešimtmečius nenukrypstamai mažėja savininkų procentas bendrame fermerių skaičiuje, kurio augimas savo ruožtu atsilieka nuo gyventojų skai-

čiaus augimo. Pačiame pagrindiniame rajone, kuris duoda daugiausia žemdirbystės produktų ir kuriame nėra nei vergvaldystės likučių nei didžiulio kolonizavimo, šiaurėje absoliučiai mažėja visos fermos savininkų skaičius. Per pastarąjį dešimtmetį sumažėjo procentas fermerių, turinčių gyvulių aplamai; priešingai pieninių gyvulių turinčių ūkininkų procento padidėjimui, padidėjo ir kur kas smarkiau padidėjo bearklių procentas, ypač smulkiųjų fermerių tarpe.

Aplamai ir ištisai imant, vienodų vieno ir to paties laiko duomenų apie pramonę ir žemdirbystę palyginimas mums rodo, esant nepalyginti didesniam antrosios atsilikimui, nepaprastą evoliucijos dėsnių vienodumą, smulkiosios gamybos išstūmimą ir čia ir ten.

PRATARMĖ N. BUCHARINO BROŠIŪRAI „PASAULINIS ŪKIS IR IMPERIALIZMAS"

Svarbumas ir aktualumas tos temos, kuriai skirtas N. I. Bucharino veikalas, nereikalauja ypatingų paaiškinimų. Imperializmo klausimas yra ne tik vienas iš esmingiausių, bet, galima sakyti, visų esmingiausias klausimas toje ekonomikos mokslo srityje, kuri tiria kapitalizmo formų kitimą naujausiais laikais. Susipažinti su faktais, kurie čia priklauso ir kurių taip gausiai yra parinkęs autorius, remdamasis naujausia medžiaga, be abejonės, reikia kiekvienam, kuris domisi ne vien tik ekonomika, o bet kuria šiuolaikinio visuomeninio gyvenimo sfera. Savaime suprantama, kad apie konkretų-istorinį dabartinio karo įvertinimą negali būti nė kalbos, jei šis įvertinimas nėra pagrįstas pilnutiniu imperializmo esmės išaiškinimu, tiek iš ekonominės, tiek ir iš politinės jo pusės. Kitaip negalima suprasti paskutinių dešimtmečių ekonomikos ir diplomatijos istorijos, o be to juokinga ir kalbėti apie susidarymą teisingos pažiūros į karą. Požiūriu marksizmo, kuris ypatingai ryškiai išreiškia šiuo klausimu šiuolaikinio mokslo reikalavimus aplamai, tik nusišypsojimą gali sukelti „mokslinė" reikšmė tokių metodų, kai konkretus-istorinis karo įvertinimas suprantamas kaip gaudymas atskirų, vienos šalies viešpataujančiosioms klasėms malonių arba parankių faktelių iš diplomatinių „dokumentų", iš politinių dienos įvykių ir pan. Pavyzdžiui, G. Plechanovas turėjo visiškai atsisveikinti su marksizmu, kad galėtų imperializmo, kaip naujausio aukštai išsivysčiusio, subrendusio ir perbrendusio kapitalizmo ekonominių santykių sistemos, pagrindinių savybių ir tendencijų analizę pakeisti gaudymu poros tokių faktelių, kurie yra malonūs Puriškevičiams kartu su Mi-

liukovu. Be to, mokslinė imperializmo sąvoka pažeminama ligi kažkokio plūstamo posakio, nukreipto prieš betarpiškus konkurentus, varžovus ir priešininkus dviejų ką tik išvardytų imperialistų, kurie laikosi visiškai vienodo klasinio pagrindo su savo varžovais ir priešininkais! Mūsų gyvenamais pamirštų žodžių, prarastų principų, sugriautų pasaulėžiūrų, atmestų rezoliucijų ir iškilmingų pasižadėjimų laikais tuo stebėtis netenka.

Mokslinę N. I. Bucharino veikalo reikšmę sudaro ypač tai, kad jis nagrinėja pagrindinius pasaulinio ūkio faktus, liečiančius imperializmą, kaip visumą, kaip tam tikrą aukščiausiai išsivysčiusio kapitalizmo išsivystymo pakopą. Buvo palyginti „taikaus" kapitalizmo epocha, kai jis visiškai nugalėjo feodalizmą priešakinėse Europos šalyse ir galėjo vystytis labiausiai — *palyginti* — ramiai ir sklandžiai, „taikiai" plisdamas dar didžiulėse neužimtų žemių ir galutinai neįtrauktų į kapitalistinį sūkurį šalių srityse. Žinoma, ir toje epochoje, kuri maždaug pažymima 1871—1914 metais, „taikus" kapitalizmas sudarė gyvenimo sąlygas, labai ir labai tolimas nuo tikrosios „taikos" tiek karine, tiek ir bendraklasine prasme. Devyniems dešimtadaliams priešakinių šalių gyventojų, šimtams milijonų kolonijų ir atsilikusiųjų šalių gyventojų toji epocha buvo ne „taika", o priespauda, kančia, siaubas, kuris buvo, tur būt, tuo baisesnis, kad atrodė esąs „siaubas be galo". Toji epocha negrįžtamai praėjo, ją pakeitė palyginti kur kas staigesnė, šuoliškesnė, katastrofiškesnė, konfliktiškesnė epocha, kai gyventojų masei tipiška darosi ne tiek „siaubas be galo", kiek „galas su siaubu".

Be to, nepaprastai svarbu yra turėti galvoje, kad šį pakeitimą yra padaręs ne kas kitas, kaip betarpiškas giliausiųjų ir pagrindinių kapitalizmo ir prekinės gamybos aplamai tendencijų išsivystymas, išplitimas, tęsinys. Mainų augimas, stambiosios gamybos augimas — štai tos pagrindinės tendencijos, kurios pastebimos per šimtmečius absoliučiai visame pasaulyje. Ir tam tikroje mainų išsivystymo pakopoje, tam tikroje stambiosios gamybos augimo pakopoje, būtent toje pakopoje, kuri yra pasiekta maždaug XIX ir XX amžių slenkstyje, mainai sukūrė tokį ūkinių santykių internacionalizavimą ir

kapitalo internacionalizavimą, stambioji gamyba pasidarė tokia stambi, kad laisvąją konkurenciją ėmė pakeisti monopolija. Tipiškos pasidarė jau nebe „laisvai" konkuruojančios — šalies viduje ir *santykiuose tarp šalių* — įmonės, o monopolistinės įmonininkų sąjungos, trestai. Tipišku pasaulio „valdovu" tapo jau finansinis kapitalas, kuris yra ypač judrus ir lankstus, ypač susipynęs, šalies viduje ir internacionaliai, — ypač beasmenis ir atitrūkęs nuo betarpiškos gamybos, ypač lengvai koncentruojamas ir jau ypač toli sukoncentruotas, taigi, tiesiogine žodžio prasme, keletas šimtų milijardierių ir milijonierių savo rankose laiko viso pasaulio likimą.

Abstrakčiai-teoriškai samprotaujant, galima prieiti išvadą, kurią ir priėjo — kiek kitaip, bet taip pat atsisveikinęs su marksizmu — Kautskis, būtent: kad nelabai jau toli yra ir pasaulinis šių kapitalo magnatų susivienijimas į vieningą pasaulinį trestą, pakeičiantį valstybiškai atskirų finansinių kapitalų varžybas ir kovą internacionaliai suvienytu finansiniu kapitalu. Tačiau tokia išvada yra tiek pat abstrakti, supaprastinta, neteisinga, kaip analogiška praeito amžiaus 90-jų metų mūsų „struvistų" ir „ekonomistų" išvada, kai jie iš kapitalizmo pažangumo, iš jo neišvengiamumo, iš jo galutinės pergalės Rusijoje darė išvadas čia apologetines (keliaklupsčiavimas prieš kapitalizmą, susitaikinimas su juo, garbinimas vietoj kovos), čia apolitines (t. y. neigiančias politiką arba neigiančias politikos svarbą, bendrųjų politinių sukrėtimų galimumą ir pan.; specialiai „ekonomistų" klaida), čia net tiesiog „streikistines" („visuotinis streikas", kaip streikų judėjimo apoteozė, privesta iki pamiršimo arba ignoravimo kitų judėjimo formų ir „šokanti" tiesiai iš kapitalizmo į grynai streikinį, tik streikinį jo įveikimą). Yra požymių, kad ir dabar nenuginčijamas faktas, jog kapitalizmas yra pažangus, palyginti su pusiau miesčionišku laisvosios konkurencijos „rojumi", jog imperializmas ir galutinė jo pergalė priešakinėse pasaulio šalyse prieš „taikųjį" kapitalizmą yra neišvengiami, gali privesti prie tokių pat gausių ir įvairių politinių ir apolitinių klaidų bei nepasisekimų.

Atskirai paėmus, aiškus Kautskio nutraukimas ryšių su marksizmu įgavo ne politikos neigimo arba pamiršimo

formą, ne „šuolio" *per* gausius ir įvairius, ypač imperialistinėje epochoje, politinius konfliktus, sukrėtimus ir pertvarkymus, ne imperializmo apologetikos formą, o *svajojimo apie „taikų" kapitalizmą* formą. „Taikų" kapitalizmą yra pakeitęs netaikus, karingas, katastrofiškas imperializmas, tai Kautskis yra priverstas pripažinti, nes jis buvo tai pripažinęs jau 1909 metais atskirame veikale[4], kuriame jis paskutinį kartą buvo padaręs vientisas išvadas, kaip marksistas. Bet jei negalima paprastai, tiesiai, grubokai pasvajoti apie grįžimą iš imperializmo atgal, į „taikų" kapitalizmą, tai ar negalima būtų toms pačioms, iš esmės smulkiaburžuazinėms svajonėms suteikti nekalto mąstymo apie *„taikų"* „ultraimperializmą" formą? Jei ultraimperializmu pavadinsime internacionalinį nacionalinių (tikriau sakant: valstybiškai atskirų) imperializmų susivienijimą, kuris „galėtų" pašalinti ypatingai nemalonius, ypatingai nerimastingus ir neramius smulkiajam buržua konfliktus, tokius kaip karai, politiniai sukrėtimai ir pan., tai kodėl gi tada negalima būtų atsikratyti nuo dabartinės, prasidėjusios, esamos, kupinos konfliktų ir katastrofų imperializmo epochos nekaltais svajojimais apie palyginti taikų, palyginti bekonfliktišką, palyginti nekatastrofišką „ultraimperializmą"? Ar negalima būtų atsikratyti nuo „griežtų" uždavinių, kuriuos kelia ir jau yra iškėlusi prasidėjusi Europai imperializmo epocha, svajojimais apie tai, kad, gal būt, ši epocha greit praeis ir kad, gal būt, paskui ją dar yra įmanoma palyginti „taiki", nereikalaujanti „griežtos" taktikos, „ultraimperializmo" epocha? Kautskis kaip tik taip ir sako, kad „tokia (ultraimperialistinė) naujoji kapitalizmo fazė, šiaip ar taip, įmanoma", o „ar ji įgyvendinama, tam išspręsti dar nėra pakankamų prielaidų" („Neue Zeit"[5] 1915.IV.30, 144 psl.).

Šiame siekime atsikratyti nuo esamo imperializmo ir svajoti apie nežinia ar įgyvendinamą „ultraimperializmą" nėra nė trupučio marksizmo. Marksizmas šioje konstrukcijoje pripažįstamas tai „naujajai kapitalizmo fazei", kurios *įgyvendinamumo* pats jos pramanytojas nelaiduoja, o dabartinei, jau esamai, fazei vietoj marksizmo pateikiamas smulkiaburžuazinis ir giliai reakcinis

siekimas atbukinti prieštaravimus. Kautskis *žadėjo* būti marksistu būsimojoje, aštrioje ir katastrofų kupinoje epochoje, kurią jis buvo priverstas numatyti ir pripažinti visiškai aiškiai, rašydamas savo 1909 metų veikalą apie tą būsimąją epochą. Dabar, kai pasidarė jau absoliučiai neabejotina, kad ši epocha yra atėjusi, Kautskis vėl tik *žada* būti marksistu būsimojoje, nežinia ar įgyvendinamoje, ultraimperializmo epochoje! Žodžiu tariant, kiek tik nori pažadų būti marksistu *kitoje* epochoje, ne dabar, ne dabartinėmis sąlygomis, ne šioje epochoje! Marksizmas kreditan, marksizmas-pažadas, marksizmas rytdienai, smulkiaburžuazinė, oportunistinė prieštaravimų atbukinimo teorija — *ir ne tik teorija* — šiai dienai. Kažkas panašaus į labai paplitusį „dabartiniais laikais" internacionalizmą eksportui, kai karšti — o, labai karšti! — internacionalistai ir marksistai pritaria bet kokiam internacionalizmo pasireiškimui... priešininkų stovykloje, visur, tik ne pas save namie, tik ne pas savo sąjungininkus; pritaria demokratijai... kai ji lieka „sąjungininkų" pažadu; pritaria „nacijų apsisprendimui", tik *ne* tų, kurios yra priklausomos nuo nacijos, turinčios garbę laikyti pritariantįjį esančiu jai priklausančių asmenų tarpe... Žodžiu tariant, viena iš 1 001 veidmainystės atmainų.

Tačiau ar galima ginčyti, kad abstrakčiai yra „įmanoma" nauja kapitalizmo fazė *po* imperializmo, būtent: ultraimperializmas? Ne. Abstrakčiai įsivaizduoti tokią fazę galima. Tik praktikoje tai reiškia tapti oportunistu, neigiančiu aštrius dabarties uždavinius vardan svajojimų apie būsimuosius neaštrius uždavinius. Teorijoje tai reiškia ne remtis iš tikrųjų vykstančiu vystymusi, o savavališkai *atitrūkti* nuo jo vardan šių svajojimų. Neabejotina, kad vystymasis vyksta vieno vienintelio pasaulinio tresto *kryptimi*, tresto, praryjančio visas be išimties įmones ir visas be išimties valstybes. Bet vystymasis vyksta šia kryptimi tokiomis aplinkybėmis, tokiu tempu, esant tokiems prieštaravimams, konfliktams ir sukrėtimams, — anaiptol ne tik ekonominiams, bet ir politiniams, nacionaliniams ir kt. ir kt., — kad būtinai *anksčiau*, negu bus prieita ligi vieno pasaulinio tresto, ligi

„ultraimperialistinio" pasaulinio nacionalinių finansinių kapitalų susivienijimo, imperializmas neišvengiamai turės sprogti, kapitalizmas pavirs savo priešybe.

1915.XII.

V. Iljinas

Pirmą kartą išspausdinta 1927 m. sausio 21 d. laikraštyje „Pravda" Nr. 17

Spausdinama pagal rankraštį

OPORTUNIZMAS IR II INTERNACIONALO KRACHAS[6]

I

Ar tikrai nustojo gyvavęs II Internacionalas? Autoritetingiausi jo atstovai, kaip Kautskis ir Vanderveldė, tai atkakliai neigia. Juk nieko, išskyrus santykių nutraukimą, neatsitiko; viskas gerai; toks yra jų požiūris.

Tiesai išaiškinti kreipkimės į 1912 metų *Bazelio kongreso Manifestą*, kuris liečia kaip tik šį imperialistinį pasaulinį karą ir buvo priimtas visų pasaulio socialistinių partijų. Reikia pažymėti, kad nė vienas socialistas nedrįs teoriškai neigti reikalingumo konkrečiai istoriškai įvertinti kiekvieną karą.

Dabar, kai karas prasidėjo, nei atviri oportunistai, nei kautskininkai nesiryžta nei paneigti Bazelio manifesto, nei sugretinti su jo reikalavimais socialistinių partijų elgesio karo metu. Kodėl? O todėl, kad manifestas visiškai demaskuoja ir vienus ir kitus.

Jame nėra nė vieno žodelio nei apie tėvynės gynimą, nei apie skirtumą tarp puolamojo ir gynybinio karo, nė vieno žodžio apie visa tai, ką dabar visose kryžkelėse teigia pasauliui Vokietijos ir keturių santarvės[7] oportunistai ir kautskininkai*. Manifestas nė negalėjo apie tai kalbėti, kadangi tai, ką jis sako, absoliučiai pašalina bet kokį šių sąvokų taikymą. Jis visiškai konkrečiai nurodo eilę ekonominių ir politinių konfliktų, kurie ruošė šį karą per dešimtmečius, visiškai išryškėjo 1912 metais ir sukėlė 1914 m. karą. Manifestas primena Rusijos — Austrijos konfliktą dėl „hegemonijos Balkanuose", konfliktą tarp Anglijos, Prancūzijos ir Vokietijos (tarp *visų*

* Čia kalbama ne apie Kautskio šalininkų Vokietijoje asmenis, bet apie tą tarptautinį tipą tariamųjų marksistų, kurie svyruoja tarp oportunizmo ir radikalizmo, o iš tikrųjų tėra tik figos lapelis oportunizmui.

šių šalių!) dėl jų „užkariaujamosios politikos Mažojoje Azijoje", Austrijos — Italijos konfliktą dėl „siekimo viešpatauti" Albanijoje ir t. t. Manifestas vienu žodžiu apibrėžia visus šiuos konfliktus, kaip konfliktus „kapitalistinio imperializmo" pagrindu. Tuo būdu manifestas visiškai aiškiai pripažįsta užgrobiamąjį, imperialistinį, reakcinį, vergvaldinį šio karo pobūdį, t. y. tą pobūdį, kuris paverčia tėvynės gynimo leistinumą teorine nesąmone ir praktiniu absurdu. Vyksta stambiųjų ryklių kova dėl svetimų „tėvynių" prarijimo. Manifestas daro neišvengiamas išvadas iš neginčijamų istorinių faktų: šis karas negali būti „pateisinamas nė mažiausia kad ir kažin kokio tautinio intereso priedanga"; jis ruošiamas „dėl kapitalistų pelno, dinastijų garbės troškimo". Būtų „nusikaltimas", jei darbininkai „imtų šaudyti vienas į kitą". Taip sako manifestas.

Kapitalistinio imperializmo epocha yra epocha subrendusio ir perbrendusio kapitalizmo, esančio savo žlugimo išvakarėse, tiek pribrendusio, kad užleistų vietą socializmui. 1789—1871 metų laikotarpis buvo progresyviojo kapitalizmo epocha, tada kai istorijos dienotvarkėje buvo feodalizmo, absoliutizmo nuvertimas, išsivadavimas iš svetimo jungo. Šiuo pagrindu, ir *tiktai* juo, buvo leistinas „tėvynės gynimas", t. y. apsigynimas nuo engimo. Šią sąvoką galima būtų taikyti ir dabar karui *prieš* imperialistines didžiąsias valstybes, bet būtų nesąmonė taikyti ją karui *tarp* imperialistinių didžiųjų valstybių, karui, kuriame sprendžiamas klausimas, kas sugebės labiau išgrobstyti Balkanų šalis, Mažąją Aziją ir t. t. Dėl to nėra ko stebėtis, kad „socialistai", pripažįstantieji „tėvynės gynimą" šiame dabartiniame kare, aplenkia Bazelio manifestą, kaip vagis tą vietą, kurioje jis pavogė. Juk manifestas įrodo, kad jie yra socialšovinistai, t. y. socialistai žodžiais, šovinistai darbais, kurie padeda „savajai" buržuazijai grobti svetimas šalis, pavergti kitas nacijas. Tai ir yra esminga „šovinizmo" sąvokoje, kad ginama „savoji" tėvynė net tada, kai jos veiksmai yra nukreipti svetimoms tėvynėms pavergti.

Iš karo pripažinimo nacionalinio išsivadavimo karu išplaukia viena taktika, iš jo pripažinimo imperialistiniu — kita. Manifestas aiškiai nurodo šią kitą taktiką.

Karas „sukels ekonominę ir politinę krizę", kurią reikia „panaudoti": ne krizei sušvelninti, ne tėvynei ginti, o atvirkščiai, masėms *„sukrėsti"*, „kapitalo viešpatavimo žlugimui pagreitinti". Negalima pagreitinti to, kam dar nėra pribrendusios istorinės sąlygos. Manifestas yra pripažinęs, kad socialinė revoliucija *galima*, kad jos prielaidos yra *pribrendusios*, kad ji ateis kaip tik *ryšium* su karu: „viešpataujančiosios klasės" bijo „proletarinės revoliucijos", pareiškia manifestas, remdamasis *Paryžiaus Komunos ir* Rusijos *1905 m. revoliucijos* pavyzdžiu, t. y. masinių streikų, pilietinio karo pavyzdžiais. Tai — melas, kai teigiama, kaip darė Kautskis, kad socializmo pažiūra į *šį* karą nebuvusi išaiškinta. Šis klausimas ne tik buvo svarstomas, bet ir buvo išspręstas Bazelyje, kur buvo priimta revoliucinės-proletarinės masinės kovos taktika.

Biauri veidmainystė yra, kai Bazelio manifestas visiškai, arba esmingiausios jo dalys, apeinamas ir vietoj to cituojamos vadų kalbos arba atskirų partijų rezoliucijos, kurios, pirma, sakytos *iki* Bazelio, antra, nebuvo viso pasaulio partijų nutarimai, trečia, lietė įvairius *galimus* karus, tik ne šį dabartinį karą. Klausimo esmė yra ta, kad nacionalinių karų tarp Europos didžiųjų valstybių epochą pakeitė imperialistinių karų jų tarpe epocha ir kad Bazelio manifestas pirmą kartą turėjo oficialiai pripažinti šį faktą.

Būtų klaida manyti, kad Bazelio manifestas yra tuščia deklamacija, valdiška frazė, nerimtas grasinimas. Taip norėtų klausimą pastatyti tie, kuriuos šis manifestas demaskuoja. Bet tai netiesa. Manifestas yra tik rezultatas visos II Internacionalo epochos didelio propagandinio darbo, tik santrauka viso to, ką socialistai svaidė į mases šimtuose tūkstančių savo kalbų, straipsnių ir atsišaukimų visomis kalbomis. Jis tik kartoja tai, ką rašė, pvz., *Žiulis Gedas* 1899 metais, kai jis pliekė socialistų ministerializmą karo atveju: jis kalbėjo apie „kapitalistinių piratų" sukeltą karą (*„En garde!"**, 175 psl.); tik tai, ką rašė 1909 metais *Kautskis* „Kelyje į valdžią", kur jis pripažino, jog yra pasibaigusi „taiki" epocha ir prasidė-

* — *„Sargyboje!". Red.*

jusi karų bei revoliucijų epocha. Vaizduoti Bazelio manifestą kaip frazę arba klaidą, tai reiškia laikyti fraze arba klaida visą socialistinį darbą per pastaruosius 25 metus. Prieštaravimas tarp manifesto ir jo nepanaudojimo dėl to taip ir nepakenčiamas oportunistams ir kautskininkams, kad jis atskleidžia giliausią prieštaravimą II Internacionalo darbe. Palyginti „taikus" 1871—1914 m. laikotarpio pobūdis maitino oportunizmą iš pradžių kaip *nuotaiką*, paskui kaip *kryptį* ir pagaliau kaip darbininkų biurokratijos ir smulkiaburžuazinių pakeleivių *grupę arba sluoksnį*. Šie elementai galėjo palenkti sau darbininkų judėjimą tik tuo būdu, kad jie žodžiais pripažindavo revoliucinius tikslus ir revoliucinę taktiką. Jie galėjo laimėti masių pasitikėjimą tik prisiektinai tikindami, kad visas „taikusis" darbas esąs tik *pasiruošimas* proletarinei revoliucijai. Šis prieštaravimas buvo votis, kuri kada nors turėjo trūkti, ir ji trūko. Visą klausimą sudaro tai, ar reikia mėginti, kaip tai daro Kautskis ir Ko, iš naujo įvaryti šiuos pūlius į organizmą „vienybės" (su pūliais) vardan — ar, norint padėti darbininkų judėjimo organizmui visiškai išgyti, reikia kuo greičiausiai ir rūpestingiausiai pašalinti šiuos pūlius, nepaisant laikino aštraus skausmo, kurį sukelia šis procesas.

Socializmo išdavimas, padarytas tų, kurie balsavo už karinius kreditus, dalyvavo vyriausybėje ir gynė tėvynės gynimo idėją 1914—1915 metais, yra aiškus. Neigti šį faktą gali tik veidmainiai. Būtina jį išaiškinti.

II

Būtų absurdiška nagrinėti visą klausimą kaip klausimą dėl asmenų. Ką tai turi bendro su oportunizmu, jei tokie žmonės, kaip *Plechanovas* ir *Gedas* ir t. t.? — klausė *Kautskis* („Neue Zeit"*, 1915 m. gegužės 28 d.). Ką tai turi bendro su oportunizmu, jei *Kautskis* ir t. t.? — atsakinėjo *Akselrodas* keturių santarvės oportunistų vardu („Die Krise der Sozialdemokratie"**, Ciurichas, 1915 m., 21 psl.). Visa tai yra komedija. *Viso judėjimo krizei išaiškinti būtina išnagrinėti, pirma,* e k o n o m i n ę *tos*

* — „Naujasis Laikas". *Red.*
** — „Socialdemokratijos krizė". *Red.*

politikos reikšmę, antra, idėjas, kuriomis ji pagrįsta, ir, trečia, jos sąryšį su krypčių istorija socializme.

Kas sudaro ekonominę gynybiškumo esmę 1914—1915 m. karo metu? *Visų* stambiųjų valstybių buržuazija veda karą, siekdama pasidalyti ir išnaudoti pasaulį, siekdama engti tautas. Nedideliam darbininkų biurokratijos, darbininkų aristokratijos ir smulkiaburžuazinių pakeleivių sluoksniui gali nubyrėti šiokių tokių trupinių nuo stambių buržuazijos pelnų. Klasinis socialšovinizmo ir oportunizmo pagrindas yra vienas ir tas pats: nedidelio privilegijuotų darbininkų sluoksnio sąjunga su „savąja" nacionaline buržuazija *prieš* darbininkų klasės mases, buržuazijos liokajų sąjunga su ja pačia *prieš* jos išnaudojamą klasę.

Politinis oportunizmo ir socialšovinizmo turinys yra vienas ir tas pats: klasių bendradarbiavimas, atsisakymas nuo proletariato diktatūros, atsisakymas nuo revoliucinių veiksmų, besąlygiškas buržuazinio teisėtumo pripažinimas, nepasitikėjimas proletariatu, pasitikėjimas buržuazija. *Socialšovinizmas yra tiesioginis anglų liberalinės darbininkų politikos, miljeranizmo ir bernšteinizmo tęsinys ir užbaigimas.*

Dviejų pagrindinių tendencijų darbininkų judėjime, revoliucinio ir oportunistinio socializmo, kova pripildo visą epochą nuo 1889 iki 1914 metų. Ir dabar taip pat visose šalyse yra dvi svarbiausios srovės klausimu dėl pažiūros į karą. Meskime buržuazinę ir oportunistinę manierą remtis asmenimis. Paimkime *kryptis* eilėje šalių. Mes paimsime dešimt Europos valstybių: Vokietiją, Angliją, Rusiją, Italiją, Olandiją, Švediją, Bulgariją, Šveicariją, Belgiją, Prancūziją. Pirmosiose aštuoniose šalyse skirstymasis į oportunistinę ir revoliucinę kryptis atitinka skirstymąsi į socialšovinistus ir internacionalistus. Vokietijoje socialšovinizmo atramos taškai yra „Sozialistische Monatshefte"[8] ir Leginas ir Ko; Anglijoje — fabianininkai[9] ir Darbiečių partija[10] (I. L. P.[11] visuomet blokavosi su jais, rėmė jų organą ir šiame bloke visuomet buvo silpnesnė, negu socialšovinistai, tuo tarpu kai B. S. P.[12] eilėse internacionalistai sudaro tris septintąsias); Rusijoje šiai srovei atstovauja „Naša Zaria"[13] (dabar

„Naše Delo"), Organizacinis komitetas[14], Čcheidzės vadovaujama Dūmos frakcija; Italijoje — reformistai su Bisolačiu priešakyje; Olandijoje — Trulstros partija; Švedijoje — Brantingo vadovaujama partijos dauguma; Bulgarijoje — „plačiųjų" partija; Šveicarijoje — Greulichas ir Ko. Kaip tik revoliucinių socialdemokratų tarpe *visose* šiose šalyse jau nuskambėjo daugiau ar mažiau griežtas protestas prieš socialšovinizmą. Išimtį sudaro tik dvi šalys: Prancūzija ir Belgija, kuriose betgi internacionalizmas taip pat yra, bet tik labai silpnas.

Socialšovinizmas, tai — užbaigtas oportunizmas. Jis pribrendo atvirai, dažnai vulgariai, sąjungai su buržuazija ir generaliniais štabais. Ir kaip tik ši sąjunga teikia jam didelę jėgą ir legalaus spausdintojo žodžio bei masių apgaudinėjimo monopolį. *Absurdiška ligi šiol laikyti oportunizmą vidiniu partijos reiškiniu.* Absurdiška galvoti apie Bazelio rezoliucijos įvykdymą drauge su Davidu, Leginu, Haindmanu, Plechanovu, Vebu. Vienybė su socialšovinistais yra vienybė su „savąja" nacionaline buržuazija, išnaudojančia kitas nacijas, yra internacionalinio proletariato skaldymas. Tai nereiškia, kad ryšių nutraukimas su oportunistais visur tuojau pat yra galimas, tai tik reiškia, kad istoriškai jis yra pribrendęs, kad jis būtinas ir neišvengiamas revoliucinei proletariato kovai, kad istorija, kuri nuo „taikaus" kapitalizmo atvedė į imperialistinį, paruošė šį ryšių nutraukimą. *Volentem ducunt fata, nolentem trahunt**.

III

Protingi buržuazijos atstovai tai puikiai suprato. Todėl jie taip giria dabartines socialistines partijas, kurių priešakyje stovi „tėvynės gynėjai", t. y. imperialistinio plėšimo gynėjai. Todėl vyriausybės ir atlygina socialšovinistiniams vadams čia ministrų postais (Prancūzijoje ir Anglijoje), čia legalaus nekliudomo gyvavimo monopoliu (Vokietijoje ir Rusijoje). Todėl Vokietijoje, kur socialdemokratų partija buvo stipriausia ir kur jos pavirtimas nacionalliberaline *kontrrevoliucine* darbininkų

* — Norintį likimas veda, nenorintį — tempia. *Red.*

partija buvo aiškiausias, yra prieita ligi to, kad kovoje tarp „mažumos" ir „daugumos" prokuratūra įžiūri „klasinės neapykantos kurstymą"! Todėl protingi oportunistai labiausiai yra susirūpinę, kad būtų išsaugota ankstyvesnė „vienybė" senųjų partijų, kurios taip didžiai pasitarnavo buržuazijai 1914—1915 metais. Vienas iš Vokietijos socialdemokratijos narių, paskelbęs 1915 m. balandžio mėnesį *„Monitoro"* slapyvardžiu reakciniame žurnale *„Preussische Jahrbücher"*[15] straipsnį, su dėkingumo vertu atvirumu išreiškia šių oportunistų pažiūras visose pasaulio šalyse. Monitoras mano, kad buržuazijai būtų labai pavojinga, jei socialdemokratija eitų *dar toliau į dešinę:* „Darbininkų partijos su socialistiniais idealais pobūdį ji turi išlaikyti, nes tą pačią dieną, kai ji nuo to atsisakys, atsiras nauja partija, kuri priims senos ankstyvesnės partijos atmestą programą ir suteiks jai dar radikalesnį formulavimą" („Preussische Jahrbücher" 1915, Nr. 4, 50—51 psl.).

Monitoras pataikė į patį tašką. Anglijos liberalai ir Prancūzijos radikalai to kaip tik visuomet ir norėjo: revoliucingai skambančių frazių, kad galėtų apgaudinėti mases, kad jos pasitikėtų Loid-Džordžais, Sambomis, Renodeliais, Leginais ir Kautskiais, žmonėmis, sugebančiais skelbti „tėvynės gynimą" grobikiškajame kare.

Bet Monitoras atstovauja tik vienai oportunizmo atmainai: atvirajai, grubiajai, ciniškajai. Kiti veikia slaptai, gudriai, „dorai". Engelsas kartą pasakė: „dorieji" oportunistai yra pavojingiausi darbininkų klasei. . .[16] Štai vienas pavyzdys:

Kautskis rašo žurnale *„Neue Zeit"* (1915 m. lapkričio 26 d.): „Opozicija prieš daugumą auga; masės nusiteikusios opoziciškai". „Po karo (tik *po* karo? *N. L.*) klasiniai prieštaravimai tiek paaštrės, kad masėse paims viršų radikalizmas". „Po karo (tik *po* karo? *N. L.*) mums gresia radikalių elementų bėgimas iš partijos ir jų pasitraukimas į antiparlamentinių (?? reikia suprasti: užparlamentinių) masinių veiksmų partiją". „Tuo būdu mūsų partija suskyla į dvi kraštutines stovyklas, neturinčias nieko bendro tarp savęs". Vienybės gelbėjimo vardan Kautskis stengiasi prikalbėti daugumą reichstage, kad jie leistų mažumai pasakyti keletą radikalių parlamentinių kalbų.

Tai reiškia, kad Kautskis nori su keleto radikalių parlamentinių kalbų pagalba sutaikinti revoliucines mases su oportunistais, kurie „neturi nieko bendro" su revoliucija, kurie jau seniai vadovauja profsąjungoms, o dabar, remdamiesi glaudžia sąjunga su buržuazija ir vyriausybe, užvaldė ir partijos vadovavimą. Kuo iš esmės tai skiriasi nuo Monitoro „programos"? Nieku, be saldžių frazių, prostituojančių marksizmą.

Reichstago frakcijos posėdyje 1915 m. kovo 18 d. kautskininkas *Vurmas* „įspėjo" frakciją nuo „per smarkaus stygos įtempimo; darbininkų masėse auga opozicija prieš frakcinę daugumą; būtina laikytis marksistinio" (?! tur būt, korektūros klaida: reikia skaityti „monitorinio") „centro" („Klassenkampf gegen den Krieg! Material zum „Fall Liebknecht" ". Als Manuskript gedruckt*. 67 psl.). Tuo būdu mes matome, kad *m a s i ų* revoliucingumo *faktas* buvo pripažintas *visų* kautskininkų (vadinamojo „centro") vardu *jau 1915 m. kovo mėnesį!!* O po 8½ mėnesio Kautskis vėl išstoja su pasiūlymu „sutaikinti" mases, kurios nori kovoti su oportunistine, kontrrevoliucine partija, ir, be to, su keleto revoliucingai skambančių frazių pagalba!!

Karas dažnai tuo naudingas, kad jis atskleidžia puvėsius ir atmeta sąlyginumus.

Palyginkime Anglijos fabianininkus su Vokietijos kautskininkais. Štai ką rašė apie pirmuosius *tikras* marksistas, Fridrichas Engelsas, 1893 m. sausio 18 d.: ...„gauja karjeristų, pakankamai protingų, kad suprastų socialinio perversmo neišvengiamumą, bet jokiu būdu nenorinčių patikėti to milžiniško darbo išimtinai nesubrendusiam proletariatui... Jų pagrindinis principas — revoliucijos baimė"... (Susirašinėjimas su Zorge, 390 psl.[17]).

O 1893 m. lapkričio 11 d. jis rašo: „Šie išdidūs buržua, maloningai atsižvelgiantieji į proletariatą, kad išvaduotų jį iš viršaus, jeigu jis tik panorėtų suprasti, kad tokia pilka neapsišvietusi masė negali pati išsivaduoti ir nieko negali pasiekti be šių protingų advokatų, literatų ir sentimentalių bobų malonės"... (ten pat, 401 psl.)[18].

* — „Klasių kova prieš karą! Medžiaga ryšium su „Libknechto byla" ". Rankraščio teisėmis. *Red.*

Teoriškai Kautskis žiūri į fabianininkus su panieka, kaip fariziejus į vargšą muitininką. Juk jis prisiekia „marksizmu". Tačiau koks skirtumas tarp jų praktikoje? Abu pasirašė Bazelio manifestą, ir abu pasielgė su juo, kaip Vilhelmas II su Belgijos neutralumu. O Marksas visą savo gyvenimą pliekė tuos žmones, kurie stengiasi numarinti revoliucinę darbininkų dvasią.

Kautskis revoliuciniams marksistams priešpastatė naują „ultraimperializmo" teoriją. Jis tuo supranta „nacionalinių finansinių kapitalų tarpusavio kovos" išstūmimą ir jos pakeitimą „tarptautinio finansinio kapitalo vykdomu bendru pasaulio išnaudojimu" („N. Z." 1915 m. balandžio 30 d.). Bet priduria: „mes dar neturime pakankamų prielaidų spręsti, ar įgyvendinama ši nauja kapitalizmo fazė". Taigi, remdamasis vien tik spėjimais apie „naująją fazę", nesiryždamas tiesiai pareikšti, kad ji „įgyvendinama", šios „fazės" išradėjas atmeta savo paties revoliucinius pareiškimus, atmeta proletariato revoliucinius uždavinius ir revoliucinę taktiką *dabar, jau prasidėjusios* krizės, karo, negirdėto klasinių prieštaravimų paaštrėjimo „fazėje"! Argi tai ne šlykščiausias fabianizmas?

Rusijos kautskininkų lyderis, *Akselrodas,* mato „proletarinio išsivadavimo judėjimo internacionalizavimo problemos svorio centrą kasdieninės praktikos internacionalizavime": pvz., „darbo apsaugos įstatymai ir draudimo įstatymai turi pasidaryti darbininkų internacionalinių veiksmų ir organizacijos objektu" (Akselrodas. „Socialdemokratijos krizė", Ciurichas, 1915 m., 39—40 psl.). Visiškai aišku, kad ne tik Leginas, Davidas, Vebai, bet net pats Loid-Džordžas, Naumanas, Brianas ir Miliukovas visai prisidės prie tokio „internacionalizmo". Kaip ir 1912 metais, Akselrodas tolimai, tolimai ateičiai pasiryžęs pateikti revoliucingiausias frazes, jei būsimasis Internacionalas „išstos (prieš vyriausybes, karo atveju) ir pakels revoliucinę audrą". Sakykite tik, kokie mes drąsūs! Bet kai kalbama apie tai, kad reikia *dabar* remti ir plėsti prasidedantį masėse revoliucinį bruzdėjimą, tai Akselrodas atsako, kad ši revoliucinių masinių išstojimų taktika „turėtų dar tam tikrą pateisinimą, jeigu

mes būtume betarpiškai socialinės revoliucijos išvakarėse, kaip tai yra buvę, pvz., Rusijoje, kur 1901 metų studentų demonstracijos skelbė artėjant lemiamus mūšius su absoliutizmu". O šiuo momentu visa tai — „utopijos", „bakunizmas" ir t. t., visiškai Kolbo, Davido, Ziudekumo ir Legino dvasia.

Mieliausiasis Akselrodas tiktai užmiršta, kad 1901 metais Rusijoje niekas nežinojo ir negalėjo žinoti, jog pirmasis „lemiamas mūšis" prasidės po ketverių metų — neužmirškite: po *ketverių* metų — ir liks „*ne*išspręstas". Ir vis dėlto tada tik mes, revoliuciniai marksistai, buvome teisūs: mes juokėmės iš Kričevskių ir Martynovų, šaukusių nedelsiant šturmuoti. Mes tik patarėme darbininkams visur varyti lauk oportunistus ir visomis jėgomis remti, aštrinti ir plėsti demonstracijas ir kitus masinius revoliucinius išstojimus. Visiškai analogiška yra dabartinė padėtis Europoje: būtų beprasmiška šaukti „nedelsiant" šturmuoti. Bet būtų gėda vadintis socialdemokratu ir nepatarti darbininkams nutraukti ryšius su oportunistais ir visomis jėgomis stiprinti, gilinti, plėsti ir aštrinti prasidedantį revoliucinį judėjimą ir demonstracijas. Revoliucija niekuomet nekrinta iš dangaus visiškai baigta, ir revoliucinio bruzdėjimo pradžioje niekas niekuomet nežino, ar jis atves ir kada atves į „tikrą", į „tikrų tikriausią" revoliuciją. Kautskis ir Akselrodas duoda darbininkams senų, nuvalkiotų, kontrrevoliucinių patarimų. Kautskis ir Akselrodas maitina mases viltimi, jog *būsimasis* Internacionalas jau tikriausiai bus revoliucinis, — kad tik *dabar* apsaugotų, pridengtų ir padailintų kontrrevoliucinių elementų — Leginų, Davidų, Vanderveldžių, Haindmanų — viešpatavimą. Argi neaišku, kad „vienybė" su Leginu ir Ko yra geriausia priemonė „būsimajam" revoliuciniam Internacionalui paruošti?

„Siekimas paversti pasaulinį karą pilietiniu karu būtų beprotystė", pareiškia Vokietijos oportunistų lyderis *Davidas* („Die Sozialdemokratie und der Weltkrieg" — „Socialdemokratija ir pasaulinis karas", 1915, 172 psl.), atsakydamas į mūsų partijos Centro Komiteto 1914 m. lapkričio 1 dienos manifestą. Šiame manifeste tarp kita ko pasakyta:

„Kad ir kokie dideli atrodytų tokio pavertimo sunkumai vienu ar kitu momentu, socialistai niekuomet neatsisakys nuo sistemingo, atkaklaus, nenukrypstamo paruošiamojo darbo šia kryptimi, jei karas pasidarė faktu"*.

(Cituojama ir Davido, 171 psl.). Mėnuo prieš Davido knygos pasirodymą mūsų partija paskelbė rezoliucijas, kuriose „sistemingas paruošimas" buvo aiškinamas šitaip: 1. Atsisakymas patvirtinti kreditus. 2. Pilietinės taikos nutraukimas. 3. Nelegalių organizacijų sukūrimas. 4. Solidarumo išreiškimų apkasuose rėmimas. 5. Visų revoliucinių masinių išstojimų rėmimas**.

Davidas beveik toks pat narsuolis, kaip ir Akselrodas: 1912 metais jis nelaikė „beprotyste" karo atveju nurodyti į Paryžiaus Komuną.

Plechanovas, tipiškas Antantės socialšovinistų atstovas, samprotauja apie revoliucinę taktiką taip pat, kaip Davidas. Jis vadina ją „svajonių farsu". Bet pasiklausykime *Kolbo,* atviro oportunisto, kuris rašė: „Libknechto aplinkoje esančių žmonių taktikos rezultatas būtų privesta ligi virimo taško kova vokiečių nacijos viduje". („Die Sozialdemokratie am Scheidewege" — „Socialdemokratija kryžkelėje", 50 psl.)

Bet kas yra kova, privesta ligi virimo taško, jei ne pilietinis karas?

Jei mūsų CK taktika, kuri pagrindiniais savo bruožais sutampa su Cimervaldo kairiosios[19] taktika, būtų „beprotystė", „svajonė", „avantiūra", „bakunizmas", — kaip tai teigė Davidas, Plechanovas, Akselrodas, Kautskis ir kt., — ji niekuomet negalėtų atvesti „į kovą nacijos viduje", juo labiau privestą ligi virimo taško. Anarchinės frazės niekur pasaulyje neatvesdavo į kovą nacijos viduje. Užtat faktai sako, kad kaip tik 1915 metais, karo sukeltos krizės pagrindu, auga revoliucinis bruzdėjimas masėse, auga streikai ir politinės demonstracijos Rusijoje, streikai Italijoje ir Anglijoje, bado ir politinės demonstracijos Vokietijoje. Argi tai ne revoliucinių masinių išstojimų pradžia?

Remti, vystyti, plėsti, aštrinti masinius revoliucinius veiksmus, kurti nelegalias organizacijas, be kurių net

---

* Žr. Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 17 psl. *Red.*
** Ten pat, 139—140 psl. *Red.*

„laisvosiose" šalyse negalima liaudies masėms pasakyti teisybės: *štai visa praktinė socialdemokratijos programa šiame kare.* Visa kita yra melas arba frazė, kad ir kuriomis oportunistinėmis arba pacifistinėmis teorijomis tai būtų dailinama*.

Kai mums sako, jog ši „rusiška taktika" (Davido posakis) netinka Europai, tai mes paprastai atsakome nurodymu į faktus. Spalio 30 d. Berlyne į partijos prezidiumą atėjo draugių, Berlyno moterų, deputacija ir pareiškė, „jog dabar, esant dideliam organizaciniam aparatui, galima kur kas lengviau, negu įstatymo prieš socialistus laikais, skleisti nelegalias brošiūras ir atsišaukimus ir rengti „neleistus susirinkimus" ". „Priemonių ir būdų netrūksta, bet, matyti, nėra noro". („Berner Tagwacht"[21], 1915, Nr. 271.)

Argi šias blogas drauges išvedė iš teisingo kelio rusiški „sektantai" ir t. t.? Argi tikrosios *masės* atstovaujamos ne šių draugių, bet Legino ir Kautskio? Legino, triuškinusio savo 1915 metų sausio 27 d. pranešime „anarchinę" pogrindinių organizacijų steigimo idėją; Kautskio, kuris tapo tokiu kontrrevoliucionierium, kad lapkričio 26 d., *keturios* dienos prieš dešimttūkstantinę demonstraciją Berlyne, kvalifikavo gatvės demonstracijas kaip „avantiūrą"!!

Gana frazių, gana prostituoto „marksizmo" à la Kautskis! Po II Internacionalo 25 metų gyvavimo, po Bazelio manifesto darbininkai daugiau nebetikės frazėmis. Oportunizmas perbrendo, jis galutinai perėjo į buržuazijos stovyklą, pavirtęs socialšovinizmu: dvasiškai ir politiškai jis nutraukė ryšius su socialdemokratija. Jis nutrauks ryšius su ja ir organizaciniu atžvilgiu. Darbininkai jau reikalauja „necenzūruojamos" spaudos ir „neleistų" susirinkimų, t. y. pogrindžio organizacijų revoliuciniam masių judėjimui remti. Tiktai toks „karas karui" yra

---

* Berno tarptautiniame moterų kongrese 1915 m. kovo mėnesį mūsų partijos CK atstovės nurodė į absoliutų būtinumą sukurti nelegalias organizacijas. Tai buvo atmesta. Anglės juokėsi iš šio pasiūlymo ir garbino angliškąją „laisvę". Bet po kelių mėnesių buvo gauti Anglijos laikraščiai, kaip, pvz., „Labour Leader"[20], su baltomis vietomis, o paskui atėjo žinios apie policijos kratas, brošiūrų konfiskavimus, suėmimus ir drakoniškus teismo nuosprendžius, padarytus draugams, kurie kalbėjo Anglijoje apie taiką, tiktai apie taiką!

socialdemokratinis darbas, o ne frazė. Ir, nežiūrint visų sunkumų, laikinų pralaimėjimų, klaidų, paklydimų, pertraukų, šis darbas atves žmoniją į pergalingą proletarinę revoliuciją.

Išspausdinta 1916 m. sausio mėn. žurnale „Vorbote" Nr. 1
Parašas: N. Leninas

Rusų kalba pirmą kartą išspausdinta 1929 m. V. I. Lenino Raštų 2—3 leidimuose, XIX tomas

Spausdinama pagal žurnalo tekstą
Versta iš vokiečių kalbos

NUTARIMO SUŠAUKTI ANTRĄJĄ SOCIALISTŲ KONFERENCIJĄ PROJEKTAS [22]

Biuras (I. S. K.[23]), pasitaręs su eile atskirų šalių atstovų, nutaria:

sušaukti antrąją *konferenciją* socialistų, kurie laikosi Cimervaldo nutarimų.

Dienotvarkė:

1) kova su karu;

2) internacionalinis karui ir nacionalizmui priešiškų socialistų susivienijimas;

3) praktinės organizavimo, agitacijos ir kovos su vyriausybėmis priemonės;

4) Cimervaldo nutarimų išvystymas.

Paskirti jos sušaukimo terminą 1916 m. balandžio 15 d.

Paskelbti šį nutarimą (pakeitus terminą skelbime — kovo 15 d.).

Pašaukti visas socialistų organizacijas, kurios laikosi Cimervaldo nutarimų, apsvarstyti (diskutuoti) visus dienotvarkės klausimus ir rezoliucijų projektus[24]. Projektai (2—3 delegatams pasirašius) spausdinami laikraštyje „Berner Tagwacht"*.

Parašyta 1916 m. tarp sausio 23 ir 26 d.
(vasario 5 ir 8 d.)
Spausdinama pirmą kartą

Spausdinama pagal rankraštį

* — „Berno Sargybinis". *Red.*

DĖL 1916 m. BALANDŽIO 24 d. KONFERENCIJOS

DELEGACIJOS PASIŪLYMAS [25]

1. Leidžiama dalyvauti tik tų politinių arba profesinių organizacijų atstovams arba atskiriems asmenims, kurie laikosi Cimervaldo konferencijos nutarimų.

2. Nuo tų šalių, kur oficialiosios partijos arba profesinės organizacijos yra prisijungusios prie I. S. K.*, leidžiama dalyvauti tik šių organizacijų paskirtiems atstovams.

3. Nuo tų šalių, kur oficialiosios partijos arba profesinės organizacijos nėra prisijungusios prie I. S. K., leidžiama dalyvauti atstovams tik tų organizacijų ir grupių, kurios:

a) pasisako toje šalyje žodžiu ir raštu Cimervaldo nutarimų dvasia;

b) remia savo veikla I. S. K.

4. Asmeninis atstovavimas leidžiamas tik kaip išimtis ir tik su patariamuoju balsu.

5. Ginčus dėl mandatų galiojimo galutinai išsprendžia, išklausiusi motyvus ir atsižvelgdama į aplinkybes, konferencijos išrinkta komisija iš 9 narių, į kurių skaičių įeina ir 4 I. S. K. nariai.

6. Balsavimo tvarką nustato konferencija.

[[Priedo neskelbti, — įtraukta į protokolą:

Cimervalde buvusieji draugai turi *teisę* („le droit" — prancūziškajame tekste) dalyvauti antrojoje konferencijoje su patariamuoju balsu.]]

Parašyta 1916 m. tarp sausio 23 ir 26 d. (vasario 5 ir 8 d.) vokiečių kalba

Išspausdinta 1916 m. vasario 29 d. „Bulletin. Internationale Sozialistische Kommission zu Bern" Nr. 3

Rusų kalba spausdinama pirmą kartą

Spausdinama pagal rankraštį
Versta iš vokiečių kalbos

---

* — Internationale Sozialistische Kommission — Internacionalinė socialistų komisija. *Red.*

KALBA INTERNACIONALINIAME MITINGE BERNE 1916 m. VASARIO 8 d.[26]

Draugai! Štai jau daugiau kaip pusantrų metų siautėja Europos karas. Ir kiekvieną tolesnį karo mėnesį, kiekvieną tolesnę jo dieną darbininkų masėms vis labiau paaiškėja, kad Cimervaldo manifestas[27] pasakė tiesą, kai jis pasakė, kad frazės apie „tėvynės gynimą" ir panašiai yra ne kas kita, kaip apgaulė iš kapitalistų pusės. Kasdien vis labiau paaiškėja, kad tai yra *karas kapitalistų, stambiųjų plėšikų,* kurie ginčijasi vienas su kitu dėl to, kas iš jų gaus daugiau grobio, apiplėš daugiau šalių, prispaus ir pavergs daugiau nacijų.

Tai skamba neįtikimai, ypač šveicariškiesiems draugams, bet vis dėlto tai yra teisinga, kad ir pas mus *Rusijoje* ne tik kruvinasis carizmas, ne tik kapitalistai, bet ir dalis vadinamųjų arba buvusiųjų socialistų kalba apie tai, kad Rusija vedanti „gynybinį karą", kad Rusija kovojanti tik prieš Vokietijos įsiveržimą. Tuo tarpu iš tikrųjų visas pasaulis žino, kad carizmas jau eilę dešimtmečių engia Rusijoje daugiau kaip šimtą milijonų kitų tautybių žmonių, kad Rusija jau eilę dešimtmečių varo plėšikišką politiką prieš Kiniją, Persiją, Armėniją, Galiciją. *Nei Rusija, nei Vokietija ir jokia kita didžioji valstybė neturi teisės kalbėti apie „gynybinį karą":* visos didžiosios valstybės veda imperialistinį, kapitalistinį karą, plėšikišką karą, karą mažoms ir svetimoms tautoms engti, karą kapitalistų pelno interesais, kapitalistų, kurie iš masių baisių kančių, iš proletarų kraujo išspaudžia gryną savo milijardinių pajamų auksą.

Prieš ketverius metus, 1912 m. lapkričio mėnesį, kai jau buvo paaiškėję, kad artėja karas, viso pasaulio

socialistų atstovai susirinko į Tarptautinį socialistų kongresą Bazelyje. Jau tada negalima buvo abejoti, kad būsimasis karas bus karas tarp didžiųjų valstybių, tarp didžiųjų grobuonių, kad kaltė dėl karo tenka *visų* didžiųjų valstybių vyriausybėms ir kapitalistų klasei. Ir Bazelio manifestas, *vienbalsiai* priimtas viso pasaulio socialistų partijų, viešai pareiškė šią tiesą. *Bazelio manifestas nė vienu žodžiu neužsimena apie „gynybinį karą", apie „tėvynės gynimą".* Jis pliekia *visų* be išimties didžiųjų valstybių vyriausybes ir buržuaziją. Jis atvirai sako, kad karas bus didžiausias nusikaltimas, kad darbininkai laiko nusikaltimu šaudyti vienas į kitą, kad karo baisybės, darbininkų pasipiktinimas jomis neišvengiamai turi atvesti į *proletarinę revoliuciją.*

Kai karas iš tikrųjų prasidėjo, tada visi pamatė, kad Bazelyje buvo teisingai apibrėžtas šio karo pobūdis. Bet socialistų ir darbininkų organizacijos nesilaikė vieningai Bazelio nutarimų, o suskilo. Dabar visose pasaulio šalyse mes matome, kaip socialistų ir darbininkų organizacijos pasidalijo į dvi dideles stovyklas. Mažesnioji dalis, būtent vadai, funkcionieriai ir valdininkai, išdavė socializmą ir stojo į vyriausybių pusę. Antroji dalis, prie kurios priklauso sąmoningosios darbininkų masės, tebetelkia savo jėgas ir tebekovoja prieš karą už proletarinę revoliuciją.

Šios antrosios dalies pažiūros yra išreikštos tarp kita ko Cimervaldo manifeste.

Pas mus Rusijoje nuo pat karo pradžios *darbininkų deputatai* Dūmoje vedė ryžtingą revoliucinę kovą prieš karą ir caro monarchiją. Penki darbininkų deputatai: Petrovskis, Badajevas, Muranovas, Šagovas ir Samoilovas, platino revoliucinius atsišaukimus prieš karą ir energingai vedė revoliucinę agitaciją. Carizmas įsakė suimti šiuos 5 deputatus, atidavė teismui ir nuteisė ligi gyvos galvos ištremti į Sibirą. Jau ištisus mėnesius Rusijos darbininkų klasės vadai kamuojasi Sibire, bet jų reikalas nėra sugriautas, jų darbą ta pačia kryptimi dirba toliau visos Rusijos sąmoningieji darbininkai.

Draugai! Jūs čia girdėjote įvairių šalių atstovus, kurie kalbėjo jums apie revoliucinę darbininkų kovą prieš ka-

rą. Aš noriu tik pateikti jums dar didžiausios ir turtingiausios šalies, būtent Jungtinių Amerikos Valstybių, pavyzdį. Šios šalies kapitalistai gauna dabar milžinišką pelną iš Europos karo. Ir jie taip pat agituoja už karą. Jie sako, kad Amerika taip pat turinti ruoštis dalyvauti kare, šimtai milijonų dolerių liaudies pinigų turį būti išspausti naujam ginklavimuisi, ginklavimuisi be galo. Ir Amerikoje dalis socialistų klauso šio melagingo, šio nusikalstamo šaukimo. Bet aš perskaitysiu jums, ką rašo draugas *Eugenijus Debsas*, populiariausias Amerikos socialistų vadas, Amerikos socialistų partijos kandidatas į respublikos prezidento postą.

Amerikos laikraštyje „Appeal to Reason"[28] („Šaukimas į Protą"), 1915 metų rugsėjo 11 d., jis sako: *„Aš ne kapitalistų kareivis, aš proletarų revoliucionierius, aš priklausau ne plutokratijos reguliariai armijai, o liaudies ireguliariai armijai. Aš atsisakau eiti į karą už kapitalistų klasės interesus. Aš prieš bet kokį karą, išskyrus vieną, už šį vieną karą aš pasisakau iš visos širdies: už pasaulinį karą socialinės revoliucijos vardan. Šiame kare aš esu pasiryžęs dalyvauti, jei viešpataujančios klasės padarys karą aplamai būtiną".*

Taip rašo Amerikos darbininkams jų mylimasis vadas, amerikiečių Bebelis, drg. *Eugenijus Debsas*.

Ir tai vėl parodo jums, draugai, kad *visose pasaulio šalyse iš tikrųjų ruošiamas darbininkų klasės jėgų sutelkimas*. Baisybės ir liaudies kančios kare yra nepaprastos, bet mes neprivalome ir mes neturime jokio pagrindo su neviltimi žiūrėti į ateitį.

Neveltui kris milijonai aukų kare ir dėl karo. Milijonai, kurie badauja, milijonai, kurie aukoja savo gyvybę apkasuose, jie ne tik kenčia, bet ir telkia jėgas, galvoja apie tikrąsias karo priežastis, užgrūdina savo valią ir prieina vis aiškesnį ir aiškesnį revoliucinį supratimą. Augantis masių nepasitenkinimas, augantis bruzdėjimas, streikai, demonstracijos, protestai prieš karą, — visa tai

vyksta *visose* pasaulio šalyse. *Ir tai yra mums garantija, kad po Europos karo ateis proletarinė revoliucija prieš kapitalizmą.*

„Berner Tagwacht" Nr. 33, 1916 m. vasario 9 d.

Rusų kalba pirmą kartą išspausdinta 1929 m. V. I. Lenino Raštų 2—3 leidimuose, XIX tomas

Spausdinama pagal laikraščio „Berner Tagwacht" tekstą Versta iš vokiečių kalbos

DĖL OPOZICIJOS UŽDAVINIŲ PRANCŪZIJOJE

(LAIŠKAS DRAUGUI SAFAROVUI)

1916.II.10.

Brangusis drauge! Jūsų ištrėmimas iš Prancūzijos, tarp kita ko su protestu pažymėtas net šovinistiniame laikraštyje *„La Bataille"*[29], kuris betgi nepanorėjo pasakyti teisybės, būtent, kad Jūs esate ištremtas už pritarimą opozicijai, šis ištrėmimas vėl ir vėl man priminė skaudų klausimą dėl opozicijos padėties ir jos uždavinių Prancūzijoje.

Aš mačiau Cimervalde Burderoną ir Merheimą. Aš girdėjau jų ataskaitas ir skaičiau laikraščiuose apie jų darbą. Man negali kilti nė mažiausios abejonės dėl jų nuoširdumo ir atsidavimo proletariato reikalui. Bet vis dėlto aišku, kad jų taktika klaidinga. Abu jie visų labiausiai bijo skilimo. Nė vieno žingsnio, nė vieno žodžio, kurie galėtų vesti į socialistų partijos arba darbininkų sindikatų skilimą Prancūzijoje arba į II Internacionalo skilimą, į III Internacionalo sukūrimą, — toks yra ir Burderono ir Merheimo lozungas.

Tuo tarpu darbininkų judėjimo ir socializmo skilimas visame pasaulyje yra faktas. Yra dvi darbininkų klasės nesutaikinamos taktikos ir politikos karo atžvilgiu. Užmerkti į tai akis yra juokinga. Mėginti sutaikinti tai, kas nesutaikinama, reiškia visą savo darbą smerkti bejėgiškumui. Vokietijoje net deputatas Otto Rühle*, Libknechto draugas, atvirai pripažino, kad partijos skilimas yra neišvengiamas, nes dabartinė jos dauguma, vokiškosios partijos oficialios „viršūnės" stojo į buržuazijos pusę.

* — Oto Riulė. *Red.*

Prieštaravimus, kuriuos prieš Riulę ir prieš skilimą iškėlė vadinamieji „centro" arba „balos" (le marais) atstovai, Kautskis ir „Vorwärts"[30], sudaro vien melas ir veidmainystė, kad ir kaip ši veidmainystė būtų „gerų norų". Kautskis ir „Vorwärts" negali ir net nemėgina paneigti to fakto, kad vokiškosios partijos dauguma praktikoje varo *buržuazijos* politiką. Vienybė su tokia dauguma yra žalinga darbininkų klasei. Tokia vienybė yra darbininkų klasės pajungimas „savos" nacijos buržuazijai, yra tarptautinės darbininkų klasės skilimas. Ir iš tikrųjų Riulė yra teisus, kad Vokietijoje yra *dvi partijos*. Viena, oficialioji, varo buržuazijos politiką. Antroji, mažuma, leidžia nelegalius atsišaukimus, ruošia demonstracijas ir t. t. Visame pasaulyje tas pats vaizdas, ir bejėgiai diplomatai arba „bala", kaip kad Kautskis Vokietijoje, Longė Prancūzijoje, Martovas ir Trockis Rusijoje, daro didžiausią žalą darbininkų judėjimui, gindami vienybės *fikciją* ir tuo *trukdydami* subrendusiam, gyvybiniam visų šalių *opozicijos* susivienijimui, III Internacionalo sukūrimui. Anglijoje net toks nuosaikus laikraštis, kaip „Labour Leader"*, spausdina Russel Williams'o** laiškus apie būtinumą įvykdyti *skilimą* su darbininkų sindikatų „vadais" ir su „Darbiečių partija" (Labour Party), „pardavusia" darbininkų klasės interesus. Ir eilė „Nepriklausomosios darbiečių partijos" (Independent Labour Party) narių spaudoje pareiškia apie savo pritarimą Russel Williams'ui. Rusijoje net „taikintojas" Trockis yra priverstas dabar pripažinti, kad neišvengiamas yra skilimas su „patriotais", t. y. „Organizacinio komiteto", OK, partija, pateisinančiais darbininkų dalyvavimą kariniuose-pramoniniuose komitetuose. Ir tik dėl apsimestinės savimeilės Trockis tebegina „vienybę" su Čcheidzės frakcija Dūmoje, frakcija, kuri yra ištikimiausias „patriotų" ir „OK" draugas, priedanga, apsauga.

Net Jungtinėse Amerikos Valstybėse iš tikrųjų yra visiškas skilimas. Nes vieni socialistai ten yra už armiją, už „pasiruošimą" („preparadness"), už karą. Kiti, jų tarpe populiariausias darbininkų vadas Eugenijus Debsas

* — „Darbininkų Vadas". *Red.*
** — Roselis Viljamsas. *Red.*

(Debs), socialistų partijos kandidatas į respublikos prezidento postą, skelbia pilietinį karą prieš tautų karą!

Ir pažvelkite į pačių Burderono ir Merheimo *darbus!* Žodžiais jie yra prieš skilimą. O paskaitykite rezoliuciją, kurią Burderonas pateikė Prancūzų socialistų partijos kongresui[31]. Toje rezoliucijoje reikalaujama, kad socialistai išeitų iš vyriausybės!! Rezoliucija tiesiog „désapprouve" ir C. A. P. ir G. P. (C. A. P. = Com. Adm. Perm., G. P. = Groupe Parlem.)*!!! Aišku, kaip diena, kad tokios rezoliucijos priėmimas būtų reiškęs *ir* socialistų partijos *ir* sindikatų skilimą, nes ponai Renodeliai, Sambos, Jouhaux et Co** niekada negali su tuo susitaikinti.

Bourderon ir Meerheim*** pritaria Cimervaldo konferencijos *daugumos* klaidai, silpnumui, bailumui. Iš vienos pusės, ši dauguma *netiesiog* šaukia savo manifeste į *revoliucinę* kovą, bet bijo tai pasakyti tiesiai. Iš vienos pusės, ji rašo: *visų* šalių kapitalistai *meluoja,* kalbėdami apie „tėvynės gynimą" dabartiniame kare. Iš kitos pusės, dauguma pabijojo pridėti aiškią tiesą, kurią vis vien pridės kiekvienas galvojantis darbininkas, būtent: kad *meluoja* ne tiktai kapitalistai, bet ir Renodelis, Samba, Longė, Hyndmann, Kautsky, Plechanoff et Co****!! Cimervaldo konferencijos dauguma *nori* vėl susitaikinti su Vandervelde, Hiuismansu, Renodeliu ir Ko. Tai *žalinga* darbininkų klasei, ir „Cimervaldo kairioji" pasielgė teisingai, *atvirai* pasakydama teisybę darbininkams.

Pažiūrėkite, kaip veidmainiauja les socialistes-chauvins*****: Prancūzijoje jie giria *vokiškąją* „minorité"******, Vokietijoje — *prancūziškąją!!*

Kokią milžinišką reikšmę turėtų prancūziškosios opozicijos išstojimas, jeigu ji tiesiai, be baimės, atvirai visam pasauliui pareikštų: mes esame solidarūs *tik* su *vokiškąja* opozicija, ***tik su Riule*** ir jo vienminčiais!! Tik

* — „dezavuoja" ir Nuolatinę administracinę komisiją ir Parlamentinę grupę. *Red.*

** — Žuo ir Ko. *Red*

*** — Burderonas ir Merheimas. *Red.*

**** — Haindmanas, Kautskis, Plechanovas ir Ko. *Red.*

***** — socialšovinistai. *Red.*

****** — „mažumą". *Red.*

su tais, kurie be baimės nutraukia ryšius ir su tiesioginiu ir su pridengtu socialšovinizmu, socialisme chauvin, t. y. su visais „tėvynės gynėjais" dabartiniame kare!! Mes patys *nebijome* ryšių nutraukimo su prancūzų „patriotais", kurie „tėvynės gynimu" vadina kolonijų gynimą, ir mes šaukiame *į tokį pat ryšių nutraukimą* visų šalių socialistus ir sindikalistus!! Mes tiesiame ranką Otto Rühle ir Libknechtui, jiems ir *t i k* jų vienminčiams, mes smerkiame ir prancūziškąją ir vokiškąją „majorité"* ir „le marais"**. Mes skelbiame didį tarptautinį susivienijimą tų viso pasaulio socialistų, kurie dabartiniame kare nutraukė ryšius su melaginga fraze apie „tėvynės gynimą" ir dirba, skelbdami ir ruošdami pasaulinę proletarinę revoliuciją!

Toks atsišaukimas turėtų milžinišką reikšmę. Jis išvaikytų veidmainius, atskleistų ir demaskuotų tarptautinę apgaulę, duotų didžiausią postūmį *tikrai* pasilikusiems ištikimais internacionalizmui darbininkams suartėti visame pasaulyje.

Prancūzijoje visada daug žalos darė anarchistinė frazė. Bet dabar anarchistai-patriotai, anarchistai-chauvins, kaip kad Kropotkinas, Grave, Cornelissen*** ir kiti riteriai de la „Bataille *Chauviniste*"****, padės labai ir labai daug darbininkų išgydyti nuo anarchistinės frazės. Šalin socialistus-patriotus ir socialistus-chauvins, — kaip „šalin anarchistus-patriotus" ir anarchistus-chauvins! šis šūkis *ras* atgarsį Prancūzijos darbininkų širdyse. Ne anarchistinė frazė apie revoliuciją, o ilgalaikis, rimtas, atkaklus, ištvermingas, sistemingas darbas sukuriant *visur* nelegalias organizacijas *darbininkų* tarpe, platinant *laisvą*, t. y. nelegalią literatūrą, ruošiant *m a s i ų* judėjimą prieš savas vyriausybes. Štai ko reikia visų šalių darbininkų klasei!

Netiesa, kad „prancūzai negabūs" sistemingam nelegaliam darbui. Netiesa! Prancūzai greit išmoko slėptis tranšėjose. Greit išmoks jie ir *naujomis* sąlygomis dirbti

* — „daugumą". *Red.*
** — „balą". *Red.*
*** — Gravas, Kornelisenas. *Red.*
**** — „*Šovinistinio* Mūšio". *Red.*

nelegalų darbą ir sistemingai ruošti *revoliucinį masių* judėjimą. Aš tikiu Prancūzijos revoliuciniu proletariatu. Jis pastūmės ir prancūziškąją opoziciją.

Geriausių linkėjimų. Jūsų *Leninas*

P. S.* Siūlau prancūziškiesiems draugams išleisti *atskiru lapeliu* šio mano laiško vertimą (pilną vertimą)[32].

Išspausdinta 1916 m. prancūzų kalba atskiru lapeliu

Rusų kalba pirmą kartą išspausdinta 1924 m. žurnale „Proletarskaja Revoliucija" Nr. 4 (27)

Spausdinama pagal rankraštį

---

* — Postscriptum — prierašas. *Red.*

AR TURI OK IR ČCHEIDZĖS FRAKCIJA SAVO LINIJĄ?

Okistai ir savo rinkinyje[33] ir dar aiškiau savo ataskaitoje Tarptautinei socialistų komisijai (1915.XI.27 d. išėjusio vokiečių kalba Biuletenio Nr. 2)[34] stengiasi įtikinti publiką, kad Čcheidzės frakcija[35] ir OK turi savo liniją, visiškai internacionalistinę ir nesutinkančią su žurnalo „Naše Delo" linija. Šie patikinimai yra šlykščiausia netiesa. Pirma, nuo OK įkūrimo (1912 m. rugpiūtis) mes *daugelį metų* matėme Čcheidzės frakcijos ir OK pilniausią politinį solidarumą visais pagrindiniais klausimais ir glaudžiausią politinį bendradarbiavimą su žurnalo „Naša Zaria" grupe, be to, *tik* ši grupė dirbo sistemingą darbą masėse (likvidatorių dienraščiai). Kiek nors esminį tokių artimų „draugų" nesutarimą reikia įrodyti ne žodžiais, o rimtais faktais. *Nė vieno tokio fakto nėra.* Antra, per *eilę metų,* 1912—1914, Čcheidzės frakcija ir OK vaidino marionečių vaidmenį prie žurnalo „Naša Zaria", sistemingai gynė jo politiką, ir tai yra puikiai žinoma Piterio ir kitų vietų darbininkams, be to, jie *nė vieno karto* nėra padarę jokios įtakos žurnalo „Naša Zaria", laikraščio „Luč"[36] ir t. t. politikai pakeisti.

Mases liečiančioje politikoje, — pavyzdžiui, kovojant su „streikų azartu", renkant stambiausiųjų profesinių sąjungų (metalistai ir kt.) ir svarbiausiųjų draudimo įstaigų (Visos Rusijos draudimo taryba) vadovus — žurnalo „Naša Zaria" grupė ir tik ji išstodavo savarankiškai, OK ir Čcheidzės frakcija tik padėdavo jai, kuo ištikimiausiai jai tarnaudavo. Trečia, per pusantrų karo metų nėra nė *vieno fakto,* kuris rodytų šių, per eilę metų susidariusių, Čcheidzės frakcijos ir OK santykių su žurnalu „Naša Zaria" pakitimą. Atvirkščiai, yra priešingų faktų,

net iš tokių, kuriuos galima paskelbti (dauguma šios rūšies faktų negali būti paskelbti). Faktas, kad *nė vieno* išstojimo Rusijoje nei iš OK pusės, nei iš Čcheidzės frakcijos pusės prieš žurnalo „Naše Delo" politiką *nėra,* o, norint pasiekti tikro jos pakeitimo, reikalingas ne vienas išstojimas, o ilgalaikė ir pergalinga kova, nes „Naše Delo" yra politinis dydis, maitinamas liberalinių ryšių, o OK ir Čcheidzės frakcija yra politinės dekoracijos. Faktas, kad pilnutinai ir ištisai vykdantieji žurnalo „Naše Delo" politiką laikraščiai „Utro" ir „Rabočeje Utro"[37] net savo išore pabrėžia savo politinį artimumą Čcheidzės frakcijai ir kalba viso rugpiūčio bloko vardu. Faktas, kad Čcheidzės frakcija renka pinigus laikraščiui „Rabočeje Utro". Faktas, kad visa Čcheidzės frakcija pradėjo bendradarbiauti Samaros socialšovinistiniame laikraštyje „Naš Golos" (žr. Nr. 17). Faktas, kad įžymiausias Čcheidzės frakcijos narys, būtent Čchenkelis, padarė spaudoje, „gynybininkų" arba socialšovinistų žurnale „Sovremennyj Mir"[38], ponų Plechanovo ir Aleksinskio žurnale, principinius pareiškimus visiškai Plechanovo, žurnalo „Naše Delo", Kautskio, Akselrodo dvasia. Mes jau seniai esame pacitavę šį Čchenkelio pareiškimą, ir nei okistai savo rinkinyje nei Trockis savo laikraštyje „Naše Slovo"[39] nesiėmė ginti šio pareiškimo, nors jie imasi ginti ir reklamuoti Čcheidzės frakciją. Ketvirta, tiesioginiai politiniai išstojimai visos Čcheidzės frakcijos ir viso OK vardu įrodo mūsų teiginius. Imame svarbiausiuosius išstojimus, kurie yra perspausdinti OK rinkinyje: Čcheidzės ir Ko deklaraciją ir OK atsišaukimą. Abiejų šių dokumentų požiūris yra *vienodas,* jų pozicija yra viena ir ta pati. Kadangi OK yra vyriausioji vadovaujanti „rugpiūčio bloko" įstaiga prieš mūsų partiją ir kadangi OK yra išleidęs nelegalų atsišaukimą, t. y. galėjo kalbėti laisviau ir atviriau, negu Čcheidzė Dūmoje, tai išnagrinėkime kaip tik tą atsišaukimą.

Įdomu, tarp kita ko, kad dėl to atsišaukimo buvo jau ginčytasi vokiečių socialdemokratų spaudoje, Berno socialdemokratų laikraštyje. Jo bendradarbis tą atsišaukimą pavadino „patriotiniu". OK užsieninis sekretoriatas pasipiktino, išspausdino atsakymą, pareiškė, jog ir „mes, užsieninis sekretoriatas, esame nusikaltę tokiu

patriotizmu", pašaukė tarytum teisėju laikraščio redakciją, nusiuntęs jai pilną vokiškąjį atsišaukimo vertimą. Pažymėsime iš savo pusės, kad tai — OK atžvilgiu aiškiai šališka redakcija, reklamuojanti jį. Ką gi pasakė ši, OK atžvilgiu šališka, redakcija?

„Mes perskaitėme OK atsišaukimą" — pasakė redakcija (Nr. 250) — „ir turime prisipažinti, kad jo tekstas, be abejonės, gali sukelti nesusipratimų ir suteikti visumai tokią prasmę, kuri, gal būt, yra svetima atsišaukimo autoriams".

Kodėl okistai neperspausdino savo rinkinyje šio atsiliepimo, duoto redakcijos, kurią jie patys šaukė teisėju? Todėl, kad tai yra atsiliepimas OK draugų, kurie viešai atsisakė ginti OK! Atsiliepimas yra parašytas su įmantriu, diplomatišku mandagumu, kuris ypač pabrėžia redakcijos norą pasakyti „malonumą" Akselrodui ir Martovui. Ir pasirodė, kad didžiausias „malonumas" yra toks: „gal būt (*tik* „gal būt"!) OK pasakė ne tai, ką norėjo pasakyti; bet tai, ką jis pasakė, „be abejonės, gali sukelti nesusipratimų" "!!

Mes primygtinai kviečiame skaitytojus susipažinti su OK atsišaukimu, perspausdintu ir Bundo Lapelyje (Nr. 9). Kiekvienas, atidžiai jį perskaitęs, pamatys paprastus ir aiškius faktus: (1) nė vieno žodžio, iš principo atmetančio bet kokią šalies gynybą dabartiniame kare, atsišaukime nėra; (2) absoliučiai nieko, iš principo nepriimtino „gynybininkams" arba „socialšovinistams", atsišaukime nėra; (3) visa eilė frazių atsišaukime yra visiškai giminingos „gynybiškumui": „proletariatas negali abejingai žiūrėti į besiartinantį sutriuškinimą" (beveik pažodžiui tas pat laikraštyje „Rabočeje Utro" Nr. 2: „neabejinga pažiūra" į „šalies išgelbėjimą nuo sutriuškinimo"); „proletariatas yra gyvybiškai suinteresuotas šalies savisauga"; „visaliaudinė revoliucija" turi išgelbėti šalį „nuo išorinio sutriuškinimo", ir t. t. Tas, kas iš tikrųjų priešiškas socialšovinizmui, turėtų *vietoj* tokių frazių pasakyti: dvarininkai, caras ir buržuazija meluoja, vadindami šalies savisauga didžiarusių vykdomo Lenkijos engimo išsaugojimą, jos prievartinį laikymą; — meluoja, kai frazėmis apie „šalies" išgelbėjimą nuo sutriuškinimo dangsto siekimus „išgelbėti" didžiavalstybines privilegijas ir

atitraukia proletariatą nuo kovos prieš *tarptautinę* buržuaziją uždavinių. Vienu ir tuo pačiu metu pripažinti tarptautinį kariaujančių šalių proletariato solidarumą grobikiškajame, imperialistiniame kare ir leistinumą frazių apie *vienos* iš šių šalių „išgelbėjimą nuo sutriuškinimo" reiškia veidmainiauti, reiškia visus savo pareiškimus paversti tuščiausia, melaginga deklamacija. Nes tai reiškia daryti proletariato taktiką priklausomą nuo tos šalies karinės padėties tam tikru momentu, o jei taip, tai teisūs yra ir Prancūzijos socialšovinistai, padedantieji „gelbėti nuo sutriuškinimo" Austriją arba Turkiją.

OK užsieninis sekretoriatas *vokiečių* socialdemokratų spaudoje (Berno laikraštis) iškėlė dar vieną sofizmą, tokį begėdišką, tokį šiurkštų, tiek „pritaikytą" specialiai vokiečiams patraukti, kad okistai protingai susilaikė nekartodami šio sofizmo rusų publikai.

„Jei tai yra patriotizmas — rašo jie *vokiečiams* kilnaus pasipiktinimo tonu — nurodyti proletariatui į revoliuciją, kaip į vienintelę priemonę šaliai išgelbėti nuo pražūties", tai ir mes esame tokie pat patriotai, „mes norėtume, kad Internacionalas turėtų daugiau tokių „patriotų" kiekvienoje socialistų partijoje; mes esame tikri, kad Libknechtas, Roza Liuksemburg, Merheimas būtų labai patenkinti, matydami aplink save daugiau tokių „patriotų", kurie kreiptųsi į vokiečių ir prancūzų darbininkus su *tokiais* atsišaukimais".

Apgavikiškas metodas aiškus: penki sekretoriai puikiai žino, kad Prancūzijoje ir Vokietijoje, kurios eina į socialistinę revoliuciją, nėra nė žymės *buržuazinio* revoliucingumo, nėra nė žymės *buržuazinio* visuomeninio judėjimo, siekiančio revoliucijos, kad laimėtų *pergalę prieš priešą*. O Rusijoje, kaip tik dėl to, kad ji eina į *buržuazinę*-demokratinę revoliuciją, *toks* judėjimas neabejotinai yra. Penki sekretoriai apgauna vokiečius komišku sofizmu: OK ir Čcheidzė su Ko negali būti *revoliucionieriai-šovinistai* Rusijoje, nes Europoje revoliucingumo sujungimas su šovinizmu yra absurdas!

Taip, Europoje tai yra absurdas. O Rusijoje tai yra faktas. Jūs galite priekaištauti „prizyvininkams"[40], kad jie yra blogi buržuaziniai revoliucionieriai, bet kad jie savaip jungia šovinizmą su revoliucingumu, to jūs

negalite neigti. Narodnikų liepos konferencija Rusijoje[41], „Naše Delo" ir „Rabočeje Utro" šiuo atžvilgiu pilnutinai ir ištisai laikosi „prizyvininkų" pozicijos, jie taip pat šovinizmą jungia su revoliucingumu.

Čcheidzės frakcija savo deklaracijoje (OK rinkinio 141—143 psl.) yra užėmusi *tą pačią* poziciją. Čcheidzė sako tas pačias šovinistines frazes apie „sutriuškinimo pavojų", ir jeigu jis pripažįsta imperialistinį karo pobūdį, „taiką be aneksijų", „bendrus viso tarptautinio proletariato uždavinius", „kovą už taiką" ir kt. ir kt., tai juk tai pripažįsta ir „Rabočeje Utro", tai pripažįsta ir rusų narodnikai — smulkieji buržua. Tame pačiame OK rinkinyje, 146 puslapyje, galima perskaityti, kad smulkiaburžuaziniai narodnikai yra pripažinę ir imperialistinį karo pobūdį, ir „taiką be aneksijų", ir būtinumą socialistams (juk narodnikai, kaip ir „Rabočeje Utro", nori būti laikomi socialistais) „siekti kuo greičiausiai atkurti tarptautinį socialistų organizacijos solidarumą karui nutraukti" ir kt. Narodnikams — smulkiesiems buržua visos šios frazės yra reikalingos pridengti „nacionalinės gynybos" lozungui, kurį jie atvirai iškėlė, o Čcheidzė ir OK, kaip ir „Rabočeje Utro", šį lozungą yra pavadinę „šalies išgelbėjimu nuo sutriuškinimo"!!

Išdava išeina ta, kad ir Čcheidzė ir OK prišnekėjo revoliucinių frazių, ničniekam neįpareigojančių, ničnieku nekliudančių praktinei prizyvininkų ir našedielcų politikai, o *apie tą politiką nutylėjo.* Dalyvavimą kariniuose-pramoniniuose komitetuose[42] jie vienaip ar kitaip remia.

Mažiau frazių apie revoliuciją, ponai, daugiau aiškumo, tiesumo ir sąžiningumo praktinėje šios dienos politikoje. Jūs *žadate* būti revoliucionieriais, o dabar padedate šovinistams, buržuazijai, carizmui, arba tiesiog gindami darbininkų dalyvavimą kariniuose-pramoniniuose komitetuose, arba tylomis nuslėpdami dalyvius, nekovodami su jais.

Martovas gali gudrauti kaip jam patinka. Trockis gali šaukti prieš mūsų frakcingumą, dangstydamas tais šauksmais (senasis Turgenevo... herojaus receptas![43]) savo, tur būt, nefrakcinius „apskaičiavimus", kad toks ir toks iš Čcheidzės frakcijos „sutinka" su Trockiu ir prisiekia

savo kairumu, internacionalizmu ir kt. Faktas lieka faktu. Nė truputėlio rimto politinio skirtumo *nėra* ne tik tarp OK ir Čcheidzės frakcijos, bet ir tarp abiejų šių įstaigų ir laikraščio „Rabočeje Utro" arba „Prizyv".

Todėl *tikrovėje* jie ir eina visi kartu, prieš mūsų partiją, *už* buržuazinę politiką, siekiančią darbininkų dalyvavimo kariniuose-pramoniniuose komitetuose, kartu su nepartiniais darbininkais ir narodnikais. O žodinės „užsieninių sekretorių" išlygos ir dievagojimasis, kad jie „nesutinka", lieka tuščiomis frazėmis, kurios tikrosios masių politikos taip pat neliečia, kaip Ziudekumo, Legino, Davido priesaikos, kad jie esą „už taiką" ir „prieš karą", nenuvalo jų nuo šovinizmo.

„Social-Demokrat" Nr. 50, 1916 m. vasario 18 d.

Spausdinama pagal laikraščio „Social-Demokrat" tekstą

APIE TAIKĄ BE ANEKSIJŲ IR APIE LENKIJOS NEPRIKLAUSOMYBĘ, KAIP DIENOS LOZUNGUS RUSIJOJE

„Viena iš darbininkų klasės mulkinimo formų yra pacifizmas ir abstraktus taikos skelbimas... Taikos propaganda šiuo metu, kartu nešaukiant į revoliucinius masių veiksmus, gali tik skleisti iliuzijas, tvirkinti proletariatą įteigiant pasitikėjimą buržuazijos humaniškumu ir daryti jį žaisliuku kariaujančiųjų šalių slaptosios diplomatijos rankose". Taip sako mūsų partijos Berno rezoliucija (žr. laikraščio „Social-Demokrat"[44] Nr. 40 ir „Socializmas ir karas")*.

Gausūs — rusų emigracijos tarpe, o ne rusų darbininkų tarpe — mūsų duoto taikos klausimo pastatymo priešininkai nė karto nepasistengė išnagrinėti šių teiginių. Teoriškai nepaneigiami, jie dabar, kaip tik dėl įvykių posūkio mūsų šalyje, yra ypač akivaizdžiai patvirtinami praktiškai.

Piterio likvidatorių-legalistų laikraštis „Rabočeje Utro", kurį idėjiškai remia Organizacinis komitetas, užėmė, kaip yra žinoma, jau pačiame pirmajame numeryje socialšovinistinę, „gynybišką" poziciją. Jis išspausdino Piterio ir Maskvos socialšovinistų „gynybiškus" manifestus. Abiejuose manifestuose yra, tarp kita ko, išreikšta „taikos be aneksijų" idėja, ir laikraščio „Rabočeje Utro" Nr. 2, ypatingai iškeldamas šį lozungą, spausdina jį kursyvu, vadina jį „linija, užtikrinančia šaliai išeitį iš aklavietės". Štai, girdi, koks tai šmeižtas, tarytum mes esą šovinistai; mes visiškai pripažįstame „demokratiškiau-

---

* Žr. Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 141 ir 286 psl. *Red.*

sią", net „tikrai socialistinį" „taikos be aneksijų" lozungą!

Nėra abejonės, kad Nikolajui Kruvinajam dabar labai naudinga, kad jo ištikimieji valdiniai iškelia tokį lozungą. Carizmas, remdamasis dvarininkais ir buržuazija, nuvedė kariuomenę plėšti ir pavergti Galiciją (nekalbant jau apie sutartį dėl Turkijos padalijimo ir kt.). Tokių pat plėšikiškų vokiškųjų imperialistų kariuomenė atmušė rusiškuosius plėšikus ir išstūmė juos ne tik iš Galicijos, bet ir iš „rusiškosios Lenkijos". (Tada abiejų klikų interesų vardan mirties laukuose žuvo šimtai tūkstančių rusų ir vokiečių darbininkų ir valstiečių.) Tuo būdu „taikos be aneksijų" lozungas pasirodė esąs stebuklingas „žaisliukas" carizmo „slaptosios diplomatijos rankose": štai, girdi, mes nuskriaustieji, mus apiplėšė, iš mūsų atėmė Lenkiją, mes prieš aneksijas!

Kaip labai „patinka" laikraščio „Rabočeje Utro" socialšovinistams šis carizmo liokajų vaidmuo, matyti ypač iš straipsnio 1 numeryje: „Lenkų emigracija". „Praėję karo mėnesiai — skaitome jame — sukėlė lenkų tautos plačiųjų sluoksnių sąmonėje gilų veržimąsi į nepriklausomybę". Iki karo jo, žinoma, nebuvo!! „Visuomeninėje Lenkijos demokratijos plačiųjų sluoksnių sąmonėje viršų paėmė Lenkijos nacionalinės nepriklausomybės masė" (matyti, korektūros klaida; reikia skaityti: idėja, mintis ir pan.).... „Rusijos demokratijai nuolat iškyla visu pilnumu Lenkijos klausimas"... „Rusijos liberalai" atsisako duoti paprastus atsakymus į prakeiktus klausimus „dėl Lenkijos nepriklausomybės"...

O kaipgi, Nikolajus Kruvinasis, Chvostovas, Čelnokovas, Miliukovas ir Ko yra visiškai už Lenkijos nepriklausomybę, visa širdimi už ją *dabar,* kai šis lozungas *praktikoje* reiškia lozungą: *pergalė* prieš Vokietiją, kuri atėmė iš Rusijos Lenkiją. Įsidėmėkite, kad „stolypiniškosios darbininkų partijos"[45] kūrėjai *iki karo* pasisakydavo visiškai ir išimtinai prieš nacijų apsisprendimo lozungą, prieš Lenkijos atsiskyrimo laisvę, paleisdami tam kilniajam tikslui — ginti carinę Lenkijos priespaudą — oportunistą Semkovskį. Dabar, kai Lenkija atimta iš Rusijos, jie yra *už* Lenkijos „nepriklausomybę" (nuo Vokietijos, tai yra kukliai nutylima...).

Neapgausite sąmoningųjų Rusijos darbininkų, ponai socialšovinistai! Jūsų 1915-jų metų „oktiabristinis"[46] Lenkijos nepriklausomybės ir taikos be aneksijų lozungas yra iš tikrųjų liokajiškumas prieš carizmą, kuriam kaip tik dabar, būtent 1916-jų metų vasario mėnesį kaip tik yra reikalinga dangstyti *jo* karą kilniais žodžiais apie „taiką be aneksijų" (išvyti Hindenburgą iš Lenkijos) ir Lenkijos nepriklausomybę (nuo Vilhelmo, bet priklausomybę nuo Nikolajaus II).

Rusijos socialdemokratas, nepamiršęs savo programos, samprotauja kitaip. Rusijos demokratija, pasakys jis, turėdamas visų pirma ir daugiausia galvoje didžiarusių demokratiją, nes ji viena naudojosi visada Rusijoje kalbos laisve, ši demokratija, be abejonės, yra *laimėjusi* iš to, kad Rusija *dabar* neengia Lenkijos, nelaiko jos prievarta. Rusijos proletariatas, be abejonės, yra laimėjęs iš to, kad jis neengia vienos iš tautų, kurią jis padėjo engti vakar. Vokietijos demokratija, be abejonės, pralaimėjo: kol Vokietijos proletariatas pakęs tai, kad Vokietija engia Lenkiją, jis liks blogesnėje, negu vergo, padėtyje, padėtyje chamo, padedančio laikyti vergijoje kitus. Laimėjo, be abejonės, tik Vokietijos junkeriai ir buržua.

Iš to išvada: Rusijos socialdemokratai turi demaskuoti tai, kad carizmas *apgaudinėja* liaudį, kai *dabar* Rusijoje keliami „taikos be aneksijų" ir „Lenkijos nepriklausomybės" lozungai, nes abu šie lozungai esant dabartinei padėčiai reiškia siekimą tęsti karą ir pateisina tokį siekimą. Mes turime sakyti: jokio karo dėl Lenkijos! Rusų tauta nenori vėl tapti jos engėju!

O kaip padėti Lenkijai išsivaduoti nuo Vokietijos? Argi mes neturime tam padėti? Žinoma, turime, bet tik ne remdami carinės arba kad ir buržuazinės, net buržuazinės-respublikinės Rusijos imperialistinį karą, o *remdami* Vokietijos revoliucinį proletariatą, remdami tuos Vokietijos socialdemokratų partijos elementus, kurie kovoja su *kontrrevoliucine* Ziudekumų, Kautskio ir Ko darbininkų partija. Kautskis visai neseniai ypač akivaizdžiai įrodė savo kontrrevoliucingumą: 1915 m. lapkričio 26 d. jis išstojimus gatvėse pavadino *„avantiūra"* (kaip Struvė prieš pat 1905 m. sausio 9 d. sakė, kad Rusijoje

nesama revoliucinės liaudies). O 1915 m. lapkričio 30 d. Berlyne demonstravo 10 000 darbininkių!

Visi, kas *neveidmainiškai*, neziudekumiškai, neplechanoviškai, nekautskiškai nori pripažinti tautų laisvę, nacijų apsisprendimo teisę, turi būti *prieš* karą dėl Lenkijos engimo; — *už* laisvę atsiskirti nuo Rusijos toms tautoms, kurias Rusija *dabar* engia: Ukrainai, Suomijai ir kt. Visi, kurie nenori *iš tikrųjų* būti socialšovinistai, turi remti vien tik tuos visų šalių socialistinių partijų elementus, kurie tiesiog, betarpiškai, jau dirba už proletarinę revoliuciją savo šalies viduje.

Ne „taika be aneksijų", o taika lūšnoms, karas rūmams, taika proletariatui ir darbo žmonėms, karas buržuazijai!

„Social-Demokrat" Nr. 51, 1916 m. vasario 29 d.

Spausdinama pagal laikraščio „Social-Demokrat" tekstą

VILHELMAS KOLBAS IR GEORGIJUS PLECHANOVAS

Atviro vokiečių oportunisto Vilhelmo Kolbo brošiūra: „Socialdemokratija kryžkelėje" (Karlsrue, 1915) išėjo kaip tik laiku po Plechanovo rinkinio „Karas". Kautskininkas Rudolfas Hilferdingas žurnale „Neue Zeit"* atsako Kolbui visai silpnai, nutylėdamas tai, kas svarbiausia, ir verkšlendamas dėl Kolbo teisingo pareiškimo, kad Vokietijos socialdemokratų vienybė yra likusi tik „grynai formali".

Tiems, kurie nori rimtai įsigilinti į II Internacionalo kracho reikšmę, galima rekomenduoti palyginti Kolbo ir Plechanovo *idėjinę* poziciją. Abu (kaip Kautskis) sutaria *pagrindiniu klausimu:* neigiant ir išjuokiant revoliucinių veiksmų idėją ryšium su dabartiniu karu; abu kaltina revoliucinius socialdemokratus „pralaimiškumu", vartodami plechanovininkų pamėgtąjį žodelį. Plechanovas, mintį apie revoliuciją ryšium su dabartiniu karu vadindamas „svajonių farsu", šnypščia prieš „revoliucinę frazeologiją". Kolbas, tarp kitko, keikia „revoliucinę frazę", „revoliucinę fantastiką", „radikaliūkščius (Radikalinski)-isterikus", „sektantiškumą" ir kt. Kolbas ir Plechanovas sutaria pagrindiniu klausimu, jie abu yra prieš revoliuciją. Ir ta aplinkybė, kad Kolbas yra aplamai prieš revoliuciją, o Plechanovas su Kautskiu „aplamai už", sudaro tik atspalvių, žodžių skirtumą: iš tikrųjų Plechanovas su Kautskiu yra Kolbo pakalikai.

Kolbas yra sąžiningesnis — ne asmenine, o politine prasme, t. y. jo pozicijos nuoseklumas nesukelia jame veidmainiškumo. Todėl jis nebijo pripažinti tiesos, kad visas Internacionalas, jo požiūriu, nusidėdavo „revoliuci-

* — „Naujasis Laikas". *Red.*

nės fantastikos dvasia", išstodavo su „grasinimais" (su grasinimais revoliucija, ponai Plechanovai ir Kolbai!) ryšium su karu. Kolbas teisus, kad nesąmonė yra „iš principo neigti" kapitalistinę visuomenę po to, kai Europos socialdemokratų partijos stojo jos ginti tuo momentu, kada kapitalistinė valstybė buvo visiškai beirstanti, kada „buvo iškilęs klausimas dėl jos gyvavimo". Šis objektyvios revoliucinės situacijos pripažinimas yra tiesa.

„Rezultatas (Libknechto šalininkų taktikos) — rašo Kolbas — būtų privesta ligi virimo taško *vidinė* kova vokiečių nacijos viduje ir tuo pačiu karinis ir politinis jos susilpninimas"... „trijų santarvės imperializmo" *naudai ir pergalėms!!* Štai jums oportunistinių griausmų prieš „pralaimiškumą" esmė!!

Čia iš tikrųjų glūdi viso klausimo esmė. „Privesta ligi virimo taško vidinė kova" ir yra pilietinis karas. Kolbas teisus, kad kairiųjų taktika *veda* į tai; teisus, kad ji yra Vokietijos „karinis susilpninimas", t. y. noras, kad ji pralaimėtų, ir teikimas tam paramos, yra pralaimiškumas. Kolbas neteisus tik — tik! — tuo, kad nenori matyti internacionalinio tokios kairiųjų taktikos pobūdžio. Visose kariaujančiose šalyse yra *galimas* „vidinės kovos privedimas ligi virimo taško", imperialistinės buržuazijos „karinės galios susilpninimas" ir imperialistinio karo pavertimas (dėl to, ryšium su tuo, su pagalba to) pilietiniu. Čia glūdi visa klausimo esmė. Dėkojame Kolbui už naudingus linkėjimus, prisipažinimus ir iliustracijas: kai visa tai duoda nuosekliausias, sąžiningiausias ir atviriausias revoliucijos priešas, tai yra ypač naudinga Plechanovų ir Kautskių šlykščiai veidmainystei ir gėdingam silpnabūdiškumui demaskuoti darbininkų akyse.

„Social-Demokrat" Nr. 51,
1916 m. vasario 29 d.

Spausdinama pagal laikraščio
„Social-Demokrat" tekstą

SOCIALISTINĖ REVOLIUCIJA IR NACIJŲ APSISPRENDIMO TEISĖ

(TEZĖS)

1. IMPERIALIZMAS, SOCIALIZMAS IR ENGIAMŲJŲ NACIJŲ IŠSIVADAVIMAS

Imperializmas yra aukščiausioji kapitalizmo išsivystymo stadija. Kapitalas priešakinėse šalyse peraugo nacionalinių valstybių rėmus, į konkurencijos vietą pastatė monopoliją, sukurdamas visas objektyvias prielaidas socializmui įgyvendinti. Todėl Vakarų Europoje ir Jungtinėse Valstybėse dienotvarkėje yra proletariato revoliucinė kova už kapitalistinių vyriausybių nuvertimą, už buržuazijos eksproprijavimą. Imperializmas stumia mases į tokią kovą, nepaprastai smarkiai aštrindamas klasinius prieštaravimus, blogindamas masių padėtį ir ekonominiu atžvilgiu — trestai, brangumas — ir politiniu: militarizmo augimas, karų padažnėjimas, reakcijos sustiprėjimas, nacionalinės priespaudos ir kolonijinio plėšimo sutvirtėjimas ir išsiplėtimas. Pergalingas socializmas būtinai turi įgyvendinti pilnutinę demokratiją, vadinasi, ne tik įvykdyti pilnutinį nacijų lygiateisiškumą, bet ir įgyvendinti engiamųjų nacijų apsisprendimo teisę, t. y. laisvo politinio atsiskyrimo teisę. Socialistų partijos, kurios visa savo veikla ir dabar ir per revoliuciją ir po jos pergalės neįrodys, kad jos išvaduos pavergtąsias nacijas ir santykius su jomis sutvarkys remiantis laisva sąjunga — o laisva sąjunga be atsiskyrimo laisvės yra melaginga frazė, — tokios partijos išduotų socializmą. Žinoma, demokratija taip pat yra valstybės forma, kuri turi išnykti, kai išnyks valstybė, bet tai bus tik pereinant iš galutinai nugalėjusio ir sutvirtėjusio socializmo į pilnutinį komunizmą.

2. SOCIALISTINĖ REVOLIUCIJA IR KOVA UŽ DEMOKRATIJĄ

Socialistinė revoliucija yra ne vienas aktas, ne vienas mūšis vienu frontu, o visa epocha paaštrėjusių klasinių konfliktų, ilga eilė mūšių visais frontais, t. y. visais ekonomikos ir politikos klausimais, mūšių, kurie gali baigtis tik buržuazijos eksproprijavimu. Būtų pagrindinė klaida manyti, kad kova už demokratiją gali atitraukti proletariatą nuo socialistinės revoliucijos, arba nustelbti, užtušuoti ją ir pan. Priešingai, kaip negalimas yra pergalingas socializmas, neįgyvendinantis pilnutinės demokratijos, taip negali pasiruošti pergalei prieš buržuaziją proletariatas, nevedantis visapusiškos, nuoseklios ir revoliucinės kovos už demokratiją.

Ne mažesnė klaida būtų šalinti vieną iš demokratinės programos punktų, pvz., apie nacijų apsisprendimą, remiantis tariamu jo „neįgyvendinamumu" arba „iliuzoriškumu" esant imperializmui. Teigimas, kad nacijų apsisprendimo teisė yra neįgyvendinama kapitalizmo ribose, gali būti suprantamas arba absoliučia, ekonomine prasme, arba sąlygine, politine prasme.

Pirmuoju atveju jis yra iš esmės klaidingas teoriniu atžvilgiu. Pirma, tokia prasme yra neįgyvendinami, esant kapitalizmui, pvz., darbo pinigai arba krizių panaikinimas ir pan. Visiškai neteisinga, kad *taip pat* yra neįgyvendinamas nacijų apsisprendimas. Antra, net vieno pavyzdžio, kad Norvegija 1905 metais atsiskyrė nuo Švedijos, pakanka paneigti „neįgyvendinamumui" šia prasme. Trečia, būtų juokinga neigti, kad, kiek pasikeitus politiniams ir strateginiams, pvz., Vokietijos ir Anglijos savitarpio santykiams, šiandien arba rytoj būtų visiškai „įgyvendinamas" naujų Lenkijos, Indijos ir pan. valstybių sukūrimas. Ketvirta, finansinis kapitalas, siekdamas ekspansijos, „laisvai" nupirks ir papirks bet kurios, kad ir „nepriklausomos" šalies laisviausią demokratinę ir respublikinę vyriausybę ir renkamus valdininkus. Finansinio kapitalo, kaip ir aplamai kapitalo, viešpatavimas negali būti pašalintas *jokiais* pertvarkymais politinės demokratijos srityje; o apsisprendimas visiškai ir išimtinai priklauso šiai sričiai. Tačiau šis finansinio kapitalo

viešpatavimas nė kiek nepanaikina tos reikšmės, kurią turi politinė demokratija, kaip laisvesnė, platesnė ir aiškesnė klasinės priespaudos ir klasinės kovos *forma*. Todėl visi samprotavimai apie vieno iš politinės demokratijos reikalavimų „neįgyvendinamumą", ekonomine prasme, esant kapitalizmui suvedami į teoriniu atžvilgiu neteisingą bendrų ir pagrindinių kapitalizmo ir aplamai politinės demokratijos santykių apibrėžimą.

Antruoju atveju šis teigimas yra nepilnas ir netikslus. Nes ne vien tik nacijų apsisprendimo teisė, o *visi* pagrindiniai politinės demokratijos reikalavimai esant imperializmui „įgyvendinami" tik nepilnai, iškraipytai ir kaip reta išimtis (pvz., Norvegijos atsiskyrimas nuo Švedijos 1905 metais). Reikalavimas nedelsiant išlaisvinti kolonijas, kurį kelia visi revoliuciniai socialdemokratai, esant kapitalizmui taip pat „neįgyvendinamas" be eilės revoliucijų. Tačiau iš to išplaukia anaiptol ne socialdemokratijos atsisakymas nuo nedelsiamos ir ryžtingiausios kovos už *visus* šiuos reikalavimus — toks atsisakymas būtų tik parankus buržuazijai ir reakcijai — o, kaip tik atvirkščiai, būtinumas visus šiuos reikalavimus formuluoti ir vykdyti ne reformistiniu, o revoliuciniu būdu; ne apsiribojant buržuazinio legalumo rėmais, o laužant juos; ne pasitenkinant parlamentinėmis kalbomis ir žodiniais protestais, o įtraukiant į aktyvų veikimą mases, plečiant ir kurstant kovą dėl kiekvieno pagrindinio demokratinio reikalavimo iki proletariato tiesioginio puolimo prieš buržuaziją, t. y. iki socialistinės revoliucijos, eksproprijuojančios buržuaziją. Socialistinė revoliucija gali įsiliepsnoti ne tik dėl stambaus streiko arba gatvės demonstracijos, arba bado maišto, arba karinio sukilimo, arba kolonijinio maišto, bet ir dėl bet kurios politinės krizės, kaip kad Dreifuso byla[47] arba Caberno incidentas[48], arba ryšium su referendumu engiamosios nacijos atsiskyrimo klausimu ir pan.

Nacionalinės priespaudos sustiprėjimas esant imperializmui sąlygoja socialdemokratijai ne atsisakymą nuo „utopinės", kaip sako buržuazija, kovos už nacijų atsiskyrimo laisvę, o, priešingai, didesnį panaudojimą konfliktų, kylančių *ir* šiuo pagrindu, kaip progų masiniam veikimui ir revoliuciniams išstojimams prieš buržuaziją.

3. APSISPRENDIMO TEISĖS REIKŠMĖ IR JOS SANTYKIS SU FEDERACIJA

Nacijų apsisprendimo teisė reiškia išimtinai teisę į nepriklausomybę politine prasme, į laisvą politinį atsiskyrimą nuo engiančios nacijos. Konkrečiai, šis politinės demokratijos reikalavimas reiškia visišką laisvę agituoti už atsiskyrimą ir atsiskyrimo klausimo išsprendimą, vykdant atsiskiriančios nacijos referendumą. Tuo būdu šis reikalavimas visai nėra tolygus reikalavimui atsiskirti, skaidytis, sudaryti mažas valstybes. Jis reiškia tik nuoseklų išreiškimą kovos prieš bet kokią nacionalinę priespaudą. Kuo artimesnė yra demokratinė valstybės santvarka visiškai atsiskyrimo laisvei, tuo retesni ir silpnesni bus praktikoje siekimai atsiskirti, nes stambiųjų valstybių pranašumai ir ekonominės pažangos požiūriu ir masės interesų požiūriu yra neabejotini, be to, jie vis didėja augant kapitalizmui. Apsisprendimo pripažinimas nėra tolygus federacijos, kaip principo, pripažinimui. Galima būti griežtu šio principo priešininku ir demokratinio centralizmo šalininku, bet teikti pirmenybę federacijai, kaip vieninteliam keliui į pilnutinį demokratinį centralizmą, prieš nacionalinį nelygiateisiškumą. Kaip tik šiuo požiūriu Marksas, būdamas centralistas, net Airijos ir Anglijos federacijai teikė pirmenybę prieš prievartinį Airijos pajungimą anglams[49].

Socializmo tikslas yra ne tik žmonijos susiskaldymo į smulkias valstybes ir bet kurio nacijų atskirumo panaikinimas, ne tik nacijų suartėjimas, bet ir jų susiliejimas. Ir kaip tik tam, kad šis tikslas būtų pasiektas, mes turime, iš vienos pusės, aiškinti masėms, jog Renerio ir O. Bauerio idėja apie vadinamąją „kultūrinę-nacionalinę autonomiją"[50] yra reakcinga, o iš antros pusės, reikalauti engiamųjų nacijų išlaisvinimo ne bendromis miglotomis frazėmis, ne tuščiomis deklamacijomis, ne klausimo „atidėliojimo" iki socializmo forma, o aiškiai ir tiksliai suformuluota politine programa, specialiai numatančia engiančių nacijų socialistų veidmainiškumą ir bailumą. Panašiai, kaip žmonija tegali ateiti į klasių panaikinimą tik per pereinamąjį engiamosios klasės diktatūros

laikotarpį, panašiai ir į neišvengiamą nacijų susiliejimą žmonija tegali ateiti tik per visų engiamųjų nacijų pilnutinio išsivadavimo, t. y. jų atsiskyrimo laisvės, pereinamąjį laikotarpį.

4. PROLETARINIS-REVOLIUCINIS NACIJŲ APSISPRENDIMO KLAUSIMO PASTATYMAS

Ne vien tik nacijų apsisprendimo reikalavimą, o *visus* mūsų demokratinės programos-minimum punktus buvo *anksčiau*, dar XVII ir XVIII amžiuose, iškėlusi smulkioji buržuazija. Ir smulkioji buržuazija ligi šiol utopiškai kelia *visus* juos, nematydama klasių kovos ir jos sustiprėjimo esant demokratijai, tikėdama „taikiu" kapitalizmu. Kaip tik tokia yra apgaunanti liaudį ir kautskininkų ginama utopija apie taikią lygiateisių nacijų sąjungą esant imperializmui. Prieš šią miesčionišką, oportunistinę utopiją socialdemokratijos programa turi iškelti, kaip pagrindinį, esmingiausią ir neišvengiamą dalyką esant imperializmui, nacijų skirstymą į engiančias ir engiamas.

Engiančiųjų nacijų proletariatas negali pasitenkinti bendromis, šabloniškomis, bet kurio pacifistinio buržua kartojamomis, frazėmis prieš aneksijas ir už nacijų lygiateisiškumą aplamai. Proletariatas negali nutylėti ypač „nemalonaus" imperialistinei buržuazijai klausimo dėl nacionaline priespauda besiremiančios valstybės *sienų*. Proletariatas negali nekovoti prieš prievartinį engiamųjų nacijų laikymą tam tikros valstybės ribose, o tai ir reiškia kovoti už apsisprendimo teisę. Proletariatas turi reikalauti „jo" nacijos engiamų kolonijų ir nacijų politinio atsiskyrimo laisvės. Priešingu atveju proletariato internacionalizmas liks tušti žodžiai; tarp engiamosios ir engiančiosios nacijų darbininkų nei pasitikėjimas, nei klasinis solidarumas nėra galimi; veidmainiškumas reformistinių ir kautskinių apsisprendimo gynėjų, nutylinčių apie nacijas, kurias „jų pačių" nacija engia ir prievarta laiko „jų pačių" valstybėje, lieka nedemaskuotas.

Iš antros pusės, engiamųjų nacijų socialistai turi ypač ginti ir įgyvendinti visišką ir besąlygišką, tame tarpe organizacinę, engiamosios nacijos darbininkų ir engiančiosios nacijos darbininkų vienybę. Esant visiems ir vi-

sokiems buržuazijos vyliams, išdavystėms ir suktybėms, be šito negalima apginti savarankiškos proletariato politikos ir jo klasinio solidarumo su kitų šalių proletariatu. Nes engiamųjų nacijų buržuazija nacionalinio išsivadavimo lozungus nuolat paverčia darbininkų apgavimu: vidaus politikoje ji panaudoja šiuos lozungus reakciniams susitarimams su viešpataujančiųjų nacijų buržuazija (pvz., lenkai Austrijoje ir Rusijoje, sudarantieji sandėrius su reakcija žydams ir ukrainiečiams engti); užsienio politikoje ji stengiasi sudarinėti sandėrius su viena iš besivaržančių imperialistinių valstybių, siekdama įgyvendinti savo grobikiškus tikslus (smulkiųjų valstybių politika Balkanuose ir pan.).

Ta aplinkybė, kad kovą už nacionalinę laisvę prieš vieną imperialistinę valstybę gali, tam tikromis sąlygomis, panaudoti kita „didžioji" valstybė savo lygiai tokiais pat imperialistiniais tikslais, — tiek pat mažai gali priversti socialdemokratiją atsisakyti nuo nacijų apsisprendimo teisės pripažinimo, kaip daugelis atvejų, kai buržuazija panaudoja respublikinius lozungus, siekdama politinės apgaulės ir finansinio plėšimo, pvz., romanų šalyse, negali priversti socialdemokratų atsisakyti nuo savo respublikonizmo*.

5. MARKSIZMAS IR PRUDONIZMAS NACIONALINIU KLAUSIMU

Priešingai smulkiaburžuaziniams demokratams, Marksas visus be išimties demokratinius reikalavimus laikė ne absoliutu, bet buržuazijos vadovaujamų liaudies masių kovos prieš feodalizmą istorine išraiška. Šių reikalavimų tarpe nėra nė vieno, kuris negalėtų būti ir nebūtų

* Nėra ko nė kalbėti, kad atmesti apsisprendimo teisę dėl tos priežasties, jog iš jos, esą, išplaukiąs „tėvynės gynimas", būtų visai juokinga. Tokią pat teisę turėdami — t. y. tiek pat nerimtai — socialšovinistai 1914—1916 metais nurodo ir į bet kurį demokratijos reikalavimą (pvz., į jos respublikonizmą) ir į bet kurį kovos prieš nacionalinę priespaudą formulavimą „tėvynės gynimui" pateisinti. Marksizmas tėvynės gynimo pripažinimą karuose, pvz., didžiosios prancūzų revoliucijos arba Garibaldžio karuose, Europoje, o taip pat tėvynės gynimo neigimą 1914—1916 metų imperialistiniame kare išveda iš konkrecių istorinių kiekvieno atskiro karo ypatybių analizės, o jokiu būdu ne iš kurio nors „bendro principo", ne iš kurio nors atskiro programos punkto.

buvęs, tam tikromis aplinkybėmis, įrankiu darbininkams apgauti iš buržuazijos pusės. Išskirti šiuo atžvilgiu vieną iš politinės demokratijos reikalavimų, būtent nacijų apsisprendimą, ir priešpastatyti jį kitiems — yra teoriškai visiškai neteisinga. Praktikoje proletariatas gali išlaikyti savo savarankiškumą, tik pajungdamas savo kovą už visus demokratinius reikalavimus, neišskiriant nė respublikos, savo revoliucinei kovai už buržuazijos nuvertimą.

Iš antros pusės, priešingai prudonistams, „neigusiems" nacionalinį klausimą „socialinės revoliucijos vardan", Marksas kėlė į pirmąją vietą, turėdamas galvoje daugiausia proletariato klasinės kovos interesus priešakinėse šalyse, pagrindinį internacionalizmo ir socializmo principą: negali būti laisva tauta, engianti kitas tautas[51]. Kaip tik Vokietijos darbininkų revoliucinio judėjimo interesų požiūriu Marksas 1848 metais reikalavo, kad pergalingoji Vokietijos demokratija paskelbtų ir įgyvendytų vokiečių engiamų tautų laisvę[52]. Kaip tik Anglijos darbininkų revoliucinės kovos požiūriu Marksas 1869 metais reikalavo Airijos atsiskyrimo nuo Anglijos, pridurdamas: „nors atsiskyrus reikalas ir prieitų prie federacijos"[53]. Tik keldamas tokį reikalavimą, Marksas tikrai auklėjo Anglijos darbininkus internacionalistine dvasia. Tik taip jis galėjo priešpastatyti oportunistams ir buržuaziniam reformizmui, kuris ligi šiol, pusei šimtmečio praėjus, nėra įvykdęs Airijos „reformos", revoliucinį šio istorinio uždavinio sprendimą. Tik taip Marksas galėjo, priešingai kapitalo apologetams, šaukiantiems apie smulkiųjų nacijų atsiskyrimo laisvės utopiškumą ir neįgyvendinamumą ir ne tik apie ekonominio, bet ir apie politinio koncentravimo pažangumą, ginti šio koncentravimo pažangumą *ne*imperialistiškai, ginti nacijų suartėjimą ne smurto, bet laisvos visų šalių proletarų sąjungos pagrindu. Tik taip Marksas galėjo žodiniam, ir dažnai veidmainiškam nacijų lygiateisiškumo ir apsisprendimo pripažinimui priešpastatyti revoliucinį masių veikimą *ir* nacionalinių klausimų sprendimo srityje. Imperialistinis 1914—1916 metų karas ir jo atvertos oportunistų ir kautskininkų veidmainiškumo Augijaus arklidės akivaiz-

džiai patvirtino teisingumą šios Markso politikos, kuri turi pasidaryti pavyzdžiu visoms priešakinėms šalims, nes dabar kiekviena iš jų engia svetimas nacijas*.

6. TRYS ŠALIŲ TIPAI NACIJŲ APSISPRENDIMO ATŽVILGIU

Reikia skirti tris svarbiausius šalių tipus šiuo atžvilgiu:

Pirma, Vakarų Europos priešakinės kapitalistinės šalys ir Jungtinės Valstybės. Buržuaziniai-pažangūs nacionaliniai judėjimai čia seniai yra užbaigti. Kiekviena iš šių „didžiųjų" nacijų engia svetimas nacijas kolonijose ir šalies viduje. Viešpataujančiųjų nacijų proletariato uždaviniai čia yra kaip tik tokie, kokie yra buvę jo uždaviniai Anglijoje XIX amžiuje Airijos atžvilgiu**.

Antra, Europos rytai: Austrija, Balkanai ir ypač Rusija. Čia kaip tik XX amžius ypatingai išvystė buržuazinius-demokratinius nacionalinius judėjimus ir paaštrino nacionalinę kovą. Tų šalių proletariato uždaviniai, tiek užbaigiant jų buržuazinį-demokratinį pertvarkymą, tiek ir teikiant pagalbą kitų šalių socialistinei revoliucijai, negali būti įvykdyti neginant nacijų apsisprendimo teisės. Ypač sunkus ir ypač svarbus čia yra engiančiųjų

---

* Neretai remiamasi, — pvz., pastaruoju metu vokiečių šovinistas Lenčas žurnalo „Die Glocke"[54] 8 ir 9 numeryje — tuo, kad neigiama Markso pažiūra į kai kurių tautų, pvz., čekų 1848 metais, nacionalinį judėjimą paneigia reikalingumą pripažinti nacijų apsisprendimą marksizmo požiūriu. Bet tai yra neteisinga, nes 1848 metais buvo istorinio ir politinio pagrindo skirti „reakcines" ir revoliucines-demokratines nacijas. Marksas buvo teisus, smerkdamas pirmąsias ir būdamas antrųjų pusėje[55]. Apsisprendimo teisė yra vienas iš demokratijos reikalavimų, kuris, natūralu, turi būti pajungtas bendriesiems demokratijos interesams. 1848 ir sekančiais metais šie bendrieji interesai reikalavo visų pirma kovoti su carizmu.

** Kai kuriose mažose valstybėse, likusiose nuošaliai nuo 1914—1916 metų karo, pvz., Olandijoje, Šveicarijoje, buržuazija uoliai naudoja „nacijų apsisprendimo" lozungą dalyvavimui imperialistiniame kare pateisinti. Tai yra vienas iš motyvų, skatinančių tokių šalių socialdemokratus neigti apsisprendimą. Teisinga proletarinė politika, būtent: „tėvynės gynimo" paneigimas *imperialistiniame* kare, ginama neteisingais argumentais. Išeina teorijoje marksizmo iškraipymas, o praktikoje savotiškas smulkianacionalinis siaurumas, pamiršimas *šimtų milijonų* gyventojų tų nacijų, kurios yra pavergtos „didžiavalstybinių" nacijų. Drg. Gorteris savo puikioje brošiūroje: „Imperializmas, karas ir socialdemokratija" neteisingai paneigia nacijų apsisprendimo principą, bet teisingai *pritaiko* jį, kai reikalauja *nedelsiant* Olandų Indijos „politinės ir *nacionalinės* nepriklausomybės" ir demaskuoja olandų oportunistus, atsisakančius iškelti tokį reikalavimą ir kovoti už jį.

nacijų darbininkų ir engiamųjų nacijų darbininkų klasinės kovos sujungimo uždavinys.

Trečia, pusiau kolonijinės šalys, kokios yra Kinija, Persija, Turkija, ir visos kolonijos, kartu maždaug 1 000 milijonų gyventojų. Čia buržuaziniai-demokratiniai judėjimai iš dalies vos prasideda, iš dalies toli gražu nėra užbaigti. Socialistai turi ne tik reikalauti, kad būtų besąlygiškai, be išpirkimo, ir nedelsiant išlaisvintos kolonijos, — o šis reikalavimas savo politine prasme reiškia ne ką kita, kaip tik apsisprendimo teisės pripažinimą; socialistai turi kuo ryžtingiausiai remti revoliucingiausius buržuazinių-demokratinių nacionalinio išsivadavimo judėjimų elementus šiose šalyse ir padėti jų sukilimui, — o reikalui esant ir jų revoliuciniam karui — *prieš* engiančias jas imperialistines valstybes.

7. SOCIALŠOVINIZMAS IR NACIJŲ APSISPRENDIMAS

Imperialistinė epocha ir 1914—1916 metų karas ypač iškėlė uždavinį kovoti prieš šovinizmą ir nacionalizmą priešakinėse šalyse. Nacijų apsisprendimo klausimu yra du pagrindiniai atspalviai socialšovinistų, t. y. oportunistų ir kautskininkų, tarpe, kurie padailina imperialistinį, reakcinį karą, taikydami jam „tėvynės gynimo" sąvoką.

Iš vienos pusės, mes matome gana atvirus buržuazijos tarnus, ginančius aneksijas vardan to, kad imperializmas ir politinis koncentravimas esą pažangūs, ir neigiančius tariamai utopinę, iliuzorinę, smulkiaburžuazinę ir pan. apsisprendimo teisę. Prie jų priklauso: Kunovas, Parvus ir kraštutiniai oportunistai Vokietijoje, dalis fabianininkų ir tredjunionų vadų Anglijoje, oportunistai Rusijoje: Semkovskis, Libmanas, Jurkevičius ir pan.

Iš antros pusės, mes matome kautskininkus, prie kurių priklauso taip pat Vanderveldė, Renodelis ir daugelis Anglijos ir Prancūzijos pacifistų ir kt. Jie yra už vienybę su pirmaisiais ir praktikoje visiškai su jais sutampa, gindami apsisprendimo teisę grynai žodiškai ir veidmainiškai: jie laiko „perdėtu" („zu viel verlangt": Kautsky žurnale „Neue Zeit"* 1915 m. gegužės 21 d.)

* — Kautskis žurnale „Naujasis Laikas". *Red.*

reikalavimą politinio atsiskyrimo laisvės, jie negina kaip tik engiančiųjų nacijų socialistų revoliucinės taktikos būtinumo, o priešingai, užtušuoja jų revoliucines pareigas, pateisina jų oportunizmą, palengvina jiems apgauti liaudį, aplenkia kaip tik klausimą dėl *ribų* valstybės, prievartiniu būdu laikančios savo sudėtyje nepilnateises nacijas, ir pan.

Ir vieni ir antri — vienodai oportunistai, kurie prostituoja marksizmą, netekę bet kurio sugebėjimo suprasti teorinę reikšmę ir praktinį aktualumą Markso taktikos, kurią jis paaiškino Airijos pavyzdžiu.

Kai dėl aneksijų, atskirai paėmus, tai klausimas dėl jų pasidarė ypač aktualus ryšium su karu. Bet kas yra aneksija? Lengva įsitikinti, kad protestas prieš aneksijas arba yra suvedamas į nacijų apsisprendimo pripažinimą, arba remiasi pacifistine fraze, ginančia status quo ir priešiška *bet kokiai,* net revoliucinei, prievartai. Tokia frazė yra iš pagrindų melaginga ir nesutaikinama su marksizmu.

8. KONKRETŪS PROLETARIATO UŽDAVINIAI ARTIMIAUSIOJE ATEITYJE

Socialistinė revoliucija gali prasidėti artimiausioje ateityje. Tuo atveju proletariatui iškils nedelsiamas uždavinys iškovoti valdžią, eksproprijuoti bankus ir įgyvendinti kitas diktatorines priemones. Buržuazija — ir ypač fabianininkų ir kautskininkų tipo inteligentija — pasistengs tokiu momentu suskaidyti ir sustabdyti revoliuciją, primesdama jai ribotus, demokratinius tikslus. Jei *visi* grynai demokratiniai reikalavimai gali, jau prasidėjus proletarų šturmui prieš buržuazijos valdžios pagrindus, suvaidinti tam tikra prasme revoliucijos trukdymo vaidmenį, tai būtinumas paskelbti ir įgyvendinti *visų* engiamųjų tautų laisvę (t. y. jų apsisprendimo teisę) bus taip pat aktualus socialistinėje revoliucijoje, kaip jis buvo aktualus buržuazinės-demokratinės revoliucijos pergalei, pvz., 1848 metų Vokietijoje arba 1905 metų Rusijoje.

Tačiau galimas dalykas, kad iki socialistinės revoliucijos pradžios praeis 5, 10 ir daugiau metų. Dienotvarkėje

bus revoliucinis masių auklėjimas tokia dvasia, kad socialistiniai šovinistai ir oportunistai negalėtų priklausyti darbininkų partijai ir kad nebūtų galima jų pergalė, kaip pergalė 1914—1916 metais. Socialistai turės aiškinti masėms, kad anglų socialistai, kurie nereikalauja laisvės atsiskirti kolonijoms ir Airijai, — vokiečių socialistai, kurie nereikalauja laisvės atsiskirti kolonijoms, elzasiečiams, danams, lenkams, kurie revoliucinės propagandos bei revoliucinio masinio veikimo betarpiškai neišplečia ir kovos prieš nacionalinę priespaudą sričiai, kurie nepanaudoja tokių incidentų, kaip Caberno, plačiausiai nelegaliai propagandai engiančiosios nacijos proletariato tarpe, gatvės demonstracijoms ir revoliuciniams masiniams išstojimams, — rusų socialistai, kurie nereikalauja laisvės atsiskirti Suomijai, Lenkijai, Ukrainai ir kt., ir t. t., — kad tokie socialistai elgiasi kaip šovinistai, kaip susitepusių krauju ir purvu imperialistinių monarchijų ir imperialistinės buržuazijos liokajai.

9. RUSIJOS IR LENKIJOS SOCIALDEMOKRATIJOS IR II INTERNACIONALO PAŽIŪRA Į APSISPRENDIMĄ

Nesutarimai tarp Rusijos revoliucinių socialdemokratų ir Lenkijos socialdemokratų apsisprendimo klausimu iškilo aikštėn dar 1903 metais, suvažiavime, kuris priėmė RSDD Partijos programą ir kuris, priešingai Lenkijos socialdemokratų delegacijos protestui, įtraukė į šią programą 9 §, pripažįstantį nacijų apsisprendimo teisę. Nuo to laiko Lenkijos socialdemokratai nė karto nėra pakartoję, savo partijos vardu, pasiūlymo pašalinti iš mūsų partijos programos 9 § arba pakeisti jį kuriuo nors kitu formulavimu.

Rusijoje, kur prie engiamųjų nacijų priklauso ne mažiau kaip 57% gyventojų, daugiau kaip 100 milijonų, — kur šios nacijos gyvena daugiausia pakraščiuose, — kur dalis šių nacijų yra kultūringesnės už didžiarusius, — kur politinė santvarka yra ypatingai barbariško ir viduramžiško pobūdžio, — kur dar nėra užbaigta buržuazinė-demokratinė revoliucija, — Rusijoje yra besąlygiškai būtina socialdemokratams, jų demokratinių ir socialisti-

nių uždavinių vardan, pripažinti carizmo engiamoms nacijoms teisę laisvai atsiskirti nuo Rusijos. Mūsų partija, atkurta 1912 m. sausio mėnesį, priėmė 1913 metais rezoliuciją[56], kuri patvirtina apsisprendimo teisę ir aiškina ją kaip tik aukščiau nurodyta konkrečia jos reikšme. Didžiarusiškojo šovinizmo siautėjimas 1914—1916 metais tiek buržuazijos tarpe, tiek ir oportunistinių socialistų tarpe (Rubanovičius, Plechanovas, „Naše Delo" ir t. t.) dar labiau skatina mus primygtinai to reikalauti ir pripažinti, kad neigiantieji šį reikalavimą praktikoje remia didžiarusiškąjį šovinizmą ir carizmą. Mūsų partija pareiškia, kad ji kuo griežčiausiai atsisako nuo bet kokios atsakomybės už tokį išstojimą prieš apsisprendimo teisę.

Naujausiame Lenkijos socialdemokratijos pozicijos nacionaliniu klausimu suformulavime (Lenkijos socialdemokratijos deklaracija Cimervaldo konferencijoje) yra šios mintys:

Ši deklaracija smerkia Vokietijos ir kitas vyriausybes, kurios žiūri į „lenkiškąsias sritis" kaip į užstatą būsimajame lošime kompensacijomis, *„atimdamos lenkų tautai galimumą pačiai išspręsti savo likimą"*. „Lenkijos socialdemokratija griežtai ir iškilmingai protestuoja prieš *ištisos šalies perkarpymą ir išskirstymą dalimis"*... Ji pliekia socialistus, kurie pavedė Hohencolernams... *„engiamųjų tautų išvadavimo* reikalą". Ji reiškia įsitikinimą, kad tik dalyvavimas šioje besiartinančioje revoliucinio tarptautinio proletariato kovoje, kovoje už socializmą, *„sutraukys nacionalinio engimo pančius* ir panaikins *visokias svetimos šalies* viešpatavimo *formas*, užtikrins *lenkų tautai* galimumą visapusiškai laisvai vystytis kaip *lygiateisiam* nariui tautų sąjungoje". Deklaracija pripažįsta, kad karas *„lenkams" „dvigubai* brolžudiškas". (Internacionalinės socialistų komisijos Biuletenis, 2 num., 1915.IX.27, 15 psl.; rusiškas vertimas rinkinyje „Internacionalas ir karas", 97 psl.)

Šie teiginiai iš esmės nieku nesiskiria nuo nacijų apsisprendimo teisės pripažinimo, pasižymėdami tik dar didesniu politinių formulavimų miglotumu ir neaiškumu, negu dauguma II Internacionalo programų ir rezoliucijų. Bet koks mėginimas išreikšti šias mintis tiksliais

politiniais formulavimais ir nustatyti jų pritaikomumą kapitalistinei arba tik socialistinei santvarkai dar akivaizdžiau parodys, kad Lenkijos socialdemokratų reiškiamas nacijų apsisprendimo neigimas yra klaidingas.

Londono 1896 metų tarptautinio socialistų kongreso nutarimas, pripažįstantis nacijų apsisprendimą, turi būti papildytas, remiantis aukščiau išdėstytomis tezėmis, nurodymais 1) į ypatingą šio reikalavimo aktualumą esant imperializmui, 2) į visų politinės demokratijos reikalavimų, jų tarpe ir šio reikalavimo, politinį sąlyginumą ir klasinį turinį, 3) į būtinumą skirti engiančiųjų nacijų socialdemokratų ir engiamųjų nacijų socialdemokratų konkrečius uždavinius, 4) į nenuoseklų, grynai žodinį ir dėl to, savo politine reikšme, veidmainišką oportunistų ir kautskininkų reiškiamą apsisprendimo pripažinimą, 5) į tai, kad faktiškai sutampa su šovinistais tie socialdemokratai, ypač didžiavalstybinių nacijų (didžiarusiai, anglai-amerikiečiai, vokiečiai, prancūzai, italai, japonai ir kt.), kurie negina laisvės atsiskirti kolonijoms ir nacijoms, kurias engia „jų" nacijos, 6) į būtinumą pajungti kovą už šį reikalavimą, kaip ir už visus pagrindinius politinės demokratijos reikalavimus, betarpiškai revoliucinei masinei kovai už buržuazinių vyriausybių nuvertimą ir už socializmo įgyvendinimą.

Priskirti Internacionalui požiūrį kai kurių mažųjų nacijų ir ypač Lenkijos socialdemokratų, kuriuos jų kova su apgaudinėjančia liaudį nacionalistiniais lozungais lenkų buržuazija privedė iki apsisprendimo neteisingo neigimo, būtų teorinė klaida, marksizmo pakeitimas prudonizmu, o praktikoje reikštų nesąmoningą ypač pavojingo didžiavalstybinių nacijų šovinizmo ir oportunizmo rėmimą.

RSDDP Centrinio Organo
„Social-Demokrat" redakcija

Postskriptumas. Ką tik pasirodžiusiame 1916 metų kovo 3 dienos žurnale „Neue Zeit" Kautskis atvirai ištiesia krikščioniškąją susitaikinimo ranką šlykščiausio vokiškojo šovinizmo atstovui, Austerlicui, paneigdamas Habsburgų Austrijai engiamųjų nacijų atsiskyrimo laisvę, bet

pripažindamas ją *rusiškajai* Lenkijai, kad padarytų liokajišką paslaugą Hindenburgui ir Vilhelmui II. Sunku būtų ir pageidauti, kad kautskizmas geriau save demaskuotų!

Parašyta 1916 m. sausio — vasario mėn.

Išspausdinta 1916 m. balandžio mėn. žurnale „Vorbote" Nr. 2

Rusų kalba išspausdinta 1916 m. spalio mėn. „Sbornik Social-Demokrata" Nr. 1

Spausdinama pagal „Sbornik" tekstą

UŽSIENINIŲ ORGANIZACIJŲ KOMITETO LAIŠKAS RSDDP SEKCIJOMS

Gerbiamieji draugai! Neseniai išėjusiame Lenkijos socialdemokratijos *opozicijos* organo „Gazeta Robotniča"[57] 25 numeryje (*antras* karo metu) įdėtos jų pasitarimo (redaktorių kolegijos pasitarimo) rezoliucijos, priimtos dar 1915 metų *birželio* mėnesį.

Šios rezoliucijos aiškiai rodo, kad, *kaip organizacija* (mes nekalbame apie atskirus jos narius, iš kurių kai kurie dirba archinaudingą darbą vokiečių socialdemokratų spaudoje), Lenkijos SD *vėl* svyruoja su *visišku* silpnabūdiškumu.

Nė žodžio prieš *kautskizmą,* nė žodžio apie aiškią ir griežtą kovą su *oportunizmu,* kaip socialšovinizmo *šaltiniu* ir *atrama!!* Tikroji viso to prasmė yra viena ir tik viena: pasiryžimas vėl (kaip Briuselyje 1914.VII.3/16[58]) imti „žaisti" su kautskininkais.

O svarbiausią (IV) rezoliuciją mes pateikiame visą. Štai jos tekstas:

P. S. D.* (opozicijos) „Gazeta Robotniča" Nr. 25 (1916 sausis). „Redakcinės kolegijos pasitarimo, įvykusio 1915 m. birželio 1—2 d., rezoliucijos".

...IV. *Lenkijos ir Lietuvos Socialdemokratijos santykis su RSDDP***.

„Rusijoje Lenkijos revoliuciniai socialdemokratai kolektyvu, susidedančiu iš ryžtingiausių revoliucinių-internacionalistinių elementų, laiko RSDDP CK ir, paves-

* — Lenkijos socialdemokratijos. *Red.*

** — Laikraščio „Gazeta Robotniča" rezoliucijos vertimą padarė N. K. Krupskaja. Vietos, surinktos čia juodu šriftu, yra V. I. Lenino padaryti vertimo iš lenkų kalbos papildymai ir pataisos. *Red.*

dami krašto organizacijai ateityje sureguliuoti organizacinius santykius su juo, politiškai jį rems ir koordinuos su juo savo veiklą.

Lenkijos socialdemokratų ir CK revoliucinės pozicijos bendrumas pagrindiniais esminiais (wytycznych **[aiškiais?]**) jų politikos punktais įpareigoja Lenkijos ir Lietuvos socialdemokratiją žiūrėti, kaip ir pirma, kritiškai į neabejotiną CK taktikos utriravimą (wybujałości **[„spartus" javų augimas ir pan.]**).

Teisingai norėdamas pabrėžti besąlygiškai priešišką proletariato pažiūrą į **grobuonišką** carizmo politiką, CK iškelia *Rusijos pralaimėjimo* lozungą, pagrįsdamas jį ypatingai reakciniu carizmo vaidmeniu Europoje ir ypatinga
!! Rusijos revoliucijos reikšme; tačiau CK ima, tuo būdu, prieštarauti metodui internacionalizmo, neleidžiančio sieti proletariato viltis ir uždavinius su vienokia ar kitokia
!! karo baigtimi, ir net duoda argumentus į vokiečių socialpatriotų rankas.

Teisingai pažymėdamas, jog yra būtina revoliucinė akcija naujam Internacionalui pastatyti, teisingai priešindamasis visokiems mėginimams **užtušuoti** konfliktą, vėl sulipdyti senąjį sulūžusį Internacionalą, CK vis dėlto
!!! pervertina vaidmenį mechaninio atsitvėrimo nuo visų mažiau ryžtingų elementų, nesilaikančių a priori* jo požiūrio, ir **pamiršta (przeocza)**, kad revoliucinės **stovyklos (obozu)** uždavinys turi būti ne atstumti šiuos elementus, o įtraukti juos į kovą su socialpatriotizmo **šarlatanyste (apgaule)** (szalbierstwem) ir padėti jų radikalizavimo procesui, griežtai kritikuojant jų idėjinį nepastovumą.

Kai dėl OK (RSDDP), **tai pasitarimas (narada) patvirtina**, kad svarbiausia jo **grupė**, esanti Rusijoje, taip pat **ir literatūrinė atstovė** (ekspozytura literacka) laikosi socialpatriotizmo požiūrio, kad silpnas jo internacionalistinis sparnas neturi jėgos ir ryžtingumo nutraukti ryšius su socialpatriotais, kad OK centras laikosi pacifistinio požiūrio; **pasitarimas** yra tos nuomonės, kad Lenkijos ir Lietuvos socialdemokratijos nusistatymas OK atžvilgiu gali pasireikšti vien tik jo pozicijos kritikavimu, jo

* — iš anksto, iš pat pradžių. *Red.*

irimo (rozkładu) skatinimu ir atitraukimu nuo OK internacionalistinių **jo elementų**, besigrupuojančių apie laikraštį „Naše Slovo", organą, kuris daug yra padaręs internacionalistinėms-revoliucinėms pažiūroms RSDDP tarpe paruošti (sukristalizuoti).

Tas pat liečia, atskirai paėmus, ir įeinantį į jo (OK) sudėtį Bundą, kurio pozicija yra dar chaotiškesnis socialpatriotinių ir pacifistinių, rusofilinių ir germanofilinių elementų mišinys".

Lenkijos socialdemokratai čia sako, kad jie nori „koordinuoti" savo veiklą su CK.

Mes manome, kad mūsų tiesioginė pareiga yra pasakyti Centro Komitetui: CK neturi ir *negali* „koordinuoti" savo veiklos su Lenkijos SD.

Kodėl?

Todėl, kad Lenkijos SD vėl ir vėl, 1001-ąjį kartą, *s v y r u o j a* (arba, kas objektyviai yra viena ir tas pat, žaidžia) *pagrindiniu* mūsų partijos klausimu. Nėra abejonės, kad pagrindinis Rusijos socialdemokratų judėjimo klausimas dabar yra *skilimo* klausimas.

Mes esame nesutaikinami šiuo klausimu, nes *visas* Rusijos socialdemokratų judėjimo patyrimas, ypač 1903—1909 metais, dar labiau 1910—1914 ir labiausiai 1915—1916 metais *įtikino* mus, kad vienybė su OK (arba, kas yra tas pat, su Čcheidzės frakcija) yra *žalinga* darbininkų judėjimui, *užtikrina* jo pajungimą buržuazijai.

Karas ir „gvozdevystė"[59] galutinai tai įrodė.

Ir kaip tik šiuo, svarbiausiuoju, pagrindiniu, esminiu klausimu Lenkijos socialdemokratai vėl ir vėl *išsisukinėja*.

Apie tai, kad karas įtikino juos, jog skilimas yra būtinas ir jų taktika Briuselyje (1914.VII.3/16) yra *k l a i d i n g a,* jie nekalba *n ė ž o d ž i o.*

Priešingai, jie įterpė į rezoliuciją *frazę,* tarytum specialiai išgalvotą naujam „briuseliškam" persimetimui į OK arba Čcheidzės pusę pateisinti ir įvykdyti. Ši frazė:

...„CK pervertina mechaninio atsitvėrimo vaidmenį"...

Čia yra visa esmė. Visa kita yra tik tušti žodžiai. Jei CK „pervertina" skilimo būtinumą, tai aišku, kad Len-

kijos SD turi teisę rytoj arba poryt *vėl* balsuoti už naują briuselišką-kautskišką „vienybės" rezoliuciją.

Visa tai yra ta pati senoji tyškystė[60], senasis žaidimas tarp CK ir OK, senasis eklektinis (švelniai tariant) švytuoklės pozicijos panaudojimas.

Mes visai nesame prieš tai, kad būtų *dirbama kartu* su Lenkijos SD nei aplamai, nei Cimervaldo kairiojoje; mes neginame kiekvienos mūsų rezoliucijų *raidės;* bet klausimu dėl (1) *skilimo Rusijoje* ir dėl (2) nesitaikstymo su kautskizmu Europoje *mes esame nesutaikinami.* Mes laikome savo pareiga perspėti visus draugus dėl Lenkijos socialdemokratų *nepatikimumo* ir primygtinai reikalauti, kad CK nesileistų vėl suviliojamas kartoti „briuseliškus" eksperimentus, nepasikliautų šių eksperimentų autoriais ir dalyviais.

Su draugišku sveikinimu *UOK*

Parašyta 1916 m. vasario — kovo mėn.
Pirmą kartą išspausdinta 1937 m. Lenino rinkinyje XXX

Spausdinama pagal rankraštį

DĖL „TAIKOS PROGRAMOS"

Vienas iš svarbiausiųjų klausimų, kurie buvo iškelti antrosios tarptautinės „cimervaldininkų" konferencijos[61] dienotvarkėje, yra klausimas dėl socialdemokratų „taikos programos". Norėdami iš karto supažindinti skaitytoją su tikrąja šio klausimo *esme*, pacituosime tai liečiantį Kautskio, II Internacionalo autoritetingiausio atstovo ir autoritetingiausio visų šalių socialšovinistų gynėjo, pareiškimą.

„Internacionalas nėra tinkamas įrankis karo metu; jis yra, iš esmės, taikos įrankis... Kova už taiką, klasių kova taikos metu" („Neue Zeit"* 1914. XI. 27). „Visos taikos programos, kurios ligi šiol buvo suformuluotos Internacionalo ribose, Kopenhagos, Londono, Vienos, visos jos reikalauja pripažinti nacijų savarankiškumą, ir visiškai teisingai. Šis reikalavimas turi būti mūsų kompasas dabartiniame kare" (ten pat, 1915. V. 21).

Šiais negausiais žodžiais yra puikiai išreikšta socialšovinistų internacionalinio susivienijimo ir susitaikinimo „programa". Kiekvienas žino, kad Vienoje posėdžiavo Ziudekumo draugai ir šalininkai, veikiantieji visiškai jo dvasia, ginantieji Vokietijos imperializmą, prisidengdami „tėvynės gynimu". O Londone posėdžiavo prancūziškieji, angliškieji, rusiškieji Ziudekumai, ginantieji „savo" nacionalinį imperializmą po ta pačia priedanga. Tikrąją ir Londono ir Vienos socialšovinizmo didvyrių politiką sudaro pateisinimas dalyvavimo imperialistiniame kare, pateisinimas to, kad prancūzų darbininkai žudo vokiečių darbininkus ir atvirkščiai dėl to, kuri nacionalinė buržuazija turi turėti pirmenybę plėšiant svetimas šalis. Ir

* — „Naujasis Laikas". *Red.*

šiai tikrajai politikai pridengti, darbininkams apgauti Londono ir Vienos didvyriams padeda *frazė,* kad mes, girdi, „pripažįstame" „nacijų savarankiškumą" arba, kitais žodžiais tariant, pripažįstame nacijų apsisprendimą, atmetame aneksijas ir t. t. ir pan.!

Aišku, kaip diena, kad šis „pripažinimas" yra šlykštus melas, niekšiškiausia veidmainystė, nes pateisinamas dalyvavimas kare, kurio tikslas iš *abiejų* pusių yra nacijų pavergimas, o ne jų savarankiškumas. Ir štai autoritetingasis Kautskis, užuot atskleidęs, demaskavęs, pasmerkęs veidmainystę, *laimina* ją. Vieningas socializmą išdavusių šovinistų siekimas apgauti darbininkus yra Kautskiui Internacionalo „vieningumo" ir gyvybingumo taikos klausimu įrodymas!!! Nacionalinę, grubią, aiškią, krintančią į akis, akivaizdžią darbininkams veidmainystę Kautskis paverčia internacionaline, padailinta, pridengta, užkrečiančia darbininkams akis veidmainyste. Kautskio politika yra šimtą kartų žalingesnė ir pavojingesnė darbininkų judėjimui, negu Ziudekumo, Kautskio veidmainystė yra šimtą kartų šlykštesnė.

Ir reikalas liečia visai ne vien Kautskį, nes tokią pat politiką, iš esmės, vykdo Akselrodas, Martovas, Čcheidzė Rusijoje, Longė ir Presmanas Prancūzijoje, Trevesas Italijoje ir t. t. Objektyvią šios politikos reikšmę sudaro tai, kad ji remia buržuazinį melą darbininkų klasėje, skleidžia buržuazines idėjas proletariato tarpe. Kad Ziudekumas, iš vienos pusės, Plechanovas, iš antros, tik kartoja buržuazinį „savos" nacijos kapitalistų melą, tai yra aišku, bet ne taip aišku yra tai, kad Kautskis *tą patį* melą laimina ir paverčia „vieningojo" Internacionalo „aukščiausiąja tiesa". O buržuazijai kaip tik to ir reikia, kad darbininkai laikytų Ziudekumus ir Plechanovus autoritetingais, vieningais, tik laikinai išsiskyrusiais „socialistais". Buržuazijai kaip tik to ir reikia, kad veidmainingomis frazėmis apie taiką, tuščiomis, niekam neįpareigojančiomis frazėmis, *atitrauktų* darbininkus nuo revoliucinės kovos karo metu, užliūliuotų juos, paguostų „taikos be aneksijų", demokratinės taikos ir kt. ir pan. viltimi.

Hiuismansas tik populiarino Kautskio taikos programą, pridėdamas: trečiųjų teismus, užsienio politikos

demokratizavimą ir pan. O pirmas ir pagrindinis socialistinės taikos programos punktas turi būti Kautskio taikos programos *veidmainystės demaskavimas*, programos, kurios esmę sudaro buržuazijos įtakos proletariatui *sustiprinimas*.

Prisiminkime pagrindines socialistinio mokslo sąvokas, iškraipomas kautskininkų. Karas yra tęsimas prievartos priemonėmis tos politikos, kurią vykdė kariaujančiųjų valstybių viešpataujančios klasės ilgą laiką iki karo. Taika yra tęsimas *tos pačios* politikos, *registruojant* tuos pakitimus santykyje tarp priešininkų jėgų, kuriuos yra sukėlę karo veiksmai. Karas pats savaime nepakeičia tos krypties, kuria vystėsi politika iki karo, o tik *paspartina* tą vystymąsi.

1870—1871 metų karas buvo Vokietijos išsivadavimo ir susivienijimo buržuazinės-pažangios (dešimtmečius trukusios) politikos tęsimas. Napoleono III sutriuškinimas ir jo nuvertimas paspartino šį išsivadavimą. Tos epochos socialistų taikos programa atsižvelgė į šį pažangų-buržuazinį rezultatą, rėmė demokratinę buržuaziją: neplėšti Prancūzijos, garbinga taika su respublika.

Pažiūrėkite, koks komiškas yra mėginimas vergiškai „pakartoti" šį pavyzdį imperialistinio 1914—1916 metų karo aplinkybėmis. Šis karas tęsia perbrendusios, reakcinės, plėšusios pasaulį, grobusios kolonijas ir t. t. buržuazijos politiką. Šis karas, buržuazinių santykių pagrindu, *negali*, dėl objektyvios padėties negali, vesti į jokią demokratinę „pažangą", o tik į sustiprinimą ir išplėtimą visokios priespaudos aplamai, nacionalinės, atskirai paėmus, — ir tai bet kuriai karo baigčiai esant.

Tas karas paspartino vystymąsi demokratine, buržuazine-pažangia kryptimi: Napoleono III nuvertimas, Vokietijos susivienijimas. *Šis* karas spartina vystymąsi *tik* į socialistinę revoliuciją. *Tuomet* demokratinės (buržuazinės) taikos programa turėjo *objektyvų* istorinį pagrindą. *Dabar* šio pagrindo *nėra*, ir frazieriškumas apie demokratinę taiką yra buržuazinis melas, kurio objektyvią reikšmę sudaro darbininkų atitraukimas nuo revoliucinės kovos už socializmą! *Tuomet* demokratinės taikos programa socialistai rėmė faktiškai buvusį, gilų, dešimtmečiais pasireiškusį, demokratinį-buržuazinį *masių* judėjimą (sie-

kiant nuversti Napoleoną III, siekiant suvienyti Vokietiją). *Dabar* buržuaziniais santykiais pagrįstos demokratinės taikos programa socialistai remia liaudies *apgaudinėjimą,* vykdomą buržuazijos, norinčios atitraukti proletariatą nuo *socialistinės* revoliucijos.

Kaip frazės apie „tėvynės gynimą" melagingai skleidžia masėse nacionalinio išsivadavimo karo ideologiją, taip frazės apie demokratinę taiką *aplinkiniu keliu* pratempia tą patį buržuazinį melą!

„Vadinasi, jūs neturite jokios taikos programos, vadinasi, jūs esate prieš demokratinius reikalavimus" — atsako kautskininkai, spekuliuodami tuo, kad neatidūs žmonės nepastebės, jog šiuo atsakymu esantieji socialistiniai uždaviniai yra apgaulingai pakeičiami nesančiais buržuaziniais-demokratiniais uždaviniais.

O ne, ponai, — atsakome mes kautskininkams. — Mes esame *už* demokratinius reikalavimus, mes *vieni* kovojame už juos *neveidmainiškai,* nes objektyvi istorinė padėtis neleidžia kelti jų be ryšio su socialistine revoliucija. Imkite kaip pavyzdį tą „kompasą", kurį Kautskis ir Ko naudoja buržuaziniam darbininkų apgaudinėjimui.

Ziudekumas ir Plechanovas yra „vieningi" „taikos programoje": prieš aneksijas! už nacijų savarankiškumą! Ir įsidėmėkite, kad Ziudekumai yra *teisūs,* kai jie sako, kad Rusijos santykis su Lenkija, Suomija ir t. t. yra aneksionistinis santykis. Teisus yra ir Plechanovas, sakydamas, kad toks pat yra Vokietijos santykis su Elzasu-Lotaringija, Serbija, Belgija ir kt. Abu teisūs, ar ne tiesa? Ir Kautskis „taikina" vokiškąjį Ziudekumą su rusiškuoju Ziudekumu!!!

Bet kiekvienas supratingas darbininkas iš karto mato, kad ir Kautskis ir *abu* Ziudekumai — veidmainiai. Tai aišku. Norint būti socialistu, reikia ne taikstytis su veidmainišku demokratizmu, o *demaskuoti* jį. Kaip gi jį demaskuoti? Labai paprastai: nacijų savarankiškumo „pripažinimą" galima laikyti neveidmainišku *tik* tada, kai engiančiosios nacijos atstovas ir iki karo ir jo metu reikalavo laisvės atsiskirti nacijai, kurią engia *jo paties* „tėvynė".

Vien tik šis reikalavimas atitinka marksizmą. Marksas jį kėlė, remdamasis Britanijos proletariato interesais, kai

reikalavo Airijos laisvės, prileisdamas, be to, federacijos galimumą po atsiskyrimo, t. y. reikalaudamas atsiskyrimo laisvės ne dėl suskaidymo ir atskirumo, o dėl tvirtesnio ir demokratiškesnio ryšio. Visais atvejais, kai yra engiamosios ir engiančiosios nacijos, kai nėra ypatingų aplinkybių, išskiriančių revoliucines-demokratines ir reakcines nacijas (tokios aplinkybės buvo, pvz., XIX amžiaus 40-siais metais), Markso politika Airijos atžvilgiu turi tapti proletarinės politikos pavyzdžiu. O imperializmas yra kaip tik toji epocha, kai nacijų suskirstymas į engiančiąsias ir engiamąsias yra esminis ir tipiškas, o reakcinių ir revoliucinių nacijų skyrimas Europoje yra visai neįmanomas.

Mūsų partija dar 1913 metais iškėlė, rezoliucijoje nacionaliniu klausimu, būtinumą socialdemokratams vartoti apsisprendimo sąvoką čia nurodyta prasme. Ir 1914—1916 metų karas visiškai patvirtino mūsų pažiūrą.

Paimkite paskutinį Kautskio straipsnį 1916. III. 3 d. žurnale „Neue Zeit". Jis tiesiog pareiškia *sutinkąs* su aiškiu ir kraštutiniu vokiečių šovinistu Austrijoje, Austerlicu, šovinistinio Vienos „Darbininkų Laikraščio"[62] redaktorium, sutinkąs su tuo, kad nereikia „painioti nacijos savarankiškumo su jos suverenumu". Kitais žodžiais tariant: pakanka engiamosioms nacijoms ir nacionalinės autonomijos „tautybių valstybės" viduje, nebūtina reikalauti joms lygios teisės į politinį savarankiškumą. Ir čia pat, tame pačiame straipsnyje Kautskis teigia, kad negalima įrodyti, jog „priklausyti prie Rusijos valstybės yra lenkams būtinumas"!!!

Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad, įsiteikdamas Hindenburgui, Ziudekumui, Austerlicui ir Ko, Kautskis pripažįsta *laisvę* Lenkijai *atsiskirti* nuo Rusijos, nors Rusija yra „tautybių valstybė", bet apie laisvę lenkams atsiskirti nuo Vokietijos jis tyli!!! Kautskis tame pačiame straipsnyje skelbia Prancūzijos socialistus nukrypus nuo internacionalizmo, remdamasis tuo, kad jie *karu* nori siekti Elzaso-Lotaringijos laisvės. Apie tai, kad vokiškieji Ziudekumai ir Ko nukrypsta nuo internacionalizmo, kai jie atsisako reikalauti laisvės Elzasui-Lotaringijai atsiskirti *nuo Vokietijos,* Kautskis tyli!

Žodelį „tautybių valstybė", — šį žodelį galima pritaikyti ir Anglijai, turint galvoje Airiją, ir Vokietijai, turint galvoje Lenkiją, Elzasą ir kt.! — Kautskis panaudoja aiškiam socialšovinizmo gynimui. „Kovą prieš aneksijas" Kautskis pavertė „programa *taikos*"... su šovinistais, pavertė šlykščia veidmainyste. Ir tame pačiame straipsnyje Kautskis kartoja saldutes Judošiaus kalbas: „Internacionalas niekada nebuvo nustojęs reikalauti suinteresuotųjų gyventojų sutikimo perkeliant valstybės sienas". Ar ne aišku, kad Ziudekumas ir Ko reikalauja elzasiečių ir belgų „sutikimo" jų prijungimui prie Vokietijos, Austerlicas ir Ko reikalauja lenkų ir serbų „sutikimo" jų prijungimui prie Austrijos?

O rusiškasis kautskininkas Martovas? Jis ėmė gvozdevininkų laikraštyje „Naš Golos"[63] (Samara) įrodinėti tą neginčijamą tiesą, kad iš nacijų apsisprendimo dar neišplaukia tėvynės gynimas imperialistiniame kare. Bet apie tai, kad rusų socialdemokratas išduoda apsisprendimo principą, jeigu jis nereikalauja *laisvės atsiskirti* didžiarusių engiamoms nacijoms, Martovas tyli — tuo pačiu ištiesdamas ranką taikai su Aleksinskiais, Gvozdevais, Potresovais ir Plechanovais! Martovas tyli apie tai ir nelegalioje spaudoje! Jis ginčijasi su olandu Gorteriu, nors Gorteris, neteisingai paneigdamas nacijų apsisprendimo principą, teisingai *taiko* jį, reikalaudamas Olandų Indijos *politinės nepriklausomybės* ir demaskuodamas kaip socializmo išdavikus nesutinkančius su tuo olandų oportunistus. Bet Martovas nenori ginčytis su savo bendrasekretorium Semkovskiu, kuris 1912—1915 metais *vienas* išstodavo likvidatorių spaudoje šiuo klausimu ir *neigė* atsiskyrimo teisę, neigė aplamai apsisprendimą! Argi neaišku, kad Martovas taip pat veidmainiškai „gina" apsisprendimą, kaip ir Kautskis? Taip pat dangsto savo norą *taikstytis* su šovinistais?

O Trockis? Jis mūru stoja *už* apsisprendimą, bet ir jam tai yra tuščia frazė, nes jis nereikalauja laisvės atsiskirti nacijoms, kurias engia *šio* nacionalinio socialisto „tėvynė"; jis *tyli* apie Kautskio ir kautskininkų veidmainystę!

Tokia „kova prieš aneksijas" yra darbininkų apgaudinėjimas, o ne socialdemokratų programos *išaiškinimas,* —

yra *žodinis išsisukinėjimas,* o ne konkretus internacionalistų pareigos nurodymas, — yra nuolaida nacionalizmo prietarams ir jo savanaudiškiems interesams („mes" visi, ir buržua ir socialšovinistai, turime „naudos" iš „mūsų" tėvynės vykdomo nacijos engimo!), o ne kova su nacionalizmu.

Socialdemokratijos „taikos programą" turi sudaryti visų pirma buržuazinių, socialšovinistinių ir kautskinių frazių apie taiką veidmainiškumo demaskavimas. Tai pirmas ir pagrindinis dalykas. Be šito mes esame, noromis ar nenoromis, masių *apgaudinėjimo* talkininkai. Mūsų „taikos programa" reikalauja, kad svarbiausias demokratijos punktas šiuo klausimu — aneksijų paneigimas — būtų vykdomas iš tikrųjų, o ne žodžiais, tarnautų internacionalistinei propagandai, o ne nacionalinei veidmainystei. Tam reikia aiškinti masėms, kad aneksijų paneigimas, *tai yra,* apsisprendimo pripažinimas, yra nuoširdus tik tada, kai *kiekvienos* nacijos socialistas reikalauja laisvės atsiskirti jo nacijos engiamoms nacijoms. — Kaip teigiamas lozungas, įtraukiantis mases į revoliucinę kovą ir aiškinantis revoliucinių priemonių reikalingumą „demokratinei" taikai pasiekti, turi būti iškeltas lozungas: atsisakymas mokėti valstybines skolas.

Pagaliau, mūsų „taikos programą" turi sudaryti išaiškinimas to, kad imperialistinės valstybės ir imperialistinė buržuazija *negali* duoti demokratinės taikos. Jos *reikia* ieškoti ir siekti — bet *ne* tame, kas buvo *praeityje,* reakcinėje *ne*imperialistinio kapitalizmo arba lygiateisių nacijų sąjungos utopijoje *esant* kapitalizmui, — o tame, kas bus *ateityje,* socialistinėje proletariato revoliucijoje. Nė vienas pagrindinis demokratinis reikalavimas negali būti bent kiek plačiau ir tvirčiau įgyvendintas priešakinėse imperialistinėse valstybėse kitaip kaip *per* revoliucinius mūšius po socializmo vėliava.

Ir kas žada tautoms „demokratinę" taiką, neskelbdamas tuo pačiu metu socialistinės revoliucijos, neigdamas kovą už ją, kovą jau karo metu, tas apgaudinėja proletariatą.

„Social-Demokrat" Nr. 52,
1916 m. kovo 25 d.

Spausdinama pagal laikraščio
„Social-Demokrat" tekstą

RSDDP CENTRO KOMITETO PASIŪLYMAS 2-jai SOCIALISTŲ KONFERENCIJAI

(*T e z ė s* dienotvarkės punktais: 5, 6, *7a*, *7b* ir 8, kova už karo baigimą, pažiūra į taikos klausimus, į parlamentinę veiklą ir į masinę kovą, į tarptautinio socialistų biuro sušaukimą).

(I. S. K.*, paskelbusi, kad ji šaukia 2-ją konferenciją, pakvietė organizacijas svarstyti šiuos klausimus ir siųsti savo pasiūlymus. Žemiau išdėstytos tezės yra mūsų partijos atsakymas į šį pakvietimą).

---

1. Kaip kiekvienas karas yra tik tęsimas, prievartos priemonėmis, tos politikos, kurią vykdė kariaujančios valstybės ir jų viešpataujančios klasės ilgus metus, kartais dešimtmečius, iki karo, taip ir taika, užbaigianti bet kurį karą, gali būti tik apskaitymas ir registravimas tikrųjų jėgos pakitimų, pasiektų to karo eigoje ir jo rezultate.

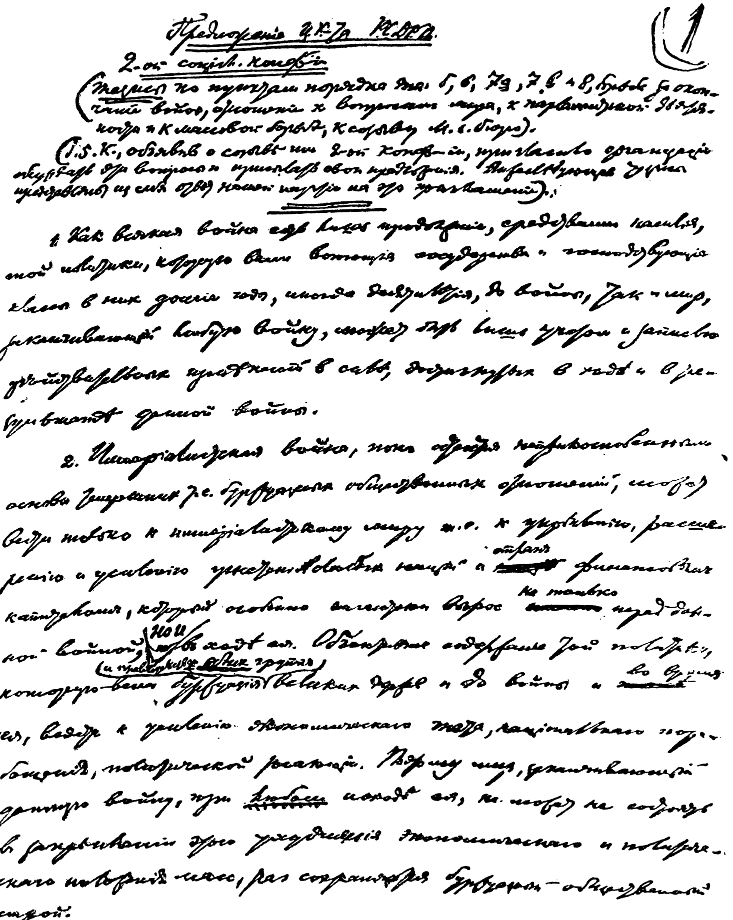
2. Imperialistinis karas, kol lieka neliečiami dabartinių, t. y. buržuazinių visuomeninių santykių pagrindai, gali vesti tik į imperialistinę taiką, t. y. į finansinio kapitalo, kuris ypač milžiniškai išaugo ne tik iki to karo, bet ir jo eigoje, vykdomo silpnųjų nacijų ir šalių engimo sutvirtinimą, išplėtimą ir sustiprinimą. Objektyvus turinys tos politikos, kurią vykdė *abiejų* grupių didžiųjų valstybių buržuazija ir vyriausybės ir iki karo ir jo metu, veda į ekonominės priespaudos, nacionalinio pavergimo,

* — Internationale Sozialistische Kommission — Internacionalinė socialistų komisija. *Red.*

politinės reakcijos sustiprinimą. Todėl taika, užbaigianti tą karą, bet kuriai jo baigčiai esant, negali nebūti šio ekonominės ir politinės masių padėties pablogėjimo įtvirtinimas, jei išlieka buržuazinė visuomeninė santvarka.

Prileisti demokratinės taikos, išplaukiančios iš imperialistinio karo, galimumą, reiškia — teorijoje — statyti vulgarią frazę vietoj istorinio ištyrimo tos politikos, kuri buvo vykdoma iki to karo ir yra vykdoma jo metu; — reiškia praktikoje apgaudinėti liaudies mases, užtemdant jų politinę sąmonę, dangstant ir dailinant tikrąją viešpataujančiųjų klasių politiką, ruošiančią būsimąją taiką, slepiant nuo masių svarbiausią dalyką, būtent: demokratinės taikos negalimumą be eilės revoliucijų.

3. Socialistai neatsisako nuo kovos už reformas. Jie turi balsuoti, pvz., ir dabar parlamentuose už visokius, kad ir nedidelius, masių padėties pagerinimus, už pašalpų padidinimą nuniokotų sričių gyventojams, už nacionalinės priespaudos susilpninimą ir pan. Bet paprasta buržuazinė apgaulė yra propagavimas reformų, norint išspręsti klausimus, kuriuos istorija ir tikroji politinė padėtis yra iškėlusios revoliuciškai. Kaip tik tokie yra klausimai, kuriuos dabartinis karas yra iškėlęs į pirmą eilę. Tai — imperializmo, t. y. paties kapitalistinės visuomenės buvimo, pagrindiniai klausimai, klausimai apie kapitalizmo žlugimo atidėjimą naujai perdalijant pasaulį, sutinkamai su naujais jėgos santykiais tarp „didžiųjų" valstybių, kurios per pastaruosius dešimtmečius vystėsi ne tik milžiniškai sparčiai, bet ir — o tai yra ypatingai svarbu — nepaprastai netolygiai. Tikroji politinė veikla, pakeičianti visuomenės jėgų santykį, o ne vien tik apgaudinėjanti mases žodžiais, yra dabar galima tik viena iš dviejų formų: arba padėti „savai" nacionalinei buržuazijai plėšti svetimas šalis (ir vadinti šią pagalbą „tėvynės gynimu" arba „šalies išgelbėjimu"), arba padėti socialistinei proletariato revoliucijai, remiant ir vystant tą bruzdėjimą masių tarpe, kuris prasideda visose kariaujančiose šalyse, remiant prasidedančius streikus ir demonstracijas ir t. t., plečiant ir aštrinant šiuos, tuo tarpu dar silpnus, revoliucinės masinės kovos pasireiškimus į bendrą proletariato puolimą už buržuazijos nuvertimą.

V. I. Lenino rankraščio „RSDDP Centro Komiteto pasiūlymas 2-jai socialistų konferencijai" pirmasis puslapis. — 1916 m. vasaris — kovas

Sumažinta

Taip pat, kaip visi socialšovinistai apgaudinėja dabar liaudį, užtušuodami klausimą dėl tikrosios, t. y. imperialistinės, kapitalistų politikos, tęsiamos dabartiniame kare, veidmainiškomis frazėmis apie vienos ar kitos kapitalistinių grobuonių grupės „nedorą" užpuolimą ir apie „dorą" gynimą, — lygiai taip pat išimtinai liaudžiai apgauti yra skiriamos frazės apie „demokratinę taiką", tartum būsimoji taika, jau dabar kapitalistų ir diplomatų ruošiama, galėtų „paprastai" pašalinti „nedorą" užpuolimą ir atkurti „dorus" santykius, o nebūtų tęsimas, vystymas ir įtvirtinimas tos pačios, imperialistinės, politikos, t. y. finansinio plėšimo, kolonijinių plėšikavimų, nacionalinės priespaudos, politinės reakcijos, kapitalistinio išnaudojimo visokio paaštrinimo politikos. Kapitalistams ir jų diplomatams kaip tik ir yra dabar reikalingi tokie „socialistiniai" buržuazijos tarnai, kurie apkurtintų, mulkintų ir migdytų liaudį frazėmis apie „demokratinę taiką", dangstytų šiomis frazėmis jos tikrąją politiką, apsunkintų masėms atverti akis į jos esmę, atitrauktų mases nuo revoliucinės kovos.

4. Kaip tik tokia buržuazinė apgaulė ir veidmainystė yra ta „demokratinės" taikos programa, kurios kūrimu dabar yra užimti žymiausieji II Internacionalo atstovai. Pavyzdžiui, Hiuismansas suvažiavime Arnheime[64] ir Kautskis žurnale „Neue Zeit"*, kaip vieni iš autoritetingiausių, oficialių ir „teorinių" šio Internacionalo atstovų, šią programą formulavo: atsisakymas nuo revoliucinės kovos iki to laiko, kol imperialistinės vyriausybės sudarys taiką, o tuo tarpu žodinis aneksijų ir kontribucijų paneigimas, nacijų apsisprendimas, užsienio politikos demokratizavimas, trečiųjų teismai tarptautiniams konfliktams tarp valstybių nagrinėti, nusiginklavimas, Jungtinės Europos Valstybės[65] ir t. t. ir pan. Ypatingai aiškiai tikrąją politinę šios „taikos programos" reikšmę atskleidė Kautskis, kai „Internacionalo vieningumui" šiuo klausimu įrodyti pateikė tą faktą, kad Londono konferencija (1915. II) ir Vienos konferencija (1915. IV) vieningai pripažino svarbiausią šios programos punktą, būtent: „nacijų savarankiškumą". Tuo būdu Kautskis atvirai sankcionavo viso pasaulio akivaizdoje aiškų liaudies

* — „Naujasis Laikas". *Red.*

apgaudinėjimą, vykdomą socialšovinistų, kurie žodinį, veidmainišką, niekam neįpareigojantį ir į nieką nevedantį nacijų „savarankiškumo" arba apsisprendimo pripažinimą jungia su „savų" vyriausybių rėmimu imperialistiniame kare, nors šis karas iš *abiejų* pusių yra vedamas sistemingai *pažeidžiant* silpnųjų nacijų „savarankiškumą" ir *siekiant* sustiprinti ir išplėsti jų engimą.

Objektyvią šios, labiausiai paplitusios, „taikos programos" reikšmę sudaro tai, kad sustiprinamas darbininkų klasės pajungimas buržuazijai, „taikinant" pradedančius vystyti revoliucinę kovą darbininkus su jų šovinistiniais vadais, užtušuojant socializmo krizės gilumą, kad būtų galima grįžti į tą socialistinių partijų būklę, kuri yra buvusi iki karo ir kuri kaip tik sukėlė daugumos vadų perėjimą į buržuazijos pusę. Šios „kautskinės" politikos pavojus proletariatui yra tuo didesnis, kad ji yra dangstoma padoriomis frazėmis ir yra vykdoma ne vien tik Vokietijoje, o visose šalyse. Pvz., Anglijoje šią politiką vykdo dauguma vadų; Prancūzijoje Longė, Presmanas ir kt.; Rusijoje Akselrodas, Martovas, Čcheidzė ir kt.; Čcheidzė šovinistinę „šalies gynimo" dabartiniame kare idėją dangsto posakiu „šalies išgelbėjimas" ir, iš vienos pusės, pritaria žodžiais Cimervaldui, iš antros pusės, oficialiame frakcijos pareiškime garbina išgarsėjusią Hiuismanso kalbą Arnheime ir iš tikrųjų nepasisako nei iš Dūmos tribūnos, nei spaudoje prieš darbininkų dalyvavimą kariniuose-pramoniniuose komitetuose ir tebelieka tokį dalyvavimą ginančių laikraščių bendradarbiu. Italijoje tokią pat politiką vykdo Trevesas: žr. Italijos socialistų partijos centrinio organo *„Avanti!"*[66] 1916. III. 5 grasinimą demaskuoti Trevesą ir kitus „reformistus-posibilistus", demaskuoti tuos, „kurie paleido veikti visas priemones, kad sutrukdytų partijos valdybos ir Odino Morgario veikimą, nukreiptą į Cimervaldinį susivienijimą ir į naujo Internacionalo įkūrimą", ir t. t. ir t. t.

5. Svarbiausias iš „taikos klausimų" yra šiuo metu aneksijų klausimas. Ir kaip tik iš šio klausimo kuo aiškiausiai yra matoma tiek šiuo metu viešpataujanti socialistinė veidmainystė, tiek ir tikrai socialistinės propagandos ir agitacijos uždaviniai.

Būtina yra išaiškinti, kas yra aneksija, kodėl ir kaip turi socialistai kovoti su aneksijomis. Aneksija negalima laikyti nei *bet kurio* „svetimos" teritorijos prijungimo, nes socialistai, aplamai kalbant, pritaria sienų tarp nacijų panaikinimui ir stambesnių valstybių susikūrimui; — nei bet kurio status quo pažeidimo, nes tai būtų didžiausias reakcingumas ir pasityčiojimas iš pagrindinių istorijos mokslo sąvokų; — nei bet kurio karinio prijungimo, nes socialistai negali neigti prievartos ir karo gyventojų daugumos interesams. Aneksija reikia laikyti tik teritorijos prijungimą *prieš* jos gyventojų *valią;* kitaip tariant, aneksijos sąvoka yra nenutrūkstamai susijusi su nacijų apsisprendimo sąvoka.

Tačiau dabartinio karo pagrindu, kaip tik todėl, kad jis yra imperialistinis iš kariaujančių valstybių *abiejų* grupių pusės, turėjo atsirasti ir atsirado tas reiškinys, kad buržuazija ir socialšovinistai smarkiai „kovoja" prieš aneksijas, kai jas vykdo arba yra įvykdžiusi priešo valstybė. Aišku, kad tokia „kova prieš aneksijas" ir toks „vieningumas" aneksijų klausimu yra tikriausia veidmainystė. Aišku, kad *aneksionistai* yra *iš tikrųjų* ir tie prancūzų socialistai, kurie gina karą dėl Elzaso-Lotaringijos, ir tie vokiečių socialistai, kurie nereikalauja laisvės Elzasui-Lotaringijai, vokiškajai Lenkijai ir pan. atsiskirti nuo Vokietijos, ir tie rusų socialistai, kurie „šalies išgelbėjimu" vadina karą už naują Lenkijos pavergimą iš carizmo pusės, reikalaudami prijungti Lenkiją prie Rusijos „taikos be aneksijų" vardan, ir t. t. ir t. t.

Kad kova prieš aneksijas nebūtų veidmainystė arba tuščia frazė, kad ji iš tikrųjų auklėtų mases internacionalizmo dvasia, tam yra reikalingas toks šio klausimo pastatymas, kuris pravertų masėms akis į viešpataujančią dabar apgaulę aneksijų klausimu, o ne dangstytų šią apgaulę. Nepakanka, kad kiekvienos nacijos socialistas žodžiais pripažintų nacijų lygiateisiškumą arba deklamuotų, dievagotųsi ir prisiekinėtų, jog jis esąs prieš aneksijas. Būtina, kad kiekvienos nacijos socialistas reikalautų nedelsiant ir besąlygiškai *laisvės atsiskirti jo paties* „tėvynės" engiamoms kolonijoms ir nacijoms.

Be šios sąlygos ir Cimervaldo manifeste nacijų apsisprendimo ir internacionalizmo principų pripažinimas liks, geriausiu atveju, negyva raidė.

6. Socialistų „taikos programa", lygiai kaip ir jų „kovos už karo užbaigimą" programa, turi remtis demaskavimu to melo dėl „demokratinės taikos", kariaujančiųjų taikingų ketinimų ir pan., su kuriuo kreipiasi dabar į liaudį visų šalių demagoginiai ministrai, pacifistiniai buržua, socialšovinistai ir kautskininkai. Kiekviena „taikos programa" yra liaudies apgaudinėjimas ir veidmainystė, jeigu ji nesiremia visų pirma revoliucijos būtinumo išaiškinimu masėms ir visur prasidedančios revoliucinės masių kovos (bruzdėjimas, protestai, broliavimasis tranšėjose, streikai, demonstracijos, laiškai iš fronto giminėms, — pvz., Prancūzijoje, — kad jie nepasirašinėtų karinės paskolos, ir t. t. ir pan.) palaikymu, rėmimu, vystymu.

Bet kokio liaudies judėjimo už karo užbaigimą rėmimas, plėtimas ir gilinimas yra socialistų pareiga. Bet iš tikrųjų šią pareigą vykdo tik tie socialistai, kurie, kaip Libknechtas, iš parlamento tribūnos šaukia kareivius sudėti ginklus, skelbia revoliuciją, imperialistinio karo pavertimą pilietiniu karu už socializmą.

Kaip teigiamas lozungas, įtraukiantis mases į revoliucinę kovą ir išaiškinantis, jog yra būtinos revoliucinės priemonės, kad būtų galima „demokratinė" taika, turi būti iškeltas atsisakymo nuo valstybinių skolų mokėjimo lozungas.

Nepakanka to, kad Cimervaldo manifestas daro užuominą į revoliuciją, sakydamas, jog darbininkai turi dėti aukas dėl savo, o ne svetimo reikalo. Būtina aiškiai ir tiksliai nurodyti masėms jų kelią. Reikia, kad masės žinotų, kur ir kodėl eiti. Kad masiniai revoliuciniai veiksmai karo metu, jiems sėkmingai vystantis, gali privesti tik prie imperialistinio karo pavertimo pilietiniu karu už socializmą, tai yra aišku, ir slėpti tai nuo masių yra žalinga. Priešingai, šį tikslą reikia nurodyti aiškiai, kad ir kaip sunku atrodytų jį pasiekti, kai mes esame tik kelio pradžioje. Nepakanka pasakyti, kaip yra pasakyta Cimervaldo manifeste, kad „kapitalistai meluoja, kalbėdami apie tėvynės gynimą" dabartiniame kare, ir

kad darbininkai revoliucinėje kovoje neturi skaitytis su savo šalies karine padėtimi; reikia aiškiai pasakyti tai, kas čia yra išreikšta užuomina, būtent, kad ne tik kapitalistai, bet ir socialšovinistai ir kautskininkai meluoja, kai prileidžia tėvynės gynimo sąvokos pritaikymą dabartiniame, imperialistiniame, kare; — kad revoliuciniai veiksmai karo metu yra neįmanomi negrasinant pralaimėjimu „savai" vyriausybei, ir kad kiekvienas vyriausybės pralaimėjimas reakciniame kare palengvina revoliuciją, kuri viena tegali atnešti tvirtą ir demokratinę taiką. Būtina pagaliau pasakyti masėms, kad, joms pačioms nesukūrus nelegalių organizacijų ir laisvos nuo karinės cenzūros, t. y. nelegalios, spaudos, neįmanomas rimtas prasidedančios revoliucinės kovos rėmimas, jos vystymas, jos atskirų žingsnių kritika, jos klaidų atitaisymas, sistemingas jos plėtimas ir aštrinimas.

7. Socialistų parlamentinės kovos (Aktion) klausimu reikia turėti galvoje, kad Cimervaldo rezoliucija ne tik reiškia simpatiją Valstybės dūmos 5 socialdemokratų deputatams, priklausantiems mūsų partijai ir nuteistiems ištremti į Sibirą, bet ir solidarizuojasi su jų taktika. Pripažinti revoliucinę masių kovą ir taikstytis vien tik su legalia socialistų veikla parlamentuose negalima. Tai veda tik prie teisėto darbininkų nepasitenkinimo ir prie jų pasitraukimo nuo socialdemokratijos į antiparlamentinį anarchizmą arba sindikalizmą. Būtina aiškiai ir atvirai pasakyti, kad socialdemokratai parlamentuose turi naudotis savo padėtimi ne tik išstojimams parlamentuose, bet ir visapusiškai užparlamentinei paramai teikti darbininkų nelegaliajai organizacijai ir jų revoliucinei kovai ir kad masės pačios turi, per savo nelegaliąją organizaciją, tikrinti tokią savo vadų veiklą.

8. Tarptautinio socialistų biuro sušaukimo klausimas yra suvedamas į pagrindinį ir principinį klausimą, ar galima yra senųjų partijų ir II Internacionalo vienybė. Kiekvienas žingsnis į priekį, kurį daro tarptautinis darbininkų judėjimas keliu, nužymėtu Cimervalde, vis aiškiau rodo nenuoseklumą tos pozicijos, kurią yra užėmusi Cimervaldo dauguma: iš vienos pusės, senųjų partijų ir II Internacionalo politika yra sutapatinama su *buržuazine* politika darbininkų judėjime, su politika, ginančia

buržuazijos interesus, o ne proletariato interesus (čia priklauso, pvz., Cimervaldo manifesto žodžiai, kad „kapitalistai" meluoja, kalbėdami apie „tėvynės gynimą" dabartiniame kare, paskiau eilė dar aiškesnių pareiškimų Internationale Sozialistische Kommission 1916. II. 10 dienos aplinkraštyje[67]); iš antros pusės, Internationale Sozialistische Kommission bijo skilimo su Tarptautiniu socialistų biuru ir oficialiai žada, kad Internationale Sozialistische Kommission likviduosis, jei šis Biuras vėl susirinks[68].

Mes konstatuojame, kad toks pažadas ne tik nebuvo balsuojamas, bet ir nebuvo svarstomas Cimervalde.

Pusė metų, praėjusių po Cimervaldo, įrodė, kad *faktiškai* darbas Cimervaldo dvasia — mes nekalbame apie tuščius žodžius, o tik apie darbą — visame pasaulyje yra susijęs su skilimo gilinimu ir plėtimu. Vokietijoje nelegalūs atsišaukimai prieš karą leidžiami nepaisant partijos nutarimų, t. y. skaldytojiškai. Kai deputatas Otto Rühle*, artimiausias K. Libknechto draugas, viešai pareiškė, kad faktiškai yra jau dvi partijos: viena padedanti buržuazijai, antra kovojanti su ja, tai Riulę už tai daugelis, jų tarpe kautskininkai, plūdo, bet niekas jo žodžių nepaneigė. Prancūzijoje socialistų partijos narys Burderonas yra griežtas skilimo priešininkas, ir tuo pačiu metu jis siūlo savo partijai tokią rezoliuciją — dezavuoti partijos CK ir Parlamentinę Grupę (désapprouver Comm. Adm. Perm. ir Gr. Parl.), — kuri būtų sukėlusi neabejojamą ir nedelsiamą skilimą, jei būtų buvusi priimta. Anglijoje nuosaikaus laikraščio „Labour Leader"** puslapiuose I. L. P.*** narys T. Russel Williams**** atvirai pripažįsta skilimo neišvengiamumą, sulaukdamas paramos vietinių darbuotojų laiškuose. Amerikos pavyzdys, gal būt, yra dar labiau pamokomas, nes ten, net neutralioje šalyje, išryškėjo jau dvi nesutaikinamai priešiškos srovės socialistų partijoje: iš vienos pusės, vadinamojo „preparadness", t. y. karo, militarizmo ir marinizmo, šalininkai, iš antros pusės, tokie socialistai, kaip Eugenijus Debsas,

* — Oto Riulė. *Red.*
** — „Darbininkų Vadas". *Red.*
*** — Independent Labour Party — Nepriklausomosios darbiečių partijos. *Red.*
**** — T. Roselis Viljamsas. *Red.*

buvęs socialistų partijos kandidatas į prezidentus, viešai skelbiąs pilietinį karą už socializmą kaip tik ryšium su būsimu karu.

Visame pasaulyje faktiškai jau yra skilimas, jau yra išryškėjusios dvi, visiškai nesutaikinamos, darbininkų klasės politikos karo atžvilgiu. Užmerkti akis į tai negalima; tai tik suklaidins darbininkų mases, užtemdys jų sąmonę, apsunkins tą revoliucinę masinę kovą, kuriai oficialiai pritaria visi cimervaldininkai, sustiprins įtaką masėms tų vadų, kuriuos Internationale Sozialistische Kommission 1916.II.10 dienos aplinkraštyje tiesiog kaltina tuo, kad jie „klaidina" mases ir ruošia „sąmokslą" („Pakt") *prieš* socializmą.

Subankrutavusį Tarptautinį socialistų biurą mėgins atkurti visų šalių socialšovinistai ir kautskininkai. Socialistų uždavinys — aiškinti masėms, jog yra neišvengiama atsiskirti nuo tų, kurie vykdo buržuazijos politiką po socializmo vėliava.

Parašyta 1916 m. vasario — kovo mėn.

Išspausdinta 1916 m. balandžio 22 d. „Bulletin. Internationale Sozialistische Kommission zu Bern" Nr. 4

Rusų kalba išspausdinta 1916 m. birželio 10 d. laikraštyje „Social-Demokrat" Nr. 54—55

Spausdinama pagal rankraštį

SKILIMAS AR PUVIMAS?

Taip pastatė klausimą „Social-Demokrat" dar 35 numeryje*, vystydamas, pritaikant Vokietijos socialdemokratų partijai, pagrindines mūsų partijos CK išleisto manifesto dėl karo idėjas**. Ir pažiūrėkite, kaip *faktai* patvirtina šią išvadą.

Aiškiai pūva Vokietijos socialdemokratų partija. Už skilimą, nekalbant jau apie „Internacionalinių Vokietijos socialistų" (I.S.D.[69]) grupę, *nuosekliai* kariaujančią su veidmainiais kautskininkais, *viešai* pasisakė artimiausias K. Libknechto draugas *Oto Riulė*. Atsakydamas jam „Vorwärts"*** negalėjo pateikti nė vieno rimto, nė vieno doro argumento. Iš tikrųjų Vokietijoje yra *dvi* darbininkų partijos.

Anglijoje net nuosaikaus, pacifistinio laikraščio „Labour Leader"**** („Nepriklausomosios darbiečių partijos" centrinis organas) puslapiuose pasisakė T. Roselis Viljamsas ir jį parėmė daugelis vietinių darbuotojų balsų. Taikstytojiškame Paryžiaus laikraštyje „Naše Slovo" drg. *Ornatskis*[70], didžiai nusipelnęs internacionalistiniu darbu Anglijoje, pasisakė už nedelsiamą skilimą ten. Nėra ko nė kalbėti, kad mes visiškai sutinkame su *Ornatskiu* jo polemikoje su užėmusiu kautskinę poziciją *F. Rotšteinu*, „Komunisto"[71] bendradarbiu.

Prancūzijoje Burderonas — aršus skilimo priešininkas, *bet*... siūlo partijos suvažiavimui rezoliuciją, tiesiog dezavuojančią ir partijos CK ir parlamento frakciją! To-

* Žr. Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 76—82 psl. *Red.*

** Ten pat, 9—18 psl. *Red.*

*** — „Pirmyn". *Red.*

**** — „Darbininkų Vadas". *Red.*

kios rezoliucijos priėmimas reikštų nedelsiamą partijos skilimą.

Amerikoje yra formali „socialistų partijos" vienybė. Tikrovėje vieni jos nariai, kaip Roselis ir kt., propaguoja „pasirengimą", yra už karą, už kariuomenę ir laivyną. Kiti, kaip Eugenijus Debsas, partijos kandidatas į prezidento postą, viešai propaguoja *pilietinį karą* imperialistinio karo „atveju" arba, teisingiau, ryšium su juo.

Visame pasaulyje faktiškai dabar yra dvi partijos. Internacionalai faktiškai dabar yra jau du. Ir jei Cimervaldo dauguma bijo tai pripažinti, svajoja apie vienybę su socialšovinistais, pareiškia apie savo pasirengimą ryžtis tokiai vienybei, tai šie „geri pageidavimai" iš tikrųjų lieka tik pageidavimai, minties nenuoseklumo ir baikštumo išraiška. Sąmonė atsilieka nuo būties.

Parašyta 1916 m. vasario — balandžio mėn.

Pirmą kartą išspausdinta 1931 m. Lenino rinkinyje XVII

Spausdinama pagal rankraštį

APIE VOKIŠKĄJĮ IR NEVOKIŠKĄJĮ ŠOVINIZMĄ[72]

Vokiečių šovinistai, kaip yra žinoma, savo įtaka apėmė didžiulę daugumą vadinamosios socialdemokratų — iš tikrųjų tapusios dabar nacionalliberaline — darbininkų partijos vadų ir valdininkų. Kiek tenka tą pat pasakyti apie nevokiečius šovinistus, tokius kaip ponai Potresovai, Levickiai ir Ko, mes pamatysime toliau. O dabar mes priversti sustoti kaip tik ties vokiečių šovinistais, prie kurių teisingumas verčia priskirti ir Kautskį, nors, pvz., P. B. Akselrodas savo vokiškojoje brošiūroje labai uoliai ir labai neteisingai gina Kautskį, skelbdamas jį „internacionalistu".

Vienas iš vokiškojo šovinizmo požymių yra tas, kad „socialistai", — socialistai kabutėse, — kalba apie kitų tautų nepriklausomybę, išskiriant tas tautas, kurias engia jų pačių nacija. Ar tai sakoma tiesiai, ar ginami, teisinami, dangstomi tie, kurie tai sako, skirtumas yra ne labai esminis.

Vokiečių šovinistai, prie kurių priklauso ir Parvusas, leidžiantis žurnalėlį antrašte „Varpas", kur rašo Lenčas, Henišas, Grunvaldas ir visa ši Vokietijos imperialistinės buržuazijos „socialistinių" liokajų brolija, labai daug ir mielai kalba, pvz., apie Anglijos engiamų tautų nepriklausomybę. Apie begėdišką, prievartinį, reakcinį ir pan. Anglijos šeimininkavimą savo kolonijose ir Vokietijos socialšovinistai — t. y. socialistai žodžiais, šovinistai darbais — ir visa buržuazinė Vokietijos spauda trimituoja dabar iš visų jėgų. Apie išsivadavimo judėjimą Indijoje vokiečių laikraščiai rašo dabar nuolat, piktadžiugiaudami, su pasigėrėjimu ir susižavėjimu.

Nesunku suprasti Vokietijos buržuazijos piktadžiugiavimo priežastis: ji tikisi pagerinti savo karinę padėtį, kurstydama Indijoje nepasitenkinimą ir judėjimą prieš Angliją. Žinoma, tai yra kvailutės viltys, nes poveikis į daugiamilijoninės ir labai savitos tautos gyvenimą iš šalies, iš tolo, svetima kalba, ne sistemingas, o atsitiktinis, poveikis tik karo laikui, — toks poveikis yra nerimtas, tiesiog nerimtas. Čia yra daugiau savęs paguodimo iš Vokietijos imperialistinės buržuazijos pusės, daugiau noro apgauti vokiečių liaudį, nukreipti jos akis nuo vidaus dalykų į išorinius, negu ketinimo paveikti Indiją.

Tačiau savaime prašosi bendras teorinis klausimas: kur yra tokių samprotavimų melagingumo esmė? kur yra tikra, neklaidingai veikianti priemonė Vokietijos imperialistų veidmainiškumui demaskuoti? Nes teisingas teorinis atsakymas į klausimą, kur slypi melagingumas, visada padeda demaskuoti veidmainius, linkusius — dėl pernelyg suprantamų priežasčių — dangstyti melagingumą, užtušuoti jį, apvilkti jį įvairiais puošniais frazių apdarais, visokių frazių, frazių apie bet ką, net ir frazių apie internacionalizmą. Žodžiais internacionalistais skelbiasi ir Lenčai ir Ziudekumai ir Šeidemanai, visi šie Vokietijos buržuazijos agentai, kurie yra, deja, vadinamosios Vokietijos „socialdemokratų" partijos nariai. Reikia spręsti apie žmones ne iš jų žodžių, o iš jų darbų. Tai yra seniai žinoma. Kas gi ims Rusijoje spręsti apie ponus Potresovus, Levickius, Bulkinus ir Ko iš jų žodžių? Žinoma, niekas.

Vokiečių šovinistų melagingumo esmę sudaro tai, kad jie, šaukdami apie savo pritarimą nepriklausomybei tautų, kurias engia jų karinis priešininkas, Anglija, kukliai — kartais net pernelyg kukliai — nutyli apie *jų pačių* nacijos engiamų tautų nepriklausomybę.

Paimkime, pvz., danus. Prisijungdama Šlezvigą, Prūsija, kaip ir visos „didžiosios" valstybės, pasigrobė ir dalį su gyventojais danais. Šių gyventojų teisių pažeidimas buvo toks aiškus, kad, kai Austrija, sutinkamai su Pragos 1866 metų rugp. 23—30 d. taika, perleido Prūsijai savo „teises" į Šlezvigą, tai taikos sutartyje buvo nustatyta, kad šiaurinių Šlezvigo apygardų gyventojai turi būti apklausti laisvu balsavimu klausimu dėl jų noro

prisijungti prie Danijos ir, teigiamo atsakymo atveju, prijungti prie Danijos. Prūsija to neįvykdė ir 1878 metais pasiekė, kad tokia „nemaloni" jai sąlyga buvo panaikinta.

Fr. Engelsas, kuris nebuvo abejingas dėl didžiavalstybinių nacijų šovinizmo, specialiai nurodė į šį Prūsijos vykdomą mažos tautos teisių pažeidimą[73]. Bet šiuolaikiniai Vokietijos socialšovinistai, žodžiais pripažindami nacijų apsisprendimą, kaip pripažįsta jį žodžiais ir Kautskis, iš tikrųjų niekada nevedė ir neveda nuosekliai demokratinės ir griežtai demokratinės agitacijos už engiamosios nacijos išvadavimą, jei reikalas lietė „savos" nacijos vykdomą engimą. Čia yra „šuo pakastas". Čia yra šovinizmo ir jo demaskavimo klausimo esmė.

Pas mus daug buvo juokaujama dėl to, kad „Russkoje Znamia"[74] labai dažnai elgėsi, kaip „Prusskoje Znamia". Bet reikalas nesibaigia laikraščiu „Russkoje Znamia", nes visiškai ta pačia principine dvasia, kaip Lenčas, Kautskis ir Ko, samprotauja pas mus ponai Potresovai, Levickiai ir Ko. Pažvelkite, pvz., į likvidatorių laikraštį „Rabočeje Utro" ir jūs pamatysite visiškai tokius pat „prūsiškus", teisingiau būtų pasakius: internacionalinius-šovinistinius samprotavimo argumentus ir metodus. Šovinizmas lieka šovinizmu, kad ir kokios nacionalinės markės jis būtų, kad ir kokiomis pacifistinės rūšies frazėmis jis būtų dangstomas.

Išspausdinta 1916 m. gegužės 31 d. žurnale „Voprosy Strachovanija" Nr. 5 (54)

Spausdinama pagal rankraštį

IMPERIALIZMAS, KAIP AUKŠČIAUSIOJI KAPITALIZMO STADIJA[75]

POPULIARI APYBRAIŽA

Parašyta 1916 m. sausio — birželio mėn.

Pirmą kartą išspausdinta 1917 m. balandžio mėn atskira brošiūra Petrogradas

Spausdinama pagal rankraštį, sutikrintą su brošiūros tekstu

Н. ЛЕНИНЪ (ВЛ. ИЛЬИНЪ).

ИМПЕРІАЛИЗМЪ, КАКЪ НОВѢЙШІЙ ЭТАПЪ КАПИТАЛИЗМА.

(Популярный очеркъ).

СКЛАДЪ ИЗДАНІЯ·
Книжный складъ и магазинъ „Жизнь и Знаніе"
Петроградъ, Поварской пер., 2, кв. 9 и 10. Тел. 227—42.
1917 г.

V. I. Lenino knygos
„Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija" viršelis. — 1917 m.
Sumažinta

PRATARMĖ

Skaitytojui teikiamą brošiūrą aš parašiau 1916 m. pavasarį Ciuriche. Tenykštėmis darbo sąlygomis aš, suprantama, jutau tam tikrą prancūzų ir anglų literatūros trūkumą ir labai didelį rusų literatūros trūkumą. Bet vis dėlto svarbiausiu anglišku veikalu apie imperializmą, Dž. A. Hobsono knyga, aš pasinaudojau su tuo atidumu, kurio šis veikalas, mano įsitikinimu, yra vertas.

Brošiūra rašyta carinei cenzūrai. Todėl aš ne tik buvau priverstas griežčiausiai apsiriboti vien teorine — ypač ekonomine — analize, bet ir būtinas negausias pastabas apie politiką formuluoti su didžiausiu atsargumu, užuominomis, ta ezopiška — prakeiktąja ezopiška — kalba, kurios griebtis carizmas vertė visus revoliucionierius, kai jie imdavo į rankas plunksną „legaliam" kūriniui rašyti.

Sunku dabar, laisvės dienomis, iš naujo skaityti šitas minties apie carinę cenzūrą iškraipytas, suspaustas, geležiniais varžtais sugniaužtas brošiūros vietas. Apie tai, kad imperializmas yra socialistinės revoliucijos išvakarės, apie tai, kad socialšovinizmas (žodžiais socializmas, darbais šovinizmas) yra visiškas socializmo išdavimas, visiškas perėjimas į buržuazijos pusę, kad šis darbininkų judėjimo skaldymas yra susijęs su objektyviosiomis imperializmo sąlygomis ir pan. — man teko kalbėti „vergų" kalba, ir aš esu priverstas skaitytojui, besidominčiam tuo klausimu, nurodyti į greit pasirodysiantį pakartotinį mano užsieninių 1914—1917 metų straipsnių leidimą. Ypač reikia pažymėti vieną vietą 119—120*

* Žr. šio tomo 282 psl. *Red.*

puslapiuose: norėdamas cenzūrine forma paaiškinti skaitytojui, kaip begėdiškai meluoja kapitalistai ir į jų pusę perėję socialšovinistai (su kuriais taip nenuosekliai kovoja Kautskis) aneksijų klausimu, kaip begėdiškai jie *dangsto savųjų* kapitalistų aneksijas, aš buvau priverstas imti... Japonijos pavyzdį! Atidus skaitytojas lengvai įstatys vietoj Japonijos — Rusiją, o vietoj Korėjos — Suomiją, Lenkiją, Kuršą, Ukrainą, Chivą, Bucharą, Estiją ir kitas nedidžiarusių gyvenamas sritis.

Norėčiau tikėtis, kad mano brošiūra padės susivokti pagrindiniu ekonominiu klausimu, kurio neišstudijavus nieko negalima nusimanyti apie šiuolaikinio karo ir šiuolaikinės politikos įvertinimą, būtent: klausimu dėl ekonominės imperializmo esmės.

Autorius

Petrogradas. 1917 metų balandžio 26 d.

PRATARMĖ PRANCŪZIŠKAJAM IR VOKIŠKAJAM LEIDIMAMS [76]

I

Ši knygelė, kaip nurodyta rusiškojo leidimo pratarmėje, yra parašyta 1916 metais carinei cenzūrai. Aš negaliu perdirbti viso teksto šiuo metu, ir tai būtų, rodos, netikslinga, nes pagrindinis knygos uždavinys buvo ir tebėra: parodyti, pagal suvestinius neginčijamos buržuazinės statistikos duomenis ir visų šalių buržuazinių mokslininkų pripažinimus, koks buvo *bendras vaizdas* pasaulinio kapitalistinio ūkio, jo tarptautiniuose savitarpio santykiuose, XX amžiaus pradžioje, pirmojo pasaulinio imperialistinio karo išvakarėse.

Iš dalies net bus ne pro šalį daugeliui komunistų priešakinėse kapitalistinėse šalyse iš šios, *carinės cenzūros požiūriu legalios*, knygelės pavyzdžio įsitikinti, jog yra galima — ir reikia — panaudoti net tuos menkus legalumo likučius, kurie dar lieka komunistams šiuolaikinėje, sakysime, Amerikoje arba Prancūzijoje po neseniai įvykusio beveik visuotinio komunistų suėmimo, visam melagingumui socialpacifistinių pažiūrų ir vilčių į „pasaulinę demokratiją" išaiškinti. O reikalingiausius papildymus šiai cenzūruotajai knygelei aš pasistengsiu duoti šioje pratarmėje.

II

Knygelėje įrodyta, kad 1914—1918 metų karas buvo iš abiejų pusių imperialistinis (t. y. grobikiškas, plėšikiškas, galvažudiškas) karas, karas dėl pasaulio dalybų,

dėl pasidalijimo ir perdalijimo kolonijų, finansinio kapitalo „įtakos sferų" ir t. t.

Nes įrodymas, koks yra tikrasis socialinis, arba teisingiau: tikrasis klasinis karo pobūdis, glūdi, suprantama, ne diplomatinėje karo istorijoje, o *visų* kariaujančiųjų valstybių komanduojančių *klasių objektyviosios* padėties analizėje. Norint atvaizduoti šią objektyviąją padėtį, reikia imti ne pavyzdžius ir ne atskirus duomenis (kadangi visuomeninio gyvenimo reiškiniai yra didžiai sudėtingi, tai visada galima suieškoti bet kurį skaičių pavyzdžių arba atskirų duomenų bet kuriam teiginiui paremti), o būtinai *visumą* duomenų apie *visų* kariaujančių valstybių ir *viso* pasaulio ūkinio gyvenimo *pagrindus*.

Kaip tik tokius suvestinius duomenis, kurių negalima paneigti, esu pateikęs, duodamas vaizdą *pasaulio pasidalijimo* 1876 ir 1914 metais (6 §) ir viso pasaulio *geležinkelių* pasidalijimo 1890 ir 1913 metais (7 §). Geležinkeliai, tai — išdavos svarbiausiųjų kapitalistinės pramonės šakų, akmens anglies ir geležies, išdavos — ir vaizdžiausi rodikliai pasaulinės prekybos bei buržuazinės-demokratinės civilizacijos išsivystymo. Kaip geležinkeliai yra susiję su stambiąja gamyba, su monopolijomis, su sindikatais, karteliais, trestais, bankais, su finansine oligarchija, tai parodyta pirmesniuosiuose knygos skyriuose. Geležinkelių tinklo pasiskirstymas, pasiskirstymo netolyginumas, geležinkelių tinklo vystymosi netolyginumas, tai — šiuolaikinio, monopolistinio kapitalizmo išdavos pasauliniu mastu. Ir šitos išdavos rodo absoliutinį imperialistinių karų neišvengiamumą *tokiu* ūkiniu pagrindu, *kol* egzistuoja privatinė gamybos priemonių nuosavybė.

Geležinkelių tiesimas atrodo esąs paprastas, natūralus, demokratinis, kultūrinis, civilizacinis darbas: toks jis yra akyse buržuazinių profesorių, kuriems mokama už kapitalistinės vergijos padailinimą, ir smulkiaburžuazinių filisterių akyse. O iš tikrųjų kapitalistiniai saitai, tūkstančiais gijų siejantieji šiuos darbus su privatine gamybos priemonių nuosavybe aplamai, šį tiesimą pavertė įrankiu engti *milijardui* žmonių (kolonijos plius pusiau kolonijos), t. y. daugiau kaip pusei žemės gyven-

tojų priklausomosiose šalyse ir samdomiesiems kapitalo vergams „civilizuotosiose" šalyse.

Privatinė nuosavybė, pagrįsta smulkaus savininko darbu, laisvoji konkurencija, demokratija, — visi tie lozungai, kuriais kapitalistai ir jų spauda apgaudinėja darbininkus ir valstiečius, pasiliko toli užpakalyje. Kapitalizmas peraugo į pasaulinę kolonijinio engimo ir finansinio smaugimo sistemą, kurioje saujelė „priešakinių" šalių engia ir smaugia milžinišką žemės gyventojų daugumą. Ir šį „grobį" dalijasi tarp savęs 2—3 pasaulinio galingumo grobuonys, apsiginklavę nuo kojų iki galvos (Amerika, Anglija, Japonija), kurie įtraukia į *savo* karą dėl *savo* grobio dalybų visą žemę.

III

Brest-Litovsko taika, padiktuota monarchinės Vokietijos, o vėliau daug žvėriškesnė ir niekšiškesnė Versalio taika, padiktuota „demokratinių" respublikų, Amerikos ir Prancūzijos, taip pat ir „laisvosios" Anglijos, žmonijai padarė didžiausią paslaugą, demaskavusios tiek samdomus imperializmo rašeivas-kulius, tiek ir reakcinius miesčionis, kad ir vadinančius save pacifistais ir socialistais, kurie liaupsino „vilsonizmą", įrodinėjo taikos ir reformų galimumą esant imperializmui.

Dešimtys milijonų lavonų ir luošių, paliktų karo, karo dėl to, ar angliška, ar vokiška finansinių plėšikų grupė turi gauti daugiau grobio, ir paskui šios dvi „taikos sutartys" pirmiau nematytu greitumu atveria akis milijonams ir dešimtims milijonų buržuazijos užguitų, prispaustų, apgautų, apmulkintų žmonių. Tuo būdu, karo sukelto pasaulinio nuniokojimo pagrindu auga pasaulinė revoliucinė krizė, kuri, kad ir kokias ilgas ir sunkias peripetijas ji išeitų, negali baigtis kitaip, kaip tik proletarine revoliucija ir jos pergale.

II Internacionalo Bazelio manifestas, davęs 1912 metais įvertinimą kaip tik to karo, kuris prasidėjo 1914 metais, o ne karo aplamai (karų esti įvairių, esti ir revoliucinių), šis manifestas pasiliko paminklu, demaskuojančiu visą gėdingą II Internacionalo didvyrių krachą, visą jų renegatiškumą.

Todėl aš tą manifestą perspausdinu šio leidimo priede ir kreipiu skaitytojų dėmesį dar ir dar kartą į tai, kad II Internacionalo didvyriai taip pat rūpestingai aplenkia tas šio manifesto vietas, kur tiksliai, aiškiai, tiesiai kalbama kaip tik apie šio ateinančio karo sąryšį su proletarine revoliucija, — aplenkia taip pat rūpestingai, kaip vagis aplenkia tą vietą, kurioje jis padarė vagystę.

IV

Ypatingas dėmesys šioje knygutėje skiriamas kritikai „kautskizmo", tarptautinės idėjinės srovės, kuriai visose pasaulio šalyse atstovauja „žymiausieji teoretikai", II Internacionalo vadai (Austrijoje — Oto Baueris ir Ko, Anglijoje — Ramsėjus Makdonaldas ir kt., Prancūzijoje — Alberas Toma ir t. t. ir pan.) ir daugybė socialistų, reformistų, pacifistų, buržuazinių demokratų, kunigų.

Ši idėjinė srovė yra, iš vienos pusės, II Internacionalo irimo, puvimo produktas, o iš antros pusės — neišvengiamas vaisius ideologijos smulkiųjų buržua, kuriuos visos gyvenimo aplinkybės laiko buržuazinių ir demokratinių prietarų nelaisvėje.

Kautskio ir į jį panašių žmonių panašios pažiūros yra visiškas išsižadėjimas kaip tik tų revoliucinių marksizmo pagrindų, kuriuos šis rašytojas yra gynęs keliasdešimt metų, specialiai, tarp kitko, kovodamas su socialistiniu oportunizmu (Bernšteino, Miljerano, Haindmano, Gomperso ir pan.). Todėl neatsitiktinai visame pasaulyje „kautskininkai" dabar praktiškai-politiškai susijungė su kraštutiniais oportunistais (per II-jį arba geltonąjį Internacionalą) ir su buržuazinėmis vyriausybėmis (per koalicines buržuazines vyriausybes, dalyvaujant jose socialistams).

Visame pasaulyje augantis proletarinis revoliucinis judėjimas aplamai, komunistinis ypatingai negali apsieiti be teorinių „kautskizmo" klaidų analizės ir demaskavimo. Tai juo labiau yra reikalinga, kadangi pacifizmas ir „demokratizmas" aplamai, nė kiek nepretenduojantieji į marksizmą, bet visiškai taip pat, kaip Kautskis ir Ko, užtrinantieji imperializmo prieštaravimų gilumą ir jo sukeltos revoliucinės krizės neišvengiamumą, — šios sro-

vės dar tebėra nepaprastai stipriai paplitusios visame pasaulyje. Ir kova su šiomis srovėmis yra privaloma proletariato partijai, kuri turi atkariauti iš buržuazijos jos apmulkintus smulkiuosius savininkėlius ir milijonus darbo žmonių, atsidūrusių daugiau ar mažiau smulkiaburžuazinėse gyvenimo sąlygose.

V

Reikia tarti keletą žodžių apie VIII skyrių: „Kapitalizmo parazitizmas ir puvimas". Kaip jau knygos tekste pažymėta, Hilferdingas, buvęs „marksistas", dabar Kautskio bendražygis ir vienas iš svarbiausiųjų buržuazinės, reformistinės politikos atstovų „Nepriklausomojoje Vokietijos socialdemokratų partijoje"[77], šiuo klausimu žengė žingsnį atgal, palyginti su *atviru* pacifistu ir reformistu, anglu Hobsonu. Tarptautinis viso darbininkų judėjimo skilimas dabar jau visiškai iškilo aikštėn (II ir III Internacionalas). Taip pat iškilo aikštėn ir faktas ginkluotosios kovos ir pilietinio karo tarp abiejų srovių: Rusijoje menševikai ir „socialistai-revoliucionieriai" remia Kolčaką ir Denikiną prieš bolševikus, šeidemanininkai ir Noskė su Ko Vokietijoje drauge su buržuazija stoja prieš spartakininkus[78], tas pat Suomijoje, Lenkijoje, Vengrijoje ir t. t. Kas gi sudaro ekonominį šio pasaulinio-istorinio reiškinio pagrindą?

Kaip tik kapitalizmo parazitizmas ir puvimas, kurie yra būdingi aukščiausiajai jo istorinei stadijai, t. y. imperializmui. Kaip įrodyta šioje knygutėje, kapitalizmas dabar išskyrė *saujelę* (mažiau kaip dešimtąją dalį žemės gyventojų, visų „dosniausiais" ir perdėtais skaičiavimais mažiau nei penktąją dalį) ypač turtingų ir galingų valstybių, kurios plėšia — paprastu „kuponų karpymu" — visą pasaulį. Prieškarinėmis kainomis ir pagal prieškarinę buržuazinę statistiką kapitalo išvežimas duoda 8—10 milijardų frankų pelno per metus. Dabar, žinoma, daug daugiau.

Suprantama, kad iš tokio milžiniško *antpelnio* (nes jis gaunamas viršaus prie to pelno, kurį kapitalistai išspaudžia iš „savo" šalies darbininkų) *galima papirkti* darbininkų vadus ir viršutinį darbininkų aristokratijos sluoksnelį. Jį ir paperka „priešakinių" šalių kapitalistai —

paperka tūkstančiais būdų, tiesioginių ir netiesioginių, atvirų ir pridengtų.

Šis suburžuazėjusių darbininkų arba „darbininkų aristokratijos" sluoksnis, visiškai miesčioniškų pagal gyvenimo būdą, pagal uždarbių dydį, pagal visą savo pasaulėžiūrą, yra svarbiausias II Internacionalo ramstis, o mūsų dienomis svarbiausias *socialinis* (ne karinis) *buržuazijos ramstis*. Nes tai yra tikri *buržuazijos agentai darbininkų* judėjime, kapitalistų klasės tarnai darbininkų tarpe (labor lieutenants of the capitalist class), tikri reformizmo ir šovinizmo skleidėjai. Pilietiniame proletariato kare su buržuazija jie neišvengiamai, nemažu skaičiumi, stoja buržuazijos pusėn, „versaliečių" pusėn prieš „komunarus".

Nesupratus ekonominių šio reiškinio šaknų, neįvertinus politinės ir visuomeninės jo reikšmės, negalima nė žingsnio žengti komunistinio judėjimo ir artėjančios socialinės revoliucijos praktinių uždavinių sprendimo srityje.

Imperializmas yra socialinės proletariato revoliucijos išvakarės. Nuo 1917 metų tai pasitvirtino pasauliniu mastu.

1920 m. liepos 6 d.

N. Leninas

Имперіализмъ, какъ высшая стадія капитализма.

(Популярный очеркъ).

За послѣдніе 15-20 лѣтъ, особенно послѣ испано-американской (1898) и англо-бурской (1899-1902) войны, экономическая, а также политическая, литература стараго и новаго свѣта все чаще и чаще останавливается на понятіи „имперіализмъ" для характеристики переживаемой нами эпохи. Въ 1902 году в Лондонѣ и Нью-Іоркѣ вышло въ свѣтъ сочиненіе англійскаго экономиста Дж. А. Гобсона: „Имперіализмъ". Авторъ, стоящій на точкѣ зрѣнія буржуазнаго соціалъ-реформизма и пацифизма — однородной, въ сущности, съ теперешней позиціей бывшаго марксиста К. Каутскаго, — далъ очень хорошее и обстоятельное описаніе основныхъ экономическихъ и политическихъ особенностей имперіализма. Въ 1910 году въ Вѣнѣ вышло въ свѣтъ сочиненіе австрійскаго марксиста Рудольфа Гильфердинга: „Финансовый капиталъ" (рус.

V. I. Lenino rankraščio
„Imperializmas, kaip
aukščiausioji kapitalizmo
stadija"
pirmasis puslapis. —
1916 m. sausis — birželis
Sumažinta

Per pastaruosius 15—20 metų, ypač po ispanų-amerikiečių (1898) ir anglų-burų (1899—1902) karų, ekonominė, taip pat ir politinė, senojo ir naujojo pasaulio literatūra vis dažniau ir dažniau sustoja ties „imperializmo" sąvoka mūsų gyvenamajai epochai apibūdinti. 1902 metais Londone ir Niujorke pasirodė anglų ekonomisto Dž. A. Hobsono veikalas „Imperializmas". Autorius, laikydamasis buržuazinio socialreformizmo ir pacifizmo požiūrio — vienodo, iš esmės, su dabartine buvusio marksisto K. Kautskio pozicija, — labai gerai ir smulkiai aprašė pagrindines ekonomines ir politines imperializmo ypatybes. 1910 metais Vienoje pasirodė Austrijos marksisto Rudolfo Hilferdingo veikalas „Finansinis kapitalas" (rusiškas vertimas: Maskva, 1912). Nežiūrint autoriaus klaidos pinigų teorijos klausimu ir tam tikro palinkimo taikinti marksizmą su oportunizmu, šis veikalas yra nepaprastai vertinga teorinė „naujausiosios kapitalizmo išsivystymo fazės" analizė — tokia yra Hilferdingo knygos paantraštė. Iš tikrųjų, tai, kas buvo kalbama per pastaruosius metus apie imperializmą — ypač didžiulėje daugybėje šia tema parašytų žurnalinių ir laikraštinių straipsnių, taip pat ir rezoliucijose, pvz., Chemnico ir Bazelio kongresų, įvykusių 1912 metų rudenį, — vargu ar išeidavo iš abiejų paminėtųjų autorių išdėstytų arba, teisingiau, sutrauktų idėjų ribų...

Toliau mes pabandysime trumpai išdėstyti, kiek galint populiaresne forma, *pagrindinių* ekonominių imperializmo ypatybių sąryšį ir savitarpio santykius. Ties neekonomine dalyko puse sustoti, kad ir kaip ji to būtų verta, mums neteks. Literatūros nurodymus ir kitas pastabas, galinčias dominti ne visus skaitytojus, mes nukelsime į brošiūros pabaigą.

I. GAMYBOS KONCENTRACIJA IR MONOPOLIJOS

Milžiniškas pramonės augimas ir nuostabiai greitas gamybos koncentravimosi vis stambesnėse įmonėse procesas yra viena būdingiausiųjų kapitalizmo ypatybių. Pilniausius ir tiksliausius duomenis apie šį procesą suteikia šiuolaikiniai pramonės surašymai.

Vokietijoje, pvz., iš kiekvieno tūkstančio pramonės įmonių buvo stambiųjų, t. y. turinčių daugiau kaip 50 samdomųjų darbininkų, 1882 metais — 3; 1895 metais — 6 ir 1907 metais — 9. Iš kiekvieno šimto darbininkų joms teko: 22, 30 ir 37. Bet gamybos koncentracija yra daug stipresnė, negu darbininkų koncentracija, nes darbas stambiosiose įmonėse daug našesnis. Tai rodo duomenys apie garo mašinas ir apie elektrinius variklius. Jeigu paimsime tai, kas Vokietijoje vadinama pramone plačiąja prasme, t. y. įskaitant ir prekybą ir susisiekimą ir pan., tai gausime tokį vaizdą. Stambiųjų įmonių yra 30 588 iš 3 265 623, t. y. iš viso 0,9%. Jose darbininkų yra 5,7 milijono iš 14,4 mil., t. y. 39,4%; garinių variklių arklio jėgų yra 6,6 mil. iš 8,8, t. y. 75,3%; elektrinių — 1,2 mil. kilovatų iš 1,5 mil., t. y. 77,2%.

Mažiau negu viena šimtoji dalis įmonių turi *daugiau kaip* 3/4 bendrojo garinės ir elektrinės jėgos kiekio! 2,97 mil. smulkiųjų (iki 5 samdomųjų darbininkų) įmonių, sudarančių 91% viso įmonių skaičiaus, tenka tik 7% garinės ir elektrinės jėgos! Dešimtys tūkstančių stambiausiųjų įmonių — viskas; milijonai smulkiųjų — niekas.

Įmonių, turinčių 1 000 ir daugiau darbininkų, 1907 metais Vokietijoje buvo 586. Jos turėjo beveik *dešimtadalį* (1,38 mil.) bendrojo darbininkų skaičiaus ir *beveik trečdalį* (32%) garinės ir elektrinės jėgos bendrosios sumos*. Piniginis kapitalas ir bankai, kaip matysime, šią stambiausiųjų įmonių saujelės persvarą daro dar didesnę ir tai tikriausia to žodžio prasme, t. y. milijonai smulkiųjų, vidutinių ir net dalis stambiųjų „savininkų" iš tikrųjų yra visiškoje kelių šimtų milijonierių-finansininkų vergovėje.

---

* Suvestiniai skaičiai pagal Annalen des deutschen Reichs, 1911, Zahn (Vokietijos Valstybės Analai, 1911, Canas. *Red.*).

Kitoje priešakinėje šiuolaikinio kapitalizmo šalyje, Jungtinėse Šiaurės Amerikos Valstybėse, gamybos koncentracijos augimas dar stipresnis. Čia statistika išskiria pramonę siaurąja žodžio prasme ir grupuoja įmones pagal metinės produkcijos vertės dydį. 1904 metais stambiausiųjų įmonių, su 1 milijono dolerių ir didesne gamyba, buvo 1 900 (iš 216 180, t. y. 0,9%), jose — 1,4 mil. darbininkų (iš 5,5 mil., t. y. 25,6%) ir 5,6 milijardo gamybos (iš 14,8 milijardo, t. y. 38%). Po 5 metų, 1909 metais, atitinkami skaičiai buvo: 3 060 įmonių (iš 268 491; — 1,1%) su 2,0 mil. darbininkų (iš 6,6; — 30,5%) ir su 9,0 milijardais gamybos (iš 20,7 milijardo; — 43,8%)*. Beveik pusę visų šalies įmonių visos gamybos turi savo rankose *viena šimtoji dalis* bendrojo įmonių skaičiaus! Ir šie trys tūkstančiai įmonių-milžinų apima 258 pramonės šakas. Iš čia aišku, kad koncentracija, tam tikroje savo išsivystymo pakopoje, pati savaime priveda, galima sakyti, prie pat monopolijos. Nes kelioms dešimtims milžiniškų įmonių lengva tarpusavyje susitarti, o antra vertus, konkurencijos pasunkėjimą, tendenciją į monopoliją sukelia kaip tik įmonių stambumas. Tas konkurencijos virtimas monopolija yra vienas svarbiausiųjų reiškinių — jeigu ne svarbiausias — naujausiojo kapitalizmo ekonomikoje, ir mums reikia ties juo smulkiau sustoti. Bet iš pradžių mes turime pašalinti vieną galimą nesusipratimą.

Amerikos statistika rodo: 3 000 milžiniškų įmonių 250-je pramonės šakų. Atrodytų, iš viso po 12 stambiausių įmonių kiekvienai šakai.

Tačiau taip nėra. Ne kiekvienoje pramonės šakoje yra didelių įmonių; o iš antros pusės, nepaprastai svarbi aukščiausią išsivystymo pakopą pasiekusio kapitalizmo ypatybė yra vadinamoji *kombinacija,* t. y. sujungimas vienoje įmonėje įvairių pramonės šakų, kurios yra arba viena po kitos sekančios žaliavų apdirbimo pakopos (pvz., ketaus lydymas iš rūdos ir ketaus perdirbimas į plieną, o toliau, gal būt, vienų ar kitų plieno dirbinių

---

* Statistical Abstract of the United States 1912, p. 202 (Jungtinių Valstybių 1912 metų statistikos rinkinys, 202 psl. *Red.*).

gamyba), — arba viena kitos atžvilgiu vaidina pagalbinį vaidmenį (pvz., atmatų arba šalutinių produktų perdirbimas; įpakavimo reikmenų gamyba ir pan.).

„Kombinacija — rašo Hilferdingas — išlygina konjunktūros skirtumus ir todėl užtikrina kombinuotajai įmonei didesnį pelno normos pastovumą. Antra, kombinacija priveda prie prekybos pašalinimo. Trečia, ji įgalina įvesti techninius patobulinimus, vadinasi, ir gauti papildomojo pelno, palyginti su „grynosiomis" (t. y. nekombinuotomis) įmonėmis. Ketvirta, ji sustiprina kombinuotosios įmonės poziciją, palyginti su „grynąja", — sustiprina ją konkurencinėje kovoje smarkios depresijos (reikalų sutrikimo, krizės) metu, kai žaliavų kainų kritimas atsilieka nuo fabrikatų kainų kritimo"*.

Vokiečių buržuazinis ekonomistas Heimanas, paskyręs specialų veikalą aprašyti „mišriosioms", t. y. kombinuotosioms, įmonėms Vokietijos geležies pramonėje, sako: „grynosios įmonės žūva, sutraiškytos medžiagų aukštų kainų, kai dirbinių kainos žemos". Gaunamas toks vaizdas: „Liko, iš vienos pusės, stambiosios akmens anglies kompanijos, iškasančios keletą milijonų tonų anglies, tvirtai suorganizuotos į savą akmens anglies sindikatą; o paskui glaudžiai su jomis susijusios stambiosios plieno gamyklos su savu plieno sindikatu. Šitos milžiniškos įmonės su 400 000 tonų (tona = 60 pūdų) metinės plieno gamybos, su milžinišku rūdos ir akmens anglies iškasimu, su plieno dirbinių gamyba, su 10 000 darbininkų, gyvenančių gamyklinių gyvenviečių kazarmėse, kartais su nuosavais geležinkeliais ir uostais, — yra tipiški Vokietijos geležies pramonės atstovai. Ir koncentracija eina vis toliau ir toliau į priekį. Atskiros įmonės vis stambėja; vis didesnis skaičius tos pačios arba įvairių pramonės šakų įmonių jungiasi į milžiniškas įmones, kurioms pustuzinis Berlyno stambiųjų bankų yra ir atrama ir vadovai. Vokietijos kalnų pramonės atžvilgiu yra tiksliai įrodytas Karlo Markso mokslo apie koncentraciją teisingumas; tiesa, tai liečia šalį, kurioje pra-

* „Finansinis kapitalas", rus. vert., 286—287 psl.

monė apginta apsauginiais muitais ir pervežimo tarifais. Vokietijos kalnų pramonė pribrendo eksproprijavimui"*.

Tokią išvadą turėjo prieiti sąžiningas, išimties būdu, buržuazinis ekonomistas. Reikia pastebėti, kad jis Vokietiją tartum išskiria atskirai dėl to, kad jos pramonė apginta aukštais apsauginiais muitais. Tačiau ši aplinkybė tegalėjo tik pagreitinti koncentraciją ir įmonininkų monopolistinių sąjungų, kartelių, sindikatų ir pan., susidarymą. Nepaprastai svarbu, kad laisvosios prekybos šalyje, Anglijoje, koncentracija *taip pat* priveda prie monopolijos, kad ir kiek vėliau ir, gal būt, kitokia forma. Štai ką rašo profesorius Hermanas Levi specialiame tyrinėjime apie „Monopolijas, kartelius ir trestus", remdamasis Didžiosios Britanijos ekonominio išsivystymo duomenimis:

„Didžiojoje Britanijoje kaip tik įmonių stambumas ir aukštas jų techninis lygis turi savyje tendenciją į monopoliją. Iš vienos pusės, koncentracija padarė tai, kad įmonei tenka išleisti milžiniškas kapitalo sumas; todėl naujoms įmonėms atsirasti reikia kaskart vis didesnio kapitalo, ir tai sunkina jų atsiradimą. O iš antros pusės (ir šį punktą mes laikome svarbesniu), kiekviena nauja įmonė, kuri nori prilygti milžiniškoms, koncentracijos sukurtoms įmonėms, turi gaminti tokį didžiulį produktų perteklių, kad pelningas jų pardavimas tegalimas tik nepaprastai padidėjus paklausai, o priešingu atveju tas produktų perteklius numuš kainas iki lygio, nenaudingo nei naujajai gamyklai, nei monopolistinėms sąjungoms". Anglijoje monopolistinės įmonininkų sąjungos, karteliai ir trestai, daugiausia atsiranda — skirtingai nuo kitų šalių, kur apsauginiai muitai palengvina kartelizaciją, — tik tada, kai svarbiausių konkuruojančių įmonių skaičius tėra „kokie du tuzinai". „Koncentracijos įtaka monopolijai stambiojoje pramonėje atsirasti čia pasireiškia su krištoliniu aiškumu"**.

* Hans Gideon Heymann: „Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengewerbe". Stuttgart, 1904 (SS. 256, 278) (Hansas Gideonas Heimanas. „Mišriosios įmonės Vokietijos stambiojoje geležies pramonėje". Štutgartas, 1904 (256, 278 psl.). *Red.*).

** Hermann Levy: „Monopole, Kartelle und Trusts", Jena, 1909, SS. 286, 290, 298 (Hermanas Levi. „Monopolijos, karteliai ir trestai". Jena, 1909, 286, 290, 298 psl. *Red.*).

Prieš pusę šimtmečio, kai Marksas rašė savo „Kapitalą", laisvoji konkurencija didžiulei daugumai ekonomistų atrodė „gamtos dėsnis". Valdinis mokslas bandė tylėjimo sąmokslu užmušti Markso veikalą, kuriame jis teorine ir istorine kapitalizmo analize įrodė, kad laisvoji konkurencija sukelia gamybos koncentraciją, o ši koncentracija tam tikroje savo išsivystymo pakopoje veda į monopoliją. Dabar monopolija tapo faktu. Ekonomistai rašo kalnus knygų, aprašinėdami atskirus monopolijos pasireiškimus ir choru tebeskelbdami, kad „marksizmas paneigtas". Bet faktai — atkaklus dalykas, kaip sako anglų patarlė, ir su jais norom nenorom tenka skaitytis. Faktai rodo, kad skirtumai tarp atskirų kapitalistinių šalių, pvz., protekcionizmo arba laisvosios prekybos atžvilgiu, sąlygoja tik neesminius monopolijų formos arba jų atsiradimo laiko skirtumus, o kad gamybos koncentracija aplamai sukelia monopoliją, tai yra bendras ir pagrindinis šiuolaikinės kapitalizmo išsivystymo stadijos dėsnis.

Europai galima gana tiksliai nustatyti laiką, kada senąjį kapitalizmą *galutinai* pakeitė naujasis: tai, būtent, XX amžiaus pradžia. Viename iš naujausiųjų suvestinių veikalų apie „monopolijų susidarymo" istoriją mes skaitome:

„Iš epochos iki 1860 metų galima pateikti atskirus kapitalistinių monopolijų pavyzdžius; galima juose surasti užuomazgas tų formų, kurios yra tokios įprastos dabar; bet visa tai yra, be abejonės, priešistoriniai kartelių laikai. Tikroji šiuolaikinių monopolijų pradžia siekia, anksčiausia, 1860 metus. Pirmasis stambus monopolijų vystymosi laikotarpis prasideda nuo pramonės tarptautinės depresijos 1870-siais metais ir trunka iki 1890-jų metų pradžios". „Jeigu žiūrėsime į dalykus Europos mastu, tai aukščiausias laisvosios konkurencijos išsivystymo taškas yra 60-ji ir 70-ji metai. Tuomet Anglija pabaigė savos senojo stiliaus kapitalistinės organizacijos statybą. Vokietijoje šioji organizacija pradėjo ryžtingą kovą su amatais ir namine pramone ir ėmė kurtis savas gyvavimo formas".

„Didelis perversmas prasideda nuo 1873 metų kracho arba, teisingiau, nuo depresijos, kuri sekė paskui jį ir

kuri — su vos pastebima pertrauka 80-jų metų pradžioje ir su nepaprastai stipriu, bet trumpalaikiu pakilimu apie 1889 metus — užpildo 22 metus Europos ekonominės istorijos". „Per trumpą 1889—1890 metų pakilimo laikotarpį kartelių būdavo dažnai griebiamasi, norint pasinaudoti konjunktūra. Neapgalvota politika dar greičiau ir dar smarkiau kėlė kainas aukštyn, negu tai būtų įvykę be kartelių, ir beveik visi tie karteliai negarbingai žuvo „kracho kape". Praėjo dar penkeri blogų reikalų ir žemų kainų metai, bet pramonėje viešpatavo jau nebe ankstyvesnioji nuotaika. Depresija jau nebebuvo laikoma kažkuo savaime suprantamu, ji buvo laikoma tik pertrauka prieš naują palankią konjunktūrą.

„Ir štai kartelinis judėjimas įžengė į antrąją savo epochą. Buvę laikinas reiškinys, karteliai tampa vienu iš viso ūkinio gyvenimo pagrindų. Jie užkariauja vieną po kitos pramonės sritis ir visų pirma žaliavų apdirbimą. Jau 1890-jų metų pradžioje karteliai, organizuodami kokso sindikatą, kurio pavyzdžiu sukurtas anglies sindikatas, išsidirbo tokią kartelių techniką, toliau kurios tas judėjimas iš esmės nebenuėjo. Didelis pakilimas XIX amžiaus gale ir 1900—1903 metų krizė yra — bent kalnų ir geležies pramonėje — pirmą kartą visiškai po kartelių ženklu. Ir jeigu tuomet tai atrodė dar kažkas nauja, tai dabar plačiosios visuomenės sąmonei pasidarė savaime suprantama tiesa, kad, kaip bendra taisyklė, stambios ūkinio gyvenimo dalys yra išimtos iš laisvosios konkurencijos"*.

Taigi, štai monopolijų istorijos pagrindinės išdavos: 1) 1860-ji ir 1870-ji metai — aukščiausioji, kraštutinė laisvosios konkurencijos išsivystymo pakopa. Monopolijos yra tik vos pastebimos užuomazgos. 2) Po 1873 metų krizės — platus kartelių išsivystymo laikotarpis, bet jie dar yra išimtis. Jie dar yra netvirti. Jie dar yra laikinas reiškinys. 3) XIX amžiaus pabaigos pakilimas ir

* Th. Vogelstein: „Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen", įdėta „Grundriss der Sozialökonomik", VI Abt., Tüb. 1914 (T. Fogelšteinas. „Kapitalistinės pramonės finansinė organizacija ir monopolijų susidarymas", įdėta „Socialinės ekonomikos pagrinduose", VI skyrius, Tiubingenas, 1914. *Red.*). Plg. to paties autoriaus „Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika". Bd. I. Lpz. 1910 („Geležies ir tekstilės pramonės organizacinės formos Anglijoje ir Amerikoje", I tomas, Leipcigas, 1910. *Red.*).

1900—1903 metų krizė: karteliai darosi vienas iš viso ūkinio gyvenimo pagrindų. Kapitalizmas virto imperializmu.

Karteliai susitaria dėl pardavimo sąlygų, mokėjimo terminų ir kt. Jie tarpusavyje dalijasi realizavimo sritis. Jie nustato gaminamų produktų kiekį. Jie nustato kainas. Jie paskirsto tarp atskirų įmonių pelną ir t. t.

Kartelių skaičius Vokietijoje apytikriai siekė 250 — 1896 metais ir 385 — 1905 metais, dalyvaujant juose apie 12 000 įmonių*. Bet visi pripažįsta, kad šie skaičiai yra sumažinti. Iš aukščiau pateiktų Vokietijos 1907 metų pramonės statistikos duomenų matyti, kad net 12 000 stambiausiųjų įmonių sutelkia, tikriausia, daugiau kaip pusę bendrojo garinės ir elektrinės jėgos kiekio. Jungtinėse Šiaurės Amerikos Valstybėse trestų skaičius 1900 metais siekė 185; 1907 metais — 250. Amerikos statistika visas pramonės įmones skirsto į priklausančias pavieniams asmenims, firmoms ir korporacijoms. Pastarosioms priklausė 1904 metais — 23,6%, 1909 metais — 25,9%, t. y. daugiau kaip ketvirtis bendrojo įmonių skaičiaus. Darbininkų šiose įmonėse buvo 70,6% — 1904 metais ir 75,6%, trys ketvirčiai bendrojo skaičiaus, — 1909 metais; gamybos dydis siekė 10,9 ir 16,3 milijardo dolerių, t. y. 73,7% ir 79,0% bendrosios sumos.

Kartelių ir trestų rankose neretai susitelkia septyniosaštuonios dešimtosios visos tam tikros pramonės šakos gamybos. Reino-Vestfalijos akmens anglies sindikatas savo įkūrimo metu, 1893 metais, koncentravo 86,7% visos rajono anglies gamybos, o 1910 metais jau 95,4%**. Susikurianti tokiu būdu monopolija užtikrina milžinišką pelną ir veda į neaprėpiamo dydžio techninių-gamybinių vienetų susidarymą. Garsusis žibalo trestas

* Dr. Riesser: „Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland". 4. Aufl. 1912, S. 149. — R. Liefmann: „Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation". 2. Aufl. 1910, S. 25 (Dr. Riseris. „Vokietijos stambieji bankai ir jų koncentracija ryšium su viso Vokietijos ūkio išsivystymu". 4 leid., 1912, 149 psl. — R. Lifmanas. „Karteliai ir trestai ir tolesnis liaudies ūkio organizacijų išsivystymas". 2 leid., 1910, 25 psl. *Red.*).

** Dr. Fritz Kestner: „Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern". Brl. 1912, 11 psl. (Dr. Fricas Kestneris. „Prievarta organizuotis. Kovos tarp kartelių ir „pašaliečių" tyrinėjimas". Berlynas. *Red.*).

Jungtinėse Valstybėse (Standard Oil Company) buvo įkurtas 1900 m. „Jo kapitalą sudarė 150 milijonų dolerių. Buvo išleista paprastų akcijų už 100 mil. ir privilegijuotų už 106 mil. Už šias pastarąsias buvo mokama dividendo 1900—1907 metais: 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40%, iš viso 367 mil. dolerių. Nuo 1882 iki 1907 metų buvo gauta grynojo pelno 889 mil. dolerių; iš jų 606 mil. išmokėta dividendo, o likusieji nuėjo į atsargos kapitalą"*. „Visose plieno tresto (United States Steel Corporation) įmonėse 1907 metais buvo ne mažiau kaip 210 180 darbininkų ir tarnautojų. Visų stambiausioji Vokietijos kalnų pramonės įmonė, Gelzenkircheno kalnų pramonės bendrovė (Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft), 1908 metais turėjo 46 048 darbininkus ir tarnautojus"**. Dar 1902 metais plieno trestas gamino 9 milijonus tonų plieno***. Jo plieno gamyba 1901 metais sudarė 66,3%, o 1908 metais — 56,1% visos plieno gamyklos Jungtinėse Valstybėse****; rūdos iškasimas — 43,9% ir 46,3% per tuos pačius metus.

Amerikos vyriausybinės komisijos dėl trestų ataskaita sako: „Jų pranašumas prieš konkurentus remiasi jų įmonių stambumu ir jų puikia technika. Tabako trestas nuo pat savo įsikūrimo visaip stengėsi rankinį darbą plačiu mastu visur pakeisti mašininiu. Jis šiam tikslui supirkinėjo visus patentus, kuo nors susijusius su tabako apdirbimu, ir tam tikslui išleido milžiniškas sumas. Daugelis patentų iš pradžių pasirodydavo netinkami, ir juos tekdavo perdirbinėti treste tarnaujantiems inžinieriams. 1906 metų pabaigoje buvo įkurtos dvi filialinės bendrovės vien tik patentams supirkinėti. Tam pačiam tikslui trestas įkūrė savo liejyklas, mašinų fabrikus ir remonto dirbtuves. Vienoje iš šių įmonių, Brukline, vidutiniškai imant, dirba 300 darbininkų; čia bandomi

---

* R. Liefmann: „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen". 1. Aufl., Jena, 1909, 212 psl. (R. Lifmanas. „Dalyvavimo ir finansavimo bendrovės. Tyrinėjimas apie šiuolaikinį kapitalizmą ir apie vertybinių popierių vaidmenį". 1-sis leidimas, Jena. *Red.*).

** Ten pat, 218 psl.

*** Dr. S. Tschierschky: „Kartell und Trust". Gött., 1903, 13 psl. (Dr. S. Čirškis. „Kartelis ir trestas". Getingenas. *Red.*).

**** Th. Vogelstein: „Organisationsformen", 275 psl. (T. Fogelšteinas. „Organizacinės formos". *Red.*).

išradimai gaminti papirosams, mažiems cigarams, uostomajam tabakui, lakštiniam alavui, kuris naudojamas įpakavimui, dėžutėms ir kt.; čia taip pat tobulinami išradimai"*. „Ir kiti trestai turi pasisamdę vadinamuosius developping engineers (inžinierius technikai vystyti), kurių uždavinys yra išradinėti naujus gamybos metodus ir bandyti techninius patobulinimus. Plieno trestas savo inžinieriams ir darbininkams moka dideles premijas už išradimus, galinčius pakelti techniką arba sumažinti išlaidas"**.

Tokiu pat būdu yra suorganizuotas techninių patobulinimų reikalas Vokietijos stambiojoje pramonėje, pvz., cheminėje, kuri taip milžiniškai išsivystė per pastaruosius dešimtmečius. Gamybos koncentracijos procesas jau 1908 m. sukūrė šioje pramonėje dvi svarbiausias „grupes", kurios saviškai taip pat artėjo į monopoliją. Iš pradžių šios grupės buvo dviejų porų stambiausių fabrikų „dvilypės sąjungos", kiekviena su 20—21 milijono markių kapitalu: iš vienos pusės, buvęs Maisterio fabrikas Hochste ir Kaselės Frankfurte prie Maino, iš antros pusės, anilino ir sodos fabrikas Liudvigshavene ir buvęs Bajerio fabrikas Elberfelde. Paskui 1905 metais viena grupė, o 1908 metais antra susitarė kiekviena su dar vienu stambiu fabriku. Susidarė dvi „trilypės sąjungos" su 40—50 milijonų markių kapitalu kiekviena, ir tarp šių „sąjungų" jau prasidėjo „suartėjimas", „sutartys" dėl kainų ir t. t.***.

Konkurencija pavirsta monopolija. Susidaro milžiniška gamybos suvisuomeninimo pažanga. Be ko kita, suvisuomenėja ir techninių išradimų bei patobulinimų procesas.

Tai jau visai kas kita, negu senoji laisvoji konkurencija susiskaldžiusių ir nieko vienas apie kitą nežinan-

---

* Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco Industry. Washington. 1909, 266 psl. (Komisijos dėl susivienijimų tabako pramonėje nario ataskaita. Vašingtonas. *Red.*) — cituota iš knygos „Dr. Paul Tafel: „Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik", Stuttgart. 1913, 48 psl. (Dr. Paulius Tafelis. „Šiaurės Amerikos trestai ir jų įtaka technikos vystymuisi". Štutgartas. *Red.*).

** Ten pat, 49 psl.

*** Riesser, min. veik., 3-sis leid., 547 ir sek. psl. Laikraščiai praneša (1916 m. birželis) apie naują milžinišką trestą, vienijantį Vokietijos cheminę pramonę.

čių savininkų, gaminančių parduoti nežinomoje rinkoje. Koncentracija nuėjo tiek toli, kad galima apytikriai apskaityti visus žaliavų šaltinius (pvz., geležies rūdynus) tam tikroje šalyje ir net, kaip pamatysime, eilėje šalių, visame pasaulyje. Tokia apskaita ne tik yra daroma, bet tuos šaltinius pagrobia į vienas rankas milžiniškos monopolistinės sąjungos. Apytikriai apskaitomas dydis rinkos, kurią šios sąjungos „pasidalija" savo tarpe pagal sutartį. Monopolizuojamos apmokytos darbo jėgos, samdomi geriausi inžinieriai, užgrobiami susisiekimo keliai ir priemonės — geležinkeliai Amerikoje, laivininkystės bendrovės Europoje ir Amerikoje. Kapitalizmas savo imperialistinėje stadijoje atveda prie pat visapusiškiausio gamybos suvisuomeninimo, jis, taip sakant, įtraukia kapitalistus, prieš jų valią ir sąmonę, į kažkokią naują visuomeninę santvarką, pereinamą iš konkurencijos visiškos laisvės į visišką suvisuomeninimą.

Gamyba darosi visuomeninė, bet pasisavinimas lieka privatinis. Gamybos visuomeninės priemonės lieka nedaugelio žmonių privatinė nuosavybė. Formaliai pripažįstamos laisvosios konkurencijos bendrieji rėmai palieka, ir nedaugelio monopolistų priespauda kitiems gyventojams darosi šimteriopai sunkesnė, juntamesnė, nepakenčiamesnė.

Vokiečių ekonomistas Kestneris paskyrė specialų veikalą „kovai tarp kartelių ir pašaliečių", t. y. į kartelį neįeinančių įmonininkų. Jis tą veikalą pavadino: „Prievarta organizuotis", tuo tarpu reiktų kalbėti, žinoma, nenorint padailinti kapitalizmo, apie prievartą pasiduoti monopolistų sąjungoms. Pravartu pažvelgti kad ir į sąrašą tų priemonių, kurių griebiasi monopolistų sąjungos šiuolaikinei, naujausiajai, civilizuotajai kovai už „organizavimą": 1) atėmimas galimumo įsigyti žaliavų (. . .„vienas svarbiausiųjų metodų priversti įstoti į kartelį"); 2) darbo rankų atėmimas per „aliansus" (t. y. per kapitalistų sutartis su darbininkų sąjungomis, kad pastarosios imtų darbą tik kartelizuotosiose įmonėse); 3) pristatymo galimumo atėmimas; 4) realizavimo galimumo atėmimas; 5) sutartis su pirkėju dėl palaikymo prekybos santykių išimtinai su karteliais; 6) planingas kainų numušimas (siekiant susmukdyti „pašaliečius", t. y. įmones,

nepasiduodančias monopolistams, išleidžiami milijonai, siekiant kurį laiką pardavinėti žemiau už savikainą: benzino pramonėje būdavo pavyzdžių, kad kainos buvo sumažinamos nuo 40 markių iki 22 markių, t. y. beveik pusiau!); 7) kredito atėmimas; 8) boikoto paskelbimas.

Mes matome jau nebe konkurencinę kovą smulkiųjų ir stambiųjų, techniškai atsilikusių ir techniškai priešakinių įmonių. Mes matome, kad monopolistai smaugia tuos, kurie nepasiduoda monopolijai, jos priespaudai, jos savivalei. Štai kaip šis procesas atsispindi buržuazinio ekonomisto sąmonėje:

„Net grynai ūkinės veiklos srityje — rašo Kestneris — vyksta tam tikras poslinkis iš prekybinės veiklos pirmesniąja prasme į organizatorinę-spekuliatyvinę. Didžiausią pasisekimą turi ne pirklys, mokąs dėl savo techninės ir prekybinės patirties geriausiai numatyti pirkėjų reikmes, surasti ir, taip sakant, „atrasti" nematomą paklausą, bet spekuliatyvinis genijus(?!), mokąs iš anksto apskaičiuoti arba bent pajusti organizacinį išsivystymą, galimumą tam tikrų ryšių tarp atskirų įmonių ir bankų"...

Išvertus į žmonišką kalbą, tai reiškia: kapitalizmo išsivystymas nuėjo ligi to, jog, nors prekinė gamyba „viešpatauja" kaip ir anksčiau ir laikoma viso ūkio pagrindu, bet iš tikrųjų ji jau yra pakirsta, ir didžiausi pelnai tenka finansinių machinacijų „genijams". Šitos machinacijos ir suktybės remiasi gamybos suvisuomeninimu, bet milžiniška pažanga žmonijos, kuriai pavyko pasiekti šitą suvisuomeninimą, eina... spekuliantų naudai. Mes vėliau pamatysime, kaip „šiuo pagrindu" miesčioniškai reakcinė kapitalistinio imperializmo kritika svajoja apie grįžimą *atgal*, į „laisvą", „taikingą", „dorą" konkurenciją.

„Ilgalaikis kainų pakilimas, kaip kartelių susidarymo rezultatas, — sako Kestneris, — lig šiol buvo pastebimas tik svarbiausiųjų gamybos priemonių atžvilgiu, ypač akmens anglies, geležies, kalio atžvilgiu; ir, atvirkščiai, niekad nebūdavo pastebimas dirbinių atžvilgiu. Su tuo susijęs pelningumo pakilimas taip pat apsiribodavo industrija, gaminančia gamybos priemones. Šį pastebėjimą reikia dar papildyti tuo, kad pramonė, apdirbanti žaliavas (o ne pusfabrikačius), ne tik turi naudos, gaudama

kartelių susidarymo dėka didžiulį pelną nenaudai pramonės, kuri toliau perdirbinėja pusfabrikačius, bet ir su šita pramone suėjo į tam tikrus *viešpatavimo santykius*, viešpatavimo, kurio nebuvo laisvosios konkurencijos metu"*.

Mūsų pabraukti žodžiai rodo tą reikalo esmę, kurią taip nenoromis ir retai tepripažįsta buržuaziniai ekonomistai ir nuo kurios taip uoliai stengiasi atsikalbėti ir atsikratyti šiuolaikiniai oportunizmo gynėjai su K. Kautskiu priešakyje. Viešpatavimo ir su juo susijusios prievartos santykiai — štai kas tipiška „naujausiajai kapitalizmo išsivystymo fazei", štai kas neišvengiamai turėjo iškilti ir iškilo iš visagalių ekonominių monopolijų susidarymo.

Pateiksime dar vieną kartelių šeimininkavimo pavyzdį. Ten, kur galima pagrobti į savo rankas visus arba svarbiausius žaliavų šaltinius, ypač lengva atsirasti karteliams ir susidaryti monopolijoms. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad monopolijos neatsiranda ir kitose pramonės šakose, kur žaliavų šaltinius užgrobti neįmanoma. Cemento pramonei žaliavų yra visur. Bet ir ši pramonė smarkiai sukartelinta Vokietijoje. Gamyklos susijungė į rajoninius sindikatus: Pietų Vokietijos, Reino-Vestfalijos ir t. t. Kainos nustatytos monopolinės: 230—280 markių už vagoną, kai savikaina tesiekia 180 markių! Įmonės duoda 12—16% dividendo, ir nereikia užmiršti, kad šiuolaikinės spekuliacijos „genijai" moka į savo kišenes nukreipti dideles sumas pelno, neskaitant to, kas paskirstoma kaip dividendas. Norėdami pašalinti konkurenciją iš tokios pelningos pramonės, monopolistai griebiasi net gudrybių: paskleidžiami melagingi gandai apie blogą pramonės padėtį, laikraščiuose spausdinami anoniminiai skelbimai: „kapitalistai! saugokitės dėti kapitalus į cemento pramonę"; pagaliau superkamos „pašaliečių" (t. y. nedalyvaujančių sindikatuose) įmonės, mokama jiems „atsimetimo" 60—80—150 tūkstančių markių**. Monopolija prasiskina kelią visur ir visokiais būdais, pradedant

* Kestneris, min. veik., 254 psl.

** „Zement" von L. Eschwege: „Die Bank", 1909, 1, 115 ir sekantieji psl. (L. Ešvegės „Cementas". „Bankas". *Red.*).

nuo „kuklaus" atsimestinių mokėjimo ir baigiant amerikietišku dinamito „pavartojimu" prieš konkurentą.

Kad karteliai pašalina krizes, tai — pasaka buržuazinių ekonomistų, be atodairos dailinančių kapitalizmą. Priešingai, monopolija, susikurianti *kai kuriose* pramonės šakose, stiprina ir aštrina chaotiškumą, būdingą *visai* kapitalistinei gamybai iš viso. Pramonės ir žemės ūkio išsivystymo neatitikimas, būdingas aplamai kapitalizmui, darosi dar didesnis. Privilegijuotoji padėtis, kurioje atsiduria labiausiai sukartelinta vadinamoji *sunkioji* industrija, ypač anglis ir geležis, kitose pramonės šakose atveda „į dar aštresnį neplaningumą", kaip pripažįsta Jeidelsas, autorius vieno geriausiųjų veikalų apie „Vokietijos stambiųjų bankų santykius su pramone"*.

„Kuo labiau išsivystęs yra liaudies ūkis, — rašo Lifmanas, įžūlus kapitalizmo gynėjas, — tuo labiau jis griebiasi rizikingesnių arba užsieninių įmonių, tokių, kurioms išsivystyti reikia ilgesnio laiko, arba pagaliau tokių, kurios turi tik vietinę reikšmę"**. Rizikingumo padidėjimas galų gale yra susijęs su milžinišku padidėjimu kapitalo, kuris, taip sakant, liejasi per kraštus, teka į užsienį ir t. t. O kartu su tuo ypač spartus technikos augimas iškelia vis daugiau neatitikimo tarp įvairių liaudies ūkio šakų, chaotiškumo, krizių elementų. „Tur būt, — yra priverstas pripažinti tas pats Lifmanas, — netolimoje ateityje žmonijos vėl laukia stambūs perversmai technikos srityje, kurie paveiks ir liaudies ūkio organizaciją"... elektra, oro susisiekimas... „Paprastai ir pagal bendrą taisyklę tokiais pagrindinių ekonominių pasikeitimų laikais išsivysto smarki spekuliacija"...***.

O krizės — visokių rūšių, dažniausiai ekonominės, bet ne vien tik ekonominės — savo ruožtu milžiniškai sustiprina tendenciją į koncentraciją ir į monopoliją. Štai labai pamokomas Jeidelso samprotavimas apie 1900 metų krizės reikšmę, krizės, suvaidinusios, kaip mes žinome,

---

* Jeidels: „Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie". Lpz., 1905, 271 psl. (Jeidelsas. „Vokietijos stambiųjų bankų santykiai su pramone, ypač su metalurgijos pramone". Leipcigas. *Red.*).

** Liefmann: „Beteiligungs- etc. Ges.", 434 psl.

*** Ten pat, 465—466 psl.

posūkio taško vaidmenį naujausiųjų monopolijų istorijoje:

„1900 metų krizė užtiko greta milžiniškų įmonių svarbiausiose pramonės šakose dar daug įmonių, dabartiniu supratimu, pasenusios organizacijos, „grynųjų" įmonių" (t. y. nekombinuotų), „iškilusių ant pramonės pakilimo bangos keteros. Kainų kritimas, paklausos sumažėjimas atvedė šias „grynąsias" įmones į tokią skurdžią padėtį, kuri arba visiškai nepalietė kombinuotųjų milžiniškų įmonių, arba palietė jas labai trumpą laiką. Dėl to 1900 metų krizė nepalyginamai didesniu laipsniu atvedė į pramonės koncentraciją, negu 1873 metų krizė: pastaroji taip pat padarė tam tikrą geresnių įmonių atranką, bet tuometinio technikos lygio sąlygomis ši atranka negalėjo atvesti į monopoliją įmonių, sugebėjusių pergalingai išeiti iš krizės. Kaip tik tokią ilgalaikę monopoliją, ir dar aukštu laipsniu, turi milžiniškos šių dienų geležies ir elektros pramonės įmonės dėl savo labai sudėtingos technikos, savo toli siekiančios organizacijos, savo kapitalo galybės, o paskui — mažesniu laipsniu — ir mašinų gamybos, tam tikrų metalurgijos pramonės šakų, susisiekimo kelių ir kt. įmonės"*.

Monopolija — štai paskutinis „naujausiosios kapitalizmo išsivystymo fazės" žodis. Bet mūsų supratimas apie šiuolaikinių monopolijų tikrąją jėgą ir reikšmę būtų visiškai nepakankamas, nepilnas, sumažintas, jei mes neatsižvelgtume į bankų vaidmenį.

II. BANKAI IR NAUJASIS JŲ VAIDMUO

Pagrindinė ir pirmykštė bankų operacija yra tarpininkavimas mokėjimų reikaluose. Ryšium su tuo bankai paverčia neveikiantį piniginį kapitalą veikiančiu, t. y. duodančiu pelno, renka visas ir visokias pinigines pajamas, atiduodami jas kapitalistų klasės žinion.

Besivystant bankams ir jiems besikoncentruojant nedaugelyje įstaigų, bankai iš kuklaus tarpininkų vaidmens išauga visagaliais monopolistais, kurie valdo

* Jeidels, 108 psl.

beveik visą piniginį visos kapitalistų ir smulkiųjų savininkų visumos kapitalą, taip pat ir didesnę dalį gamybos priemonių ir žaliavų šaltinių toje šalyje ir visoje eilėje šalių. Šis gausių kuklių tarpininkų pavirtimas saujele monopolistų sudaro vieną iš pagrindinių procesų kapitalizmo peraugimo į kapitalistinį imperializmą, ir todėl ties bankų koncentracija mums visų pirma reikia sustoti.

1907/8 metais indėliai visų Vokietijos akcinių bankų, turėjusių daugiau kaip 1 milijoną markių kapitalo, sudarė 7 milijardus markių; 1912/3 metais — jau 9,8 milijardo. Per penkerius metus padidėjo 40%, ir iš šių 2,8 milijardo padidėjimo 2,75 milijardo tenka 57 bankams, turėjusiems kapitalo daugiau kaip 10 milijonų markių. Indėlių pasiskirstymas tarp stambiųjų ir smulkiųjų bankų buvo šitoks*:

Visų indėlių procentas

	9-se stambiuose Berlyno bankuose	kituose 48-se bankuose su kapitalu daugiau kaip 10 mil. markių	115-koje bankų su kapitalu 1—10 mil. markių	smulkiuosiuose bankuose (mažiau kaip po 1 mil. markių)
1907/8	47	32,5	16,5	4
1912/3	49	36	12	3

Smulkiuosius bankus nustūmė stambieji, kurių vien devyni koncentruoja beveik pusę visų indėlių. Tačiau čia dar labai daug į ką neatsižvelgta, pavyzdžiui, į visos eilės smulkiųjų bankų pavirtimą faktiniais stambiųjų bankų skyriais ir t. t.; apie tai bus kalbama vėliau.

1913 metų pabaigoje Šulcė-Gevernicas apskaičiavo devynių stambiųjų Berlyno bankų indėlius esant 5,1 milijardo markių iš bendrosios sumos apie 10 milijardų. Atsižvelgdamas ne tik į indėlius, bet į visą bankinį kapitalą, tas pats autorius rašė: „1909 metų pabaigoje 9 stambieji Berlyno bankai, *drauge su besijungiančiais prie jų ban-*

* Alfred Lansburgh: „Fünf Jahre d. Bankwesen", „Die Bank", 1913 Nr. 8, 728 psl. (Alfredas Lansburgas. „Penkeri Vokietijos bankų veiklos metai", „Bankas". *Red.*).

kais, valdė 11,3 milijardo markių, t. y. apie 83% visos vokiečių bankinio kapitalo sumos. „Vokietijos bankas" („Deutsche Bank"), valdantis, *drauge su besijungiančiais prie jo bankais,* apie 3 milijardų markių sumą, yra, greta Prūsijos valstybinių geležinkelių valdybos, visų stambiausias, ir dar nepaprastai decentralizuotas, kapitalo susikaupimas senajame pasaulyje"*.

Mes pabraukėme nurodymą į „besijungiančius" bankus, nes jis liečia vieną iš svarbiausiųjų būdingųjų naujausiosios kapitalistinės koncentracijos ypatybių. Stambiosios įmonės, ypač bankai, ne tik tiesiog praryja smulkiąsias, bet ir „prisijungia" jas, pajungia jas, įjungia į „savo" grupę, į savo „koncerną" — kaip sakoma techniniu terminu — „dalyvaudamos" jų kapitale, supirkdamos arba iškeisdamos akcijas, su kredito santykių sistemos pagalba ir pan. ir t. t. Profesorius Lifmanas paskyrė ištisą didžiulį pusės tūkstančio puslapių „veikalą" šiuolaikinėms „dalyvavimo ir finansavimo bendrovėms"** aprašyti — deja, pridėdamas labai menkaverčių „teorinių" samprotavimų prie dažnai nesuvirškintos žalios medžiagos. Kurios yra šios „dalyvavimų" sistemos išdavos koncentracijos prasme, geriausiai parodyta bankų „veikėjo" Riserio veikale apie stambiuosius Vokietijos bankus. Bet prieš pereidami prie jo duomenų, mes pateiksime vieną konkretų „dalyvavimų" sistemos pavyzdį.

„Vokietijos banko" „grupė" yra viena stambiausiųjų, jeigu ne pati stambiausia, iš visų didžiųjų bankų grupių. Norint įsidėmėti svarbiausias gijas, siejančias išvien visus šios grupės bankus, reikia skirti pirmojo, antrojo ir trečiojo laipsnio „dalyvavimus" arba, tai yra tas pat, pirmojo, antrojo ir trečiojo laipsnio priklausomybę

---

* Schulze-Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank", įdėta „Grundriss der Sozialökonomik". Tüb., 1915, 12 ir 137 psl. (Šulcė-Gevernicas. „Vokietijos kredito bankai", įdėta „Socialinės ekonomikos pagrinduose". Tiubingenas. *Red.*).

** R. Liefmann: „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen". 1. Aufl. Jena. 1909, 212 psl.

(smulkesniųjų bankų nuo „Vokietijos banko"). Gaunamas toks vaizdas*:

		Pirmojo laipsnio priklausomybė:	Antrojo laipsnio priklausomybė:	Trečiojo laipsnio priklausomybė:
„Vokiet. bankas" dalyvauja:	nuolat	17 bankų;	iš jų 9 dalyvauja 34-se;	iš jų 4 dalyvauja 7-se.
	nenustatytą laiką	5 bankuose;	—	—
	kartkarčiais	8 bankuose;	iš jų 5 dalyvauja 14-oje;	iš jų 2 dalyvauja 2-se.
	Iš viso	30 bankų;	iš jų 14 dalyvauja 48-se;	iš jų 6 dalyvauja 9-se.

Į skaičių 8 „pirmojo laipsnio priklausomybės" bankų, pajungtų „Vokietijos bankui" „kartkarčiais", įeina trys užsieniniai bankai: vienas Austrijos (Vienos „Bankų sąjunga" — „Bankverein") ir du Rusijos (Sibiro prekybos bankas ir Rusijos užsienio prekybos bankas). Iš viso į „Vokietijos banko" grupę įeina, tiesiog ir netiesiog, ištisai ir iš dalies, 87 bankai, o bendroji suma grupės valdomojo kapitalo, nuosavo ir svetimo, yra 2—3 milijardai markių.

Aišku, kad bankas, stovintis tokios grupės priešakyje ir sudarantis susitarimus su pustuziniu kitų, nedaug už save temažesnių bankų, ypatingai didelėms ir pelningoms finansinėms operacijoms, kaip valstybinės paskolos, jau yra išaugęs iš „tarpininko" vaidmens ir pavirtęs saujelės monopolistų sąjunga.

Kokiu greičiu kaip tik XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje vyko bankų koncentracija Vokietijoje, matyti iš šių, mūsų sutrumpintų, Riserio duomenų:

6 stambieji Berlyno bankai turėjo

Metai	Skyrių Vokietijoje	Depozitinių kasų ir keitimo kontorų	Nuolatinių dalyvavimų Vokietijos akciniuose bankuose	Iš viso įstaigų
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

* Alfred Lansburgh: „Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen", „Die Bank", 1910, 1, 500 psl. (Alfredas Lansburgas. „Dalyvavimo sistema Vokietijos bankuose", „Bankas". *Red.*).

Mes matome, kaip greitai išauga tankus tinklas kanalų, apimančių visą šalį, centralizuojančių visus kapitalus ir pinigines pajamas, paverčiančių tūkstančius ir tūkstančius susiskaidžiusių ūkių vieningu bendranacionaliniu kapitalistiniu ūkiu, o paskui ir pasauliniu kapitalistiniu ūkiu. Toji „decentralizacija", apie kurią kalbėjo aukščiau pateiktoje citatoje Šulcė-Gevernicas mūsų dienų buržuazinės politinės ekonomijos vardu, iš tikrųjų yra pajungimas vienam centrui vis didesnio ir didesnio skaičiaus seniau buvusių palyginti „savarankiškų" arba, teisingiau, lokalių (vietinių) uždarų ūkinių vienetų. Vadinasi, iš tikrųjų tai yra *centralizacija*, monopolistinių milžinų vaidmens, reikšmės, galios sustiprėjimas.

Senesniosiose kapitalistinėse šalyse šis „bankų tinklas" yra dar tankesnis. Anglijoje su Airija 1910 metais visų bankų skyrių skaičius buvo 7 151. Keturi stambieji bankai turėjo kiekvienas per 400 skyrių (nuo 447 iki 689), paskui dar 4 per 200 ir 11 per 100 skyrių.

Prancūzijoje *trys* stambiausieji bankai, Crédit Lyonnais, Comptoir National ir Société Générale* buvo išvystę savo operacijas ir savo skyrių tinklą šitokiu būdu**:

	Skyrių ir kasų skaičius			Kapitalo dydis	
	provincijoje	Paryžiuje	iš viso	nuosavo (milijonais	svetimo frankų)
1870	47	17	64	200	427
1890	192	66	258	265	1 245
1909	1 033	196	1 229	887	4 363

Šiuolaikinio stambiojo banko „ryšiams" apibūdinti Riseris pateikia duomenų apie skaičių laiškų, siunčiamų ir gaunamų „Diskonto bendrovės" („Disconto-Gesellschaft"), vieno didžiausiųjų bankų Vokietijoje ir visame pasaulyje (jo kapitalas 1914 metais išaugo ligi 300 milijonų markių):

	Laiškų skaičius	
	gaunamųjų	siunčiamųjų
1852	6 135	6 292
1870	85 800	87 513
1900	533 102	626 043

* „Lijono kreditas", „Nacionalinė diskonto kontora", „Generalinė bendrovė". *Red.*

** Eugen Kaufmann: „Das französische Bankwesen", Tüb., 1911, 356 ir 362 psl. (Eugenijus Kaufmanas. „Prancūzijos bankai". Tiubingenas. *Red.*).

Stambiajame Paryžiaus banke „Lijono kreditas" sąskaitų skaičius iš 28 535 1875 metais išaugo iki 633 539 1912 metais*.

Šie paprasti skaičiai gal vaizdžiau negu ilgi samprotavimai rodo, kaip, besikoncentruojant kapitalui ir beaugant bankų apyvartoms, iš pagrindų keičiasi jų reikšmė. Iš susiskaidžiusių kapitalistų formuojasi vienas kolektyvinis kapitalistas. Vesdamas keliems kapitalistams einamąsias sąskaitas, bankas vykdo tartum grynai techninę, vien tik pagalbinę operaciją. O kai ši operacija išauga iki milžiniško dydžio, tai pasirodo, kad saujelė monopolistų pajungia sau visos kapitalistinės visuomenės prekybines-pramonines operacijas, gaudama galimybę — per bankinius ryšius, per einamąsias sąskaitas ir kitas finansines operacijas — iš pradžių *tiksliai sužinoti* atskirų kapitalistų reikalų būklę, paskui juos *kontroliuoti,* daryti jiems įtakos išplėsdama arba susiaurindama, palengvindama arba apsunkindama kreditą, ir pagaliau *visiškai nulemti* jų likimą, nustatinėti jų pelningumą, atiminėti iš jų kapitalą arba įgalinti greitai ir milžinišku mastu didinti jų kapitalą ir pan.

Mes dabar užsiminėme apie Berlyno „Diskonto bendrovės" 300 mil. markių kapitalą. Šis „Diskonto bendrovės" kapitalo padidėjimas buvo vienas iš epizodų kovoje dėl hegemonijos tarp dviejų didžiausiųjų Berlyno bankų: „Vokietijos banko" ir „Diskonto bendrovės". 1870 metais pirmasis buvo dar naujokas ir teturėjo kapitalo tik 15 mil., antrasis — 30 mil. 1908 metais pirmasis turėjo 200 mil. kapitalo, antrasis — 170 mil. 1914 metais pirmasis padidino kapitalą iki 250 mil., antrasis, susiliedamas su kitu pirmaeiliu stambiu banku, „Šafhauzeno jungtiniu banku", — iki 300 mil. Ir, suprantama, ši kova dėl hegemonijos vyksta greta abiejų bankų dažnėjančių ir stiprėjančių „susitarimų". Štai kokias išvadas ši išsivystymo eiga verčia daryti bankų specialistus, žiūrinčius į ekonominius klausimus tokiu požiūriu, kuris jokiu būdu neišeina už nuosaikiausio ir akuračiausio buržuazinio reformatoriškumo ribų:

---

* Jean Lescure: „L'épargne en France". P., 1914, 52 psl. (Žanas Leskiuras. „Santaupos Prancūzijoje". Paryžius. *Red.*).

„Kiti bankai eis tuo pačiu keliu" — rašė vokiečių žurnalas „Bankas" dėl „Diskonto bendrovės" kapitalo padidėjimo iki 300 mil. — „ir iš 300 žmonių, kurie dabar ekonomiškai valdo Vokietiją, ilgainiui paliks 50, 25 arba dar mažiau. Negalima laukti, kad naujausiasis koncentracijos sąjūdis apsiribos vien tik bankais. Glaudūs ryšiai tarp atskirų bankų savaime veda taip pat į suartėjimą tarp pramonininkų sindikatų, kuriuos globoja šie bankai... Vieną gražią dieną mes pabusime, ir prieš mūsų nustebusias akis bus vien tik trestai; mums iškils būtinumas privatines monopolijas pakeisti valstybinėmis monopolijomis. Ir vis dėlto mums, iš tikrųjų, nėra ko sau prikaišioti, nebent tik tai, kad mes davėme įvykių vystymuisi laisvą eigą, akcijos kiek paspartintą"*.

Štai pavyzdys, kokia bejėgė yra buržuazinė publicistika, nuo kurios buržuazinis mokslas skiriasi tik mažesniu nuoširdumu ir siekimu užtušuoti dalyko esmę, medžiais užstoti mišką. „Stebėtis" koncentracijos pasekmėmis, „prikaišioti" kapitalistinės Vokietijos vyriausybei arba kapitalistinei „visuomenei" („mes"), bijoti koncentracijos „spartėjimo" dėl akcijų įvedimo, kaip vienas vokiečių specialistas „kartelių klausimais", Čirškis, bijo amerikinių trestų ir „verčiau nori" vokiškų kartelių, nes jie, esą, gali „ne taip pernelyg smarkiai spartinti techninį ir ekonominį progresą, kaip trestai"**, — argi tai ne bejėgiškumas?

Bet faktai lieka faktai. Vokietijoje nėra trestų, o yra „tik" karteliai, bet ją *valdo* ne daugiau kaip 300 kapitalo magnatų. Ir jų skaičius nuolat mažėja. Bankai visais atvejais, visose kapitalistinėse šalyse, kad ir kokios rūšies būtų bankų įstatymai, — daug kartų sustiprina ir paspartina kapitalo koncentracijos ir monopolijų susidarymo procesą.

„Bankai sukuria visuomeniniu mastu bendros sąskaitybos ir bendro gamybos priemonių paskirstymo formą, bet tiktai formą" — rašė Marksas prieš pusę šimtmečio „Kapitale" (rus. vert., III t., II d., 144 psl.[79]). Mūsų pateiktieji duomenys apie bankinio kapitalo augimą, apie

---

* A. Lansburgh: „Die Bank mit den 300 Millionen", „Die Bank", 1914, 1, 426 psl. (A. Lansburgas. „Bankas su 300 milijonų", „Bankas". *Red.*).

** S. Tschierschky, min. veik., 128 psl.

didėjimą stambiausiųjų bankų kontorų ir skyrių skaičiaus, jų sąskaitų skaičiaus ir kt. mums konkrečiai rodo tą „bendrą sąskaitybą" *visos* kapitalistų klasės ir net ne vien kapitalistų, nes bankai surenka, kad ir laikinai, visokias pinigines pajamas, ir smulkiųjų savininkėlių, ir tarnautojų, ir visai negausaus viršutinio darbininkų sluoksnio. „Bendras gamybos priemonių paskirstymas" — štai kas *auga,* žiūrint formaliai, iš šiuolaikinių bankų, kurių koks trejetas-šešetas stambiausiųjų Prancūzijoje, šešetas-aštuonetas Vokietijoje valdo daugelį milijardų. Bet pagal savo *turinį* šis gamybos priemonių paskirstymas yra visiškai ne „bendras", bet privatus, t. y. suderintas su interesais stambiojo — ir visų pirma stambiausiojo, monopolistinio — kapitalo, veikiančio tokiomis sąlygomis, kai gyventojų masė gyvena pusbadžiu, kai visas žemdirbystės vystymasis beviltiškai atsilieka nuo pramonės vystymosi, o pramonėje „sunkioji industrija" ima duoklę iš visų kitų jos šakų.

Kapitalistinio ūkio suvisuomeninime ima daryti bankams konkurenciją taupomosios kasos ir pašto įstaigos, kurios yra labiau „decentralizuotos", t. y. savo įtaka aprėpia daugiau vietovių, daugiau užkampių, platesnius gyventojų sluoksnius. Štai duomenys, surinkti Amerikos komisijos, palyginamojo bankų ir taupomųjų kasų indėlių išsivystymo klausimu*:

Indėliai (milijardais markių)

	Anglija		Prancūzija		Vokietija		
	bankuose	taupom. kasose	bankuose	taupom. kasose	bankuose	kred. draug.	taupom. kasose
1880	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4	2,6
1888	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9

Mokėdamos po 4 ir po $4^1/_4$% už indėlius, taupomosios kasos priverstos ieškoti, kur „pelningai" įdėti savo kapitalus, leistis į vekselines, ipotekines ir kitas operacijas. Ribos tarp bankų ir taupomųjų kasų „vis labiau nudyla". Prekybos rūmai, pvz., Bochume, Erfurte, reika-

* Duomenys Amerikos National Monetary Commission — „Die Bank" (Nacionalinės piniginės komisijos — „Banke". *Red.*), 1910, 1, 1200 psl.

lauja „uždrausti" taupomosioms kasoms vykdyti „grynai" bankines operacijas, kaip kad vekselių diskontą, reikalauja apriboti pašto įstaigų „bankinę" veiklą*. Bankų tūzai tartum bijo, ar nesėlina į juos valstybinė monopolija iš netikėtos pusės. Tačiau, suprantama, ši baimė neišeina už konkurencijos ribų, taip sakant, dviejų skyrių viršininkų vienoje kanceliarijoje. Nes, iš vienos pusės, milijardinius taupomųjų kasų kapitalus iš tikrųjų valdo galų gale *tie patys* bankinio kapitalo magnatai; o iš antros pusės, valstybinė monopolija kapitalistinėje visuomenėje yra tik priemonė pajamoms didinti ir įtvirtinti arti bankroto esantiems vienos ar kitos pramonės šakos milijonieriams.

Tai, kad senąjį kapitalizmą su laisvosios konkurencijos viešpatavimu pakeičia naujasis kapitalizmas su monopolijos viešpatavimu, reiškiasi, tarp kita ko, biržos reikšmės smukimu. „Birža seniai nustojo buvusi — rašo žurnalas „Bankas" — būtinu cirkuliacijos tarpininku, kokiu ji buvo seniau, kai bankai dar negalėjo paskirstyti didesnės dalies išleidžiamųjų fondinių vertybių savo klientų tarpe"**.

„ „Kiekvienas bankas yra birža" — tas šių laikų posakis yra tuo teisingesnis, kuo stambesnis yra bankas, kuo sėkmingiau vyksta koncentracija bankų srityje"***. „Jeigu pirmiau, 70-siais metais, birža su savo jaunuoliškais ekscesais" („daili" užuomina į 1873 m. biržos krachą, į griunderinius skandalus[80] ir kt.) „pradėjo Vokietijos industrializavimo epochą, tai šiuo metu bankai ir pramonė gali „savarankiškai tvarkytis". Mūsų stambiųjų bankų viešpatavimas ant biržos... yra ne kas kita, kaip pilnutinai organizuotos Vokietijos pramoninės valstybės išraiška. Jeigu tokiu būdu susiaurėja automatiškai funkcionuojančių ekonominių dėsnių veikimo sritis ir nepaprastai išsiplečia sąmoningo per bankus reguliavimo sritis, tai ryšium su tuo milžiniškai išauga ir nedaugelio vadovaujančiųjų asmenų atsakingumas liaudies

* Ten pat, 1913, 811, 1022 psl.; 1914, 713 psl.
** Die Bank, 1914, 1, 316 psl.
*** Dr. Oscar Stillich: „Geld- und Bankwesen", Berlin, 1907, 169 psl. (Dr. Oskaras Štilichas. „Pinigai ir bankai". Berlynas. *Red.*).

ūkiui" — taip rašo vokiečių profesorius Šulcė-Gevernicas*, Vokietijos imperializmo apologetas, autoritetas visų šalių imperialistams, besistengiantis užtušuoti „smulkmeną", būtent, kad šis „sąmoningas reguliavimas" per bankus yra publikos apiplėšimas, kurį vykdo saujelė „pilnutinai organizuotų" monopolistų. Buržuazinio profesoriaus uždavinys yra ne atskleisti visą mechaniką, ne demaskuoti visus bankinių monopolistų darbelius, o padailinti juos.

Lygiai taip pat ir Riseris, dar autoritetingesnis ekonomistas ir bankinis „veikėjas", pasitenkina nieko nepasakančiomis frazėmis dėl faktų, kurių neigti negalima: „birža vis labiau netenka visam ūkiui ir vertybinių popierių cirkuliacijai būtinai reikalingos ypatybės būti ne tik tiksliausiu matuojamuoju įrankiu, bet ir beveik automatiškai veikiančiu į ją suplaukiančių ekonominių judėjimų reguliatoriumi"**.

Kitais žodžiais tariant: senasis kapitalizmas, laisvosios konkurencijos kapitalizmas su būtinai jam reikalingu reguliatoriumi, birža, traukiasi į praeitį. Jo pakeisti atėjo naujasis kapitalizmas, kuris turi aiškių kažko pereinamo, kažkokio laisvosios konkurencijos su monopolija mišinio bruožų. Savaime kyla klausimas, *į ką* „pereina" šis naujausiasis kapitalizmas, bet šį klausimą kelti buržuaziniai mokslininkai bijo.

„Prieš trisdešimt metų laisvai konkuruojantieji įmonininkai atlikdavo 9/10 to ekonominio darbo, kuris nepriklauso „darbininkų" fizinio darbo sričiai. Šiuo metu *valdininkai* atlieka 9/10 to ekonominio protinio darbo. Bankai yra šio išsivystymo priešakyje"***. Šis Šulcės-Gevernico pripažinimas dar ir dar kartą užkliūva į klausimą, į ką perėjimas yra naujausiasis kapitalizmas, kapitalizmas savo imperialistinėje stadijoje. — — —

Tarp nedaugelio bankų, kurie dėl koncentracijos proceso lieka viso kapitalistinio ūkio priešakyje, savaime vis labiau išryškėja ir stiprėja siekimas monopolistinio

* Schulze-Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank", įdėtas Grundriss der Sozialökonomik, Tüb. 1915, 101 psl.

** Riseris, min. veik., 4 leid., 629 psl.

*** Schulze-Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank", įdėtas Grundriss der Sozialökonomik, Tüb. 1915, 151 psl.

susitarimo, *bankų tresto*. Amerikoje ne devyni, o *du* stambiausi — milijardierių Rokfelerio ir Morgano — bankai viešpatauja 11 milijardų markių kapitalui*. Vokietijoje mūsų aukščiau pažymėtas faktas, kad „Diskonto bendrovė" prarijo „Šafhauzeno jungtinį banką", susilaukė tokio įvertinimo biržos interesų laikraštyje „Frankfurto Laikraštis"[81]:

„Augant bankų koncentracijai, siaurėja ta įstaigų grupė, į kurią aplamai galima kreiptis kredito, dėl to didėja stambiosios pramonės priklausomybė nuo nedaugelio bankinių grupių. Esant glaudžiam ryšiui tarp pramonės ir finansininkų pasaulio, judėjimo laisvė pramonės bendrovių, reikalingų bankinio kapitalo, pasirodo suvaržyta. Todėl stambioji pramonė į augantį bankų trestėjimą (susivienijimą arba pavirtimą į trestus) žiūri su mišriais jausmais; iš tikrųjų, jau ne kartą yra tekę pastebėti užuomazgas tam tikrų susitarimų tarp atskirų stambiųjų bankų koncernų, susitarimų, kurių tikslas yra konkurencijos apribojimas"**.

Vėl ir vėl bankų vystymosi paskutinis žodis — monopolija.

Kai dėl glaudaus ryšio tarp bankų ir pramonės, tai kaip tik šioje srityje ar tik ne visų vaizdžiausiai pasireiškia naujasis bankų vaidmuo. Jeigu bankas diskontuoja kurio įmonininko vekselius, atidaro jam einamąją sąskaitą ir pan., tai šios operacijos, paimtos skyrium, nė per plauką nemažina to įmonininko savarankiškumo, ir bankas neišeina iš tarpininko kuklaus vaidmens. Bet jeigu šios operacijos dažnėja ir tvirtėja, jei bankas į savo rankas „surenka" milžiniško dydžio kapitalus, jei tos įmonės einamųjų sąskaitų vedimas leidžia bankui — o taip ir būna — vis smulkiau ir pilniau patirti savo kliento ekonominę padėtį, tai kaip rezultatas susidaro vis pilnutinesnė pramonės kapitalisto priklausomybė nuo banko.

Drauge vystosi, taip sakant, asmeninė bankų unija su stambiausiomis pramonės ir prekybos įmonėmis, vienų ir kitų susiliejimas valdant akcijas, bankų direktoriams įstojant į prekybos-pramonės įmonių priežiūros tarybų

* Die Bank, 1912, 1, 435 psl.

** Cituota Šulcės-Gevernico, Grdr. d. S.-Oek., 155 psl.

(arba valdybų) narius ir atvirkščiai. Vokiečių ekonomistas Jeidelsas surinko smulkiausių duomenų apie šią kapitalų ir įmonių koncentracijos rūšį. Šeši stambiausi Berlyno bankai buvo atstovaujami per savo direktorius *344* pramonės bendrovėse ir per savo valdybos narius dar *407*-se, iš viso *751* bendrovėje. *289*-se bendrovėse jie turėjo arba po du priežiūros tarybų narius, arba jų pirmininkų vietas. Tarp šių prekybos-pramonės bendrovių mes randame įvairiausias pramonės šakas, ir draudimą, ir susisiekimą, ir restoranus, ir teatrus, ir dailės pramonę ir kt. Iš antros pusės, tų pačių šešių bankų priežiūros tarybose buvo (1910 m.) 51 stambiausias pramonininkas, jų tarpe Krupo firmos direktorius, milžiniškos garlaivių bendrovės „Hapag" (Hamburg — Amerika) direktorius ir t. t. ir pan. Kiekvienas iš šešių bankų nuo 1895 iki 1910 metų dalyvavo išleidžiant akcijas ir obligacijas daugeliui šimtų pramonės bendrovių, būtent: nuo 281 iki 419*.

Bankų „asmeninė unija" su pramone papildoma vienų ir kitų bendrovių „asmenine unija" su vyriausybe. „Priežiūros tarybų narių vietos — rašo Jeidelsas — laisvu noru teikiamos asmenims su garsiais vardais, taip pat buvusiems valstybinės tarnybos valdininkams, kurie gali suteikti nemaža palengvinimų (!!) santykiuose su valdžios organais"... „Stambaus banko priežiūros taryboje paprastai sutinki parlamento narį arba Berlyno miesto Valdybos narį".

Stambiųjų kapitalistinių monopolijų sudarymas ir, taip sakant, ištobulinimas, vadinasi, eina visu smarkumu visais „gamtiniais" ir „antgamtiniais" keliais. Sistemingai susidaro tam tikras darbo pasidalijimas tarp kelių šimtų šiuolaikinės kapitalistinės visuomenės finansinių karalių:

„Greta šio atskirų stambiųjų pramonininkų" (stojančių į bankų valdybas ir pan.) „veiklos srities išsiplėtimo ir pavedimo provincijos bankų direktorių žinion išimtinai tik vienos tam tikros pramoninės apygardos vyksta tam tikras specializacijos didėjimas stambiųjų bankų vadovų tarpe. Tokia specializacija apskritai tėra įmanoma tik

* Jeidelsas ir Riseris, min. veik.

tada, kai visa bankinė įmonė ir ypačiai jos pramoniniai ryšiai yra stambaus dydžio. Šis darbo pasidalijimas vyksta dviem kryptimis: iš vienos pusės, santykiai su visa pramone pavedami vienam iš direktorių, kaip jo speciali sritis; iš antros pusės, kiekvienas direktorius apsiima prižiūrėti atskiras įmones arba grupes įmonių, artimų tarpusavyje pagal profesiją arba pagal interesus"... (Kapitalizmas jau yra priaugęs iki organizuotos atskirų įmonių *priežiūros*)... „Vieno specialybė yra Vokietijos pramonė, kartais net tik vakarų Vokietijos" (vakarų Vokietija — pramoningiausia Vokietijos dalis), „kitų — santykiai su užsienio valstybėmis ir pramone, žinios apie pramonininkų asmenybę ir kt., biržos reikalai ir t. t. Be to, kiekvienas banko direktorius dažnai gauna savo žinion atskirą vietovę arba atskirą pramonės šaką; vienas daugiausia dirba elektros bendrovių priežiūros tarybose, antras chemijos, alaus arba cukraus fabrikuose, trečias nedaugelyje izoliuotų įmonių, o greta to draudimo bendrovių priežiūros taryboje... Žodžiu tariant, nėra abejonės, kad stambiuosiuose bankuose, beaugant jų operacijų dydžiui ir įvairumui, susidaro vis didesnis darbo pasidalijimas tarp vadovų, — tam tikslui (ir su tuo rezultatu), kad jie būtų kiek iškelti, taip sakant, aukščiau grynai bankinių reikalų, norint juos padaryti labiau sugebančius spręsti, daugiau nusivokiančius apie bendruosius pramonės klausimus ir apie specialiuosius atskirų jos šakų klausimus, paruošti juos veiklai banko įtakos pramoninės sferos srityje. Ši bankų sistema papildoma siekimu rinkti į savo priežiūros tarybas žmones, gerai pažįstančius pramonę, įmonininkus, buvusius valdininkus, ypač tarnavusius geležinkelių, kalnų pramonės vadyboje" ir t. t.*.

Tokių pat įstaigų, tik truputį kitokia forma, randame Prancūzijos bankuose. Pavyzdžiui, vienas iš trijų stambiausiųjų Prancūzijos bankų, „Lijono kreditas", suorganizavo pas save atskirą „finansinių žinių rinkimo skyrių" (service des études financières). Jame nuolat dirba daugiau kaip 50 žmonių — inžinierių, statistikų, ekonomistų, teisininkų ir kitų. Jis atsieina nuo 6 iki 7 šimtų

* Jeidelsas, min. veikalas, 157 psl.

tūkstančių frankų per metus. Savo ruožtu jis suskirstytas į 8 skyrius: vienas renka žinias specialiai apie pramonės įmones, antras tiria bendrąją statistiką, trečias — geležinkelių ir garlaivių bendroves, ketvirtas — fondus, penktas — finansines apyskaitas ir t. t.*.

Gaunamas, iš vienos pusės, vis didesnis susiliejimas arba, kaip vykusiai pasakė N. I. Bucharinas, bankinio ir pramoninio kapitalų suaugimas, o iš antros pusės, bankų peraugimas į tikrai „universalaus pobūdžio" įstaigas. Mes laikome reikalinga pateikti tikslius Jeidelso posakius tuo klausimu, rašytojo, kuris tą dalyką yra visų geriausiai tyrinėjęs:

„Kaip pramoninių ryšių visumos nagrinėjimo rezultatą mes gauname dirbančių pramonei finansinių institutų *universalųjį pobūdį*. Priešingai kitoms bankų formoms, priešingai literatūroje kartais keliamiems reikalavimams, kad bankai turi specializuotis tam tikroje reikalų srityje arba pramonės šakoje, kad neprarastų pagrindo iš po kojų, — stambieji bankai siekia savo ryšius su pramonės įmonėmis padaryti kuo įvairiausius gamybos vietos ir rūšies atžvilgiu, stengiasi pašalinti tuos kapitalo paskirstymo tarp atskirų vietovių arba pramonės šakų netolyginumus, kurie paaiškinami atskirų įmonių istorija". „Viena tendencija yra — padaryti ryšį su pramone bendru reiškiniu; antra — padaryti jį tvirtą ir intensyvų; abi įgyvendintos šešiuose stambiuosiuose bankuose ne pilnutinai, bet jau žymiu mastu ir vienodu laipsniu".

Iš prekybinių-pramoninių sluoksnių neretai girdėti skundų dėl bankų „terorizmo". Ir nenuostabu, kad tokių skundų girdėti, kada stambieji bankai „komanduoja" taip, kaip rodo štai koks pavyzdys. 1901 metų lapkričio 19 d. vienas iš vadinamųjų Berlyno *d* bankų (keturių didžiausiųjų bankų pavadinimai prasideda *d* raide) kreipėsi į šiaurės, vakarų ir vidurinės Vokietijos cemento sindikato valdybą tokiu laišku: „Iš pranešimo, kurį jūs paskelbėte šio mėnesio 18 dieną tokiame ir tokiame laikraštyje, matyti, kad mes turime skaitytis su galimybe, jog jūsų sindikato visuotiniame susirinkime, įvyksian-

* Eug. Kaufmano straipsnis apie Prancūzijos bankus žurnale „Die Bank", 1909, 2, 851 ir sek. psl.

čiame šio mėnesio 30 dieną, bus priimti nutarimai, galintieji jūsų įmonėje padaryti mums nepriimtinų pakeitimų. Todėl mes, giliai apgailestaudami, esame priversti nutraukti jums tą kreditą, kuriuo jūs naudojotės... Tačiau jeigu tame visuotiniame susirinkime nebus padaryta mums nepriimtinų nutarimų ir mums bus suteiktos atitinkamos garantijos šiuo atžvilgiu dėl ateities, tai mes esame pasirengę pradėti derybas dėl naujo kredito atidarymo jums"*.

Iš esmės čia yra tie patys smulkiojo kapitalo skundai dėl stambiojo kapitalo priespaudos, tik čia į „smulkiųjų" grupę pateko ištisas sindikatas! Senoji smulkiojo ir stambiojo kapitalo kova atgyja naujoje, nepalyginamai aukštesnėje išsivystymo pakopoje. Suprantama, kad ir techninę pažangą milijardinės stambiųjų bankų įmonės gali varyti pirmyn priemonėmis, kurių jokiu būdu nepalyginsi su pirmesnėmis. Bankai įsteigia, pvz., tam tikras techninių tyrimų bendroves, kurių rezultatais naudojasi, žinoma, tik „draugiškos" pramonės įmonės. Čia priklauso „Bendrovė elektrinių geležinkelių klausimui tirti", „Centrinis mokslinių-techninių tyrinėjimų biuras" ir pan.

Patys stambiųjų bankų vadovai negali nematyti, kad susidaro kažkokios naujos liaudies ūkio sąlygos, bet jie yra bejėgiai prieš jas:

„Kas per pastaruosius metus yra stebėjęs, — rašo Jeidelsas, — kaip keitėsi asmenys stambiųjų bankų direktorių ir priežiūros tarybų narių pareigose, tas negalėjo nepastebėti, kaip valdžia palaipsniui pereina į rankas asmenų, kurie mano, kad stambiųjų bankų būtinas ir tolydžio aktualėjantis uždavinys yra aktyviai kištis į bendrąjį pramonės vystymąsi, ir iš to tarp šių asmenų ir bankų senųjų direktorių išsivysto nuomonių skirtumai reikaliniu, o dažnai ir asmeniniu pagrindu. Iš esmės čia turima reikalo su tuo, ar bankai, kaip kredito įstaigos, nenukenčia dėl šio bankų kišimosi į pramoninį gamybos procesą, ar solidūs principai ir tikras pelnas neaukojami tokiai veiklai, kuri nieko bendro neturi su tarpininkavimu teikiant kreditą ir kuri banką nuveda į tokią sritį,

* Dr. Oscar Stillich: „Geld- und Bankwesen". Berlin. 1907, 148 psl.

kur jis dar labiau priklauso nuo aklo pramonės konjunktūros viešpatavimo, negu pirma. Taip kalba daugelis bankų senųjų vadovų, o dauguma jaunųjų aktyvų kišimąsi į pramonės klausimus laiko tokia pat būtinybe, kaip ir ta, kuri kartu su šių laikų stambiąja pramone pagimdė ir stambiuosius bankus, ir naujausiąją pramoninę bankinę įmonę. Abi pusės sutaria tik dėl to, kad naujajai stambiųjų bankų veiklai nėra nei tvirtų principų, nei konkretaus tikslo"*.

Senasis kapitalizmas yra atgyvenęs. Naujasis yra perėjimas į kažką. Surasti „tvirtus principus ir konkretų tikslą" monopolijai „sutaikinti" su laisvąja konkurencija yra, suprantama, beviltiškas dalykas. Praktikų prisipažinimas skamba visiškai ne taip, kaip valdiškas „organizuotojo" kapitalizmo grožybių garbinimas iš jo apologetų, kaip Šulcė-Gevernicas, Lifmanas, ir panašių „teoretikų" pusės.

Kuriam būtent laikui tenka galutinis stambiųjų bankų „naujosios veiklos" įsigalėjimas — į šį svarbų klausimą mes randame gana tikslų atsakymą Jeidelso veikale:

„Ryšiai tarp pramoninių įmonių, su jų naujuoju turiniu, naujosiomis formomis, naujaisiais organais, būtent: stambiaisiais bankais, organizuotais kartu ir centralistiškai, ir decentralistiškai, susidaro kaip būdingas liaudies ūkio reiškinys vargu ar anksčiau kaip 1890-siais metais; tam tikra prasme tą pradinį punktą galima net nukelti iki 1897-jų metų, kai vyko stambūs įmonių „susiliejimai", pirmą kartą įvedantieji naują decentralizuotos organizacijos formą dėl bankų pramoninės politikos sumetimų. Tą pradinį punktą galima, gal būt, nukelti į dar vėlesnį laiką, nes tiktai 1900 metų krizė milžiniškai pagreitino ir pramonės ir bankų koncentracijos procesą, sutvirtino šį procesą, santykius su pramone pirmą kartą pavertė tikra stambiųjų bankų monopolija, šiuos santykius padarė žymiai glaudesnius ir intensyvesnius"**.

Taigi, XX amžius — štai posūkio taškas nuo senojo kapitalizmo į naująjį, nuo kapitalo aplamai viešpatavimo į finansinio kapitalo viešpatavimą.

* Jeidelsas, min. veik., 183—184 psl.
** Ten pat, 181 psl.

III. FINANSINIS KAPITALAS IR FINANSINĖ OLIGARCHIJA

„Vis auganti pramoninio kapitalo dalis — rašo Hilferdingas — nepriklauso tiems pramonininkams, kurie jį naudoja. Valdyti kapitalą jie gauna tik per banką, kuris santykiuose su jais atstovauja šio kapitalo savininkams. Iš antros pusės, ir bankui tenka vis augančią savo kapitalų dalį įtvirtinti pramonėje. To dėka jis vis didėjančiu mastu tampa pramoniniu kapitalistu. Tokį bankinį kapitalą, — vadinasi, kapitalą pinigų forma, — kuris tuo būdu iš tikrųjų yra paverstas pramoniniu kapitalu, aš vadinu finansiniu kapitalu". „Finansinis kapitalas: kapitalas, kurį valdo bankai ir kurį naudoja pramonininkai"*.

Šis apibrėžimas yra tiek nepilnas, kiek jame nėra nurodytas vienas iš svarbiausiųjų momentų, būtent: gamybos ir kapitalo koncentracijos augimas tokiu žymiu laipsniu, kada koncentracija veda ir atvedė į monopoliją. Bet aplamai visame Hilferdingo dėstyme, skyrium imant — abiejuose skyriuose, kurie eina prieš tą, iš kurio paimtas šis apibrėžimas, yra pabrėžiamas *kapitalistinių monopolijų* vaidmuo.

Gamybos koncentracija; iš jos išaugančios monopolijos; bankų susiliejimas arba suaugimas su pramone — štai finansinio kapitalo atsiradimo istorija ir šios sąvokos turinys.

Mums reikia dabar pereiti prie aprašymo, kaip kapitalistinių monopolijų „šeimininkavimas" bendrosiomis prekinės gamybos ir privatinės nuosavybės aplinkybėmis neišvengiamai pasidaro finansinės oligarchijos viešpatavimu. Pastebėsime, kad buržuazinio vokiškojo — ir ne vien tik vokiškojo — mokslo atstovai, kaip Riseris, Šulcė-Gevernicas, Lifmanas ir kiti, ištisai yra imperializmo ir finansinio kapitalo apologetai. Jie nekelia aikštėn, bet užtušuoja ir padailina oligarchijos susidarymo „mechaniką", jos metodus, jos pajamų, „nenuodėmingų ir nuodėmingų", dydį, jos ryšius su parlamentais ir kt. ir t. t. Jie atsikrato nuo „prakeiktųjų klausimų", griebdamiesi orių, miglotų frazių, šaukdamiesi į bankų direktorių „atsakingumo jausmą", garbindami Prūsijos

* R. Hilferdingas: „Finansinis kapitalas", M. 1912, 338—339 psl.

valdininkų „pareigos jausmą", rimtai nagrinėdami smulkmenas visiškai nerimtuose įstatymų projektuose dėl „priežiūros", „reglamentavimo", užsiimdami teoriniais niekniekiais, kaip, pvz., šis „mokslinis" apibrėžimas, ligi kurio nusirašė profesorius Lifmanas: ...„***prekyba*** yra ***verslinė veikla, skirta gėrybėms rinkti, joms saugoti ir atiduoti valdyti***"* (kursyvas ir riebus šriftas profesoriaus veikale)... Išeina, kad prekybą turėjo pirmykštis žmogus, kuris dar nepažino mainų, bus ji ir socialistinėje visuomenėje!

Tačiau pasibaisėtini faktai, liečiantieji pasibaisėtiną finansinės oligarchijos viešpatavimą, tiek bado akis, kad visose kapitalistinėse šalyse, ir Amerikoje, ir Prancūzijoje, ir Vokietijoje, atsirado literatūra, kuri laikosi *buržuazinio* požiūrio ir vis dėlto duoda apytikriai teisingą finansinės oligarchijos vaizdą ir — miesčionišką, žinoma, — jos kritiką.

Svarbiausiu dalyku reikia laikyti tą „dalyvavimų sistemą", apie kurią keletas žodžių jau buvo aukščiau pasakyta. Štai kaip reikalo esmę aprašo bene pirmiau už kitus į ją atkreipęs dėmesį vokiečių ekonomistas Heimanas:

„Vadovas kontroliuoja pagrindinę bendrovę (pažodžiui: „bendrovę-motiną"); ji savo ruožtu viešpatauja nuo jos priklausomoms bendrovėms („bendrovėms-dukterims"), šios pastarosios — „bendrovėms-dukraitėms" ir t. t. Tuo būdu, turint ne perdidelį kapitalą, galima viešpatauti milžiniškoms gamybos sritims. Iš tikrųjų, jeigu 50% kapitalo turėjimo visuomet pakanka akcinei bendrovei kontroliuoti, tai vadovui reikia turėti tik vieną milijoną, kad galėtų kontroliuoti „bendrovių-dukraičių" 8 milijonų kapitalą. O jeigu šis „rezginys" eina toliau, tai su vienu milijonu galima kontroliuoti 16 mil., 32 mil. ir t. t."**.

Iš tikrųjų patyrimas rodo, jog pakanka turėti 40% akcijų, kad būtų galima tvarkyti akcinės bendrovės reikalus***, nes tam tikra dalis išsiskaidžiusių, smulkių ak-

---

* R. Liefmann, min. veik., 476 psl.

** Hans Gideon Heymann: „Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengewerbe", St. 1904, 268—269 psl.

*** Liefmann, Beteiligungsges. etc., 1 leid., 258 psl.

cininkų praktiškai neturi jokio galimumo dalyvauti visuotiniuose susirinkimuose ir t. t. Akcijų valdymo „sudemokratinimas", iš kurio buržuaziniai sofistai ir oportunistiniai „irgi-socialdemokratai" laukia (arba įtikinėja, kad laukia) „kapitalo sudemokratinimo", smulkiosios gamybos vaidmens ir reikšmės sustiprėjimo ir pan., iš tikrųjų yra vienas iš būdų finansinės oligarchijos galiai stiprinti. Todėl, tarp kitko, labiau priešakinėse arba senesnėse ir labiau „prityrusiose" kapitalistinėse šalyse įstatymai leidžia smulkesnes akcijas. Vokietijoje įstatymas neleidžia akcijų, smulkesnių kaip 1 000 markių sumos, ir vokiečių finansiniai magnatai su pavydu žiūri į Angliją, kur įstatymas leidžia ir vieno svaro sterlingų (= 20 markių, apie 10 rublių) akcijas. Simensas, vienas stambiausiųjų Vokietijos pramonininkų ir „finansinių karalių", 1900 m. birželio 7 d. reichstage pareiškė, kad „vieno svaro sterlingų akcija yra Britanijos imperializmo pagrindas"*. Šis pirklys parodo žymiai gilesnį, „marksistiškesnį" supratimą, kas yra imperializmas, negu vienas nepadorus rašytojas, kuris laikomas Rusijos marksizmo kūrėju[82] ir kuris mano, kad imperializmas esąs bloga vienos tautos savybė...

Tačiau „dalyvavimų sistema" ne tik milžiniškai padidina monopolistų valdžią, ji, be to, leidžia nebaudžiamai daryti bet kuriuos tamsius ir nešvarius darbus ir apiplėšinėti publiką, nes „bendrovės-motinos" vadovai formaliai, pagal įstatymą, neatsako už „bendrovę-dukterį", kuri laikoma „savarankiška" ir *per* kurią galima *viską* „pravesti". Štai pavyzdys, mūsų paimtas iš vokiškojo žurnalo „Bankas" 1914 metų gegužės mėn. numerio:

„ „Spyruoklinio plieno akcinė bendrovė" Kaselyje prieš keletą metų buvo laikoma viena iš pelningiausių Vokietijos įmonių. Blogas valdymas ją taip nuskurdino, kad dividendai krito nuo 15% iki 0%. Kaip pasirodė, valdyba be akcininkų žinios vienai iš savo „bendrovių-dukterų", „Hassija", kurios nominalinis kapitalas sudarė tik kelis šimtus tūkstančių markių, buvo davusi *6 milijonų markių* paskolą. Apie šią paskolą, kuri beveik trigubai viršija „bendrovės-motinos" akcinį kapitalą, pastarosios balansuose nieko nebuvo pažymėta; juridiškai toks

* Schulze-Gaevernitz, „Grdr. d. S.-Oek.", V, 2, 110 psl.

nutylėjimas buvo visiškai teisėtas ir galėjo trukti ištisus dvejus metus, nes tuo nebuvo pažeidžiamas nė vienas prekybinių įstatymų paragrafas. Priežiūros tarybos pirmininkas, kuris, kaip atsakingasis asmuo, pasirašydavo melagingus balansus, buvo ir tebėra Kaselio prekybos rūmų pirmininkas. Akcininkai sužinojo apie šią paskolą bendrovei „Hassija" tik daug laiko po to, kai ji pasirodė esanti klaida"... (šitą žodį autoriui reikėjo parašyti su kabutėmis)... „ir kai „spyruoklinio plieno" akcijų kaina nukrito maždaug 100%, dėl to, kad jas ėmė pardavinėti žinantieji paslaptį...

...„*Šis tipiškas pavyzdys ekvilibristikos su balansais, visai įprastos* akcinėse bendrovėse, mums paaiškina, kodėl akcinių bendrovių valdybos su daug lengvesne širdimi imasi rizikingų reikalų, negu privatūs įmonininkai. Naujausioji balansų sudarymo technika ne tik įgalina jas rizikingus reikalus slėpti nuo vidutinio akcininko, bet ir leidžia svarbiausiems suinteresuotiesiems žmonėms nusikratyti atsakingumu laiku pardavus akcijas eksperimento nepasisekimo atveju, tuo tarpu kai privatus įmonininkas savo kailiu atsako už viską, ką jis daro...

Daugelio akcinių bendrovių balansai panašūs į tuos iš viduramžių epochos žinomus palimpsestus, kuriuose pirmiausia reikėjo nutrinti tai, kas parašyta, kad būtų galima įskaityti užtrintus ženklus, atskleidžiančius tikrąjį rankraščio turinį" (palimpsestai yra pergamentas, ant kurio pagrindinis rankraštis yra užtrintas ir ant užtrintojo parašytas kitas).

„Paprasčiausia ir todėl visų dažniausiai vartojama priemonė daryti balansams neiššifruojamiems yra ta, kad vieninga įmonė padalijama į kelias dalis, įsteigiant arba prijungiant „bendroves-dukteris". Šios sistemos naudingumas įvairių — teisėtų ir neteisėtų — tikslų atžvilgiu yra toks akivaizdus, kad šiuo metu stačiai išimtis yra stambiosios bendrovės, kurios nebūtų priėmusios šios sistemos"*.

Pavyzdžiu stambiausios ir monopolistinės bendrovės, plačiausiai vartojančios šią sistemą, autorius nurodo garsiąją „Visuotinę elektros bendrovę" (A.E.G., apie ją mes

---

* L. Eschwege: „Tochtergesellschaften", „Die Bank". 1914, 1, 545 psl. (L. Ešvegė. „Dukrinės bendrovės", „Bankas". *Red.*).

vėliau dar kalbėsime). 1912 metais buvo manoma, kad ši bendrovė dalyvauja *1 7 5 — 2 0 0*-se bendrovių, suprantama, joms viešpataudama ir aprėpdama iš viso apie *1½ milijardo markių* kapitalą*.

Visokios kontrolės, balansų skelbimo, jiems tam tikros schemos sudarymo, priežiūros įsteigimo ir pan. taisyklės, kuo patraukia publikos dėmesį gerų norų — t. y. turintieji gerą norą ginti ir dailinti kapitalizmą — profesoriai ir valdininkai, čia negali turėti jokios reikšmės. Nes privatinė nuosavybė yra šventa, ir niekam negalima uždrausti pirkti, parduoti, mainyti akcijas, jas įkeisti ir t. t.

Apie tai, kokį dydį „dalyvavimo sistema" yra pasiekusi stambiuosiuose Rusijos bankuose, galima spręsti pagal duomenis, pranešamus E. Agado, kuris 15 metų tarnavo valdininku rusų-kinų banke ir 1914 m. gegužės mėn. paskelbė veikalą ne visai tikslia antrašte: „Stambieji bankai ir pasaulinė rinka"**. Autorius stambiuosius Rusijos bankus skirsto į dvi pagrindines grupes: *a)* veikiančius su „dalyvavimų sistema" ir *b)* „nepriklausomuosius", tačiau savivališkai suprasdamas „nepriklausomybę" kaip nepriklausomybę nuo *užsieninių* bankų; pirmąją grupę autorius skirsto į tris pogrupes: 1) vokiškąjį dalyvavimą; 2) angliškąjį ir 3) prancūziškąjį, turėdamas galvoje stambiausiųjų užsieninių atitinkamos tautybės bankų „dalyvavimą" ir viešpatavimą. Bankų kapitalus autorius skirsto į „produktyviai" įdedamus (į pramonę ir prekybą) ir „spekuliatyviai" įdedamus (į biržos ir finansines operacijas), manydamas, pagal būdingą jam smulkiaburžuazinį-reformistinį požiūrį, kad esą galima, išlaikant kapitalizmą, pirmąją įdėjimo rūšį atskirti nuo antrosios ir pašalinti antrąją rūšį.

---

* Kurt Heinig: „Der Weg des Elektrotrusts", „Neue Zeit", 1912, 30. Jahrg., 2, 484 psl. (Kurtas Heinigas. „Elektros tresto kelias", „Naujasis Laikas", 1912, 30-ji leid. metai. *Red.*).

** E. Agahd: „Grossbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen". Berl., 1914 (E. Agadas. „Stambieji bankai ir pasaulinė rinka. Stambiųjų bankų ūkinė ir politinė reikšmė pasaulinėje rinkoje jų įtakos Rusijos liaudies ūkiui ir Rusijos—Vokietijos santykiams požiūriu", Berlynas. *Red.*).

Autoriaus duomenys yra šie:

Bankų aktyvas (pagal 1913 m. spalio — lapkričio mėn. apyskaitas) milijonais rub.

Rusijos bankų grupės:	Kapitalai, įdedami produktyviai	Kapitalai, įdedami spekuliatyviai	iš viso
a 1) 4 bankai: Sibiro Prekybos Bankas, Rusijos Bankas, Tarptautinis Bankas ir Diskonto Bankas	413,7	859,1	1 272,8
a 2) 2 bankai: Prekybos ir Pramonės Bankas ir Rusų-Anglų Bankas	239,3	169,1	408,4
a 3) 5 bankai: Rusijos-Azijos Bankas, S. Peterburgo privatinis Bankas, Azovo-Dono Bankas, Maskvos Union Bankas, Rusų-Prancūzų Prekybos Bankas	711,8	661,2	1 373,0
(11 bankų) *Iš viso a)* =	1 364,8	1 689,4	3 054,2
b) 8 bankai: Maskvos Pirklių Bankas; Volgos-Kamos Bankas; Junkerio ir Ko Bankas; S. Peterburgo Prekybos Bankas, buv. Vavelbergo; Maskvos Bankas, buv. Riabušinskio; Maskvos Diskonto Bankas; Maskvos Prekybos Bankas ir Maskvos Privatinis Bankas	504,2	391,1	895,3
(19 bankų) *Iš viso*	1 869,0	2 080,5	3 949,5

Pagal šiuos duomenis, beveik iš 4 milijardų rublių, sudarančių „dirbantį" stambiųjų bankų kapitalą, *daugiau kaip* $^3/_4$, per 3 milijardus, tenka tiems bankams, kurie iš esmės yra užsieninių bankų „bendrovės-dukterys", visų pirma Paryžiaus (garsusis bankų trio: Paryžiaus sąjunga; Paryžiaus ir Niderlandų; Generalinė bendrovė) ir Berlyno (ypač Vokietijos bankas ir Diskonto bendrovė). Du stambiausieji Rusijos bankai: „Rusijos" („Rusijos užsienio prekybos bankas") ir „Tarptautinis" („S. Peterburgo tarptautinis prekybos bankas") nuo 1906 iki 1912 m. padidino savo kapitalus nuo 44 ligi 98 mil. rub., o rezervus nuo 15 ligi 39 mil., „dirbdami $^3/_4$-siomis vokiečių kapitalais"; pirmasis bankas priklauso Berlyno „Vokietijos banko", antrasis — Berlyno „Diskonto bendrovės" „kon-

cernui". Gerasis Agadas didžiai piktinasi, kad Berlyno bankai savo rankose turi daugumą akcijų ir kad dėl to rusiškieji akcininkai yra bejėgiai. Ir suprantama, šalis, išvežanti kapitalą, nugraibo grietinėlę: pvz., Berlyno „Vokietijos bankas", įvesdamas Berlyne Sibiro prekybos banko akcijas, jas išlaikė savo portfelyje vienerius metus ir paskui pardavė pagal kursą 193 už 100, t. y. beveik dviguba kaina, „uždirbdamas" apie 6 mil. rublių pelno, kurį Hilferdingas pavadino „steigėjų pelnu".

Visą stambiausiųjų Peterburgo bankų „galią" autorius vertina 8 235 milijonais rublių, beveik 8¼ milijardo, ir užsieninių bankų „dalyvavimą", o teisingiau — viešpatavimą, jis skirsto šitaip: Prancūzijos bankai — 55%; Anglijos — 10%; Vokietijos — 35%. Iš šitos 8 235 milijonų funkcionuojančio kapitalo sumos — 3 687 milijonai, t. y. per 40%, tenka, autoriaus apskaičiavimu, sindikatams: Produgolj, Prodamet, sindikatams naftos, metalurgijos ir cemento pramonėje. Vadinasi, bankinio ir pramoninio kapitalo susiliejimas, ryšium su kapitalistinių monopolijų susidarymu, ir Rusijoje nužengė milžiniškus žingsnius pirmyn.

Finansinis kapitalas, sukoncentruotas nedaugelyje rankų ir besinaudojantis faktine monopolija, ima milžinišką ir vis augantį pelną iš steigimo, iš fondinių popierių leidimo, iš valstybinių paskolų ir pan., įtvirtindamas finansinės oligarchijos viešpatavimą, apdėdamas visą visuomenę duokle monopolistams. Štai vienas iš Amerikos trestų „šeimininkavimo" nesuskaitomų pavyzdžių, pateikiamas Hilferdingo: 1887 metais Havemejeris įkūrė cukraus trestą, suliedamas 15 smulkių kompanijų, kurių bendrasis kapitalas siekė 6½ mil. dolerių. O tresto kapitalas buvo, amerikietiškai tariant, „atskiestas vandeniu", nustatytas 50 mil. dolerių dydžio. „Perkapitalizavimas" įskaitė būsimąjį monopolinį pelną, kaip plieno trestas toje pačioje Amerikoje įskaito būsimąjį monopolinį pelną, supirkinėdamas vis daugiau geležies rūdos turinčių žemių. Ir iš tikrųjų, cukraus trestas nustatė monopolines kainas ir gavo tokį pelną, kad galėjo mokėti po 10% dividendo už kapitalą, *septyneriopai* „atskiestą vandeniu", t. y. *beveik 70% už kapitalą, iš tikrųjų įneštą kuriant trestą!* 1909 metais tresto kapitalas

sudarė 90 mil. dolerių. Per dvidešimt dvejus metus kapitalas išaugo daugiau kaip dešimteriopai.

Prancūzijoje „finansinės oligarchijos" viešpatavimas („Prieš finansinę oligarchiją Prancūzijoje" — antraštė žinomos Liziso knygos, išėjusios penktuoju leidimu 1908 m.) įgavo tik truputį kitokią formą. Keturi stambiausieji bankai turi ne santykinę, bet „absoliučią monopoliją" leidžiant vertybinius popierius. Faktiškai, tai — „stambiųjų bankų trestas". Ir monopolija užtikrina monopolinį pelną iš emisijų. Paskolų atvejais pasiskolinanti šalis gauna paprastai ne daugiau kaip 90% visos sumos; 10% tenka bankams ir kitiems tarpininkams. Bankų pelnas iš Rusijos—Kinijos 400 mil. frankų paskolos sudarė 8%, iš Rusijos (1904) 800 mil. paskolos — 10%, iš Maroko (1904) 62½ mil. paskolos — 18¾%. Kapitalizmas, pradėjęs savo vystymąsi nuo smulkaus palūkaninio kapitalo, baigia savo išsivystymą milžinišku palūkaniniu kapitalu. „Prancūzai — Europos palūkininkai", sako Lizisas. Visos ekonominio gyvenimo sąlygos smarkiai pasikeičia dėl tokio kapitalizmo persigimimo. Sustingus gyventojų prieaugliui, pramonei, prekybai, jūrų transportui, „šalis" gali turtėti iš palūkininkavimo. „Penkiasdešimt žmonių, atstovaudami 8 milijonų frankų kapitalui, gali valdyti *du milijardus* keturiuose bankuose". Jau mums pažįstama „dalyvavimų" sistema veda į tas pačias pasekmes: vienas iš stambiausiųjų bankų, „Generalinė bendrovė" (Société Générale), išleidžia „bendrovės-dukters", „Rafinado gamyklų Egipte", 64 000 obligacijų. Išleidimo kursas — 150%, t. y. bankas pelno 50 kapeikų už rublį. Šios bendrovės dividendai pasirodė esą fiktyvūs, „publika" neteko nuo 90 iki 100 mil. frankų; „vienas iš „Generalinės bendrovės" direktorių buvo „Rafinado gamyklų" valdybos narys". Nenuostabu, kad autorius priverstas padaryti išvadą: „Prancūzijos respublika yra finansinė monarchija"; „visiškas finansinės oligarchijos viešpatavimas; ji viešpatauja ir spaudai, ir vyriausybei"*.

Ypač didelis pelningumas vertybinių popierių leidimo, kaip vienos iš svarbiausių finansinio kapitalo operacijų,

---

* Lysis. „Contre l'oligarchie financière en France", 5 éd. P. 1908, pp. 11, 12, 26, 39, 40, 48 (Lizisas. „Prieš finansinę oligarchiją Prancūzijoje". 5 leid., Paryžius, 1908, 11, 12, 26, 39, 40, 48 psl. *Red.*).

vaidina labai svarbų vaidmenį finansinei oligarchijai išsivystant ir įsigalint. „Šalies viduje nėra nė vieno biznio, kuris duotų bent apytikriai tokį didelį pelną, kaip tarpininkavimas leidžiant užsienines paskolas" — rašo Vokietijos žurnalas „Bankas"*.

„Nėra nė vienos bankinės operacijos, kuri duotų tokį didelį pelną, kaip emisija". Leidžiant pramonės įmonių fondus, „Vokiečių Ekonomisto" duomenimis, vidutinis metinis pelnas buvo:

1895 — 38,6%	1898 — 67,7%
1896 — 36,1 „	1899 — 66,9 „
1897 — 66,7 „	1900 — 55,2 „

„Per dešimtį metų, 1891—1900, leidžiant Vokietijos pramonės fondus, buvo „uždirbta" *daugiau kaip vienas milijardas*"**.

Jeigu pramonės pakilimo metu finansinio kapitalo pelnas yra neaprėpiamai didelis, tai smukimo metu žūva smulkiosios ir netvirtosios įmonės, o stambieji bankai „dalyvauja" jas pigiai superkant arba pelninguose „sustiprinimuose" bei „reorganizavimuose". Per nuostolingų įmonių „sustiprinimus" „akcinis kapitalas sumažinamas, t. y. pelnas paskirstomas mažesniam kapitalui ir jau toliau pagal jį skaičiuojamas. Arba, jeigu pelningumas sumažėjo iki nulio, pritraukiamas naujas kapitalas, kuris, susijungęs su mažiau pelningu senuoju, dabar jau duos pakankamą pelną. Beje, — priduria Hilferdingas, — visi tie sustiprinimai ir reorganizavimai turi bankams dvejopą reikšmę: viena, kaip pelninga operacija, ir, antra, kaip patogi proga tokioms paramos reikalingoms bendrovėms padaryti priklausomoms nuo savęs"***.

Štai pavyzdys: akcinė kalnų pramonės bendrovė „Union" Dortmunde įkurta 1872 metais. Buvo išleistas beveik 40 mil. markių akcinis kapitalas, ir kursas pakilo iki 170%, kai už pirmuosius metus buvo gauta 12% dividendo. Finansinis kapitalas nugriebė grietinėlę,

* „Die Bank", 1913, Nr 7, 630 psl.

** Stillich, min. veik., 143 psl. ir W. Sombart: „Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert", 2. Aufl., 1909, 526 psl., Anlage 8 (V. Zombartas. „Vokietijos liaudies ūkis XIX amžiuje". 2 leid., 1909, 526 psl., Priedas 8 *Red*.).

*** „Finansinis kapitalas", 172 psl.

uždirbdamas mažmožį, maždaug kokius 28 milijonus. Steigiant šią bendrovę, svarbiausią vaidmenį vaidino tas pats stambiausias Vokietijos bankas „Diskonto bendrovė", kuris laimingai pasiekė 300 mil. markių kapitalą. Vėliau „Union" dividendai smunka iki nulio. Akcininkams tenka sutikti su kapitalo „nurašymu", t. y. nustoti jo dalies, kad nenustotų viso. Ir štai, kaip eilės „sustiprinimų" rezultatas — iš „Union" bendrovės knygų per 30 metų dingsta daugiau kaip 73 milijonai markių. „Šiuo metu pradiniai tos bendrovės akcininkai savo rankose teturi tik 5% nominalinės savo akcijų vertės"*, — o iš kiekvieno „sustiprinimo" bankai vis „uždirbdavo".

Ypač pelninga finansinio kapitalo operacija yra taip pat spekuliavimas žemės sklypais greitai augančių didelių miestų apylinkėse. Bankų monopolija čia susilieja su žemės rentos monopolija ir su susisiekimo kelių monopolija, nes žemės sklypų kainų augimas, galimumas pelningai parduoti dalimis ir t. t. labiausiai priklauso nuo gerų susisiekimo kelių su miesto centru, o šie susisiekimo keliai yra rankose stambiųjų kompanijų, susietų su tais pačiais bankais dalyvavimų sistema ir direktorių vietų paskirstymu. Gaunama tai, ką vokiečių rašytojas L. Ešvegė, žurnalo „Bankas" bendradarbis, specialiai tyrinėjęs žemės sklypų prekybos, jų įkeitimo ir t. t. operacijas, pavadino „pelke": pašėlusi spekuliacija priemiesčio sklypais, krachai statybos firmų, kaip antai, Berlyno firmos „Bosvau ir Knaueris", prisigrobsčiusios pinigų iki 100 milijonų markių, tarpininkaujant „solidžiausiam ir stambiausiam" „Vokietijos bankui" (Deutsche Bank), kuris, suprantama, veikė pagal „dalyvavimų" sistemą, t. y. slapta, už nugaros, ir išsisuko, netekęs „iš viso" 12 milijonų markių, — toliau, nuskurdinimas smulkiųjų savininkų ir darbininkų, nieko negaunančių iš išpūstų statybos firmų, apgavikiški sandėriai su „dorąja" Berlyno policija ir administracija siekiant paglemžti į savo rankas išdavimą pažymėjimų apie sklypus ir miesto Valdybos leidimų statyti pastatus ir kt. ir t. t.**.

---

* Stillich, min. veik., 138 psl. ir Liefmann, 51 psl.

** „Die Bank", 1913, 952 psl., L. Eschwege: „Der Sumpf" („Pelkė". *Red.*); ten pat, 1912, I, 223 ir tol. psl

„Amerikietiški papročiai", dėl kurių taip veidmainiškai pakelia akis į dangų Europos profesoriai ir padorieji buržua, finansinio kapitalo epochoje tapo tiesiog kiekvieno didelio miesto papročiais kiekvienoje šalyje.

Berlyne 1914 metų pradžioje buvo kalbama, kad netrukus susidarysiąs „transporto trestas", t. y. „interesų bendrumas" trijų Berlyno transporto įmonių: miesto elektrinio geležinkelio, tramvajų bendrovės ir omnibusų bendrovės. „Kad toks ketinimas yra, tai mes žinojome — rašė žurnalas „Bankas" — nuo to laiko, kai išėjo aikštėn, kad dauguma omnibusų bendrovės akcijų perėjo į kitų dviejų transporto bendrovių rankas. ...Galima visiškai patikėti asmenimis, siekiančiais tokio tikslo, kad jie, vieningai reguliuodami transporto reikalus, tikisi tokių santaupų, kurių dalis pagaliau galėtų tekti publikai. Bet klausimą komplikuoja tai, kad už to besikuriančio transporto tresto stovi bankai, kurie, jeigu panorės, gali jų monopolizuotus susisiekimo kelius pajungti savo žemės sklypų prekybos interesams. Kad įsitikintume, kiek natūralus yra toks manymas, pakanka prisiminti, kad, jau steigiant miesto elektrinio geležinkelio bendrovę, čia buvo įpainioti interesai to stambaus banko, kuris skatino jos įsteigimą. Būtent: tos transporto įmonės interesai pynėsi su žemės sklypų prekybos interesais. Dalykas tas, kad rytinė šio geležinkelio linija turėjo perjuosti tuos žemės sklypus, kuriuos šis bankas vėliau, kai geležinkelio tiesimas jau buvo užtikrintas, pardavė su didžiuliu pelnu sau ir keliems dalyvaujantiems asmenims"*...

Monopolija, jei ji yra susidariusi ir operuoja milijardais, absoliučiai neišvengiamai prasiskverbia į *visas* visuomeninio gyvenimo puses, nepriklausomai nuo politinės santvarkos ir nuo bet kurių kitų „atskirų dalykų". Vokiečių ekonominėje literatūroje yra įprastas liokajiškas gyrimasis Prūsijos valdininkijos dorumu, linksint prancūzų Panamos[83] arba amerikietiškojo politinio parsidavėliškumo adresu. Bet yra faktas, kad *net* buržuazinė literatūra, skirta bankiniams Vokietijos reikalams, yra priversta nuolat toli išeiti už grynai bankinių operacijų ribų ir rašyti, pvz., dėl dažnėjančio valdininkų perėjimo

* „Verkehrstrust", „Die Bank", 1914, I, 89 psl. („Transporto trestas", „Bankas". *Red.*)

tarnauti į bankus, apie „bėgimą į bankus": „kaip yra su nepaperkamumu valstybės valdininko, kurio slaptas siekimas nukreiptas į šiltą vietelę Berenštrasėje"?* — Berlyno gatvė, kurioje yra „Vokietijos bankas". Žurnalo „Bankas" leidėjas Alfredas Lansburgas 1909 metais rašė straipsnį: „Bizantizmo ekonominė reikšmė", tarp kitko, dėl Vilhelmo II kelionės į Palestiną ir „betarpiško tos kelionės rezultato — Bagdado geležinkelio statybos, to lemtingojo „didžiojo vokiečių verslumo padaro", kuris yra labiau kaltas dėl „apsupimo", negu visos mūsų politinės nuodėmės, kartu paimtos"**, — (apsupimu suprantama politika Eduardo VII, siekusio izoliuoti Vokietiją ir apsupti ją imperialistinės antivokiškos sąjungos žiedu). Mūsų jau minėtas to paties žurnalo bendradarbis Ešvegė 1911 metais rašė straipsnį: „Plutokratija ir valdininkija", iškeldamas aikštėn, pvz., atsitikimą su vokiečių valdininku Felkeriu, kuris buvo kartelių komisijos narys ir pasižymėjo savo energija, o po kurio laiko pasirodė besėdįs pelningoje vietelėje stambiausiajame kartelyje — plieno sindikate. Panašūs atsitikimai, kurie visiškai nėra atsitiktiniai, vertė tą patį buržuazinį rašytoją pripažinti, kad „Vokietijos konstitucijos užtikrintoji ekonominė laisvė daugelyje ūkinio gyvenimo sričių pasidarė frazė be turinio" ir kad, esant susiformavusiam plutokratijos viešpatavimui, „net plačiausioji politinė laisvė negali mūsų išgelbėti nuo to, kad mes pavirsime nelaisvų žmonių tauta"***.

Kai dėl Rusijos, tai mes pasitenkinsime vienu pavyzdžiu: prieš kelerius metus visus laikraščius apėjo žinia, kad kredito kanceliarijos direktorius Davydovas palieka valstybinę tarnybą ir ima vietą viename stambiame banke už algą, kuri pagal sutartį per kelerius metus turėjo sudaryti daugiau kaip 1 milijono rublių sumą. Kredito kanceliarija yra įstaiga, kurios uždavinys yra „vienyti visų valstybės kredito įstaigų veiklą" ir kuri teikia sos-

---

* „Der Zug zur Bank", „Die Bank", 1909, 1, 79 psl. („Bėgimas į bankus", „Bankas" *Red.*).

** Ten pat, 301 psl.

*** Ten pat, 1911, 2, 825 psl.; 1913, 2, 962 psl.

tinės bankams subsidijas sumai ligi 800—1 000 milijonų rublių* — — —.

Kapitalizmui aplamai yra būdingas kapitalo nuosavybės atskyrimas nuo kapitalo įdėjimo į gamybą, piniginio kapitalo atskyrimas nuo pramoninio arba gamybinio, rentininko, gyvenančio tik pelnu iš piniginio kapitalo, atskyrimas nuo įmonininko ir visų asmenų, betarpiškai dalyvaujančių kapitalo valdyme. Imperializmas arba finansinio kapitalo viešpatavimas yra toji aukščiausioji kapitalizmo pakopa, kai šis atskyrimas pasiekia milžinišką mastą. Finansinio kapitalo vyravimas visoms kitoms kapitalo formoms reiškia rentininko ir finansinės oligarchijos viešpataujančią padėtį, reiškia išsiskyrimą nedaugelio valstybių, turinčių finansinę „galią", iš visų kitų. Kokiu mastu vyksta šis procesas, apie tai galima spręsti iš statistikos duomenų apie emisijas, t. y. įvairių vertybinių popierių leidimą.

„Tarptautinio statistikos instituto biuletenyje" A. Neimarkas** paskelbė labai smulkius, pilnus ir palyginamus duomenis apie emisijas visame pasaulyje, duomenis, kurie vėliau dalimis ne kartą buvo pateikiami ekonominėje literatūroje. Štai 4-ių dešimtmečių išdavos:

	Emisijų suma milijardais frankų per dešimtmetį
1871 — 1880	76,1
1881 — 1890	64,5
1891 — 1900	100,4
1901 — 1910	197,8

1870 metais bendrąją emisijų sumą visame pasaulyje padidino ypač paskolos ryšium su Prancūzijos—Prūsijos karu ir tuoj po to sekusia griunderystės epocha Vokietijoje. Aplamai ir ištisai imant, per tris paskutinius XIX amžiaus dešimtmečius didėjimas vyksta palyginti nelabai smarkiai, ir tik pirmasis XX amžiaus dešimtmetis duoda didžiulį padidėjimą, beveik padvigubėjimą per 10 metų. Vadinasi, XX amžiaus pradžia yra persilaužimo

* E. Agahd, 202 psl.

** Bulletin de l'institut international de statistique, t. XIX, livr. II. La Haye. 1912 (Tarptautinio statistikos instituto biuletenis, XIX t., II knyga. Haga. *Red.*). — Duomenys apie mažąsias valstybes, antrasis stulpelis, imti apytikriai 1902 metų normomis, padidinti 20%.

epocha ne tik monopolijų (kartelių, sindikatų, trestų) augimo atžvilgiu, — apie tai mes jau kalbėjome, — bet ir finansinio kapitalo augimo atžvilgiu.

Bendrąją vertybinių popierių sumą pasaulyje 1910 metais Neimarkas taria esant apytikriai 815 milijardų frankų. Apytikriai atimdamas pasikartojimus, jis sumažina šią sumą iki 575—600 milijardų. Štai kiek tenka atskiroms šalims (imame 600 milijardų):

Vertybinių popierių suma 1910 m. (milijardais frankų):

Anglija	142	479	Olandija	12,5
Jungt. Valstybės	132		Belgija	7,5
Prancūzija	110		Ispanija	7,5
Vokietija	95		Šveicarija	6,25
Rusija	31		Danija	3,75
Austrija-Vengrija	24		Švedija, Norvegija, Rumunija ir kt.	2,5
Italija	14			
Japonija	12		*Iš viso*	600

Iš šitų duomenų tuojau matyti, kaip smarkiai išsiskiria keturios turtingiausios kapitalistinės šalys, turinčios apytikriai nuo 100 iki 150 milijardų frankų vertybinių popierių. Iš šitų keturių šalių dvi yra visų seniausios ir, kaip pamatysime, turtingiausios kolonijomis kapitalistinės šalys: Anglija ir Prancūzija; kitos dvi yra priešakinės kapitalistinės šalys pagal vystymosi greitį ir kapitalistinių monopolijų paplitimą gamyboje — J. Valstybės ir Vokietija. Šios 4 šalys drauge turi 479 milijardus frankų, t. y. beveik 80% pasaulinio finansinio kapitalo. Beveik visas likusis pasaulis, šiaip ar taip, vaidina šitų šalių — tarptautinių bankininkų, šitų keturių pasaulinio finansinio kapitalo „šulų" — skolininko ir duoklės mokėtojo vaidmenį.

Atskirai reikia sustoti ties tuo vaidmeniu, kurį vaidina, sukuriant tarptautinį finansinio kapitalo priklausomybės ir ryšių tinklą, kapitalo išvežimas.

IV. KAPITALO IŠVEŽIMAS

Senajam kapitalizmui, su visišku laisvosios konkurencijos viešpatavimu, buvo tipiškas *prekių* išvežimas. Naujausiajam kapitalizmui, su monopolijų viešpatavimu, pasidarė tipiškas *kapitalo* išvežimas.

Kapitalizmas yra prekinė gamyba aukščiausioje jos išsivystymo pakopoje, kada ir darbo jėga tampa preke. Augimas mainų, tiek šalies viduje, tiek ir ypač tarptautinių, yra būdingas skiriamasis kapitalizmo bruožas. Netolyginumas ir šuoliškumas atskirų įmonių, atskirų pramonės šakų, atskirų šalių išsivystyme kapitalizmo sąlygomis yra neišvengiamas. Iš pradžių Anglija, pirmiau negu kitos, tapo kapitalistine šalimi ir, apie XIX amžiaus vidurį, įvedusi laisvąją prekybą, pretendavo būti „viso pasaulio dirbtuve", fabrikatų pristatytoja visoms šalims, kurios turėjo jai mainais tiekti žaliavas. Bet *ši* Anglijos monopolija jau paskutiniame XIX amžiaus ketvirtyje buvo pakirsta, nes eilė kitų šalių, apsidraudusios „apsauginiais" muitais, išaugo savarankiškomis kapitalistinėmis valstybėmis. XX amžiaus slenkstyje mes matome susidarant kitokias monopolijas: pirma, monopolistines kapitalistų sąjungas visose išsivysčiusio kapitalizmo šalyse; antra, monopolistinę padėtį nedaugelio turtingiausių šalių, kuriose kapitalo sankaupos pasiekė milžinišką dydį. Atsirado milžiniškas „kapitalo perteklius" priešakinėse šalyse.

Suprantama, jeigu kapitalizmas galėtų išvystyti žemdirbystę, kuri dabar visur yra baisiai atsilikusi nuo pramonės, jeigu jis galėtų pakelti gyventojų masių gyvenimo lygį, gyventojų, kurie visur lieka, nežiūrint svaiginančios techninės pažangos, pusalkaniai ir nuskurdę, — tuomet apie kapitalo perteklių negalėtų būti nė kalbos. Ir tokį „argumentą" labai dažnai iškelia smulkiaburžuaziniai kapitalizmo kritikai. Tačiau tada kapitalizmas nebūtų kapitalizmas, nes ir vystymosi netolyginumas, ir pusalkanis masių gyvenimo lygis yra pagrindinės, neišvengiamos šio gamybos būdo sąlygos ir prielaidos. Kol kapitalizmas lieka kapitalizmas, kapitalo perteklius skiriamas ne masių gyvenimo lygiui kelti tam tikroje šalyje, nes tai būtų kapitalistų pelno sumažinimas, o pelnui didinti, išvežant kapitalą į užsienį, į atsilikusias šalis. Tose atsilikusiose šalyse pelnas paprastai yra didelis, nes kapitalų maža, žemės kaina palyginti nedidelė, darbo užmokestis žemas, žaliavos pigios. Galimumą išvežti kapitalą sudaro tai, kad eilė atsilikusių šalių jau yra įtrauktos į pasaulinio kapitalizmo apyvartą, nutiestos

arba pradėtos tiesti svarbiausiosios geležinkelių linijos, užtikrintos elementarinės sąlygos pramonei vystytis ir t. t. Kapitalo išvežimo reikalingumą sudaro tai, kad nedaugelyje šalių kapitalizmas yra „perbrendęs", ir kapitalui trūksta (žemdirbystei esant neišsivysčiusiai ir masėms esant nuskurdusioms) „pelningo" įdėjimo sričių. Štai apytikriai duomenys, kiek kapitalo įdėjo užsienyje trys svarbiausiosios šalys*:

Kapitalas, įdėtas užsienyje

Metai	Anglijos	(milijardais frankų) Prancūzijos	Vokietijos
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27 — 37	12,5
1914	75 — 100	60	44

Iš čia mes matome, kad kapitalo išvežimas milžiniškai išsivystė tiktai XX amžiaus pradžioje. Prieš karą trijų svarbiausiųjų šalių užsienyje įdėtas kapitalas siekė 175—200 milijardų frankų. Pelnas nuo šios sumos, kuklia 5% norma, turi siekti 8—10 milijardų frankų per metus. Solidus pagrindas imperialistiniam daugumos pasaulio nacijų ir šalių engimui ir išnaudojimui, saujelės turtingiausių valstybių kapitalistiniam parazitizmui!

* Hobson: „Imperialism", L. 1902, p. 58 (Hobsonas. „Imperializmas". *Red.*). Riesser, min. veik., 395 ir 404 psl.; P. Arndt žurnale „Weltwirtschaftliches Archiv", Bd. 7, 1916, S. 35 (P. Arndtas žurnale „Pasaulinio ūkio archyvas", 7 t., 1916, 35 psl. *Red.*); Neymarck, Bulletin (Neimarkas Biuletenyje. *Red.*); Hilferdingas, Finansinis kapitalas, 492 psl.; Lloyd-George (Loid-Džordžas. *Red.*), kalba žemuosiuose rūmuose 1915 m. gegužės 4 d. „Daily Telegraph" („Kasdieninis Telegrafas". *Red.*), 1915 m. gegužės 5 d. B. Harms: „Probleme der Weltwirtschaft", Jena, 1912, S. 235 ir kt. (B. Harmsas. „Pasaulinio ūkio problemos". Jena, 1912, 235 psl. ir kt. *Red.*); Dr. Siegmund Schilder: „Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft". Berlin. 1912, Band 1, S. 150 (Dr. Zigmundas Šilderis. „Pasaulinio ūkio vystymosi tendencijos". Berlynas, 1912, 1 tomas, 150 psl. *Red.*). George Paish: „Great Britain's Capital Investments etc.", įdėtas „Journal of the Royal Statistical Society", vol. LXXIV. 1910—11, 167 ir sek. psl. (Džordžas Peišas. „Didžiosios Britanijos kapitalo įdėjimas ir t. t." „Karališkosios statistikos draugijos žurnale", LXXIV t. *Red.*). Georges Diouritch: „L'Expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne". P. 1909, p. 84 (Žoržas Diuričas. „Vokiečių bankų ekspansija užsienyje, ryšium su Vokietijos ekonominiu išsivystymu". Paryžius, 1909, 84 psl. *Red.*).

Kaip šis užsienyje įdėtas kapitalas pasiskirsto tarp įvairių šalių, *kur* jis yra įdėtas, į šį klausimą galima duoti tik apytikrį atsakymą, kuris betgi gali nušviesti kai kuriuos bendrus šiuolaikinio imperializmo savitarpio santykius ir ryšius:

Pasaulio dalys, tarp kurių paskirstyti (apytikriai) užsienio kapitalai (apie 1910 m.)

	Anglijos	Prancūzijos	Vokietijos	Iš viso
	(milijardais markių)			
Europa	4	23	18	45
Amerika	37	4	10	51
Azija, Afrika ir Australija	29	8	7	44
Iš viso	70	35	35	140

Anglijoje į pirmą vietą iškyla jos kolonijinės valdos, kurios yra labai didelės ir Amerikoje (pvz., Kanada), nekalbant jau apie Aziją ir kt. Milžiniškas kapitalo išvežimas visų glaudžiausiai čia yra susijęs su milžiniškomis kolonijomis, apie kurių reikšmę imperializmui mes dar kalbėsime toliau. Kas kita Prancūzijoje. Čia užsieninis kapitalas daugiausia įdėtas Europoje ir visų pirma Rusijoje (ne mažiau kaip 10 milijardų frankų), ir tai daugiausia *paskolinis* kapitalas, valstybinės paskolos, o ne kapitalas, įdedamas į pramonės įmones. Skirtingai nuo angliškojo, kolonijinio, imperializmo, prancūziškąjį galima pavadinti palūkaniniu imperializmu. Vokietijoje — trečia atmaina: jos kolonijos nedidelės, ir užsienyje jos įdedamo kapitalo pasiskirstymas tarp Europos ir Amerikos yra tolygiausias.

Kapitalo išvežimas tose šalyse, į kurias jis siunčiamas, paveikia kapitalizmo vystymąsi, nepaprastai jį pagreitindamas. Todėl jeigu iki tam tikro laipsnio šis išvežimas gali sukelti tam tikrą vystymosi sustingimą išvežančiose šalyse, tai tat gali vykti tik plečiantis ir gilėjant tolesniam kapitalizmo vystymuisi visame pasaulyje.

Šalys, išvežančios kapitalą, beveik visuomet gauna galimybę laimėti tam tikrą „naudą", kurios pobūdis nušviečia finansinio kapitalo ir monopolijų epochos savotiškumą. Štai, pvz., ką 1913 m. spalio mėnesį rašė Berlyno žurnalas „Bankas":

„Tarptautinėje kapitalų rinkoje nuo nesenų laikų vaidinama komedija, verta Aristofano plunksnos. Visa eilė svetimų valstybių, nuo Ispanijos iki Balkanų, nuo Rusijos ligi Argentinos, Brazilijos ir Kinijos, atvirai arba dangstydamosi kelia stambiosioms pinigų rinkoms reikalavimus, kartais nepaprastai atkaklius, gauti paskolą. Pinigų rinkos dabar yra ne labai puikioje padėtyje, ir politinės perspektyvos nėra džiugios. Bet nė viena pinigų rinka nesiryžta atsisakyti paskolą suteikti, iš baimės, kad kaimynas ją aplenks, sutiks duoti paskolą, o drauge užtikrins sau tam tikras paslaugas už paslaugas. Sudarant tokius tarptautinius sandėrius beveik visuomet šis tas tenka kreditoriaus naudai: nuolaida prekybos sutartyje, anglies stotis, uosto pastatymas, riebi koncesija, patrankų užsakymas"*.

Finansinis kapitalas sukūrė monopolijų epochą. O monopolijos visur atsineša su savim monopolistinių pradų: „ryšių" panaudojimas pelningam sandėriui sudaryti pakeičia konkurenciją atviroje rinkoje. Paprasčiausias dalykas: paskolą duodant statoma sąlyga jos dalį išleisti kredituojančios šalies produktams pirkti, ypač ginklavimosi dalykams, laivams ir t. t. Prancūzija per paskutinius du dešimtmečius (1890—1910) labai dažnai griebdavosi šios priemonės. Kapitalo išvežimas į užsienį tampa priemone prekių išvežimui į užsienį skatinti. Sandėriai tarp ypatingai stambių įmonių, be to, esti tokie, kad jie yra — kaip „švelniai" pasakė Šilderis** — „papirkimo riboje". Krupas Vokietijoje, Šneideris Prancūzijoje, Armstrongas Anglijoje yra pavyzdžiai tokių firmų, glaudžiai susijusių su milžiniškais bankais ir su vyriausybe, kurias nelengva „aplenkti", užtraukiant paskolą.

Prancūzija, duodama paskolą Rusijai, „prispaudė" ją 1905 metų rugsėjo 16 dienos prekybos sutartyje, išsilygdama tam tikrų nuolaidų iki 1917 metų; tas pat pagal 1911 metų rugpiūčio 19 dienos prekybos sutartį su Japonija. Austrijos ir Serbijos muitų karas, trukęs su septynių

* „Die Bank", 1913, 2, 1024.
** Schilder, min. veik., 346, 350, 371 psl.

mėnesių pertrauka nuo 1906 iki 1911 metų, buvo iš dalies sukeltas Austrijos ir Prancūzijos konkurencijos, pristatant karo reikmenis Serbijai. Polis Dešanelis pareiškė parlamente 1912 m. sausio mėn., kad Prancūzijos firmos per 1908—1911 metus pristatė Serbijai karinių medžiagų už 45 milijonus frankų.

Austrijos-Vengrijos konsulo Sao-Paulo mieste (Brazilija) ataskaitoje sakoma: „Brazilijos geležinkelių tiesimas vyksta daugiausia Prancūzijos, Belgijos, Britanijos ir Vokietijos kapitalais; šitos šalys per finansines operacijas, susijusias su geležinkelių tiesimu, išsilygsta sau geležinkelių statybinių medžiagų pristatymą".

Tuo būdu finansinis kapitalas tiesiogine, galima sakyti, žodžio prasme užmeta savo tinklus visose pasaulio šalyse. Čia didelį vaidmenį vaidina bankai, steigiami kolonijose, ir jų skyriai. Vokietijos imperialistai su pavydu žiūri į „senąsias" kolonijines šalis, ypač „sėkmingai" šiuo atžvilgiu apsirūpinusias: Anglija 1904 metais turėjo 50 kolonijinių bankų su 2 279 skyriais (1910: 72 su 5 449 skyriais); Prancūzija — 20 su 136 skyriais; Olandija — 16 su 68, o Vokietija „iš viso tik" 13 su 70 skyrių*. Amerikos kapitalistai savo ruožtu pavydi Anglijos ir Vokietijos kapitalistams: „Pietų Amerikoje — skundėsi jie 1915 metais — 5 vokiečių bankai turi 40 skyrių ir 5 anglų bankai — 70 skyrių... Anglija ir Vokietija per pastaruosius 25 metus įdėjo Argentinoje, Brazilijoje, Uragvajuje maždaug 4 bilijonus (milijardus) dolerių, ir rezultatas yra tas, kad jos naudojasi 46% visos šių 3-jų šalių prekybos"**.

Šalys, išvežančios kapitalą, pasidalijo pasaulį tarp savęs, perkeltine žodžio prasme. Bet finansinis kapitalas atvedė ir į *tiesioginį* pasaulio pasidalijimą.

---

* Riesser, min. veik., 4 leid., 375 psl. ir Diouritch, 283 psl.

** The Annals of the American Academy of Political and Social Science, vol. LIX, May 1915, p. 301 (Amerikos politinių ir socialinių mokslų akademijos metraštis, LIX tomas, 1915 m. gegužės mėn., 301 psl. *Red.*). Ten pat, 331 puslapyje, skaitome, kad žinomasis statistikas Paish (Peišas) paskutiniame finansinio žurnalo „Statist" („Statistikas". *Red.*) numeryje sumą kapitalo, išvežto Anglijos, Vokietijos, Prancūzijos, Belgijos ir Olandijos, nustatė esant 40 milijardų dolerių, t. y. 200 milijardų frankų.

V. PASAULIO PASIDALIJIMAS TARP KAPITALISTŲ SĄJUNGŲ

Monopolistinės kapitalistų sąjungos, karteliai, sindikatai, trestai, dalijasi tarp savęs visų pirma vidaus rinką, visiškai arba beveik visiškai pasigrobdami tos šalies gamybą. Bet vidaus rinka, esant kapitalizmui, neišvengiamai susijusi su užsienine. Kapitalizmas seniai yra sukūręs pasaulinę rinką. Ir, beaugant kapitalo išvežimui ir visaip plečiantis užsieniniams ir kolonijiniams stambiausiųjų monopolistinių sąjungų ryšiams bei „įtakos sferoms", reikalas „natūraliai" krypo į pasaulinį jų susitarimą, į tarptautinių kartelių susidarymą.

Tai yra nauja pasaulinės kapitalo ir gamybos koncentracijos pakopa, nepalyginamai aukštesnė, negu pirmesniosios. Pažiūrėkime, kaip išauga šita viršmonopolija.

Elektros pramonė yra tipiškiausia naujausiems technikos laimėjimams, XIX amžiaus *pabaigos* ir XX amžiaus pradžios kapitalizmui. Ir visų labiausiai ji išsivystė dviejose labiausiai priešakinėse iš naujųjų kapitalistinių šalių, Jungtinėse Valstybėse ir Vokietijoje. Vokietijoje koncentracijos augimą šioje šakoje ypatingai smarkiai paveikė 1900 metų krizė. Bankai, tuomet jau pakankamai suaugę su pramone, nepaprastai pagreitino ir pagilino tos krizės metu palyginti smulkių įmonių žuvimą, jų prarijimą iš stambiųjų pusės. „Bankai — rašo Jeidelsas — atitraukdavo pagalbos ranką kaip tik nuo tų įmonių, kurios labiausiai būdavo jos reikalingos, tuo sukeldami iš pradžių pašėlusį pakilimą, o paskui beviltišką krachą tų bendrovių, kurios buvo nepakankamai glaudžiai susijusios su jais"*.

Rezultatas buvo tas, kad koncentracija po 1900 metų žengė milžiniškais žingsniais pirmyn. Iki 1900 metų elektros pramonėje buvo aštuonios ar septynios „grupės", ir kiekviena susidėjo iš kelių bendrovių (iš viso jų buvo 28) ir už kiekvienos stovėjo nuo 2 iki 11 bankų.

* Jeidelsas, min. veik., 232.

1908—1912 m. visos šios grupės susiliejo į dvi arba į vieną. Štai kaip vyko šis procesas:

Elektros pramonės grupės:

Iki 1900 m.:	Feltenas ir Giljomas	Lame-jeris	Union A.E.G.	Simensas ir Halskė	Šukertas ir Ko	Berg-manas	Ku-meris
	Feltenas ir Lamejeris		A.E.G. (Visuot. elektr. b-vė)	Simensas ir Halskė-Šukertas		Berg-manas	Susi-laukė kracho 1900 m.
1912 m.:	A.E.G. (Visuot. elektr. b-vė)			Simensas ir Halskė-Šukertas			
	(Glaudi „kooperacija" nuo 1908 metų)						

Garsioji A. E. G. (Visuotinė elektros bendrovė), išaugusi tokiu būdu, viešpatauja 175—200 bendrovėms („dalyvavimų" sistema) ir valdo bendrą kapitalo sumą maždaug $1^1/_2$ *milijardo* markių. Vien tik tiesioginių užsienio atstovybių ji turi 34, iš jų 12 yra akcinės bendrovės, — daugiau kaip 10-tyje valstybių. Dar 1904 metais buvo manoma, kad kapitalai, vokiečių elektros pramonės įdėti užsienyje, sudarė 233 mil. markių, iš jų 62 mil. Rusijoje. Nėra ko nė kalbėti, kad „Visuotinė elektros bendrovė" yra milžiniška „kombinuota" įmonė — vien tik jos fabrikinių bendrovių skaičius yra 16, — gaminanti kuo įvairiausius gaminius, nuo kabelių ir izoliatorių iki automobilių ir skraidymo aparatų.

Bet koncentracija Europoje buvo taip pat ir sudėtinė dalis koncentracijos proceso Amerikoje. Štai kaip reikalai vyko:

	„Visuotinė elektr. Ko" (General Elektric Co)	
Amerika	Tompsono—Haustono Ko įsteigia Europai firmą	Edisono Ko įsteigia Europai firmą „Prancūziškoji Edisono Ko", kuri perduoda patentus vokiečių firmai
Vokietija	„Elektros Union Ko"	„Visuot. el. b-vė" (A.E.G.)
	„Visuot. el. b-vė" (A. E. G.)	

Tokiu būdu susiformavo *dvi* elektrinės „galybės": „kitų, *visiškai* nepriklausomų nuo jų, elektros bendrovių pasaulyje nėra" — rašo Heinigas savo straipsnyje „Elektros tresto kelias". Apie šių dviejų „trestų" apyvartos apimtį ir įmonių dydį šiokį tokį, toli gražu nepilną, vaizdą duoda šie skaičiai:

		prekių apyvarta (mil. markių)	tarnautojų skaičius	grynasis pelnas (mil. markių)
Amerika: „Visuot. el. Ko" (G.E.C.)	1907:	252	28 000	35,4
	1910:	298	32 000	45,6
Vokietija: „Visuot. el. b-vė" (A.E.G.)	1907:	216	30 700	14,5
	1911:	362	60 800	21,7

Ir štai 1907 metais tarp Amerikos ir Vokietijos tresto buvo sudaryta sutartis dėl pasaulio dalybų. Konkurencija pašalinama. „Visuot. el. Ko" (G.E.C.) „gauna" Jungtines Valstybes ir Kanadą; „Visuot. el. b-vei" (A.E.G.) „tenka" Vokietija, Austrija, Rusija, Olandija, Danija, Šveicarija, Turkija, Balkanai. Atskiros — suprantama, slaptos — sutartys sudarytos dėl „bendrovių-dukterų", prasiskverbiančių į naujas pramonės šakas ir į „naujas", formaliai dar nepasidalytas, šalis. Nustatytas tarpusavio pasikeitimas išradimais ir patyrimu*.

Savaime suprantama, kaip sunku konkuruoti su šiuo faktiškai vieningu pasauliniu trestu, kuris valdo kelių milijardų kapitalą ir turi savo „skyrius", atstovybes, agentūras, ryšius ir t. t. visuose pasaulio kampuose. Bet pasaulio pasidalijimas tarp dviejų stiprių trestų, žinoma, nepašalina *perdalijimo* galimybės, jeigu jėgos santykiai — dėl vystymosi netolyginumo, dėl karų, krachų ir pan. — pasikeičia.

Pamokomą pavyzdį, kaip tokį perdalijimą mėginama įvykdyti ir kaip už jį kovojama, teikia žibalo pramonė.

„Pasaulinė žibalo rinka — rašė Jeidelsas 1905 metais — ir dabar tebėra padalyta tarp dviejų stambių finansinių grupių: Amerikos Rokfelerio „Žibalo tresto" (Standard Oil C-y) ir Rusijos Baku naftos šeimininkų, Rotšildo ir

---

* Riesser, min. veik.; Diouritch, min. veik., 239 psl.; Kurt Heinig, min. str.

Nobelio. Abi grupės yra glaudžiai tarpusavyje susirišusios, bet monopolinei jų padėčiai štai jau kelinti metai gresia penki priešai"*: 1) Amerikos naftos šaltinių išsekimas; 2) konkurencinė Mantaševo firma Baku mieste; 3) naftos šaltiniai Austrijoje ir 4) Rumunijoje; 5) užokeaniniai naftos šaltiniai, ypač Olandijos kolonijose (labai turtingos Samiuelio ir Šelio firmos, taip pat susirišusios su Anglijos kapitalu). Trys pastarosios įmonių eilės susirišusios su stambiaisiais Vokietijos bankais, su stambiausiu „Vokietijos banku" priešakyje. Šie bankai savarankiškai ir planingai ugdė žibalo pramonę, pvz., Rumunijoje, kad turėtų „savą" atramos tašką. Rumunijos žibalo pramonėje 1907 metais buvo svetimų kapitalų iki 185 mil. frankų, jų tarpe vokiečių kapitalų iki 74 mil.**.

Prasidėjo kova, kuri ekonominėje literatūroje taip ir yra vadinama kova dėl „pasaulio dalybų". Iš vienos pusės, Rokfelerio „Žibalo trestas", norėdamas užgrobti *viską,* įsteigė „bendrovę-dukterį" *pačioje* Olandijoje, ėmė supirkinėti naftos šaltinius Olandų Indijoje, tokiu būdu norėdamas suduoti smūgį svarbiausiam savo priešui: olandiškam-angliškam „Šelio" trestui. Iš antros pusės, „Vokietijos bankas" ir kiti Berlyno bankai stengėsi „apginti" „sau" Rumuniją ir sujungti ją su Rusija prieš Rokfelerį. Pastarasis turėjo nepalyginamai stambesnį kapitalą ir puikią žibalo transporto ir vartotojams pristatymo organizaciją. Kova turėjo baigtis ir pasibaigė 1907 metais visišku pralaimėjimu „Vokietijos banko", kuriam liko viena iš dviejų: arba likviduoti su milijoniniais nuostoliais savo „žibalo interesus", arba pasiduoti. Buvo pasirinkta antra ir sudaryta labai nenaudinga „Vokietijos bankui" sutartis su „Žibalo trestu". Ta sutartimi „Vokietijos bankas" įsipareigojo „nieko nedaryti, kas būtų nenaudinga Amerikos interesams", tačiau buvo vis dėlto numatyta, kad sutartis nustoja galios, jeigu Vokietijoje bus priimtas įstatymas dėl valstybinio žibalo monopolio.

Tuomet prasideda „žibalo komedija". Vienas iš Vokietijos finansinių karalių, fon Gvineris, „Vokietijos banko" direktorius, per savo asmeninį sekretorių, Štausą, paleidžia į darbą agitaciją *už* žibalo monopolį. Visas

* Jeidelsas, 193 psl.
** Diouritch, 245 psl.

milžiniškasis stambiausiojo Berlyno banko aparatas, visi platūs „ryšiai" paleidžiami į darbą, spauda springsta nuo „patriotinių" šauksmų prieš Amerikos tresto „jungą", ir reichstagas 1911 metų kovo 15 d. beveik vienbalsiai priima rezoliuciją, kviečiančią vyriausybę paruošti žibalo monopolio projektą. Vyriausybė įsikibo į šią „populiarią" idėją, ir žaidimas „Vokietijos banko", kuris norėjo apgauti savo amerikinį kontrahentą ir savo reikalus pataisyti su valstybinio monopolio pagalba, atrodė laimėtas. Vokietijos žibalo karaliai jau iš anksto gardžiavosi milžiniškais pelnais, ne mažesniais už Rusijos cukraus fabrikantų pelnus... Bet, pirma, stambieji Vokietijos bankai susipyko tarp savęs dėl grobio dalybų, ir „Diskonto bendrovė" iškėlė aikštėn savanaudiškus „Vokietijos banko" interesus; antra, vyriausybė pabūgo kovos su Rokfeleriu, nes buvo labai abejotina, ar Vokietija gaus žibalo ne per jį (Rumunijos gamyba nedidelė); trečia, atėjo milijardinis 1913 metų asignavimas kariniam Vokietijos pasirengimui. Monopolio projektas buvo atidėtas. Rokfelerio „Žibalo trestas" iš kovos kol kas išėjo laimėtoju.

Berlyno žurnalas „Bankas" rašė tuo klausimu, kad Vokietija galėtų kovoti su „Žibalo trestu" tik įvesdama elektros srovės monopolį ir paversdama vandens jėgą pigia elektra. Bet — pridūrė jis — „elektros monopolis ateis tada, kai jis bus reikalingas gamintojams; būtent tada, kai prieangyje bus kitas iš eilės stambus krachas elektros pramonėje ir kai tos milžiniškos, brangios elektrinės, kurias dabar visur stato privatūs elektros pramonės „koncernai" ir kurioms šitie „koncernai" jau dabar gauna tam tikrus atskirus monopolius iš miestų, valstybių ir kt., negalės veikti su pelnu. Tuomet teks paleisti į darbą vandens jėgas; bet jų nebus galima valstybės sąskaita paversti pigia elektra, jas vėl teks perduoti „privatiniam monopoliui, valstybės kontroliuojamam", nes privatinė pramonė jau sudarė eilę sandėrių ir išsilygo stambų atlyginimą... Taip buvo su kalio monopoliu, taip yra su žibalo monopoliu, taip bus su elektros monopoliu. Jau būtų metas mūsų valstybiniams socialistams, leidžiantiems save apakinti gražiu principu, pagaliau su-

prasti, kad Vokietijoje monopoliai niekad nesiekė tokio tikslo ir nevedė į tokį rezultatą, kad atneštų naudos vartotojams ar kad bent suteiktų valstybei dalį verslovinio pelno, o tarnavo tik tam, kad valstybės sąskaita sustiprintų privatinę pramonę, priėjusią beveik iki bankroto"*.

Tokius vertingus prisipažinimus yra priversti daryti buržuaziniai Vokietijos ekonomistai. Mes čia akivaizdžiai matome, kaip privatiniai ir valstybiniai monopoliai susipina drauge finansinio kapitalo epochoje, kaip ir vieni ir kiti iš tikrųjų yra tik atskiros grandys imperialistinės kovos tarp stambiausiųjų monopolistų dėl pasaulio dalybų.

Prekybinėje laivyboje milžiniškas koncentracijos augimas taip pat atvedė į pasaulio pasidalijimą. Vokietijoje išsiskyrė dvi stambiausios bendrovės: „Hamburgas—Amerika" ir „Šiaurės Vokietijos Loidas", abi su kapitalu po 200 mil. markių (akcijų ir obligacijų), su garlaiviais 185—189 mil. markių vertės. Iš antros pusės, Amerikoje 1903 m. sausio 1 d. susidarė vadinamasis Morgano trestas, „Tarptautinė jūrų prekybos kompanija", jungianti 9 Amerikos ir Anglijos laivybos kompanijas ir turinti 120 mil. dolerių (480 mil. markių) kapitalą. Jau 1903 metais tarp Vokietijos milžinų ir šio Amerikos—Anglijos tresto buvo sudaryta pasaulio pasidalijimo sutartis ryšium su pelno pasidalijimu. Vokietijos bendrovės atsisakė nuo konkurencijos pervežimuose tarp Anglijos ir Amerikos. Buvo tiksliai nustatyta, kam kurie uostai „suteikiami", buvo sudarytas bendras kontrolės komitetas ir t. t. Sutartis sudaryta 20 metų laikui, su įžvalgia išlyga, kad karui kilus, ji nustoja galios**.

Nepaprastai pamokoma yra taip pat tarptautinio bėgių kartelio susidarymo istorija. Pirmą kartą Anglijos, Belgijos ir Vokietijos bėgių gamyklos bandė sudaryti tokį kartelį dar 1884 metais, didžiausio pramonės reikalų nusmukimo metu. Susitarė nekonkuruoti susitarusiųjų šalių vidaus rinkoje, o užsienių rinkas pasidalyti pagal normą: 66% Anglijai, 27% Vokietijai ir 7% Belgijai.

---

* „Die Bank", 1912, 1, 1036; 1912, 2, 629; 1913, 1, 388.
** Riseris, min. veik., 125 psl.

Indija visa buvo palikta Anglijai. Prieš vieną Anglijos firmą, likusią už susitarimo ribų, buvo pradėtas bendras karas, kurio išlaidos buvo padengiamos tam tikru procentu iš bendrų pardavimų. Bet 1886 metais, kai iš sąjungos išėjo dvi Anglijos firmos, ji suiro. Būdinga, kad vėlesniais pramonės pakilimo laikotarpiais nepavykdavo susitarti.

1904 metų pradžioje Vokietijoje buvo įkurtas plieno sindikatas. 1904 m. lapkričio mėnesį atnaujintas tarptautinis bėgių kartelis pagal normas: Anglijai — 53,5%, Vokietijai — 28,83%, Belgijai — 17,67%. Paskui prisidėjo Prancūzija su normomis 4,8%, 5,8% ir 6,4% pirmaisiais, antraisiais ir trečiaisiais metais, viršijant 100%, t. y. esant 104,8% sumai ir t. t. 1905 metais prisidėjo Jungtinių Valstybių „Plieno trestas" („Plieno korporacija"), paskui Austrija ir Ispanija. „Šiuo momentu — rašė Fogelšteinas 1910 metais — žemės dalybos pabaigtos, ir stambieji vartotojai, visų pirma valstybiniai geležinkeliai, — jeigu jau pasaulis pasidalytas ir su jų interesais nebuvo skaitomasi, — gali gyventi kaip poetas Jupiterio danguje"*.

Dar paminėsime tarptautinį cinko sindikatą, įsteigtą 1909 metais ir tiksliai paskirsčiusį gamybos dydį penkioms gamyklų grupėms: Vokietijos, Belgijos, Prancūzijos, Ispanijos, Anglijos; — paskui tarptautinį parako trestą, šią, Lifmano žodžiais, „visiškai šiuolaikinę glaudžią sąjungą visų Vokietijos sprogstamųjų medžiagų fabrikų, kurie vėliau drauge su analogiškai organizuotais Prancūzijos ir Amerikos dinamito fabrikais pasidalijo tarpusavyje, taip sakant, visą pasaulį"**.

Iš viso Lifmanas tarė buvus 1897 metais apie 40 tarptautinių kartelių, kuriuose dalyvavo Vokietija, o 1910 metais — jau apie 100.

Kai kurie buržuaziniai rašytojai (prie kurių dabar prisidėjo ir K. Kautskis, visiškai išdavęs savo marksistinę, pvz., 1909 metų poziciją) reiškė tokią nuomonę, kad tarptautiniai karteliai, būdami viena iš reljefingiausių

* Vogelstein: „Organisationsformen", 100 psl.
** Liefmann: „Kartelle und Trusts", 2. A., 161 psl.

kapitalo internacionalizacijos išraiškų, leidžia tikėtis taikos tarp tautų esant kapitalizmui. Ši nuomonė teoriškai yra visiškai absurdiška, o praktiškai yra sofizmas ir būdas nedorai ginti blogiausią oportunizmą. Tarptautiniai karteliai rodo, iki kurio laipsnio dabar yra išaugusios kapitalistinės monopolijos ir *dėl ko* eina kova tarp kapitalistų sąjungų. Pastaroji aplinkybė yra visų svarbiausia; tik ji mums paaiškina istorinę-ekonominę prasmę to, kas vyksta, nes kovos *forma* gali kisti ir nuolat kinta priklausomai nuo įvairių, palyginti atskirų ir laikinų priežasčių, bet kovos *esmė*, klasinis jos *turinys* tiesiog *negali* pakisti, kol yra klasės. Suprantama, kad, pvz., Vokietijos buržuazija, į kurios pusę iš esmės savo teoriniais samprotavimais perėjo Kautskis (apie tai vėliau dar pakalbėsime), yra suinteresuota užtušuoti šiuolaikinės ekonominės kovos *turinį* (pasaulio pasidalijimas) ir pabrėžti čia vieną, čia kitą tos kovos *formą*. Tą pačią klaidą daro Kautskis. Ir kalbama, aišku, ne apie Vokietijos, bet apie viso pasaulio buržuaziją. Kapitalistai dalijasi pasaulį ne dėl savo ypatingo piktumo, o todėl, kad prieitoji koncentracijos pakopa verčia stoti į šį kelią, norint gauti pelno; ir jie dalijasi pasaulį „pagal kapitalą", „pagal jėgą" — kitokio dalybų būdo negali būti prekinės gamybos ir kapitalizmo sistemoje. O jėga kinta priklausomai nuo ekonominio ir politinio išsivystymo; norint suprasti tai, kas vyksta, reikia žinoti, kuriuos klausimus sprendžia jėgos pakitimai, o ar tai „grynai" ekonominiai pakitimai, ar *ne*ekonominiai (pvz., kariniai), tai antraeilis klausimas, negalįs nieko pakeisti pagrindinėse pažiūrose į naujausiąją kapitalizmo epochą. Klausimą dėl kovos ir sandėrių tarp kapitalistų sąjungų *turinio* pakeisti klausimu dėl kovos ir sandėrių formos (šiandien taikios, rytoj netaikios, poryt vėl netaikios) reiškia nusmukti iki sofisto vaidmens.

Naujausiojo kapitalizmo epocha mums rodo, kad tarp kapitalistų sąjungų susidaro tam tikri santykiai, *pagrįsti* ekonominiu pasaulio pasidalijimu, o greta to, ryšium su tuo tarp politinių sąjungų, valstybių, susidaro tam tikri santykiai, pagrįsti teritoriniu pasaulio pasidalijimu, kova dėl kolonijų, „kova dėl ūkinės teritorijos".

VI. PASAULIO PASIDALIJIMAS TARP DIDŽIŲJŲ VALSTYBIŲ

Geografas A. Supanas savo knygoje apie „teritorinį Europos kolonijų išsivystymą"* daro šią trumpą santrauką to išsivystymo XIX amžiaus gale:

Procentas žemės ploto, priklausančio Europos kolonijinėms valstybėms (įskaitant ir Jungt. Valstybes):

	1876	1900	Padidėjimas
Afrikoje	10,8%	90,4%	+ 79,6%
Polinezijoje	56,8%	98,9%	+ 42,1%
Azijoje	51,5%	56,6%	+ 5,1%
Australijoje	100,0%	100,0%	—
Amerikoje	27,5%	27,2%	— 0,3%

„Būdingas šio laikotarpio bruožas — daro jis išvadą — yra, vadinasi, Afrikos ir Polinezijos pasidalijimas". Kadangi Azijoje ir Amerikoje neužimtų, t. y. nepriklausančių jokiai valstybei, žemių nėra, tai Supano išvadą tenka išplėsti ir pasakyti, kad būdingas nagrinėjamojo laikotarpio bruožas yra galutinis žemės pasidalijimas, galutinis ne ta prasme, kad būtų nebegalimas *perdalijimas,* — priešingai, perdalijimai galimi ir neišvengiami, — bet ta prasme, kad kolonijinė kapitalistinių šalių politika *baigė* neužimtų žemių užgrobimą mūsų planetoje. Pasaulis pirmą kartą pasirodė jau pasidalytas, tad toliau lieka *tik* perdalijimai, t. y. perėjimas iš vieno „savininko" į kito rankas, o ne iš niekieno nuosavybės į „savininko" rankas.

Mes gyvename, vadinasi, savotišką epochą pasaulinės kolonijinės politikos, kuri yra labai glaudžiai susijusi su „naujausiąja kapitalizmo išsivystymo pakopa", su finansiniu kapitalu. Todėl reikia smulkiau sustoti pirmiausia ties faktiniais duomenimis, kad kiek galint tiksliau išsiaiškintume tiek šios epochos skirtumą nuo pirmesniųjų, tiek ir padėtį šiuo metu. Visų pirma čia kyla du faktiniai klausimai: ar pastebimas kolonijinės politikos sustiprėjimas, kovos dėl kolonijų paaštrėjimas kaip tik

---

* A. Supan: „Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien", 1906, 254 psl. (A. Supanas. „Teritorinis Europos kolonijų išsivystymas". *Red.*).

finansinio kapitalo epochoje ir kaip būtent yra šiuo atžvilgiu pasidalytas pasaulis šiuo metu.

Amerikos rašytojas Morisas savo knygoje apie kolonizavimo istoriją* bando sutraukti duomenis apie Anglijos, Prancūzijos ir Vokietijos kolonijinių valdų dydį įvairiais XIX amžiaus laikotarpiais. Štai, sutrumpintu pavidalu, jo gautosios išdavos:

Kolonijinių valdų dydis

Metai	Anglijos		Prancūzijos		Vokietijos	
	plotas (mil. kv. mylių)	gyventojai (mil.)	plotas (mil. kv. mylių)	gyventojai (mil.)	plotas (mil. kv. mylių)	gyventojai (mil.)
1815—1830	?	126,4	0,02	0,5	—	—
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

Anglijai didžiulio kolonijinių užgrobimų sustiprėjimo laikotarpis tenka 1860—1880 metams ir labai žymaus sustiprėjimo — paskutiniam XIX amžiaus dvidešimtmečiui. Prancūzijai ir Vokietijai — kaip tik šiam dvidešimtmečiui. Mes aukščiau matėme, kad ikimonopolistinio kapitalizmo, kapitalizmo, vyraujant laisvajai konkurencijai, aukščiausio išsivystymo laikotarpis tenka 1860-siems ir 1870-siems metams. Mes dabar matome, kad *kaip tik po šio laikotarpio* prasideda didžiulis kolonijinių užgrobimų „pakilimas", nepaprastai paaštrėja kova dėl pasaulio teritorinio pasidalijimo. Vadinasi, neabejotinas yra tas faktas, kad kapitalizmo perėjimas į monopolistinio kapitalizmo pakopą, į finansinį kapitalą yra *susijęs* su paaštrėjimu kovos dėl pasaulio pasidalijimo.

Hobsonas savo veikale apie imperializmą išskiria 1884—1900 metų epochą, kaip sparčios svarbiausiųjų Europos valstybių „ekspansijos" (teritorijos išplėtimo) epochą. Jo apskaičiavimu, per šį laiką Anglija įsigijo 3,7 milijono kv. mylių su 57 mil. gyventojų;

* Henry C. Morris: „The history of colonization", N. Y., 1900, vol. II, pp. 88; I, 419; II, 304 (Henris K. Morisas. „Kolonizavimo istorija". Niujorkas, 1900, II t., 88 psl.; I, 419; II, 304. *Red.*).

Prancūzija — 3,6 mil. kv. mylių su 36½ mil. gyventojų; Vokietija — 1,0 mil. kv. mylių su 14,7 mil.; Belgija — 900 tūkst. kv. mylių su 30 mil.; Portugalija — 800 tūkst. kv. mylių su 9 mil. Kolonijų vaikytynės XIX amžiaus gale, ypač nuo 1880 metų, iš visų kapitalistinių valstybių pusės yra visiems žinomas diplomatijos ir užsienio politikos istorijos faktas.

Anglijoje didžiausio laisvosios konkurencijos klestėjimo epochoje, 1840—1860 metais, vadovaujantieji jos buržuaziniai politikai buvo *prieš* kolonijinę politiką, jie laikė kolonijų išsivadavimą, visišką jų atsiskyrimą nuo Anglijos neišvengiamu ir naudingu dalyku. M. Beras savo 1898 metais pasirodžiusiame straipsnyje apie „naujausiąjį Anglijos imperializmą"* nurodo, kad 1852 metais toks, bendrai kalbant, linkęs į imperializmą Anglijos valstybės veikėjas, kaip Dizraelis, sakė: „Kolonijos — tai girnų akmuo ant mūsų kaklo". O XIX amžiaus gale dienos didvyriais Anglijoje buvo Sesilis Rodsas ir Džozefas Čemberlenas, atvirai propagavę imperializmą ir taikę imperialistinę politiką su didžiausiu cinizmu!

Gana įdomu, kad, taip sakant, grynai ekonominių ir socialinių-politinių naujausiojo imperializmo šaknų sąryšis buvo jau tuomet aiškus šiems vadovaujantiems Anglijos buržuazijos politikams. Čemberlenas propagavo imperializmą kaip „teisingą, išmintingą ir ekonomišką politiką", ypač nurodydamas į tą konkurenciją, kurią dabar Anglija sutinka pasaulinėje rinkoje iš Vokietijos, Amerikos, Belgijos pusės. Išsigelbėjimas yra monopolija — sakė kapitalistai, steigdami kartelius, sindikatus, trestus. Išsigelbėjimas yra monopolija — kartojo politiniai buržuazijos vadovai, skubėdami užgrobti dar nepasidalytas pasaulio dalis. O Sesilis Rodsas, kaip pasakojo intymus jo draugas, žurnalistas Stedas, sakė jam apie savo imperialistines idėjas 1895 metais: „Aš vakar buvau Londono Ist-Ende (darbininkų kvartalas) ir aplankiau vieną bedarbių susirinkimą. Kai aš ten pasiklausiau klaikių kalbų, kurios buvo tolydinis riksmas: duonos, duo-

* „Die Neue Zeit", XVI, I, 1898, S. 302.

nos!, aš, eidamas namo ir galvodamas apie tai, ką mačiau, dar labiau įsitikinau, negu pirma, imperializmo svarbumu... Mano šventa idėja yra išspręsti socialinį klausimą, būtent: kad išgelbėtume keturiasdešimt milijonų Jungtinės Karalystės gyventojų nuo pragaištingo pilietinio karo, mes, kolonijiniai politikai, turime užvaldyti naujas žemes gyventojų pertekliui įkurdinti, naujoms sritims įsigyti fabrikuose ir rūdynuose gaminamoms prekėms parduoti. Imperija, aš visuomet tai sakiau, yra skrandžio klausimas. Jeigu jūs nenorite pilietinio karo, jūs turite pasidaryti imperialistai"*.

Taip kalbėjo Sesilis Rodsas 1895 metais, milijonierius, finansinis karalius, svarbiausias anglų-burų karo kaltininkas; o juk jo gynimas imperializmo tiktai šiurkštokas, ciniškas, iš esmės betgi nesiskiria nuo „teorijos" ponų Maslovo, Ziudekumo, Potresovo, Davido, rusiškojo marksizmo kūrėjo ir kt. ir kt. Sesilis Rodsas buvo truputį doresnis socialšovinistas...

Norėdami suteikti kuo tikslesnį vaizdą pasaulio teritorinio pasidalijimo ir tuo atžvilgiu įvykusių pasikeitimų per pastaruosius dešimtmečius, pasinaudokime tomis santraukomis, kurias pateikia Supanas minėtajame veikale visų pasaulio valstybių kolonijinių valdų klausimu. Supanas ima 1876 ir 1900 metus; mes paimkime 1876 — labai vykusiai pasirinktą punktą, nes kaip tik tuo laiku galima, aplamai ir ištisai imant, laikyti Vakarų Europos kapitalizmo išsivystymą jo ikimonopolistinėje stadijoje pasibaigus — ir 1914 metus, Supano skaičius pakeisdami naujesniais pagal Hiubnerio „Geografines-statistines lenteles". Supanas ima tik kolonijas; mes laikome naudinga — norėdami pateikti pilną pasaulio pasidalijimo vaizdą — pridėti žinias, trumpai, ir apie nekolonijines šalis ir apie pusiau kolonijas, prie kurių mes priskiriame Persiją, Kiniją ir Turkiją: pirmoji iš tų šalių beveik visiškai jau tapo kolonija, antroji ir trečioji virsta kolonijomis.

* „Die Neue Zeit", XVI, I, 1898, S. 304.

Gauname tokias išdavas:

Didžiųjų valstybių kolonijinės valdos:
(milijonais kv. km ir milijonais gyventojų)

	Kolonijos				Metropolijos		Iš viso	
	1876		1914		1914		1914	
	kv.km	gyv.	kv.km	gyv.	kv.km	gyv.	kv.km	gyv.
Anglija	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Rusija	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Prancūzija	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Vokietija	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
J. Valstybės	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japonija	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
6 didžiosios valstybės iš viso	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6

Kitų valstybių (Belgija, Olandija ir kt.) kolonijos	9,9	45,3
Pusiau kolonijos (Persija, Kinija, Turkija)	14,5	361,2
Kitos šalys	28,0	289,9
Visa žemė	133,9	1 657,0

Mes čia vaizdžiai matome, kaip buvo „užbaigtas" pasaulio pasidalijimas XIX ir XX amžių riboje. Po 1876 metų kolonijinės valdos išsiplėtė milžinišku mastu: šešių stambiausių valstybių — daugiau kaip pusantro karto, nuo 40 iki 65 milijonų kv. km; prieauglis sudaro 25 mil. kv. km, pusantro karto daugiau už metropolijų plotą ($16^1/_2$ mil.). Trys valstybės 1876 m. neturėjo jokių kolonijų, o ketvirtoji, Prancūzija, beveik jų neturėjo. Iki 1914 metų šios keturios valstybės įsigijo 14,1 mil. kv. km ploto kolonijų, t. y. beveik pusantro karto daugiau už Europos plotą, beveik su 100 milijonų gyventojų. Kolonijinių valdų plėtimosi netolyginumas yra labai didelis. Jeigu, pvz., palyginsime Prancūziją, Vokietiją ir Japoniją, kurios nelabai skiriasi viena nuo kitos ploto dydžiu ir gyventojų skaičiumi, tai pasirodys, kad pirmoji iš tų šalių įsigijo beveik trigubai daugiau kolonijų (pagal plotą), negu antroji ir trečioji kartu. Bet finansinio kapitalo

dydžiu Prancūzija nagrinėjamojo laikotarpio pradžioje taip pat buvo, gal būt, kelis kartus turtingesnė, negu Vokietija ir Japonija kartu. Kolonijinių valdų dydžiui, be grynai ekonominių sąlygų, ir jų pagrindu, turi įtakos geografinės sąlygos ir kt. Kad ir kaip smarkiai vyko per pastaruosius dešimtmečius pasaulio niveliavimas, ūkio ir gyvenimo sąlygų išlyginimas įvairiose šalyse, stambiajai pramonei, mainams ir finansiniam kapitalui spaudžiant, bet vis dėlto skirtumas lieka nemažas, ir tarp išvardytųjų šešių šalių mes matome, iš vienos pusės, jaunas, nepaprastai greit progresavusias kapitalistines šalis (Amerika, Vokietija, Japonija); iš antros — senojo kapitalistinio išsivystymo šalis, kurios pastaruoju laiku daug lėčiau progresavo už pirmąsias (Prancūzija ir Anglija); iš trečios — ekonominiu atžvilgiu labiausiai atsilikusią šalį (Rusiją), kurioje naujausiasis kapitalistinis imperializmas, taip sakant, apraizgytas ypatingai tankiu ikikapitalistinių santykių tinklu.

Greta didžiųjų valstybių kolonijinių valdų mes pastatėme nedideles mažųjų valstybių kolonijas, kurios yra, taip sakant, artimiausias galimo ir tikėtino kolonijų „perdalijimo" objektas. Daugiausia šios mažosios valstybės tik todėl išlaiko savo kolonijas, kad tarp stambiųjų yra interesų priešingumų, trynimosi ir kt., kurie trukdo susitarti dėl grobio dalybų. Kai dėl „pusiau kolonijinių" valstybių, tai jos teikia pavyzdį tų pereinamųjų formų, kurios sutinkamos visose gamtos ir visuomenės srityse. Finansinis kapitalas yra tokia didelė, galima sakyti, lemiamoji jėga visuose ekonominiuose ir visuose tarptautiniuose santykiuose, jog jis įstengia pajungti sau ir iš tikrųjų pajungia net valstybes, turinčias visišką politinę nepriklausomybę; mes tuojau pamatysime tokių pavyzdžių. Tačiau, suprantama, didžiausius „patogumus" ir didžiausią naudą teikia finansiniam kapitalui *toks* pajungimas, kuris yra susijęs su pajungiamųjų valstybių ir tautų politinės nepriklausomybės netekimu. Pusiau kolonijinės šalys yra tipiškos, kaip „vidurkis" šiuo atžvilgiu. Suprantama, kad kova dėl šių pusiau priklausomų šalių turėjo ypatingai paaštrėti finansinio kapitalo epochoje, kai likęs pasaulis jau buvo pasidalytas.

Kolonijinė politika ir imperializmas buvo ir iki naujausiosios kapitalizmo pakopos ir net iki kapitalizmo. Roma, pagrįsta vergija, varė kolonijinę politiką ir vykdė imperializmą. Tačiau „bendri" samprotavimai apie imperializmą, užmirštantieji arba nustumiantieji į paskutinę vietą pagrindinį visuomeninių-ekonominių formacijų skirtumą, neišvengiamai pavirsta tuščiausiomis banalybėmis arba gyrimusi, kaip, pvz., palyginimas „didžiosios Romos su didžiąja Britanija"*. Net kapitalistinė kolonijinė *pirmesniųjų* kapitalizmo stadijų politika iš esmės skiriasi nuo kolonijinės finansinio kapitalo politikos.

Pagrindinė naujausiojo kapitalizmo ypatybė yra stambiausiųjų įmonininkų monopolistinių sąjungų viešpatavimas. Tokios monopolijos yra tvirčiausios, kai į vienas rankas pagrobiami *visi* žaliavų šaltiniai, ir mes matėme, kaip uoliai tarptautinės kapitalistų sąjungos stengiasi išplėšti iš priešininko kiekvieną konkurencijos galimybę, supirkti, pvz., geležies rūdynus arba naftos šaltinius ir pan. Jau vienas kolonijos valdymas suteikia visišką monopolijos pasisekimo garantiją nuo visų kovos su konkurentu atsitiktinumų, net ir nuo tokio atsitiktinumo, kai priešininkas panorėtų apsiginti valstybinio monopolio įstatymu. Kuo aukštesnis yra kapitalizmo išsivystymas, kuo smarkiau jaučiama žaliavų stoka, kuo aštresnė yra konkurencija ir žaliavų šaltinių vaikytynės visame pasaulyje, tuo įnirtingesnė yra kova dėl kolonijų įsigijimo.

„Galima iškelti teigimą, — rašo Šilderis, — kuris kai kam gal atrodys paradoksalus, būtent: kad miestų ir pramonės gyventojų skaičiaus augimas daugiau ar mažiau artimoje ateityje daug greičiau gali būti sustabdytas dėl žaliavų pramonei stokos, negu dėl maisto dalykų stokos". Taip, pvz., aštrėja stoka medžio, kuris vis labiau brangsta, odų, žaliavų tekstilės pramonei. „Pramonininkų sąjungos mėgina sudaryti žemės ūkio ir pramonės pusiausvyrą viso pasaulinio ūkio ribose; kaip pavyzdį galima nurodyti nuo 1904 metų esančią tarptautinę sąjungų sąjungą — medvilnės verpimo fabrikantų keliose svar-

---

* C. P. Lucas: „Greater Rome and Greater Britain". Oxf. 1912 (K. P. Liukas. „Didžioji Roma ir Didžioji Britanija". Oksfordas, 1912. *Red.*) arba Earl of Cromer: „Ancient and modern imperialism", L. 1910 (Kromeris. „Senovės ir šių laikų imperializmas". Londonas, 1910. *Red.*).

biausiose pramoninėse valstybėse; paskui jos pavyzdžiu 1910 metais įsteigtą Europos linų verpimo pramonininkų sąjungų sąjungą"*.

Žinoma, tokių faktų reikšmę buržuaziniai reformistai ir jų tarpe ypač dabartiniai kautskininkai bando susilpninti, nurodydami, kad žaliavų „galima būtų" gauti laisvojoje rinkoje be „brangios ir pavojingos" kolonijinės politikos, kad žaliavų pasiūlą „galima būtų" milžiniškai padidinti „paprastu" žemės ūkio sąlygų pagerinimu aplamai. Bet tokie nurodymai virsta imperializmo apologetika, jo padailinimu, nes jie remiasi svarbiausios naujausiojo kapitalizmo ypatybės — monopolijų — užmiršimu. Laisvoji rinka vis labiau nuslenka į praeitį, monopolistiniai sindikatai ir trestai kiekvieną dieną ją apkarpo, o „paprastas" žemės ūkio sąlygų pagerinimas reiškia masių padėties pagerinimą, darbo užmokesčio padidinimą ir pelno sumažinimą. Kur gi, jei ne vien saldučių reformistų fantazijoje, yra trestų, kurie sugeba rūpintis masių padėtimi, užuot rūpinęsi kolonijų nukariavimu?

Ne tik jau surasti žaliavų šaltiniai turi reikšmės finansiniam kapitalui, bet ir galimi šaltiniai, nes technika mūsų laikais vystosi neįtikimu greičiu, ir žemės, šiandien netinkamos, rytoj gali būti padarytos tinkamos, jeigu bus surasti nauji būdai (o tam stambus bankas gali surengti specialią inžinierių, agronomų ir kt. ekspediciją), jeigu bus išleista daug kapitalo. Tas pat pasakytina ir apie mineralinių turtų ieškojimą, apie naujus vienų ar kitų žaliavų apdirbimo ir utilizavimo būdus ir kt. ir pan. Iš čia — neišvengiamas finansinio kapitalo siekimas išplėsti ūkinę teritoriją ir net teritoriją aplamai. Kaip trestai kapitalizuoja savo turtą dvigubu arba trigubu įkainojimu, atsižvelgdami į „galimus" ateities (o ne dabarties) pelnus, atsižvelgdami į tolesnius monopolijos rezultatus, taip ir finansinis kapitalas aplamai siekia užgrobti kuo daugiausia žemių, bet kurių, bet kur, bet kuriuo būdu, atsižvelgdamas į galimus žaliavų šaltinius, bijodamas atsilikti pašėlusioje kovoje dėl paskutinių nepasidalytojo pasaulio gabalų arba dėl perdalijimo jau pasidalytųjų gabalų.

---

* Schilder, min. veik., 38—42 psl.

Anglijos kapitalistai visaip stengiasi išplėsti medvilnės gamybą *savo* kolonijoje, Egipte, — 1904 metais iš 2,3 milijono hektarų kultūrinės Egipto žemės jau 0,6 mil. buvo apsėta medvilne, t. y. daugiau kaip ketvirtis, — rusai *savo* kolonijoje, Turkestane, nes tokiu būdu jie lengviau gali sumušti savo užsienio konkurentus, lengviau gali monopolizuoti žaliavų šaltinius, sukurti ekonomiškesnį ir pelningesnį tekstilės trestą su „kombinuota" gamyba, su *visų* medvilnės gamybos ir apdirbimo stadijų koncentravimu vienose rankose.

Kapitalo išvežimo interesai lygiai taip pat skatina užkariauti kolonijas, nes kolonijinėje rinkoje lengviau (o kartais vien tik ir tegalima) monopolistiniais keliais pašalinti konkurentą, užtikrinti sau tiekimą, sutvirtinti atitinkamus „ryšius" ir kt.

Neekonominis antstatas, išaugantis finansinio kapitalo pagrindu, finansinio kapitalo politika, jo ideologija sustiprina kolonijinių užkariavimų siekimą. „Finansinis kapitalas nori ne laisvės, o viešpatavimo", teisingai sako Hilferdingas. O vienas buržuazinis prancūzų rašytojas, kaip ir vystydamas ir papildydamas anksčiau pateiktas Sesilio Rodso mintis*, rašo, kad prie ekonominių šiuolaikinės kolonijinės politikos priežasčių reikia pridėti socialines: „dėl gyvenimo didėjančio sudėtingumo ir sunkumo, slegiančio ne tik darbininkų mases, bet ir vidurines klases, visose senosios civilizacijos šalyse susikaupia „nekantrumas, susierzinimas, neapykanta, gresiantieji visuomenės ramybei; reikia surasti, kur pritaikyti energiją, išstumiamą iš tam tikrų klasinių vėžių, duoti jai darbo už šalies ribų, kad neįvyktų sprogimas viduje" "**.

Jei jau kalbama apie kapitalistinio imperializmo epochos kolonijinę politiką, reikia pažymėti, kad finansinis kapitalas ir jį atitinkanti tarptautinė politika, kuri pasireiškia didžiųjų valstybių kova dėl pasaulio ekonominio ir politinio pasidalijimo, sukuria visą eilę *pereinamųjų* valstybinės priklausomybės formų. Šiai epochai tipiškos

---

* Žr. šio tomo 242—243 psl. *Red.*

** Wahl: „La France aux colonies" (Valis. „Prancūzija kolonijose". *Red.*), cituota Henri Russier knygoje: „Le Partage de l'Océanie", P. 1905, p. 165 (Anri Riusjė. „Okeanijos padalijimas". Paryžius, 1905, 165 psl. *Red.*).

ne tik dvi pagrindinės šalių grupės: kolonijas valdančios ir kolonijos, bet ir įvairios formos priklausomųjų šalių, politiškai, formaliai savarankiškų, o iš tikrųjų apraizgytų finansinės ir diplomatinės priklausomybės tinklais. Vieną iš šių formų — pusiau kolonijas — mes jau pirma nurodėme. Kitos formos pavyzdys yra, pvz., Argentina. „Pietų Amerika, o ypač Argentina — rašo Šulcė-Gevernicas savo veikale apie Britanijos imperializmą — yra tokioje finansinėje priklausomybėje nuo Londono, jog ją reikia pavadinti beveik prekybine Anglijos kolonija"*. Kapitalus, Anglijos įdėtus Argentinoje, Šilderis tarė esant, pagal Austrijos-Vengrijos konsulo Buenos-Airese 1909 m. pranešimus, 8³/₄ milijardo frankų dydžio. Nesunku įsivaizduoti, kokius tvirtus ryšius dėl to gauna Anglijos finansinis kapitalas — ir jo ištikimas „draugas", diplomatija — su Argentinos buržuazija, su vadovaujančiais viso jos ekonominio ir politinio gyvenimo sluoksniais.

Kiek kitokią finansinės ir diplomatinės priklausomybės formą, esant politinei nepriklausomybei, rodo mums Portugalijos pavyzdys. Portugalija yra savarankiška, suvereni valstybė, bet faktiškai daugiau kaip 200 metų, nuo karo dėl Ispanijos sosto paveldėjimo (1701—1714), ji yra Anglijos protektorate. Anglija gynė ją ir jos kolonijines valdas, norėdama sustiprinti savo poziciją kovoje su savo priešininkais, Ispanija, Prancūzija. Anglija mainais gaudavo prekybinių lengvatų, geresnių sąlygų prekėms ir ypač kapitalui išvežti į Portugaliją ir į jos kolonijas, galimybę naudotis Portugalijos uostais ir salomis, jos kabeliais ir kt. ir t. t.** Tokio pobūdžio santykių tarp atskirų stambių ir smulkių valstybių visuomet būdavo, bet kapitalistinio imperializmo epochoje jie darosi visuotine sistema, įeina, kaip dalis, į „pasaulio pasidalijimo"

---

* Schulze-Gaevernitz: „Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts". Lpz. 1906, 318 psl. (Šulcė-Gevernicas. „Britanijos imperializmas ir Anglijos laisvoji prekyba 20-jo amžiaus pradžioje". Leipcigas, 1906. *Red.*). Tą pat sako Sartorius v. Waltershausen: „Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande", Berlin, 1907. S. 46 (Sartorijus fon Valtershauzenas. „Liaudies ūkio sistema kapitalui įdėti užsienyje". Berlynas, 1907, 46 psl. *Red.*).

** Schilder, min. veik., I t., 160—161 psl.

santykių sumą, pavirsta pasaulinio finansinio kapitalo operacijų grandimis.

Baigdami klausimą dėl pasaulio pasidalijimo, mes turime dar štai ką pažymėti. Ne tik Amerikos literatūra po ispanų-amerikiečių ir Anglijos po anglų-burų karų visiškai atvirai ir aiškiai pastatė šį klausimą pačioje XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje, ne tik vokiečių literatūra, labiausiai „pavydžiai" sekusi „Britanijos imperializmą", sistemingai vertindavo šį faktą. Ir prancūzų buržuazinėje literatūroje klausimas yra pakankamai aiškiai ir plačiai pastatytas, kiek tai buržuaziniu požiūriu yra įmanoma. Pasiremsime istoriku Drijo, kuris savo knygos „Politinės ir socialinės problemos XIX amžiaus pabaigoje" skyriuje apie „didžiąsias valstybes ir pasaulio pasidalijimą" štai ką rašė: „Per pastaruosius metus visos laisvos vietos žemėje, išskyrus Kiniją, yra užimtos Europos ir Šiaurės Amerikos valstybių. Šiuo pagrindu jau įvyko keletas konfliktų ir įtakos persikėlimų, kurie pranašauja baisesnių sprogimų netolimoje ateityje. Nes tenka skubėti: neapsirūpinusios nacijos rizikuoja niekad negauti savo dalies ir nedalyvauti šitame milžiniškame žemės išnaudojime, kuris bus vienas iš esmingiausių ateinančio (t. y. XX) amžiaus faktų. Štai kodėl visa Europa ir Amerika pastaruoju metu buvo apimtos karštligės kolonijinių išsiplėtimų, „imperializmo", kuris yra įstabiausias XIX amžiaus pabaigos būdingas bruožas". Ir autorius pridūrė: „Šitame pasaulio pasidalijime, šiose pašėlusiose lobių ir stambiųjų pasaulio rinkų vaikytynėse palyginamoji jėga imperijų, įkurtų šiame, XIX, amžiuje, visiškai neatitinka tos vietos, kurią Europoje užima nacijos, jas įkūrusios. Valstybės, vyraujančios Europoje, jos likimo lėmėjos, *nėra* lygiai taip pat vyraujančios visame pasaulyje. O kadangi kolonijinė galybė, viltis turėti dar neapskaitytų turtų, matyti, grįžtamai paveiks palyginamąją Europos valstybių jėgą, tai todėl kolonijinis klausimas — „imperializmas", jeigu norite, — jau pakeitęs politines pačios Europos sąlygas, jas keis vis labiau ir labiau"*.

---

* J.-E. Driault: „Problèmes politiques et sociaux". P. 1907, 299 psl. (Ž.-E. Drijo. „Politinės ir socialinės problemos". Paryžius. *Rėd.*).

VII. IMPERIALIZMAS, KAIP YPATINGA KAPITALIZMO STADIJA

Mes dabar turime pamėginti suvesti tam tikras išdavas, sutraukti drauge, kas aukščiau pasakyta apie imperializmą. Imperializmas išaugo kaip aplamai kapitalizmo pagrindinių savybių išsivystymas ir tiesioginis tęsinys. Tačiau kapitalizmas tapo kapitalistiniu imperializmu tik tam tikroje, labai aukštoje savo išsivystymo pakopoje, kada kai kurios pagrindinės kapitalizmo savybės pradėjo virsti savo priešybe, kada visa linija susidarė ir pasirodė pereinamosios iš kapitalizmo į aukštesnę visuomeninę-ekonominę santvarką epochos bruožai. Ekonominiu atžvilgiu pagrindinis dalykas šiame procese yra tas, kad laisvąją kapitalistinę konkurenciją pakeičia kapitalistinės monopolijos. Laisvoji konkurencija yra pagrindinė kapitalizmo ir aplamai prekinės gamybos savybė; monopolija yra tiesioginė priešybė laisvosios konkurencijos, bet ši pastaroji mūsų akyse ėmė virsti monopolija, kurdama stambiąją gamybą, išstumdama smulkiąją, pakeisdama stambiąją stambiausiąja, privesdama gamybos ir kapitalo koncentraciją iki to, kad iš jos išaugdavo ir išauga monopolija: karteliai, sindikatai, trestai, su jais susiliejantis kapitalas kokios dešimties bankų, operuojančių milijardais. Ir tuo pačiu metu monopolijos, išaugdamos iš laisvosios konkurencijos, nepašalina jos, bet gyvuoja ant jos ir greta jos, tuo sukeldamos eilę ypatingai aštrių ir griežtų prieštaravimų, trynimųsi, konfliktų. Monopolija yra perėjimas iš kapitalizmo į aukštesnę santvarką.

Jeigu reikėtų duoti kuo trumpesnį imperializmo apibrėžimą, tai reikėtų pasakyti, kad imperializmas yra monopolistinė kapitalizmo stadija. Tokiame apibrėžime būtų tai, kas svarbiausia, nes, iš vienos pusės, finansinis kapitalas yra bankinis monopolistiškai negausių stambiausių bankų kapitalas, susiliejęs su pramonininkų monopolistinių sąjungų kapitalu; o iš antros pusės, pasaulio pasidalijimas yra perėjimas nuo kolonijinės politikos, nekliudomai išplečiamos nė vienos kapitalistinės valstybės neužgrobtoms sritims, į kolonijinę monopolinio

žemės teritorijos valdymo politiką, žemės, kuri iki galo yra pasidalyta.

Tačiau perdaug trumpi apibrėžimai, kad ir patogūs, nes sutraukia tai, kas svarbiausia, yra vis dėlto nepakankami, jei iš jų tenka atskirai išvesti labai esmingus bruožus to reiškinio, kurį reikia apibrėžti. Todėl, neužmirštant, jog aplamai visi apibrėžimai turi sąlyginę ir santykinę reikšmę ir jie niekad negali aprėpti visapusiškų reiškinio ryšių visu jo išsivystymu, reikia duoti tokį imperializmo apibrėžimą, kuriame būtų šie penki svarbiausi imperializmo požymiai: 1) gamybos ir kapitalo koncentracija, pasiekusi tokią aukštą išsivystymo pakopą, kad ji sukūrė monopolijas, vaidinančias lemiamą vaidmenį ūkiniame gyvenime; 2) bankinio kapitalo susiliejimas su pramoniniu ir, šio „finansinio kapitalo" pagrindu, finansinės oligarchijos susikūrimas; 3) kapitalo išvežimas, skirtingai nuo prekių išvežimo, įgauna ypatingai svarbią reikšmę; 4) susidaro tarptautinės monopolistinės kapitalistų sąjungos, pasidalijančios pasaulį, ir 5) užbaigtas teritorinis žemės pasidalijimas tarp stambiausiųjų kapitalistinių valstybių. Imperializmas yra kapitalizmas toje išsivystymo stadijoje, kada susidarė monopolijų ir finansinio kapitalo viešpatavimas, įgavo svarbią reikšmę kapitalo išvežimas, prasidėjo pasaulio pasidalijimas tarp tarptautinių trestų ir pasibaigė visos žemės teritorijos pasidalijimas tarp stambiausiųjų kapitalistinių šalių.

Mes vėliau dar pamatysime, kaip galima ir reikia kitaip apibrėžti imperializmą, jei turėsime galvoje ne tik pagrindines grynai ekonomines sąvokas (kuriomis apsiriboja pateiktasis apibrėžimas), bet šios kapitalizmo stadijos istorinę vietą kapitalizmo aplamai atžvilgiu arba santykį tarp imperializmo ir dviejų pagrindinių krypčių darbininkų judėjime. O dabar reikia pažymėti, kad nurodyta prasme suprantamas imperializmas, be abejonės, yra ypatinga kapitalizmo išsivystymo stadija. Norėdami skaitytojui duoti kiek galint labiau pagrįstą imperializmo supratimą, mes tyčia stengėmės pateikti kiek galint daugiau atsiliepimų *buržuazinių* ekonomistų, kurie yra priversti pripažinti ypač neginčijamai nustatytus naujausios kapitalizmo ekonomikos faktus. Tuo pačiu tikslu buvo

pateikiami smulkūs statistiniai duomenys, leidžiantieji matyti, iki kurio būtent laipsnio išaugo bankinis kapitalas ir t. t., kuo būtent pasireiškė kiekybės perėjimas į kokybę, išsivysčiusio kapitalizmo perėjimas į imperializmą. Žinoma, nėra ko nė kalbėti, kad visos ribos gamtoje ir visuomenėje yra sąlyginės ir paslankios, kad nesąmonė būtų ginčytis, pvz., dėl to, kuriais metais arba kuriame dešimtmetyje „galutinai" įsigalėjo imperializmas.

Tačiau dėl imperializmo apibrėžimo visų pirma tenka ginčytis su svarbiausiu marksistiniu teoretiku vadinamojo antrojo internacionalo epochos, t. y. 25-rių, 1889—1914, metų, K. Kautskiu. Prieš pagrindines idėjas, išreikštas mūsų duotame imperializmo apibrėžime, Kautskis pasisakė visu griežtumu ir 1915 metais ir net dar 1914 metų lapkričio mėnesį, pareikšdamas, kad imperializmą reikią suprasti ne kaip ūkio „fazę" arba pakopą, o kaip politiką, būtent tam tikrą politiką, kuriai „teikia pirmenybę" finansinis kapitalas, kad imperializmo negalima „tapatinti" su „šiuolaikiniu kapitalizmu", kad jeigu kaip imperializmą suprasime „visus šiuolaikinio kapitalizmo reiškinius" — kartelius, protekcionizmą, finansininkų viešpatavimą, kolonijinę politiką, — tuomet klausimas dėl imperializmo būtinumo kapitalizmui virsta „lėkščiausia tautologija", nes tuomet, „natūralu, imperializmas yra gyvybinė būtinybė kapitalizmui" ir t. t. Kautskio mintį visų tiksliausiai mes išreikšime, jei pateiksime jo duotąjį imperializmo apibrėžimą, nukreiptą tiesiog prieš mūsų dėstomų idėjų esmę (nes prieštaros iš stovyklos vokiečių marksistų, kurie panašias idėjas propagavo ištisą eilę metų, Kautskiui yra seniai žinomos, kaip tam tikros marksizmo srovės prieštaros).

Kautskio apibrėžimas skamba taip:

„Imperializmas yra aukštai išsivysčiusio pramoninio kapitalizmo produktas. Jį sudaro kiekvienos pramoninės kapitalistinės nacijos siekimas prisijungti arba pajungti vis didesnes *agrarines* (Kautskio pabraukta) sritis, nepriklausomai nuo to, kurios nacijos jose gyvena"*.

---

* „Die Neue Zeit", 1914, 2 (32 t.), 909 psl., 1914 m. rugsėjo 11 d. Plg. 1915, 2, 107 ir tol. psl.

Šis apibrėžimas yra visiškai niekam tikęs, nes jis vienašališkai, t. y. savivališkai, išskiria vien tik nacionalinį klausimą (nors ir nepaprastai svarbų tiek savaime, tiek ir santykio su imperializmu atžvilgiu), savivališkai ir *neteisingai* susiedamas jį *tik* su pramoniniu kapitalu aneksuojančiose kitas nacijas šalyse, tiek pat savivališkai ir neteisingai iškeldamas agrarinių sričių aneksiją.

Imperializmas yra aneksijų siekimas — štai į ką suvedama *politinė* Kautskio apibrėžimo dalis. Ji teisinga, bet labai nepilna, nes politiškai imperializmas yra iš viso prievartos ir reakcijos siekimas. Tačiau mus čia domina *ekonominė* dalyko pusė, kurią *pats* Kautskis įnešė į *savo* apibrėžimą. Klaidos Kautskio apibrėžime bado akis. Imperializmui kaip tik būdingas *ne* pramoninis, *bet* finansinis kapitalas. Nėra atsitiktinis dalykas, kad Prancūzijoje kaip tik ypatingai greitas *finansinio* kapitalo išsivystymas, susilpnėjus pramoniniam, sukėlė nuo praeitojo šimtmečio 80-jų metų ypatingą aneksionistinės (kolonijinės) politikos paaštrėjimą. Imperializmui būdingas kaip tik siekimas aneksuoti *ne tik* agrarines sritis, bet netgi pramoningiausias (Vokietijos apetitai Belgijai, Prancūzijos — Lotaringijai), nes, pirma, baigtas žemės pasidalijimas verčia *perdalijimo* atveju tiesti rankas į *bet kurias* žemes; antra, esminis imperializmo bruožas yra kelių stambiųjų valstybių lenktyniavimas siekiant hegemonijos, t. y. žemių užgrobimo ne tiek tiesiog sau, kiek priešininkui susilpninti ir *jo* hegemonijai pakirsti (Vokietijai Belgija yra ypatingai svarbi, kaip atramos punktas prieš Angliją; Anglijai Bagdadas — kaip atramos punktas prieš Vokietiją ir t. t.).

Kautskis ypač — ir ne vieną kartą — remiasi anglais, nustačiusiais tariamai grynai politinę žodžio imperializmas reikšmę jo, Kautskio, prasme. Imame anglą Hobsoną ir jo veikale „Imperializmas", išėjusiame 1902 metais, skaitome:

„Naujasis imperializmas skiriasi nuo senojo, pirma, tuo, kad jis vietoj vienos augančios imperijos siekimų stato teoriją ir praktiką besivaržančių imperijų, kurių kiekviena vadovaujasi vienodais politinio išsiplėtimo ir komercinės naudos potroškiais; antra, finansinių arba

kapitalo įdėjimą liečiančių interesų viešpatavimu ant prekybinių interesų"*.

Mes matome, kad Kautskis faktiškai yra absoliučiai neteisus, remdamasis anglais aplamai (jis galėtų remtis nebent vulgariaisiais anglų imperialistais arba tiesioginiais imperializmo apologetais). Mes matome, kad Kautskis, pretenduodamas, kad jis tebeginąs marksizmą, iš tikrųjų žengia žingsnį atgal, palyginti su *socialliberalu* Hobsonu, kuris *teisingiau* atsižvelgia į dvi „istoriškai konkrečias" (Kautskis savo apibrėžimu kaip tik tyčiojasi iš istorinio konkretumo!) šiuolaikinio imperializmo ypatybes: 1) *kelių* imperializmų konkurenciją ir 2) finansininko vyravimą prieš prekybininką. O jeigu daugiausia kalbama apie tai, kad pramoninė šalis aneksuotų agrarinę, tai tuo iškeliamas vyraujantis prekybininko vaidmuo.

Kautskio apibrėžimas yra ne tik neteisingas ir nemarksistinis. Jis yra pagrindas ištisos sistemos pažiūrų, visa linija nutraukiančių ryšius ir su marksistine teorija ir su marksistine praktika; apie tai dar pakalbėsime vėliau. Visiškai nerimtas yra tas Kautskio iškeltas ginčas dėl žodžių: ar naujausiąją kapitalizmo pakopą pavadinti imperializmu, ar finansinio kapitalo pakopa. Vadinkite, kaip norite; tai vis tiek. Dalyko esmė yra ta, kad Kautskis atplėšia imperializmo politiką nuo jo ekonomikos, kalbėdamas apie aneksijas, kaip apie politiką, kuriai finansinis kapitalas „teikia pirmenybę", ir jai priešpastatydamas tariamai galimą kitą buržuazinę politiką tuo pačiu finansinio kapitalo pagrindu. Išeina, kad monopolijos ekonomikoje yra suderinamos su nemonopolistiniu, neprievartiniu, negrobikišku veikimo būdu politikoje. Išeina, kad teritorinis žemės pasidalijimas, baigtas kaip tik finansinio kapitalo epochoje ir sudarąs pagrindą stambiausiųjų kapitalistinių valstybių lenktyniavimo dabartinių formų savotiškumui, yra suderinamas su neimperialistine politika. Gaunamas pačių pagrindinių naujausios kapitalizmo pakopos prieštaravimų užtušavimas, švelninimas vietoj jų gilumo atskleidimo, gaunamas buržuazinis reformizmas vietoj marksizmo.

---

* Hobson: „Imperialism", L. 1902, p. 324 (Hobsonas. „Imperializmas". Londonas, 1902, 324 psl. *Red.*).

Kautskis ginčijasi su vokiškuoju imperializmo ir aneksijų apologetu Kunovu, kuris grubiai ir ciniškai samprotauja: imperializmas yra šiuolaikinis kapitalizmas; kapitalizmo vystymasis neišvengiamas ir progresyvus; vadinasi, imperializmas progresyvus; vadinasi, reikia keliaklupsčiauti prieš imperializmą ir liaupsinti! Panašu į tą karikatūrą, kurią narodnikai piešė prieš rusų marksistus 1894—1895 metais: girdi, jeigu marksistai laiko kapitalizmą Rusijoje neišvengiamu ir progresyviu, tai jie turi įsteigti smuklę ir imtis diegti kapitalizmą. Kautskis prieštarauja Kunovui: ne, imperializmas nėra šiuolaikinis kapitalizmas, o tik viena iš šiuolaikinio kapitalizmo politikos formų, ir mes galime ir turime kovoti su šia politika, kovoti su imperializmu, su aneksijomis ir t. t.

Prieštaravimas atrodo visai padorus, o iš tikrųjų jis prilygsta gudresniam, labiau pridengtam (ir todėl pavojingesniam) taikstymosi su imperializmu propagavimui, nes „kova" su trestų ir bankų politika, nepaliečianti trestų ir bankų ekonomikos pagrindų, suvedama į buržuazinį reformizmą ir pacifizmą, į geručius ir nekaltus pageidavimus. Atsikalbėti nuo esamų prieštaravimų, užmiršti pačius svarbiuosius iš jų, užuot atskleidus visą prieštaravimų gilumą — štai Kautskio teorija, neturinti nieko bendro su marksizmu. Ir suprantama, kad tokia „teorija" tik prisideda prie vienybės su Kunovais idėjos gynimo!

„Grynai ekonominiu požiūriu — rašo Kautskis — nėra negalima, kad kapitalizmas pergyvens dar vieną naują fazę, kartelių politikos perkėlimą į užsienio politiką, ultraimperializmo fazę"*, t. y. viršimperializmio, viso pasaulio imperializmų susivienijimo, o ne jų kovos fazę, kai išnyks karai esant kapitalizmui, fazę, kai „internacionaliai susivienijęs finansinis kapitalas vykdys bendrą pasaulio išnaudojimą"**.

Ties šia „ultraimperializmo teorija" mums vėliau teks sustoti, kad smulkiai parodytume, kiek ji griežtai ir galutinai nutraukia ryšius su marksizmu. O čia mums rei-

---

* „Die Neue Zeit", 1914, 2 (32 t.), 921 psl., 1914 m. rugsėjo 11 d. Plg. 1915, 2, 107 ir tol. psl.

** „Die Neue Zeit", 1915, 1, 144 psl., 1915 m. balandžio 30 d.

kia, pagal bendrąjį šios apybraižos planą, pažvelgti į tikslius ekonominius duomenis, liečiančius šį klausimą. Ar „grynai ekonominiu požiūriu" yra galimas „ultraimperializmas", ar tai yra ultranesąmonė?

Jeigu grynai ekonominį požiūrį suprasime kaip „gryną" abstrakciją, tuomet viskas, ką galima pasakyti, bus suvesta į teiginį: vystymasis eina į monopolijas, vadinasi, į vieną pasaulinę monopoliją, į vieną pasaulinį trestą. Tai neginčijama, bet tai ir visiškai tuščia, panašu į nurodymą, kad „vystymasis eina" į maisto reikmenų gaminimą laboratorijose. Šia prasme ultraimperializmo „teorija" tokia pat nesąmonė, kokia būtų „ultražemdirbystės teorija".

O jeigu kalbėsime apie „grynai ekonomines" finansinio kapitalo epochos sąlygas, kaip apie istoriškai konkrečią epochą, tenkančią XX amžiaus pradžiai, tai geriausias atsakymas į negyvąsias „ultraimperializmo" abstrakcijas (tarnaujančias vien tik ypatingai reakciniam tikslui: nukreipti dėmesiui nuo *esamų* prieštaravimų gilumo) yra joms priešpastatyti šiuolaikinio pasaulinio ūkio konkrečią ekonominę tikrovę. Tuščių tuščiausios Kautskio kalbos apie ultraimperializmą skatina, tarp kitko, tą labai klaidingą ir pilančią vandenį imperializmo apologetų malūnui mintį, kad finansinio kapitalo viešpatavimas *silpniną* netolyginumus ir prieštaravimus pasaulinio ūkio viduje, kai iš tikrųjų jis *stiprina* juos.

R. Kalveris savo nedidelėje knygutėje „Įvadas į pasaulinį ūkį"* padarė bandymą sutraukti svarbiausius grynai ekonominius duomenis, leidžiančius konkrečiai atvaizduoti tarpusavio santykius pasaulinio ūkio viduje XIX ir XX amžių riboje. Jis visą pasaulį suskirsto į 5 „svarbiausias ūkines sritis": 1) vidurinės Europos (visa Europa, be Rusijos ir Anglijos); 2) Britanijos; 3) Rusijos; 4) Rytų Azijos ir 5) Amerikos, įskaitydamas kolonijas į „sritis" tų valstybių, kurioms jos priklauso, ir „palikdamas nuošaliai" nedaugelį sritims nepriskirtų šalių, pvz., Persiją, Afganistaną, Arabiją Azijoje, Maroką ir Abisiniją Afrikoje ir pan.

* R. Calwer: „Einführung in die Weltwirtschaft". Brl. 1906.

Štai, sutrumpinus, jo pateikiami ekonominiai duomenys apie šias sritis:

Svarbiausios ūkinės pasaulio sritys	Plotas (mil. kv. km)	Gyventojai (mil.)	Susisiekimas: geležinkel. (tūkst. km)	Susisiekimas: prekybos laivynas (mil. tonų)	Prekyba (įvež. ir išvež. kartu) (mlrd. markių)	Pramonė: gavyba akm. angl. (mil. tonų)	Pramonė: gavyba ketaus (mil. tonų)	Pramonė: verpsčių skaičius medv. pramonėje (mil.)
1) Vid. Europos	27,6	388	204	8	41	251	15	26
*	(23,6)	(146)						
2) Britanijos	28,9	398	140	11	25	249	9	51
*	(28,6)	(355)						
3) Rusijos	22	131	63	1	3	16	3	7
4) Rytų Azijos	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5) Amerikos	30	148	379	6	14	245	14	19

Mes matome tris aukštai išsivysčiusio kapitalizmo sritis (labai išsivystę ir susisiekimo keliai, ir prekyba, ir pramonė): vidurinės Europos, Britanijos ir Amerikos. Jų tarpe yra trys viešpataujančios pasauliui valstybės: Vokietija, Anglija, Jungtinės Valstybės. Imperialistinį jų lenktyniavimą ir kovą labai paaštrino tai, kad Vokietija turi menkutę sritį ir mažai kolonijų; „vidurinės Europos" sukūrimas tebėra ateities dalykas, ir ji gimsta žūtbūtinėje kovoje. O tuo tarpu — visos Europos požymis yra politinis susiskaldymas. Britanijos ir Amerikos srityse, atvirkščiai, labai aukšta yra politinė koncentracija, bet didžiulis yra neatitikimas tarp pirmosios neaprėpiamų kolonijų ir antrosios — menkų kolonijų. O kolonijose kapitalizmas tiktai pradeda vystytis. Kova dėl Pietų Amerikos vis aštrėja.

Rusija ir Rytų Azija — dvi menkai išsivysčiusio kapitalizmo sritys. Pirmojoje labai reta gyventojų, antrojoje — labai tanku; pirmojoje didelė politinė koncentracija, antrojoje jos nėra. Kinija dar tik pradėta dalytis, ir kova dėl jos tarp Japonijos, J. Valstybių ir t. t. vis labiau aštrėja.

Sugretinkite su šia tikrove, — su milžinišku ekonominių ir politinių sąlygų įvairumu, su didžiausiu įvairių

* Skliaustuose kolonijų plotas ir gyventojai.

šalių augimo greičio ir kt. nevienodumu, su pašėlusia kova tarp imperialistinių valstybių — kvailutę Kautskio pasakėlę apie „taikųjį" ultraimperializmą. Argi tai ne reakcinis įbauginto miesčionies bandymas pasislėpti nuo rūsčios tikrovės? Argi internacionaliniai karteliai, kurie Kautskiui atrodo „ultraimperializmo" užuomazgomis (kaip tablečių gamybą laboratorijoje „galima" paskelbti ultražemdirbystės užuomazga), neparodo mums pasaulio pasidalijimo *ir perdalijimo* pavyzdžio, perėjimo iš taikaus pasidalijimo į netaikų ir atvirkščiai? Argi amerikinis ir kitoks finansinis kapitalas, kuris, Vokietijai dalyvaujant, sakysime, tarptautiniame bėgių sindikate arba tarptautiniame prekybinės laivybos treste, buvo taikiai pasidalijęs visą pasaulį, *neperdalija* dabar pasaulio, remdamasis naujais jėgos santykiais, pasikeičiančiais visiškai *ne*taikiu būdu?

Finansinis kapitalas ir trestai ne silpnina, bet stiprina įvairių pasaulinio ūkio dalių augimo greičio skirtumus. O jeigu jėgos santykiai yra pasikeitę, tai kaip galima išspręsti, *esant kapitalizmui*, prieštaravimą, jeigu ne *jėga*? Nepaprastai tikslius duomenis apie skirtingą kapitalizmo ir finansinio kapitalo augimo greitį visame pasauliniame ūkyje mes turime geležinkelių statistikoje*. Per pastaruosius imperialistinio vystymosi dešimtmečius geležinkelių ilgis šitaip pasikeitė:

	Geležinkeliai (tūkst. km)					
	1890		1913		+	
Europa	224		346		+ 122	
Jungt. Amerikos Valstybės	268		411		+ 143	
Visos kolonijos	82	125	210	347	+ 128	+ 222
Savarankiškos ir pusiau savarankiškos Azijos ir Amerikos valstybės	43		137		+ 94	
Iš viso	617		1 104			

Vadinasi, greičiausiai geležinkeliai vystėsi kolonijose ir savarankiškose (ir pusiau savarankiškose) Azijos ir Amerikos valstybėse. Yra žinoma, kad 4—5 stambiausių

* Stat. Jahrbuch für das deutsche Reich, 1915; Archiv für Eisenbahnwesen, 1892 (Vokietijos valstybės statistikos metraštis, 1915; Geležinkelių archyvas, 1892. *Red.*); geležinkelių pasiskirstymo įvairių šalių kolonijose 1890 metais nedideles detales teko nustatyti apytikriai.

kapitalistinių valstybių finansinis kapitalas čia visiškai viešpatauja ir valdo. Du šimtai tūkstančių kilometrų naujų geležinkelių kolonijose ir kitose Azijos ir Amerikos šalyse reiškia per 40 milijardų markių naujo kapitalo įdėjimo ypač pelningomis sąlygomis, su ypatingomis pelningumo garantijomis, su pelningais užsakymais plieno liejykloms ir kt. ir t. t.

Visų greičiausiai kapitalizmas auga kolonijose ir užokeaninėse šalyse. Jų tarpe atsiranda *naujų* imperialistinių valstybių (Japonija). Pasaulinių imperializmų kova aštrėja. Didėja duoklė, kurią ima finansinis kapitalas iš ypač pelningų kolonijinių ir užokeaninių įmonių. Dalijantis šį „grobį", ypač didelė dalis patenka į rankas šalių, kurios ne visuomet užima pirmąją vietą pagal gamybinių jėgų vystymosi greitį. Stambiausiose valstybėse, paimtose drauge su jų kolonijomis, geležinkelių ilgis sudarė:

	(tūkst. km) 1890	1913	
J. Valstybės	268	413	+ 145
Britanijos imperija	107	208	+ 101
Rusija	32	78	+ 46
Vokietija	43	68	+ 25
Prancūzija	41	63	+ 22
Iš viso 5 valstybėse	491	830	+ 339

Taigi, apie 80% viso geležinkelių kiekio sukoncentruota 5 stambiausiose valstybėse. Bet šių geležinkelių *nuosavybės* koncentracija, finansinio kapitalo koncentracija yra dar neišmatuojamai didesnė, nes, pvz., Anglijos ir Prancūzijos milijonieriams priklauso didžiulė daugybė Amerikos, Rusijos ir kitų geležinkelių akcijų ir obligacijų.

Savo kolonijų dėka Anglija padidino „savo" geležinkelių tinklą 100 tūkstančių kilometrų, keturis kartus daugiau, negu Vokietija. Tuo tarpu visiems žinoma, kad Vokietijos gamybinių jėgų vystymasis per tą laiką, ir ypač akmens anglies ir geležies gamybos vystymasis, vyko nepalyginti greičiau, negu Anglijoje, nekalbant jau apie Prancūziją ir Rusiją. 1892 metais Vokietija gamino

4,9 mil. tonų ketaus, kai Anglija — 6,8; o 1912 metais jau 17,6, kai Anglija — 9,0, t. y. milžiniška persvara prieš Angliją!* Kyla klausimas, kokia *kapitalizmo sąlygomis* galėjo būti kita priemonė, išskyrus karą, pašalinti neatitikimui tarp gamybinių jėgų išsivystymo bei kapitalo susikaupimo, iš vienos pusės, ir kolonijų bei finansinio kapitalo „įtakos sferų" pasidalijimo, iš antros?

VIII. KAPITALIZMO PARAZITIZMAS IR PUVIMAS

Dabar mums reikia sustoti ties dar viena labai svarbia imperializmo puse, kuri dažniausiai nepakankamai įvertinama daugumoje samprotavimų šia tema. Vienas iš marksisto Hilferdingo trūkumų yra tas, kad jis čia žengė žingsnį atgal, palyginti su nemarksistu Hobsonu. Mes kalbame apie imperializmui būdingą parazitizmą.

Kaip mes esame matę, visų giliausias ekonominis imperializmo pagrindas yra monopolija. Tai — kapitalistinė monopolija, t. y. išaugusi iš kapitalizmo ir esanti bendrosiomis kapitalizmo, prekinės gamybos, konkurencijos aplinkybėmis nuolatiniame ir neišbrendamame prieštaravime su šiomis bendrosiomis aplinkybėmis. Bet vis dėlto, kaip ir kiekviena monopolija, ji neišvengiamai sukelia krypimą į sustingimą ir puvimą. Kiek nusistoja, kad ir laikinai, monopolinės kainos, tiek išnyksta iki tam tikro laipsnio skatinančios priežastys techninės, vadinasi, ir kiekvienos kitos pažangos, žengimo pirmyn; tiek atsiranda, toliau, *ekonominis* galimumas dirbtinai stabdyti techninę pažangą. Pavyzdys: Amerikoje kažkoks Ouensas išrado buteliams gaminti mašiną, padarančią revoliuciją butelių gamyboje. Vokiškasis butelių fabrikantų kartelis superka Ouenso patentus ir nukiša juos į stalčių, sulaiko jų naudojimą. Žinoma, monopolija, esant kapitalizmui, niekad negali visiškai ir labai ilgam laikui pašalinti konkurenciją iš pasaulinės rinkos (čia, tarp kitko, yra viena iš priežasčių, dėl kurių ultraimperializmo

---

* Plg. taip pat Edgar Crammond: „The Economic Relations of the British and German Empires" žurnale „Journal of the Royal Statistical Society", 1914, July, pp. 777 ss. (Edgaras Kremondas. „Ekonominiai Britanijos ir Vokietijos imperijų santykiai" „Karališkosios statistikos draugijos žurnale", 1914, liepos mėn., 777 ir tol. psl. *Red.*).

teorija yra nesąmonė). Žinoma, galimybė sumažinti gamybos išlaidas ir padidinti pelną, įvedant techninius patobulinimus, veikia pakeitimų naudai. Bet monopolijai būdinga sustingimo bei puvimo *tendencija* savo ruožtu toliau veikia, ir atskirose pramonės šakose, atskirose šalyse, tam tikrais laiko tarpais ji paima viršų.

Ypatingai didelių, turtingų arba patogioje padėtyje esančių kolonijų monopolinis valdymas veikia ta pačia kryptimi.

Toliau. Imperializmas yra milžiniškas susikaupimas nedaugelyje šalių piniginio kapitalo, siekiančio, kaip mes esame matę, 100—150 milijardų frankų vertybinių popierių. Iš čia — nepaprastas augimas rentininkų klasės arba, teisingiau, sluoksnio, t. y. asmenų, gyvenančių iš „kuponų karpymo", — asmenų, visiškai atskirtų nuo dalyvavimo bet kurioje įmonėje, — asmenų, kurių profesija yra dykinėjimas. Kapitalo išvežimas, vienas iš esmingiausių ekonominių imperializmo pagrindų, dar labiau sustiprina šį visišką rentininkų sluoksnio atitrūkimą nuo gamybos, uždeda parazitizmo antspaudą visai šaliai, gyvenančiai iš kelių užokeaninių šalių ir kolonijų darbo išnaudojimo.

„1893 metais — rašo Hobsonas — Britanijos kapitalas, įdėtas užsienyje, sudarė apie 15% viso Jungtinės Karalystės turto"*. Priminsime, kad 1915 metais šis kapitalas padidėjo maždaug $2^1/_2$ karto. „Agresyvusis imperializmas, — toliau skaitome Hobsono veikale, — kuris taip brangiai atsieina mokesčių mokėtojams ir tiek maža reikšmės turi pramonininkui ir prekybininkui,... yra didelių pelnų šaltinis kapitalistui, ieškančiam, kur įdėti savo kapitalą"... (angliškai ši sąvoka išreiškiama vienu žodžiu: „investor" — „įdėjėjas", rentininkas)... „Visos metinės pajamos, kurias Didžioji Britanija gauna iš visos savo užsienio ir kolonijinės prekybos, išvežimo ir įvežimo, statistiko Gifeno apskaičiuojamos esančios 18 milijonų svarų sterlingų (apie 170 mil. rublių) 1899 metais, skaitant po $2^1/_2$% nuo visos 800 mil. svarų sterlingų apyvartos". Kad ir kokia didelė yra ši suma, ji negali išaiškinti agresyvaus Didžiosios Britanijos imperializmo. Jį išaiškina 90—100 mil. svarų sterlingų suma, sudaranti

* Hobson, 59, 60 psl.

pajamas iš „įdėto" kapitalo, rentininkų sluoksnio pajamas.

Rentininkų pajamos *penkeriopai* viršija pajamas iš užsienio prekybos „prekybingiausioje" pasaulio šalyje! Štai imperializmo ir imperialistinio parazitizmo esmė.

Todėl sąvoka „valstybė-rentininkas" (Rentnerstaat), arba valstybė-palūkininkas, pasidaro visuotinai vartojama ekonominėje literatūroje apie imperializmą. Pasaulis pasidalijo į saujelę valstybių-palūkininkų ir milžinišką daugumą valstybių-skolininkų. „Tarp kapitalo įdėjimų užsienyje — rašo Šulcė-Gevernicas — pirmojoje vietoje yra tokie, kurie tenka šalims, politiškai priklausomoms arba sąjunginėms: Anglija skolina Egiptui, Japonijai, Kinijai, Pietų Amerikai. Jos karo laivynas, būtinam reikalui esant, vaidina teismo antstolio vaidmenį. Politinė Anglijos jėga apsaugo ją nuo skolininkų pasipiktinimo"*. Sartorijus von Valtershauzenas savo veikale „Liaudies ūkio sistema kapitalui įdėti užsienyje" iškelia „valstybės-rentininko" pavyzdžiu Olandiją ir nurodo, kad tokiomis dabar tampa Anglija ir Prancūzija**. Šilderis mano, kad penkios pramoninės valstybės: Anglija, Prancūzija, Vokietija, Belgija ir Šveicarija yra „aiškios šalys-kreditorės". Olandijos jis čia tik todėl nepriskiria, kad ji „mažai industrinė"***. Jungt. Valstybės yra kreditorius tik Amerikos atžvilgiu.

„Anglija — rašo Šulcė-Gevernicas — pamažu perauga iš pramoninės valstybės į valstybę-kreditorių. Nežiūrint absoliutinio pramoninės gamybos ir pramoninio išvežimo padidėjimo, visam liaudies ūkiui didėja santykinė reikšmė pajamų iš procentų ir dividendų, iš emisijų, komisijų ir spekuliacijos. Mano nuomone, kaip tik šis faktas yra ekonominis imperialistinio pakilimo pagrindas. Kreditorius tvirčiau susietas su skolininku, negu pardavėjas su pirkėju"****. Apie Vokietiją Berlyno žurnalo „Bankas" leidėjas A. Lansburgas savo straipsnyje „Vokietija — rentininkų valstybė" 1911 metais rašė: „Vokietijoje mėgstama pajuokti palinkimą pavirsti rentininku,

* Schulze-Gaevernitz, Br. Imp., 320 ir kt.

** Sart. von Waltershausen: „D. volkswirt. Syst. etc." B. 1907, Buch IV.

*** Schilder, 393 psl.

**** Schulze-Gaevernitz, Br. Imp., 122.

pastebimą Prancūzijoje. Bet kartu užmirštama, kad, kiek reikalas liečia buržuaziją, Vokietijos sąlygos vis labiau panašėja į prancūziškąsias"*.

Rentininkų valstybė yra parazitinio, pūvančio kapitalizmo valstybė, ir ši aplinkybė negali neatsiliepti tiek visoms socialinėms-politinėms tų šalių sąlygoms aplamai, tiek ir dviem pagrindinėms srovėms darbininkų judėjime ypatingai. Norėdami tai parodyti kiek galint vaizdžiau, duosime žodį Hobsonui, kuris yra visų „patikimiausias" liudytojas, nes jo negalima įtarti palinkimu į „marksistinę ortodoksiją", o iš antros pusės, jis — anglas, gerai žinantis padėtį šalyje, turtingiausioje ir kolonijų, ir finansinio kapitalo, ir imperialistinio patyrimo.

Aprašinėdamas, gyvai tebeveikiant anglų-burų karo įspūdžiams, imperializmo ryšį su „finansininkų" interesais, jų pelnų augimą iš parangų, tiekimo ir kt., Hobsonas rašė: „šios aiškiai parazitinės politikos vairuotojai yra kapitalistai; bet tie patys motyvai veikia ir specialias darbininkų grupes. Daugelyje miestų svarbiausios pramonės šakos priklauso nuo vyriausybinių užsakymų; metalurgijos ir laivų statybos pramonės centrų imperializmas žymia dalimi priklauso nuo šio fakto". Dviejų rūšių aplinkybės, autoriaus nuomone, silpnino senųjų imperijų jėgą: 1) „ekonominis parazitizmas" ir 2) kariuomenės sudarymas iš priklausomųjų tautų. „Pirmoji yra ekonominio parazitizmo paprotys, dėl kurio viešpataujančioji valstybė išnaudoja savo provincijas, kolonijas ir priklausomąsias šalis savo valdančiajai klasei praturtinti ir savo žemesniosioms klasėms papirkti, kad jos liktų ramios". Kad ekonomiškai būtų galimas toks papirkimas, kad ir kokia forma jis vyktų, reikalingas — pridursime nuo savęs — monopoliškai aukštas pelnas.

Dėl antrosios aplinkybės Hobsonas rašo: „Vienas iš keisčiausių imperializmo aklumo simptomų yra tas nerūpestingumas, su kuriuo Didžioji Britanija, Prancūzija ir kitos imperialistinės nacijos išeina į tą kelią. Didžioji Britanija nuėjo visų toliausia. Didesnę dalį tų kautynių, kuriomis mes esame užkariavę savo Indijos imperiją, vedė mūsų kariuomenė, sudaryta iš čiabuvių; Indijoje,

* „Die Bank", 1911, 1, 10—11 psl.

kaip pastaruoju metu ir Egipte, didelės nuolatinės armijos yra britų vadovaujamos; beveik visus karus, susijusius su mūsų užkariavimu Afrikos, išskyrus pietinę jos dalį, mums kariavo čiabuviai".

Kinijos pasidalijimo perspektyva Hobsonui sukelia tokį ekonominį įvertinimą: „Didžioji Vakarų Europos dalis galėtų tada įgauti pavidalą ir pobūdį, kokį dabar turi šių šalių dalys: Anglijos pietūs, Rivjera, labiausiai turistų lankomos ir turtuolių gyvenamos Italijos ir Šveicarijos vietos, būtent: maža saujelė turtingų aristokratų, gaunančių dividendus ir pensijas iš tolimųjų Rytų, su kiek gausesne grupe profesinių tarnautojų bei prekybininkų ir su didesniu skaičiumi namų tarnų ir darbininkų, dirbančių transporto pramonėje ir pramonėje, galutinai apdirbančioje fabrikatus. O svarbiausios pramonės šakos išnyktų, ir masiniai maisto produktai, masiniai pusfabrikačiai atplauktų, kaip duoklė, iš Azijos ir iš Afrikos". „Štai kokias galimybes mums atskleidžia platesnė Vakarų valstybių sąjunga, didžiųjų Europos valstybių federacija: ji ne tik nestumtų pirmyn pasaulinės civilizacijos, bet galėtų reikšti milžinišką Vakarų parazitizmo pavojų: išskirti grupę priešakinių pramoninių nacijų, kurių aukštosios klasės gauna milžinišką duoklę iš Azijos ir iš Afrikos ir su šios duoklės pagalba laiko dideles prijaukintas mases tarnautojų ir tarnų, kurie nedirba jau masinių žemdirbystės ir pramonės produktų gamyboje, o teikia asmeninius patarnavimus arba dirba antraeilį pramoninį darbą, naujajai finansinei aristokratijai kontroliuojant. Tegu tie, kurie pasirengę kratytis nuo tokios teorijos" (reikėjo pasakyti: perspektyvos), „kaip nevertos svarstyti, įsigilina į ekonomines ir socialines sąlygas tų šiuolaikinės pietinės Anglijos apygardų, kurios jau yra tokioje padėtyje. Tegu jie pagalvoja, koks milžiniškas tokios sistemos išsiplėtimas būtų galimas, jeigu Kinija būtų pajungta ekonominei kontrolei panašių grupių finansininkų, „kapitalo įdėjėjų", jų politinių ir prekybinių-pramoninių tarnautojų, siurbiančių pelną iš didžiausio potencialinio rezervuaro, kurį kada nors žinojo pasaulis, siekiant šį pelną sunaudoti Europoje. Suprantama, situacija yra perdaug sudėtinga, pasaulinių jėgų žaidimas per sunkiai apskaičiuojamas, kad būtų galima padaryti

labai įtikimą tą ar bet kurį kitą ateities aiškinimą viena tik kryptimi. Tačiau tos įtakos, kurios dabar valdo vakarų Europos imperializmą, slenka ta kryptimi ir, jeigu jos nesutiks pasipriešinimo, jeigu jos nebus nukreiptos į kitą pusę, jos veikia kaip tik tokio proceso baigimo kryptimi"*.

Autorius visiškai teisus: *jeigu* imperializmo jėgos nesutiktų pasipriešinimo, jos atvestų kaip tik į tai. „Jungt. Europos Valstybių" reikšmė šiuolaikinėmis, imperialistinėmis aplinkybėmis čia teisingai įvertinta. Reikėtų tik pridurti, kad *ir* darbininkų judėjimo *viduje* oportunistai, dabar laikinai laimėję daugumoje šalių, sistemingai ir nenukrypstamai „veikia" kaip tik šia kryptimi. Imperializmas, reiškiąs pasaulio pasidalijimą ir ne vien tik Kinijos išnaudojimą, reiškiąs monopoliškai aukštus pelnus saujelei turtingiausių šalių, sudaro ekonominę galimybę papirkti viršutinius proletariato sluoksnelius ir tuo maitina, formuoja, stiprina oportunizmą. Tik nereikia užmiršti tų jėgų, veikiančių prieš imperializmą aplamai ir prieš oportunizmą, skyrium imant, kurių, natūralu, nemato socialliberalas Hobsonas.

Vokietijos oportunistas Gerhardas Hildebrandas, kuris savo laiku buvo pašalintas iš partijos už imperializmo gynimą, o dabar galėtų būti vadinamosios Vokietijos „socialdemokratų" partijos vadu, gerai papildo Hobsoną, propaguodamas „Vakarų Europos Jungt. Valstybes" (be Rusijos) „bendriems" veiksmams... prieš Afrikos negrus, prieš „didįjį Islamo judėjimą", „stipriai kariuomenei ir laivynui" laikyti, prieš „japonų-kinų koaliciją"** ir kt.

Šulcės-Gevernico „Britanijos imperializmo" aprašymas parodo mums tuos pačius parazitizmo bruožus. Anglijos liaudies pajamos nuo 1865 iki 1898 m. beveik padvigubėjo, o pajamos „iš užsienio" per tą laiką išaugo *devynis kartus*. Jeigu imperializmo „nuopelnas" yra „negro išauklėjimas dirbti" (be prievartos neapsieisi...), tai imperializmo „pavojus" yra tas, kad „Europa fizinį darbą — iš pradžių žemės ūkio ir kalnų pramonės, o paskui ir

---

* Hobson, 103, 205, 144, 335, 386 psl.

** Gerhard Hildebrand: „Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus", 1910, 229 ir sek. psl. (Gerhardas Hildebrandas. „Pramonės viešpatavimo ir pramoninio socializmo sukrėtimas". *Red.*).

šiurkštesnį pramonės darbą — užkraus ant tamsiaodės žmonijos pečių, o pati nurims rentininko vaidmenyje, gal būt, tuo parengdama ekonominę, o paskui ir politinę raudonodžių ir tamsiaodžių rasių emancipaciją".

Anglijoje vis didesnė dalis žemės atimama iš žemės ūkio gamybos ir naudojama sportui, turtuoliams linksmintis. Apie Škotiją — aristokratiškiausią medžioklės ir kitokio sporto vietą — sakoma, kad „ji gyvena savo praeitimi ir misteriu Karnedžiu" (Amerikos milijardierium). Vien tik arklių lenktynėms ir lapių medžioklei Anglija kasmet išleidžia 14 milijonų svarų sterlingų (apie 130 mil. rublių). Rentininkų skaičius Anglijoje sudaro apie 1 milijoną. Gamybinių gyventojų procentas mažėja:

	Anglijos gyventojų skaičius	Darbininkų skaičius svarbiausiose pramonės šakose	%, palyginus su gyventojų skaičium
	(milijonais)		
1851	17,9	4,1	23%
1901	32,5	4,9	15%

Ir, kalbėdamas apie Anglijos darbininkų klasę, buržuazinis „XX amž. pradžios Britanijos imperializmo" tyrinėtojas yra priverstas sistemingai skirti darbininkų *„viršutinį sluoksnį"* nuo *„tikrai proletarinio žemutinio sluoksnio"*. Viršutinis sluoksnis teikia kooperatyvų ir profesinių sąjungų, sporto draugijų ir gausių religinių sektų narių masę. Jo lygiui pritaikyta rinkimų teisė, kuri Anglijoje „vis dar *pakankamai ribota, kad pašalintų tikrai proletarinį žemutinį sluoksnį*"!! Norint padailinti Anglijos darbininkų klasės padėtį, paprastai kalbama tik apie šį viršutinį sluoksnį, sudarantį proletariato *mažumą:* pvz., „nedarbo klausimas yra daugiausia klausimas, liečiąs Londoną ir proletarinį žemutinį sluoksnį, *su kuriuo politikai mažai tesiskaito*"*... Reikėjo pasakyti: su kuriuo buržuaziniai politikieriai ir „socialistiniai" oportunistai mažai tesiskaito.

Prie imperializmo ypatybių, kurios yra susijusios su aprašomaisiais reiškiniais, priklauso sumažėjimas emigracijos iš imperialistinių šalių ir padidėjimas imigracijos (darbininkų atvykimo ir persikėlimo) į šitas šalis iš

---

* Schulze-Gaevernitz, Br. Imp., 301.

labiau atsilikusių šalių, su žemesniu darbo užmokesčiu. Emigracija iš Anglijos, kaip pažymi Hobsonas, smunka nuo 1884 m.: tais metais emigravo 242 tūkstančiai ir 169 tūkst. 1900 metais. Emigracija iš Vokietijos pasiekė maksimumą per 1881—1890 m. dešimtmetį: 1 453 tūkst., nusmukdama per sekančius du dešimtmečius iki 544 ir iki 341 tūkst. Užtat didėjo skaičius darbininkų, atvykstančių į Vokietiją iš Austrijos, Italijos, Rusijos ir kt. Pagal 1907 m. surašymą Vokietijoje buvo 1 342 294 svetimšaliai, iš jų pramonės darbininkų — 440 800, žemės ūkio — 257 329*. Prancūzijos kalnų pramonėje „žymi dalis" darbininkų yra svetimšaliai: lenkai, italai, ispanai**. Jungtinėse Valstybėse imigrantai iš rytų ir pietų Europos turi blogiausiai apmokamas vietas, o Amerikos darbininkai sudaro didžiausią procentą į prižiūrėtojus iškylančių ir gaunančių geriausiai apmokamus darbus***. Imperializmas turi tendenciją ir darbininkų tarpe išskirti privilegijuotas grupes ir atskelti jas nuo plačiosios proletariato masės.

Reikia pažymėti, kad Anglijoje imperializmo tendencija skaldyti darbininkus ir stiprinti jų tarpe oportunizmą, sukelti laikiną darbininkų judėjimo puvimą, pasireiškė daug anksčiau negu XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje. Nes du stambūs skiriamieji imperializmo bruožai Anglijoje pasirodė nuo XIX amžiaus vidurio: didžiulės kolonijinės valdos ir monopolinė padėtis pasaulinėje rinkoje. Marksas ir Engelsas keliasdešimt metų sistemingai stebėjo šiuos oportunizmo darbininkų judėjime ryšius su imperialistinėmis Anglijos kapitalizmo ypatybėmis. Pvz., Engelsas rašė Marksui 1858 metų spalio 7 d.: „Anglijos proletariatas faktiškai vis labiau ir labiau buržuazėja, tad ši buržuaziškiausia iš visų nacijų, matyti, nori galų gale padaryti, kad turėtų buržuazinę aristokratiją ir buržuazinį proletariatą *greta* buržuazijos. Suprantama, tokiai nacijai, kuri išnaudoja visą pasaulį,

* Statistik des Deutschen Reichs, Bd. 211 (Vokietijos valstybės statistika, 211 t. *Red.*).

** Henger: „Die Kapitalsanlage der Franzosen", St. 1913 (Hengeris. „Prancūzų kapitalų įdėjimas". Štutgartas, 1913. *Red.*).

*** Hourvich: „Immigration and Labour". N. Y. 1913 (Hurvičius. „Imigracija ir darbas". Niujorkas, 1913. *Red.*).

tai iki tam tikro laipsnio pateisinama"[84]. Beveik ketvirčiui šimtmečio praėjus, 1881 m. rugpiūčio 11 d. rašytame laiške jis kalba apie „blogiausius Anglijos tredjunionus, kurie leidžiasi vadovaujami žmonių, buržuazijos papirktų arba bent jos apmokamų"[85]. O Kautskiui rašytame laiške 1882 m. rugsėjo 12 d. Engelsas rašė: „Jūs klausiate mane, ką Anglijos darbininkai galvoja apie kolonijinę politiką? Tą pat, ką jie galvoja apie politiką aplamai. Čia nėra darbininkų partijos, yra tik konservatyvieji ir liberalieji radikalai, o darbininkai drauge su jais ramiausiai naudojasi kolonijine Anglijos monopolija ir jos monopolija pasaulinėje rinkoje"*. (Tas pat Engelso išdėstyta spaudoje veikalo „Darbininkų klasės padėtis Anglijoje" 2-jo leidimo pratarmėje, 1892 m.)

Čia aiškiai nurodytos priežastys ir pasekmės. Priežastys: 1) ši šalis išnaudoja visą pasaulį; 2) jos monopolinė padėtis pasaulinėje rinkoje; 3) jos kolonijinė monopolija. Pasekmės: 1) dalies Anglijos proletariato suburžuazėjimas; 2) dalis jo leidžiasi vadovaujama žmonių, buržuazijos papirktų arba bent jos apmokamų. XX amžiaus pradžios imperializmas baigė pasaulio pasidalijimą tarp saujelės valstybių, kurių kiekviena dabar išnaudoja (antpelnio išgavimo prasme) nedaug mažesnę „viso pasaulio" dalį, negu Anglija 1858 metais; kiekviena pasaulinėje rinkoje užima monopolinę padėtį trestų, kartelių, finansinio kapitalo, kreditoriaus ir skolininko santykių dėka; kiekviena iki tam tikro laipsnio turi kolonijinę monopoliją (mes esame matę, kad iš 75 mil. kv. kilometrų *visų* pasaulio kolonijų *65* mil., t. y. 86%, sutelkta šešių valstybių rankose; *61* mil., t. y. 81%, sutelkta 3-jų valstybių rankose).

Dabartinės padėties skirtingumą sudaro tokios ekonominės ir politinės sąlygos, kurios negalėjo nesustiprinti oportunizmo nesutaikinamumo su bendrais ir pagrindiniais darbininkų judėjimo interesais: imperializmas iš užuomazgų išaugo viešpataujančia sistema; kapitalistinės monopolijos užėmė pirmąją vietą liaudies ūkyje ir

* Briefwechsel von Marx und Engels, Bd. II, S. 290; IV, 453 (Markso ir Engelso susirašinėjimas, II t., 290 psl. *Red.*). — K. Kautsky: „Sozialismus und Kolonialpolitik", Brl. 1907, 79 psl. (K. Kautskis. „Socializmas ir kolonijinė politika", Berlynas, 1907. *Red.*); ši brošiūra rašyta dar tais senais senais laikais, kada Kautskis buvo marksistas.

politikoje; pasaulio pasidalijimas baigtas; o, iš antros pusės, vietoj su nieku nesidalijamos Anglijos monopolijos mes matome kovą dėl dalyvavimo monopolijoje tarp nedaugelio imperialistinių valstybių, apibūdinančią visą XX amžiaus pradžią. Oportunizmas dabar negali tapti visišku nugalėtoju vienos kurios šalies darbininkų judėjime ilgiems dešimtmečiams, kaip buvo nugalėjęs oportunizmas Anglijoje antrojoje XIX šimtmečio pusėje, bet jis eilėje šalių galutinai pribrendo, perbrendo ir supuvo, visiškai susiliejęs su buržuazine politika, kaip socialšovinizmas*.

IX. IMPERIALIZMO KRITIKA

Imperializmo kritiką mes suprantame plačiąja žodžio prasme, kaip skirtingų visuomenės klasių pažiūrą į imperializmo politiką ryšium su bendrąja jų ideologija.

Milžiniškas dydis finansinio kapitalo, sukoncentruoto nedaugelyje rankų ir sudarančio nepaprastai plačiai paskleistą ir tankų santykių bei ryšių tinklą, pajungiantį finansiniam kapitalui ne tik vidutinių ir smulkių, bet ir smulkiausių kapitalistų ir savininkėlių masę, — iš vienos pusės, o iš antros — paaštrėjusi kova su kitomis nacionalinėmis-valstybinėmis finansininkų grupėmis dėl pasaulio pasidalijimo ir dėl viešpatavimo ant kitų šalių, — visa tai sukelia visuotinį visų turtingųjų klasių perėjimą į imperializmo pusę. „Visuotinis" susižavėjimas jo perspektyvomis, pašėlęs imperializmo gynimas, visokeriopas jo dailinimas — tai yra būdinga šiam laikui. Imperialistinė ideologija prasiskverbia ir į darbininkų klasę. Kinų siena jos neskiria nuo kitų klasių. Jeigu dabartinės vadinamosios Vokietijos „socialdemokratų" partijos vadai teisingai pavadinti „socialimperialistais", t. y. socialistai žodžiais, imperialistai darbais, tai Hobsonas dar 1902 metais pažymėjo, kad Anglijoje yra „fabianinių imperialistų", priklausančių oportunistinei „Fabianininkų draugijai".

* Rusiškasis ponų Potresovų, Čchenkelių, Maslovų ir t. t. socialšovinizmas, tiek savo atviru, tiek ir paslėptu pavidalu (ponai Čcheidzė, Skobelevas, Akselrodas, Martovas ir kt.), taip pat yra išaugęs iš rusiškosios oportunizmo atmainos, būtent iš likvidatorystės.

Buržuaziniai mokslininkai ir publicistai stoja ginti imperializmo paprastai truputį pridengta forma, užtušuodami visišką imperializmo viešpatavimą ir gilias jo šaknis, stengdamiesi į pirmąją vietą iškelti detales ir antraeiles smulkmenas, stengdamiesi nukreipti dėmesį nuo esminių dalykų visiškai nerimtais „reformų" projektais, kaip policinė trestų arba bankų priežiūra ir pan. Rečiau pasisako ciniški, atviri imperialistai, turintieji drąsos pripažinti absurdiškumą minties apie pagrindinių imperializmo savybių reformavimą.

Pateiksime vieną pavyzdį. Vokietijos imperialistai leidinyje „Pasaulinio ūkio archyvas" stengiasi sekti nacionalinio išsivadavimo judėjimą kolonijose, ypač, suprantama, nevokiečių kolonijose. Jie pažymi bruzdėjimą ir protestus Indijoje, judėjimą Natalyje (Pietų Afrika), Olandų Indijoje ir t. t. Vienas iš jų straipsnelyje apie anglišką leidinį, kuriame įdėta ataskaita apie pajungtųjų nacijų ir rasių konferenciją, įvykusią 1910 metų birželio 28—30 d., kurioje dalyvavo svetimšalių priespaudoje esančių įvairių Azijos, Afrikos ir Europos tautų atstovai, rašo, vertindamas kalbas toje konferencijoje: „Su imperializmu, sakoma mums, reikia kovoti; viešpataujančios valstybės turi pripažinti pajungtųjų tautų teisę į savarankiškumą; tarptautinis tribunolas turi prižiūrėti vykdymą sutarčių, sudarytų tarp didžiųjų valstybių ir silpnųjų tautų. Konferencija neina toliau, kaip ligi šių nekaltų pageidavimų. Mes nė pėdsako nematome supratimo tos tiesos, kad imperializmas yra nenutrūkstamai susijęs su dabartinės formos kapitalizmu ir kad todėl (!!) tiesioginė kova su imperializmu beviltiška, nebent būtų apsiribojama stojimu prieš atskirus, ypatingai biaurius ekscesus"*. Kadangi reformistinis imperializmo pagrindų taisymas yra apgaulė, „nekaltas pageidavimas", kadangi buržuaziniai engiamųjų nacijų atstovai neina „toliau" pirmyn, tai buržuazinis engiančios nacijos atstovas eina „toliau" *atgal*, į pridengtą pretenzija į „moksliškumą" keliaklupsčiavimą prieš imperializmą. Irgi „logika"!

Klausimai, ar įmanomas reformistinis imperializmo pagrindų pakeitimas, ar eiti pirmyn — toliau aštrinti ir

* Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. II, 193 psl. (Pasaulinio ūkio archyvas, II t. *Red.*).

gilinti jo sukeliamų prieštaravimų, ar eiti atgal — jų švelninti, yra pagrindiniai imperializmo kritikos klausimai. Kadangi politinės imperializmo ypatybės yra reakcija visa linija ir nacionalinės priespaudos sustiprinimas ryšium su finansinės oligarchijos priespauda ir laisvosios konkurencijos pašalinimu, tai smulkiaburžuazinė-demokratinė opozicija imperializmui pasireiškia beveik visose imperialistinėse XX amžiaus pradžios šalyse. Ir Kautskio bei plačios internacionalinės kautskizmo srovės ryšių su marksizmu nutraukimą sudaro kaip tik tai, kad Kautskis ne tik nepasirūpino, nesugebėjo savęs priešpastatyti šiai smulkiaburžuazinei, reformistinei, ekonominiu atžvilgiu iš pagrindų reakcinei opozicijai, bet, priešingai, praktiškai susiliejo su ja.

Jungt. Valstybėse 1898 metų imperialistinis karas prieš Ispaniją sukėlė opoziciją „antiimperialistų", paskutinių buržuazinės demokratijos mohikanų, kurie šį karą vadino „nusikalstamu", svetimų žemių aneksiją laikė konstitucijos laužymu, skelbė „šovinistų apgaule" pasielgimą su Filipinų čiabuvių vadu Agvinaldu (jam žadėjo laisvę jo šaliai, o paskui išlaipino Amerikos kariuomenę ir aneksavo Filipinus), — citavo Linkolno žodžius: „kai baltasis žmogus pats valdosi, tai — savivalda; kai jis pats valdosi ir kartu valdo kitus, tai jau ne savivalda, tai — despotizmas"*. Tačiau kol visa ši kritika bijojo pripažinti nenutrūkstamą imperializmo ryšį su trestais ir, vadinasi, su kapitalizmo pagrindais, bijojo prisidėti prie jėgų, kurias sukelia stambusis kapitalizmas ir jo išsivystymas, ji liko „nekaltas pageidavimas".

Tokia pat yra pagrindinė Hobsono pozicija jo imperializmo kritikoje. Hobsonas pirma negu Kautskis stojo prieš „imperializmo neišvengiamumą" ir apeliavo į būtinumą „pakelti vartojamąjį pajėgumą" gyventojų (esant kapitalizmui!). Smulkiaburžuazinio požiūrio laikosi, kritikuodami imperializmą, bankų, finansinės oligarchijos visagalybę ir kt., mūsų ne kartą cituotieji Agadas, A. Lansburgas, L. Ešvegė, o iš prancūzų rašytojų — Vik-

* J. Patouillet: „L'impérialisme américain". Dijon. 1904, 272 psl. (Ž. Patujė. „Amerikinis imperializmas". Dižonas. *Red.*).

toras Beraras, autorius paviršutiniškos knygos „Anglija ir imperializmas", išėjusios 1900 metais. Visi jie, nė kiek nepretenduodami į marksizmą, priešpastato imperializmui laisvąją konkurenciją ir demokratiją, smerkia Bagdado geležinkelio sumanymą, vedantį į konfliktus ir karą, reiškia „nekaltus pageidavimus" taikos ir pan. — iki pat tarptautinių emisijų statistiko A. Neimarko, kuris, skaičiuodamas šimtus milijardų frankų „tarptautinių" vertybių, 1912 metais sušuko: „ar galima manyti, kad taika galėtų būti sulaužyta? ... kad tokių milžiniškų skaičių akivaizdoje rizikuotų kas sukelti karą?"*.

Tokiu buržuazinių ekonomistų naivumu nėra ko stebėtis; juk, be to, jiems ir *naudinga* rodytis tokiems naiviems ir „rimtai" kalbėti apie taiką imperializmo sąlygomis. Bet kas gi liko iš marksizmo pas Kautskį, kai jis 1914, 1915, 1916 metais ima laikytis to paties buržuazinio-reformistinio požiūrio ir teigia, kad „visi sutaria" (imperialistai, tariamieji socialistai ir socialpacifistai) taikos klausimu? Vietoj imperializmo analizės ir jo prieštaravimų gilumo atskleidimo mes matome vien tik reformistinį „nekaltą pageidavimą" jais atsikratyti, atsikalbėti.

Štai pavyzdys, kaip Kautskis kritikuoja imperializmą ekonominiu atžvilgiu. Jis ima Anglijos išvežimo ir įvežimo iš Egipto 1872 ir 1912 metų duomenis; pasirodo, kad šis išvežimas ir įvežimas augo silpniau, negu bendrasis Anglijos išvežimas ir įvežimas. Ir Kautskis daro išvadą: „mes neturime jokio pagrindo manyti, kad, kariškai Egipto neužėmus, prekyba su juo būtų mažiau išaugusi, veikiant vien ekonominių veiksnių svoriui". „Kapitalo siekimai išsiplėsti" „visų geriausiai gali būti įgyvendinti ne prievartiniais imperializmo metodais, bet taikios demokratijos keliu"**.

Šis Kautskio samprotavimas, įvairių įvairiausiais būdais kartojamas jo rusiškojo ginklanešio (ir rusiškojo

* Bulletin de l'Institut International de Statistique. T. XIX, livr. II, p. 225 (Tarptautinio statistikos instituto biuletenis, XIX t., II kn., 225 psl. *Red.*).

** Kautsky: „Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund", Nürnberg. 1915, 72 ir 70 psl. (Kautskis. „Nacionalinė valstybė, imperialistinė valstybė ir valstybių sąjunga". Niurnbergas. *Red.*).

socialšovinistų dangstytojo) p. Spektatoriaus[86], sudaro kautskinės imperializmo kritikos pagrindą, ir todėl ties juo reikia ilgiau sustoti. Pradėsime nuo citatos iš Hilferdingo, kurio išvadas Kautskis daug kartų, taip pat ir 1915 m. balandžio mėnesį, skelbė esant „vienbalsiai visų socialistinių teoretikų priimtas".

„Ne proletariato reikalas — rašo Hilferdingas — pažangesnei kapitalistinei politikai priešpastatyti atgyvenusią laisvosios prekybos eros ir priešiškos pažiūros į valstybę politiką. Proletariato atsakymas į ekonominę finansinio kapitalo politiką, į imperializmą, gali būti ne prekybos laisvė, o tiktai socializmas. Ne toks idealas, kaip laisvosios konkurencijos atgaivinimas — jis dabar virto reakciniu idealu — gali dabar būti proletarinės politikos tikslas, o vien tik visiškas konkurencijos panaikinimas, pašalinant kapitalizmą"*.

Kautskis nutraukė ryšius su marksizmu, gindamas finansinio kapitalo epochai „reakcinį idealą", „taikią demokratiją", „vien ekonominių veiksnių svorį", — nes šis idealas *objektyviai* tempia atgal, nuo monopolistinio kapitalizmo į nemonopolistinį, yra reformistinė apgaulė.

Prekyba su Egiptu (arba su kita kolonija ar pusiau kolonija) „būtų išaugusi" smarkiau *be* karinio užėmimo, be imperializmo, be finansinio kapitalo. Ką tai reiškia? Kad kapitalizmas sparčiau vystytųsi, jeigu laisvoji konkurencija nebūtų varžoma nei monopolijų aplamai, nei finansinio kapitalo „ryšių" arba priespaudos (t. y. taip pat monopolijos), nei atskirų šalių monopolinio kolonijų valdymo?

Kitokios prasmės Kautskio samprotavimai turėti negali, o *ši* „prasmė" yra beprasmybė. Tarkime, kad *taip*, kad laisvoji konkurencija, be jokių monopolijų, sparčiau *vystytų* kapitalizmą ir prekybą. Bet juk kuo greičiau vyksta prekybos ir kapitalizmo vystymasis, tuo stipresnė yra gamybos ir kapitalo koncentracija, *gimdanti* monopoliją. Ir monopolijos *jau* yra gimusios — kaip tik *iš* laisvosios konkurencijos! Jeigu net monopolijos dabar ėmė lėtinti vystymąsi, tai vis dėlto tai nėra argumentas

* „Finansinis kapitalas", 567 psl.

už laisvąją konkurenciją, kuri jau nebegalima po to, kai ji pagimdė monopolijas.

Kad ir kaip vartytumėte Kautskio samprotavimus, nieko, be reakcingumo ir buržuazinio reformizmo, jame nėra.

Jeigu pataisysime šį samprotavimą ir pasakysime, kaip sako Spektatorius: Anglijos kolonijų prekyba su Anglija dabar lėčiau vystosi, negu su kitomis šalimis, — tai tas irgi Kautskio negelbsti. Nes Angliją sumuša *taip pat* monopolija, *taip pat* imperializmas, tik kitos šalies (Amerikos, Vokietijos). Yra žinoma, kad karteliai sukėlė naujo, originalaus tipo apsauginius muitus: apsaugomi (tai pažymėjo dar Engelsas „Kapitalo" III tome[87]) kaip tik tie produktai, kurie tinkami išvežti. Toliau, yra žinoma karteliams ir finansiniam kapitalui būdinga sistema „išvežimo pusdykėmis kainomis", „išmetimo", kaip sako anglai: šalies viduje kartelis parduoda savo produktus monopoliškai aukšta kaina, o užsienyje parduoda visiškai pigiai, — kad palaužtų konkurentą, kad iki maksimumo išplėstų savo gamybą ir t. t. Jeigu Vokietija greičiau plečia savo prekybą su Anglijos kolonijomis, negu Anglija, — tai tik įrodo, kad Vokietijos imperializmas yra gaivesnis, stipresnis, organizuotesnis, pranašesnis už angliškąjį, bet visiškai neįrodo laisvosios prekybos „persvaros", nes kovoja ne laisvoji prekyba su protekcionizmu, su kolonijine priklausomybe, o kovoja vienas imperializmas prieš kitą, viena monopolija prieš kitą, vienas finansinis kapitalas prieš kitą. Vokiškojo imperializmo persvara prieš angliškąjį yra stipresnė, negu kolonijinių ribų arba protekcinių muitų siena: iš to daryti „argumentą" *už* laisvąją prekybą ir „taikiąją demokratiją" yra banalybė, reiškia užmiršti pagrindinius imperializmo bruožus ir savybes, marksizmą pakeisti miesčioniškuoju reformizmu.

Įdomu, kad net buržuazinis ekonomistas A. Lansburgas, kritikuojantis imperializmą taip pat miesčioniškai, kaip Kautskis, vis dėlto moksliškiau apdorojo prekybinės statistikos duomenis. Jis palygino ne vieną atsitiktinai paimtą šalį ir tiktai koloniją su kitomis šalimis, o palygino išvežimą iš imperialistinės šalies 1) į finansiškai nuo

jos priklausomas šalis, skolinančias iš jos pinigus, ir 2) į finansiškai nepriklausomas šalis. Štai kas išėjo:

Išvežimas iš Vokietijos (mil. markių)

		1889	1908	Padidėjo %
Į šalis, finansiškai nuo Vokietijos priklausomas:	Rumunija	48,2	70,8	+ 47%
	Portugalija	19,0	32,8	+ 73%
	Argentina	60,7	147,0	+ 143%
	Brazilija	48,7	84,5	+ 73%
	Čili	28,3	52,4	+ 85%
	Turkija	29,9	64,0	+ 114%
	Iš viso	*234,8*	*451,5*	*+ 92%*
Į šalis, finansiškai nuo Vokietijos nepriklausomas:	Didž. Britanija	651,8	997,4	+ 53%
	Prancūzija	210,2	437,9	+ 108%
	Belgija	137,2	322,8	+ 135%
	Šveicarija	177,4	401,1	+ 127%
	Australija	21,2	64,5	+ 205%
	Olandų Indija	8,8	40,7	+ 363%
	Iš viso	*1206,6*	*2264,4*	*+ 87%*

Lansburgas nesuvedė *išdavų* ir todėl keistu būdu nepastebėjo, kad *jeigu* šie skaičiai ką nors įrodo, tai tik *prieš* jį, nes išvežimas į finansiškai priklausomas šalis, nors ir nežymiai, *vis dėlto greičiau* išaugo, negu į finansiškai nepriklausomas šalis (pabrėžiame „jeigu", nes Lansburgo statistika toli gražu dar nepilna).

Nagrinėdamas išvežimo ryšį su paskolomis, Lansburgas rašo:

„1890/91 metais Rumunijai buvo suteikta paskola per Vokietijos bankus, kurie jau ankstyvesniais metais skolindavo tos paskolos sąskaiton. Paskola buvo skiriama svarbiausia pirkti geležinkelių medžiagoms, kurios buvo gaunamos iš Vokietijos. 1891 metais Vokietijos išvežimas į Rumuniją sudarė 55 mil. markių. Sekančiais metais jis nusmuko iki 39,4 mil. ir, su pertrūkiais, nusmuko iki 25,4 mil. 1900 metais. Tik pačiais pastaraisiais metais vėl pasiektas 1891 metų lygis — dviejų naujų paskolų dėka.

Vokietijos išvežimas į Portugaliją dėl 1888/89 metų paskolų išaugo iki 21,1 mil. (1890); paskui per dvejus sekančius metus jis nusmuko iki 16,2 ir 7,4 mil. ir pasiekė savo senąjį lygį tik 1903 metais.

Dar ryškęsni yra duomenys apie Vokietijos—Argentinos prekybą. Dėl 1888 ir 1890 metų paskolų Vokietijos išvežimas į Argentiną pasiekė 1889 metais 60,7 mil. Po dvejų metų išvežimas tesudarė tik 18,6 mil., mažiau kaip trečdalį pirmesniojo išvežimo. Tik 1901 metais buvo pasiektas ir viršytas 1889 metų lygis, o tai buvo susiję su naujomis valstybinėmis ir miestų paskolomis, su pinigų davimu elektros gamykloms statyti ir su kitomis kredito operacijomis.

Išvežimas į Čili dėl 1889 metų paskolos išaugo iki 45,2 mil. (1892) ir paskui po metų nusmuko iki 22,5 mil. Po naujos paskolos, suteiktos per Vokietijos bankus 1906 metais, išvežimas pakilo iki 84,7 mil. (1907), kad vėl nusmuktų iki 52,4 mil. 1908 metais"*.

Iš tų faktų Lansburgas išveda juokingą miesčionišką moralę, koks esąs nepastovus ir netolyginis išvežimas, susijęs su paskolomis, kaip negera kapitalus išvežti į užsienį, užuot „natūraliai" ir „harmoningai" vysčius tėvyninę pramonę, kaip „brangiai" Krupui atsieina daugmilijoniniai kyšiai užsienio paskolų atveju ir pan. Tačiau faktai aiškiai sako: išvežimo padidėjimas *kaip tik* yra susijęs su suktomis machinacijomis finansinio kapitalo, kuris nesirūpina buržuazine morale ir lupa nuo jaučio dvi odas: pirma, pelną iš paskolos, antra, pelną iš *tos pačios* paskolos, kada ji išleidžiama Krupo gaminiams arba plieno sindikato geležinkelių medžiagoms ir kt. pirkti.

Kartojame, mes visiškai nelaikome tobulybe Lansburgo statistikos, bet ją būtinai reikėjo pateikti, nes ji moksliškesnė, negu Kautskio ir Spektatoriaus statistika, nes Lansburgas nužymi teisingą priėjimą prie klausimo. Norint spręsti apie finansinio kapitalo reikšmę išvežimui ir pan., reikia mokėti išskirti išvežimo ryšius specialiai ir tik su finansininkų machinacijomis, specialiai ir tik su kartelinių produktų pardavimu ir t. t. O vien lyginti kolonijas aplamai ir nekolonijas, vieną imperializmą ir kitą imperializmą, vieną pusiau koloniją arba koloniją (Egiptas) ir visas kitas šalis reiškia aplenkti ir užtušuoti kaip tik dalyko *esmę*.

---

* „Die Bank", 1909, 2, 819 ir sek. psl.

Kautskio teorinė imperializmo kritika todėl ir neturi nieko bendro su marksizmu, todėl ir tetinka tiktai kaip būdas skelbti taiką ir vienybę su oportunistais ir socialšovinistais, kad ši kritika aplenkia ir užtušuoja kaip tik giliausius ir pagrindinius imperializmo prieštaravimus: prieštaravimą tarp monopolijų ir greta jų esančios laisvosios konkurencijos, tarp milžiniškų finansinio kapitalo „operacijų" (ir milžiniškų pelnų) ir „padorios" prekybos laisvojoje rinkoje, tarp kartelių ir trestų, iš vienos pusės, ir nekartelizuotos pramonės, iš antros, ir t. t.

Visiškai tokio pat reakcinio pobūdžio yra ir išgarsėjusi Kautskio prasimanyta „ultraimperializmo" teorija. Palyginkite jo samprotavimą šia tema 1915 metais su Hobsono samprotavimu 1902 metais:

Kautskis: „...Ar negali dabartinė imperialistinė politika būti išstumta naujos, ultraimperialistinės politikos, kuri nacionalinių finansinių kapitalų tarpusavio kovos vietoje pastatys internacionaliai susivienijusio finansinio kapitalo vykdomą bendrą pasaulio išnaudojimą? Tokia naujoji kapitalizmo fazė, šiaip ar taip, yra įmanoma. Ar ji įgyvendinama, tam išspręsti dar nėra pakankamų prielaidų"*.

Hobsonas: „Krikščionybė, įsigalėjusi nedaugelyje stambių federalinių imperijų, kurių kiekviena turi eilę necivilizuotų kolonijų ir priklausomųjų šalių, daugeliui atrodo labiausiai dėsningas šiuolaikinių tendencijų išsivystymas ir, be to, toks išsivystymas, kuris teiktų daugiausia vilčių sulaukti pastovios taikos tvirtu interimperializmo pagrindu".

Ultraimperializmu arba viršimperializmiu Kautskis pavadino tai, ką Hobsonas 13 metų prieš jį pavadino interimperializmu arba tarpimperializmiu. Neskaitant naujo gilios minties žodelio sukūrimo, pakeičiant vieną lotynišką priešdėlį kitu, Kautskio „mokslinės" minties pažanga tėra tiktai jo pretenzija marksizmu vadinti tai, ką Hobsonas aprašo, iš esmės, kaip Anglijos kunigėlių veidmainystę. Po anglų-burų karo šiam garbingajam luomui buvo visiškai natūralu nukreipti svarbiausias pastan-

* „Neue Zeit", 1915 m. balandžio 30 d., 144 psl.

gas *guosti* Anglijos miesčionims ir darbininkams, netekusiems nemaža užmuštais Pietų Afrikos kautynėse ir gavusiems patirti mokesčių pakėlimą, kad būtų užtikrintas didesnis pelnas Anglijos finansininkams. Ir kokia gi paguoda galėjo būti geresnė už tą, kad imperializmas nėra jau toks blogas, kad jis netoli inter- (arba ultra-) imperializmo, sugebančio užtikrinti pastovią taiką? Kad ir kokie būtų geri Anglijos kunigėlių arba saldučio Kautskio norai, objektyvioji, t. y. tikroji socialinė jo „teorijos" prasmė yra viena ir tiktai viena: reakcingiausias masių guodimas viltimis, kad galima pastovi taika esant kapitalizmui, atitraukiant dėmesį nuo dabarties aštrių prieštaravimų ir aštrių problemų ir nukreipiant dėmesį į apgaulingas kažkokio tariamai naujo būsimojo „ultraimperializmo" perspektyvas. Masių apgaulė — išskyrus tai, nieko nėra „marksistinėje" Kautskio teorijoje.

Iš tikrųjų, pakanka aiškiai sugretinti visiems žinomus, neginčijamus faktus, kad įsitikintume, kiek yra apgaulingos perspektyvos, kurias Kautskis stengiasi įteigti Vokietijos darbininkams (ir visų šalių darbininkams). Paimkime Indiją, Indokiniją ir Kiniją. Yra žinoma, kad šios trys kolonijinės ir pusiaukolonijinės šalys su 6—7 šimtais milijonų gyventojų yra išnaudojamos kelių imperialistinių valstybių finansinio kapitalo: Anglijos, Prancūzijos, Japonijos, Jungtinių Valstybių ir t. t. Sakysime, kad šios imperialistinės šalys sudarys sąjungas, viena prieš kitą, kad apgintų arba išplėstų savo valdas, interesus ir „įtakos sferas" minėtosiose Azijos valstybėse. Tai bus „interimperialistinės" arba „ultraimperialistinės" sąjungos. Sakysime, kad *visos* imperialistinės valstybės sudarys sąjungą „taikiai" minėtosioms Azijos šalims pasidalyti, — tai bus „internacionaliai susivieniję finansinis kapitalas". Tokios sąjungos faktinių pavyzdžių yra XX amžiaus istorijoje, pvz., valstybių santykiuose su Kinija. Kyla klausimas, ar „įmanoma" prileisti, kad kapitalizmui išliekant (o kaip tik tokią sąlygą Kautskis prileidžia) tokios sąjungos būtų netrumpalaikės? kad jos nesukeltų trynimosi, konfliktų ir kovos visokiausiomis ir visomis galimomis formomis?

Pakanka aiškiai pastatyti klausimą, kad negalima būtų į jį kitaip atsakyti, kaip tik neigiamai. Nes kapitalizmo sąlygomis *ne*įmanomas kitoks pagrindas pasidalyti įtakos sferoms, interesams, kolonijoms ir kt., kaip tiktai atsižvelgimas į dalybų dalyvių *jėgą*, bendrąją ekonominę, finansinę, karinę ir t. t. jėgą. O šių dalybų dalyvių jėga nevienodai kinta, nes esant kapitalizmui *tolyginio* atskirų įmonių, trestų, pramonės šakų, šalių išsivystymo negali būti. Prieš pusę šimtmečio Vokietija buvo apgailėtina menkystė, jeigu palygintume jos kapitalistinę jėgą su tuometinės Anglijos jėga; tas pat — Japonija, palyginti su Rusija. Ar „įmanoma" prileisti, kad po dešimt, dvidešimt metų liktų *ne*pasikeitęs imperialistinių valstybių jėgų santykis? Absoliučiai neįmanoma.

Todėl „interimperialistinės" arba „ultraimperialistinės" sąjungos kapitalistinėje tikrovėje, o ne vulgarioje miesčioniškoje Anglijos kunigų arba vokiečių „marksisto" Kautskio fantazijoje, — kad ir kokia forma tos sąjungos būtų sudaromos: ar vienos imperialistinės koalicijos prieš kitą imperialistinę koaliciją forma ar visuotinės *visų* imperialistinių valstybių sąjungos forma, — *ne*išvengiamai yra tiktai „atokvėpiai" tarp karų. Taikios sąjungos ruošia karus ir savo ruožtu išauga iš karų, viena kitą sąlygodamos, sukeldamos taikios ir netaikios kovos formų keitimąsi *vienoje ir toje pačioje* pasaulinio ūkio ir pasaulinės politikos imperialistinių ryšių ir tarpusavio santykių dirvoje. O išmintius Kautskis, siekdamas nuraminti darbininkus ir sutaikinti juos su perėjusiais į buržuazijos pusę socialšovinistais, *atplėšia* vieną vieningos grandinės grandį nuo kitos, atplėšia šiandienykščią taikią (ir ultraimperialistinę — net ultra-ultraimperialistinę) *visų* didžiųjų valstybių sąjungą Kinijai „nuraminti" (prisiminkite bokserių sukilimo[88] numalšinimą) nuo rytdienos netaikaus konflikto, poryt vėl ruošiančio „taikią" visuotinę sąjungą, sakysime, Turkijai pasidalyti *ir t. t. ir t. t.* Vietoj imperialistinės taikos laikotarpių ir imperialistinių karų laikotarpių gyvo ryšio Kautskis pateikia darbininkams negyvą abstrakciją, norėdamas juos sutaikinti su jų negyvaisiais vadais.

Amerikietis Hilis savo „Diplomatijos istorijos tarptautiniame Europos išsivystyme" pratarmėje pažymi šiuos

naujausiosios diplomatijos istorijos laikotarpius: 1) revoliucijos era; 2) konstitucinis judėjimas; 3) mūsų dienų „prekybinio imperializmo" era*. O vienas rašytojas Didžiosios Britanijos „pasaulinės politikos" istoriją nuo 1870-jų metų skirsto į 4 laikotarpius: 1) pirmasis Azijos laikotarpis (kova prieš Rusijos slinkimą Vidurinėje Azijoje Indijos kryptimi); 2) Afrikos laikotarpis (maždaug 1885—1902) — kova su Prancūzija dėl Afrikos pasidalijimo (1898 m. „Fašoda" — per plaukelį nuo karo su Prancūzija); 3) antrasis Azijos laikotarpis (sutartis su Japonija prieš Rusiją) ir 4) „Europos" laikotarpis — nukreiptas daugiausia prieš Vokietiją**. „Politiniai priešakinių būrių susirėmimai įvyksta finansų pagrindu", rašė dar 1905 metais bankinis „veikėjas" Riseris, nurodydamas, kaip Prancūzijos finansinis kapitalas, operuodamas Italijoje, rengė politinę šių šalių sąjungą, kaip plėtojosi Vokietijos ir Anglijos kova dėl Persijos, visų Europos kapitalų kova dėl paskolų Kinijai ir kt. Štai ji — gyvoji „ultraimperialistinių" taikiųjų sąjungų tikrovė jų nenutrūkstamu ryšiu su tiesiog imperialistiniais konfliktais.

Kautskio užtušavimas giliausių imperializmo prieštaravimų, neišvengiamai virstąs imperializmo dailinimu, nepraeina nepalikęs pėdsakų ir šio rašytojo duodamoje imperializmo politinių savybių kritikoje. Imperializmas yra epocha finansinio kapitalo ir monopolijų, kurie visur skleidžia viešpatavimo, o ne laisvės siekimus. Visuotinė reakcija, esant bet kuriai politinei santvarkai, didžiausias prieštaravimų paaštrėjimas ir šioje srityje — yra šių tendencijų rezultatas. Ypatingai aštrėja taip pat nacionalinė priespauda ir siekimas aneksijų, t. y. nacionalinės nepriklausomybės pažeidimų (nes aneksija yra ne kas kita, kaip nacijų apsisprendimo pažeidimas). Hilferdingas teisingai pažymi imperializmo sąryšį su nacionalinės priespaudos paaštrėjimu: „Kalbant apie naujai atrastas šalis, — rašo jis, — reikia pasakyti, kad ten įvežamas kapitalas stiprina prieštaravimus ir kelia nuolat augantį bundančių į nacionalinį susipratimą tautų

* David Jayne Hill: „A History of the Diplomacy in the international development of Europe"; vol. I, p. X (Davidas Džeinas Hilis. „Diplomatijos istorija tarptautiniame Europos išsivystyme", I t., X psl. *Red.*).

** Schilder, min. veik., 178 psl.

priešinimąsi atėjūnams; šis priešinimasis lengvai gali išaugti į pavojingas priemones, nukreiptas prieš užsienio kapitalą. Iš pagrindų revoliucionizuojasi seni socialiniai santykiai, griūva tūkstančių metų agrarinis „neturinčių istorijos nacijų" atskirumas, jos įtraukiamos į kapitalistinį sūkurį. Pats kapitalizmas pamažu suteikia pavergtiesiems priemones ir būdus išsivaduoti. Ir jie iškelia tą tikslą, kuris Europos nacijoms kadaise atrodė visų aukščiausias: sukurti vieningą nacionalinę valstybę, kaip ekonominės ir kultūrinės laisvės įrankį. Šis judėjimas siekiant nepriklausomybės gresia Europos kapitalui vertingiausiose jo išnaudojimo srityse, žadančiose puikiausias perspektyvas, ir Europos kapitalas gali išlaikyti viešpatavimą, tik nuolat didindamas savo karines pajėgas"*.

Prie to reikia pridurti, kad ne tik naujai atrastosiose, bet ir senosiose šalyse imperializmas veda į aneksijas, į nacionalinės priespaudos stiprinimą ir, vadinasi, taip pat į pasipriešinimo paaštrėjimą. Prieštaraudamas tam, kad imperializmas stiprina politinę reakciją, Kautskis palieka nenušviestą ypač suaktualėjusį klausimą dėl vienybės su oportunistais negalimumo imperializmo epochoje. Prieštaraudamas aneksijoms, jis savo prieštaravimams suteikia tokią formą, kuri oportunistams yra mažiausiai užgaunanti ir lengviausiai jiems priimtina. Jis kreipiasi betarpiškai į vokiškąją auditoriją ir vis dėlto užtušuoja kaip tik tai, kas svarbiausia ir aktualiausia, pavyzdžiui, kad Elzasas-Lotaringija yra Vokietijos aneksija. Šiam Kautskio „minties nukrypimui" įvertinti paimkime pavyzdį. Sakykime, kad japonas smerkia Filipinų aneksiją iš amerikiečių pusės. Kyla klausimas, ar daug kas patikės, kad tai yra daroma iš priešiškumo aneksijoms aplamai, o ne iš noro pačiam aneksuoti Filipinus? Ir ar neteks pripažinti, kad japono „kovą" prieš aneksijas būtų galima laikyti nuoširdžia ir politiškai dora tik tuo atveju, jeigu jis stotų prieš Korėjos aneksiją iš Japonijos pusės, jeigu jis reikalautų Korėjai laisvės atsiskirti nuo Japonijos?

Ir Kautskio teorinė imperializmo analizė, ir jo ekonominė, o taip pat politinė imperializmo kritika *kiaurai*

* „Finansinis kapitalas", 487.

prisisunkusios absoliučiai su marksizmu nesutaikinamos pačių pagrindinių prieštaravimų užtušavimo ir užlyginimo dvasios, siekimo bet kuriomis priemonėmis apginti irstančią vienybę su oportunizmu Europos darbininkų judėjime.

X. ISTORINĖ IMPERIALIZMO VIETA

Mes matėme, kad savo ekonomine esme imperializmas yra monopolistinis kapitalizmas. Jau tuo apibrėžiama istorinė imperializmo vieta, nes monopolija, išauganti laisvosios konkurencijos dirvoje ir kaip tik iš laisvosios konkurencijos, yra perėjimas iš kapitalistinės į aukštesnę visuomeninę-ekonominę santvarką. Reikia ypatingai pažymėti keturias svarbiausias monopolijų rūšis arba keturis svarbiausius monopolistinio kapitalizmo pasireiškimus, būdingus nagrinėjamai epochai.

Pirma, monopolija išaugo iš gamybos koncentracijos labai aukštoje jos išsivystymo pakopoje. Tai — monopolistinės kapitalistų sąjungos, karteliai, sindikatai, trestai. Mes matėme, kokį milžinišką vaidmenį jie vaidina šiuolaikiniame ūkiniame gyvenime. XX amžiaus pradžioje jie visiškai įsigalėjo priešakinėse šalyse, ir jeigu pirmieji žingsniai kartelizavimo keliu buvo pirmiau žengti aukšto apsauginio tarifo šalių (Vokietija, Amerika), tai Anglija su savo laisvosios prekybos sistema tik truputį vėliau parodė tą patį pagrindinį faktą: monopolijų gimimą iš gamybos koncentracijos.

Antra, monopolijos sukėlė sustiprintą užgrobimą svarbiausiųjų žaliavų šaltinių, ypač pagrindinei ir labiausiai kartelizuotai kapitalistinės visuomenės pramonei: akmens anglies ir geležies. Monopolistinis svarbiausiųjų žaliavų šaltinių valdymas nepaprastai padidino stambiojo kapitalo valdžią ir paaštrino prieštaravimą tarp kartelizuotos ir nekartelizuotos pramonės.

Trečia, monopolija išaugo iš bankų. Jie iš kuklių tarpininkaujančių įmonių virto finansinio kapitalo monopolistais. Bet kurios labiausiai priešakinės kapitalistinės nacijos kokie trys-penki stambiausi bankai įvykdė pramoninio ir bankinio kapitalo „asmeninę uniją", sutelkė savo rankose valdymą daugelio milijardų, sudarančių

didžiąją visos šalies kapitalų ir piniginių pajamų dalį. Finansinė oligarchija, užmetanti tankų priklausomybės santykių tinklą ant visų be išimties ekonominių ir politinių šiuolaikinės buržuazinės visuomenės institutų, — štai reljefingiausias šios monopolijos pasireiškimas.

Ketvirta, monopolija išaugo iš kolonijinės politikos. Prie gausių „senųjų" kolonijinės politikos motyvų finansinis kapitalas pridėjo kovą dėl žaliavų šaltinių, dėl kapitalo išvežimo, dėl „įtakos sferų" — t. y. naudingų sandėrių, koncesijų, monopolistinių pelnų ir kt. sferų, — pagaliau dėl ūkinės teritorijos aplamai. Kai Europos valstybės, pvz., buvo užėmusios savo kolonijomis dešimtąją dalį Afrikos, kaip kad yra buvę dar 1876 metais, tuomet kolonijinė politika galėjo vystytis nemonopolistiškai, taip sakant, pagal „laisvai užgrobtinio" žemių užėmimo tipą. Bet kai $^{9}/_{10}$ Afrikos buvo užgrobta (1900 metais), kai visas pasaulis buvo pasidalytas, — neišvengiamai atėjo monopolinio kolonijų valdymo era, vadinasi, ir ypatingai paaštrėjusios kovos dėl pasaulio pasidalijimo ir dėl jo perdalijimo era.

Kiek monopolistinis kapitalizmas paaštrino visus kapitalizmo prieštaravimus, visiems yra žinoma. Pakanka nurodyti brangumą ir kartelių priespaudą. Šis prieštaravimų paaštrėjimas yra galingiausia varomoji jėga pereinamojo istorinio laikotarpio, kuris prasidėjo nuo galutinės pasaulinio finansinio kapitalo pergalės.

Monopolijos, oligarchija, viešpatavimo siekimas vietoj laisvės siekimo, vis didesnio skaičiaus mažų arba silpnų nacijų išnaudojimas, vykdomas nedidelės saujelės turtingiausių arba stipriausių nacijų — visa tai sukėlė tuos skiriamuosius imperializmo bruožus, kurie verčia jį apibūdinti kaip parazitinį arba pūvantį kapitalizmą. Vis ryškiau ir ryškiau pasirodo, kaip viena iš imperializmo tendencijų, sukūrimas „valstybės-rentininko", valstybės-palūkininko, kurios buržuazija vis labiau gyvena iš kapitalo išvežimo ir „kuponų karpymo". Būtų klaidinga manyti, kad ši tendencija į puvimą pašalina greitą kapitalizmo augimą; ne, atskiros pramonės šakos, atskiri buržuazijos sluoksniai, atskiros šalys imperializmo epochoje daugiau ar mažiau parodo čia vieną, čia kitą iš šių tendencijų. Iš viso, kapitalizmas nepalyginamai grei-

čiau auga, negu pirma, bet šis augimas ne tik tampa aplamai netolyginesnis, bet netolyginumas taip pat, skyrium imant, pasireiškia stipriausiųjų kapitalo atžvilgiu šalių puvimu (Anglija).

Apie Vokietijos ekonominio vystymosi greitį Riseris, veikalo apie stambiuosius Vokietijos bankus autorius, sako: „Praėjusios epochos (1848—1870) ne per lėta pažanga santykiauja su viso Vokietijos ūkio ir, skyrium imant, su jos bankų vystymosi greičiu dabartinėje epochoje (1870—1905) maždaug taip, kaip senųjų gerųjų laikų pašto karietos važiavimo greitis santykiauja su greičiu šiuolaikinio automobilio, kuris taip lekia, kad darosi pavojingas ir nerūpestingai einančiam pėsčiajam ir patiems automobilyje važiuojantiems asmenims". Savo ruožtu šis nepaprastai greitai išaugęs finansinis kapitalas kaip tik todėl, kad jis taip greitai išaugo, norėtų pereiti į „ramesnį" valdymą kolonijų, kurias reikia užgrobti, ne vien taikiomis priemonėmis, iš turtingesnių nacijų. O Jungtinėse Valstybėse ekonominis vystymasis per pastaruosius dešimtmečius vyko dar greičiau, negu Vokietijoje, ir kaip tik *dėl* to parazitiniai naujausiojo Amerikos kapitalizmo bruožai iškilo ypatingai ryškiai. Iš antros pusės, palyginimas kad ir Amerikos respublikoniškosios buržuazijos su monarchine japoniškąja arba vokiškąja rodo, kad didžiausias politinis skirtumas imperializmo epochoje nepaprastai silpnėja — ne todėl, kad jis aplamai būtų nesvarbus, o todėl, kad visais tais atvejais kalbama apie buržuaziją su aiškiais parazitizmo bruožais.

Vienos iš daugelio pramonės šakų, vienos iš daugelio šalių ir pan. kapitalistų gaunamas monopoliškai aukštas pelnas juos ekonomiškai įgalina papirkinėti atskirus darbininkų sluoksnelius, o laikinai ir gana žymią jų mažumą, patraukiant juos tam tikros pramonės šakos arba tam tikros nacijos buržuazijos pusėn prieš visus kitus. Ir sustiprėjęs imperialistinių nacijų antagonizmas dėl pasaulio pasidalijimo sustiprina šį siekimą. Taip susidaro tarp imperializmo ir oportunizmo sąryšis, kuris anksčiausia ir ryškiausiai pasirodė Anglijoje todėl, kad kai kurie imperialistiniai vystymosi bruožai čia buvo daug anksčiau pastebimi, negu kitose šalyse. Kai kurie rašytojai,

pvz., L. Martovas, mėgsta kratytis nuo imperializmo sąryšio su oportunizmu darbininkų judėjime fakto — fakto, kuris dabar ypač krinta į akis, — „valdiniais-optimistiniais" (Kautskio ir Hiuismanso dvasia) tokios rūšies samprotavimais: kapitalizmo priešininkų reikalas būtų beviltiškas, jeigu kaip tik priešakinis kapitalizmas vestų į oportunizmo stiprėjimą arba jeigu kaip tik geriausiai apmokami darbininkai pasirodytų linkę į oportunizmą ir pan. Nereikia apsigaudinėti dėl tokio „optimizmo" reikšmės: tai — optimizmas oportunizmo atžvilgiu, tai — optimizmas oportunizmui pridengti. O iš tikrųjų oportunizmo vystymosi ypatingas greitumas ir ypatingas biaurumas visiškai nėra tvirtos jo pergalės laidas, kaip greitas piktybinės voties išsivystymas sveikame organizme gali tik pagreitinti voties pratrūkimą, organizmo išsivadavimą nuo jos. Šiuo atžvilgiu pavojingiausi yra žmonės, kurie nenori suprasti, kad kova prieš imperializmą, jeigu ji nėra nenutrūkstamai susieta su kova prieš oportunizmą, yra tuščia ir melaginga frazė.

Iš viso to, kas aukščiau pasakyta apie ekonominę imperializmo esmę, išeina, kad jį reikia apibūdinti kaip pereinamąjį arba, teisingiau, mirštantį kapitalizmą. Šiuo atžvilgiu labai pamokoma, kad buržuazinių ekonomistų, aprašančių naujausiąjį kapitalizmą, plačiai vartojami žodeliai yra: „susipynimas", „izoliuotumo stoka" ir pan.; bankai esą „įmonės, kurios pagal savo uždavinius ir pagal savo vystymąsi nėra grynai privataus ūkio pobūdžio, o vis daugiau išauga iš grynai privataus ūkio reguliavimo sferos". Ir tas pats Riseris, kuriam priklauso pastarieji žodžiai, nepaprastai rimtai pareiškia, kad marksistų „pranašavimas" apie „suvisuomeninimą" „neįvyko"!

Ką gi reiškia šitas žodelis „susipynimas"? Jis pagauna tik labiausiai krintantį į akis mūsų akivaizdoje vykstančio proceso bruoželį. Jis parodo, kad stebėtojas skaičiuoja atskirus medžius, nematydamas miško. Jis vergiškai kopijuoja išorinius, atsitiktinius, chaotiškus dalykus. Jis įrodo stebėtoją esant žmogų, kuris prislėgtas žalios medžiagos ir visiškai nenusivokia apie jos prasmę ir reikšmę. „Atsitiktinai susipina" akcijų valdymas, privačių savininkų santykiai. Bet tai, kas yra šio susipynimo esmė, — tai, kas sudaro jo pagrindą, yra besikeičiantieji

visuomeniniai gamybos santykiai. Kai stambi įmonė tampa milžiniška ir planingai, remdamasi tiksliu masinių duomenų apskaičiavimu, organizuoja pradinių žaliavų tiekimą tokio dydžio, kuris sudaro $^2/_3$ arba $^3/_4$ viso, kas reikalinga dešimtims milijonų gyventojų; kai sistemingai organizuojamas šių žaliavų pervežimas į patogiausius gamybos punktus, kurie vienas nuo kito kartais yra šimtų ir tūkstančių varstų atstumo; kai iš vieno centro yra tvarkomos visos nuoseklaus medžiagos apdirbimo stadijos, iki gaunama visa eilė įvairių baigtų produktų; kai šie produktai skirstomi pagal vieną planą dešimtims ir šimtams milijonų vartotojų (Amerikos „Žibalo trestas" parduoda žibalą ir Amerikoje ir Vokietijoje); — tuomet pasidaro aišku, kad prieš mūsų akis yra gamybos suvisuomeninimas, o visai ne paprastas „susipynimas"; — kad privatinių ūkių ir privačių savininkų santykiai sudaro kevalą, kuris jau nebeatitinka turinio, kuris neišvengiamai turi pūti, jeigu dirbtiniu būdu bus vilkinamas jo pašalinimas, — kuris gali likti bepūvąs palyginti ilgą laiką (blogiausiu atveju, jeigu gydymasis nuo oportunistinės voties užtruks), bet kuris vis dėlto neišvengiamai bus pašalintas.

Entuziastiškas vokiškojo imperializmo gerbėjas Šulcė-Gevernicas sušunka:

„Jeigu galų gale vadovavimas Vokietijos bankams patikėtas tuzinui asmenų, tai jų veikla jau dabar yra svarbesnė liaudies gerovei, negu daugumos valstybinių ministrų veikla" (apie bankininkų, ministrų, pramonininkų, rentininkų „susipynimą" čia patogiau užmiršti...) ...„Jeigu apgalvosime iki galo išsivystymą tų tendencijų, kurias mes esame matę, tai išeina taip: piniginis nacijos kapitalas sujungtas bankuose; bankai yra susijungę į kartelį; nacijos kapitalas, ieškąs įdėjimo, įgavo vertybinių popierių formą. Tuomet išsipildo genialūs Sen Simono žodžiai: „Dabartinė anarchija gamyboje, kuri atitinka tą faktą, kad ekonominiai santykiai plėtojasi be vienodo reguliavimo, turi užleisti vietą gamybos organizavimui. Gamybą vairuos ne izoliuoti įmonininkai, nepriklausomi vienas nuo kito, nepažįstantieji žmonių ekonominių reikmių; šis reikalas bus tam tikros socialinės įstaigos rankose. Centrinis valdymo komitetas, galįs

apžvelgti plačią socialinės ekonomijos sritį iš aukštesnio požiūrio, ją reguliuos taip, kaip tai yra naudinga visai visuomenei, ir perduos gamybos priemones į tam tinkamas rankas, o ypač rūpinsis nuolatine harmonija tarp gamybos ir vartojimo. Yra įstaigų, kurios tam tikrą ūkinio darbo organizavimą įjungė į savo uždavinių tarpą: bankai". Mes dar esame toli nuo šitų Sen Simono žodžių įgyvendinimo, bet mes jau esame pakeliui į jų įgyvendinimą: marksizmas kitoks, negu jį įsivaizdavo Marksas, bet tik pagal formą kitoks"*.

Nėra ko sakyti: geras Markso „paneigimas", žengiąs žingsnį atgal nuo tikslios mokslinės Markso analizės į Sen Simono spėjimą, — kad ir genialų, bet vis dėlto tik spėjimą.

---

* „Grundriss der Sozialoekonomik", 146 („Socialinės ekonomikos pagrindai". *Red.*).

APIE JUNIJAUS BROŠIŪRĄ

Pagaliau Vokietijoje išėjo nelegaliai, neprisitaikant prie niekšiškos junkerinės cenzūros, socialdemokratų brošiūra, skirta karo klausimams! Autorius, priklausantis, matyti, partijos „kairiųjų radikalų" sparnui, pasirašė Junijus[89] (lotyniškai tai reiškia: jaunesnysis) ir savo brošiūrą pavadino: „Socialdemokratijos krizė". Priede yra išspausdintos tos „tezės apie tarptautinės socialdemokratijos uždavinius", kurios jau buvo pateiktos Berno ISK (Internacionalinei socialistų komisijai) ir išspausdintos jos biuletenio 3 numeryje; jas iškėlė „Internacionalo" grupė, išleidusi 1915 m. pavasarį vieną žurnalo numerį šia antrašte (su Cetkinos, Meringo, R. Liuksemburg, Talheimerio, Dunkerio, Štrebelio ir kt. straipsniais) ir suruošusi 1915—1916 m. žiemą visų Vokietijos dalių socialdemokratų pasitarimą[90], kuris priėmė šias tezes.

Brošiūra parašyta 1915 m. balandžio mėnesį, kaip autorius sako įvade, datuotame 1916 m. sausio 2 d., ir buvo spausdinama „be jokių pakeitimų". Išleisti ją anksčiau sutrukdė „išorinės aplinkybės". Ji yra skirta ne tiek „socialdemokratijos krizei", kiek karo analizei, paneigimui legendos apie jo išvaduojamąjį, nacionalinį pobūdį, įrodymui to, kad tai yra imperialistinis ir iš Vokietijos pusės ir iš kitų didžiųjų valstybių pusės karas, paskiau revoliucinei oficialios partijos elgimosi kritikai. Parašyta nepaprastai gyvai, Junijaus brošiūra, be abejonės, suvaidino ir suvaidins stambų vaidmenį kovoje prieš perėjusią į buržuazijos ir junkerių pusę buvusią Vokietijos socialdemokratų partiją, ir mes iš visos širdies sveikiname autorių.

Rusiškajam skaitytojui, kuris yra susipažinęs su socialdemokratine literatūra, išspausdinta rusiškai užsienyje 1914—1916 metais, Junijaus brošiūra neduoda iš principo nieko naujo. Kai skaitai šią brošiūrą, lygindamas su vokiečių revoliucinio marksisto argumentais tai, kas buvo išdėstyta, pavyzdžiui, mūsų partijos Centro Komiteto manifeste (1914 m. rugsėjis — lapkritis)*, Berno rezoliucijose (1915 m. kovas)** ir gausiuose jų komentaruose, tenka tik įsitikinti dideliu Junijaus argumentų nepilnumu ir dviem jo klaidomis. Skirdami tolesnį dėstymą Junijaus trūkumų ir klaidų kritikai, mes turime ypač pabrėžti, kad darome tai dėl marksistams būtinos savikritikos ir visapusiško patikrinimo pažiūrų, kurios turi sudaryti III Internacionalo idėjinę bazę. Junijaus brošiūra, aplamai ir ištisai paėmus, yra puikus marksistinis veikalas, ir visai galimas dalykas, kad jos trūkumai iki tam tikro laipsnio yra atsitiktinio pobūdžio.

Svarbiausias Junijaus brošiūros trūkumas ir tiesus žingsnis atgal, palyginti su legaliu (nors, tik išėjus, tuoj ir uždraustu) žurnalu „Internacionalas", yra nutylėjimas apie socialšovinizmo (autorius nevartoja nei šio termino, nei mažiau tikslaus išsireiškimo socialpatriotizmas) ryšį su oportunizmu. Autorius visai teisingai kalba apie Vokietijos socialdemokratų partijos „kapituliavimą" ir krachą, apie jos „oficialių vadų" „išdavystę", bet toliau neina. O tuo tarpu jau žurnalas „Internacionalas" sukritikavo „centrą", t. y. kautskizmą, visiškai teisingai apiberdamas pašaipomis jo silpnabūdiškumą, jo vykdomą marksizmo prostituavimą, liokajiškumą oportunistams. Ir tas pats žurnalas *pradėjo* demaskuoti tikrąjį oportunistų vaidmenį, paskelbdamas, pvz., labai svarbų faktą, kad 1914 m. rugpiūčio 4 d. oportunistai atvyko su ultimatumu, su gatavu nutarimu balsuoti *bet kuriuo* atveju *už* kreditus. Nei Junijaus brošiūroje nei tezėse *ne*kalbama nei apie oportunizmą nei apie kautskizmą! Tai yra teoriškai neteisinga, nes negalima *paaiškinti* „išdavystės", nesusiejus jos su oportunizmu, kaip *kryptimi*, turinčia ilgą istoriją, viso II Internacionalo istoriją. Tai yra praktiškai-politiškai klaidinga, nes negalima nei suprasti

* Žr. Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 9—18 psl. *Red.*
** Ten pat, 137—142 psl. *Red.*

„socialdemokratijos krizės", nei jos įveikti, neišaiškinus *dviejų krypčių:* atviros-oportunistinės (Leginas, Davidas ir t. t.) ir pridengtos-oportunistinės (Kautskis ir Ko) — reikšmės ir vaidmens. Tai yra žingsnis atgal, palyginti, pvz., su istoriniu Oto Riulės straipsniu 1916 m. sausio 12 d. laikraštyje „Vorwärts"*, kur jis tiesiai, viešai įrodo Vokietijos socialdemokratų partijos skilimo *neišvengiamumą* („Vorwärts'o" redakcija atsakė jam, kartodama saldutes ir veidmainiškas kautskines frazes, neradusi iš esmės nė vieno argumento prieš tai, kad *jau* yra dvi partijos ir kad sutaikinti jų negalima). Tai — nuostabiai nenuoseklu, nes „Internacionalo" 12-je tezėje kalbama *tiesiog* apie būtinumą sukurti „naują" Internacionalą, dėl „vadovaujančiųjų šalių socialistų partijų oficialiųjų atstovybių" „išdavystės" ir „perėjimo į buržuazinės-imperialistinės politikos poziciją". Aišku, kad kalbėti apie Vokietijos senosios socialdemokratų partijos arba partijos, besitaikstančios su Leginu, Davidu ir Ko, dalyvavimą „naujajame" Internacionale stačiai juokinga.

Kuo paaiškinamas šis „Internacionalo" grupės žingsnis atgal, mes nežinome. Didžiausias viso Vokietijos revoliucinio marksizmo trūkumas yra nebuvimas sutelktos nelegalios organizacijos, sistemingai vedančios savo liniją ir auklėjančios mases naujųjų uždavinių dvasia: tokia organizacija turėtų laikytis aiškios pozicijos ir oportunizmo atžvilgiu ir kautskizmo atžvilgiu. Tai yra juo labiau būtina, kad iš Vokietijos revoliucinių socialdemokratų dabar atimti du paskutiniai dienraščiai: Bremeno („Bremer Bürger-Zeitung"[91]) ir Braunšveigo („Volksfreund"[92]), kurie abu perėjo į kautskininkų rankas. *Tik* grupė: „Vokietijos internacionaliniai socialistai" (I.S.D.) lieka savo poste — visiems aiškiai ir akivaizdžiai.

Kai kurie „Internacionalo" grupės nariai, matyti, vėl nuriedėjo į beprincipiško kautskizmo balą. Pvz., Štrebelis priėjo iki to, kad žurnale „Neue Zeit"** pataikavo Bernšteinui ir Kautskiui! O visai neseniai, 1916 m. liepos 15 d., jis įdėjo laikraščiuose straipsnį „Pacifizmas ir socialdemokratija", gindamas vulgariausią kautskinį pacifizmą.

---

* — „Pirmyn". *Red.*
** — „Naujasis Laikas". *Red.*

Kai dėl Junijaus, tai jis kuo ryžtingiausiai stoja prieš kautskinį prožektavimą „nusiginklavimo", „slaptos diplomatijos panaikinimo" ir pan. dvasia. Galimas dalykas, kad „Internacionalo" grupėje yra dvi srovės: revoliucinė ir svyruojanti į kautskizmo pusę.

Iš klaidingų Junijaus teiginių pirmasis yra įtvirtintas „Internacionalo" grupės 5-je tezėje:... „Šio nežaboto imperializmo epochoje (eroje) daugiau nebegali būti jokių nacionalinių karų. Nacionaliniai interesai yra tik apgaulės įrankis, kad dirbančiosios liaudies masės būtų atiduotos tarnauti savo mirtiniam priešui: imperializmui"... Pradžia 5-sios tezės, kuri baigiasi šiuo teiginiu, skirta apibūdinti *dabartiniam* karui, kaip imperialistiniam. Galimas dalykas, kad nacionalinių karų neigimas aplamai yra arba žioplumas arba atsitiktinis susižavėjimas, pabrėžiant visiškai teisingą mintį, kad *dabartinis* karas yra imperialistinis, o ne nacionalinis. Bet kadangi yra galimas ir priešingas atvejas, kadangi klaidingas *bet kokių* nacionalinių karų neigimas, ryšium su tuo, jog *dabartinis* karas neteisingai vaizduojamas kaip nacionalinis, yra pastebimas įvairių socialdemokratų pasisakymuose, tai ties šia klaida negalima nesustoti.

Junijus visiškai teisus, kai pabrėžia lemiamą „imperialistinės situacijos" įtaką *dabartiniame* kare, sakydamas, kad už Serbijos yra Rusija, „už serbų nacionalizmo yra rusų imperializmas", kad, pvz., Olandijos dalyvavimas kare būtų *taip pat* imperialistinis, nes ji, pirma, gintų savo kolonijas, o, antra, būtų vienos iš *imperialistinių* koalicijų sąjungininkė. Tai neginčytina — *dabartinio* karo atžvilgiu. Ir kai Junijus čia pabrėžia ypač tai, kas jam yra visų svarbiausia: kovą su „nacionalinio karo fantomu", „kuris šiuo metu viešpatauja socialdemokratų politikoje" (81 psl.), tai negalima nepripažinti jo samprotavimo ir teisingu ir visiškai tinkamu.

Būtų tik klaida perdėti šią tiesą, nukrypti nuo marksistinio reikalavimo būti konkrečiam, taikyti dabartinio karo įvertinimą visiems galimiems esant imperializmui karams, pamiršti nacionalinius judėjimus *prieš* imperializmą. Vienintelis argumentas apginti tezei: „nacionalinių karų daugiau nebegali būti" yra tas, kad pasaulį yra pasidalijusi savo tarpe saujelė „didžiųjų" imperialistinių

valstybių, kad todėl kiekvienas karas, nors jis ir būtų iš pradžių nacionalinis, *pavirsta* imperialistiniu, paliesdamas vienos iš imperialistinių valstybių arba koalicijų interesus (Junijaus brošiūros 81 psl.).

Šio argumento neteisingumas yra aiškus. Suprantama, pagrindinis marksistinės dialektikos teiginys yra tas, kad visos ribos gamtoje ir visuomenėje yra sąlyginės ir judamos, kad nėra *nė vieno* reiškinio, kuris negalėtų, tam tikromis sąlygomis, pavirsti savo priešybe. Nacionalinis karas *gali* pavirsti imperialistiniu *ir atvirkščiai*. Pavyzdys: didžiosios Prancūzijos revoliucijos karai prasidėjo kaip nacionaliniai ir buvo tokie. Šie karai buvo revoliuciniai: didžiosios revoliucijos gynimas prieš kontrrevoliucinių monarchijų koaliciją. O kai Napoleonas sukūrė Prancūzijos imperiją, pavergdamas visą eilę seniai susikūrusių, stambių, gyvybingų, nacionalinių Europos valstybių, tada iš nacionalinių Prancūzijos karų kilo imperialistiniai, sukėlę *savo ruožtu* nacionalinio išsivadavimo karus *prieš* Napoleono imperializmą.

Tik sofistas galėtų užtrinti skirtumą tarp imperialistinio ir nacionalinio karo tuo pagrindu, kad vienas *gali* pavirsti antru. Dialektika ne kartą buvo — ir Graikijos filosofijos istorijoje — tiltelis į sofistiką. Bet mes liekame dialektikais ir kovojame su sofizmais ne neigdami aplamai bet kokių pavirtimų galimumą, o konkrečiai analizuodami *esamąjį* jo aplinkybėse ir jo vystymesi.

Kad dabartinis, 1914—1916 metų, imperialistinis karas pavirs nacionaliniu, tai yra visai neįtikima, nes klasė, atstovaujanti vystymuisi *pirmyn,* yra proletariatas, kuris objektyviai siekia paversti jį pilietiniu karu prieš buržuaziją, o paskui dar todėl, kad abiejų koalicijų jėgos nelabai žymiai tesiskiria ir tarptautinis finansinis kapitalas visur yra sukūręs reakcinę buržuaziją. Tačiau *neįmanomu* tokio pavirtimo paskelbti negalima: *jei Europos* proletariatas pasirodytų esąs maždaug 20 metų laikui bejėgis; *jei* dabartinis karas *pasibaigtų* pergalėmis, tokiomis kaip Napoleono pergalės, ir eilės gyvybingų nacionalinių valstybių pavergimu; *jei* užeuropinis imperializmas (visų pirma Japonijos ir Amerikos) taip pat išsilaikytų maždaug 20 metų, nepereidamas į socializmą, pvz., dėl Japonijos — Amerikos karo, tada būtų galimas

didysis nacionalinis karas Europoje. Tai būtų Europos vystymasis keletą dešimtmečių *atgal*. Tai neįtikima. Tačiau tai *nėra* neįmanoma, nes įsivaizduoti pasaulinę istoriją sklandžiai ir tvarkingai žengiančią pirmyn, be milžiniškų kartais šuolių atgal, yra nedialektiška, nemoksliška, teoriškai neteisinga.

Toliau. Imperializmo epochoje ne tik tikėtini, bet ir *neišvengiami* yra kolonijų ir pusiau kolonijų nacionaliniai karai. Kolonijose ir pusiau kolonijose (Kinija, Turkija, Persija) gyvena apie 1 000 milijonų žmonių, t. y. *daugiau kaip pusė* žemės gyventojų. Nacionalinio išsivadavimo judėjimai čia arba jau labai stiprūs, arba auga ir bręsta. Kiekvienas karas yra politikos tęsimas kitokiomis priemonėmis. Kolonijų nacionalinio išsivadavimo politikos tęsimas *neišvengiamai* bus jų nacionaliniai karai *prieš* imperializmą. Tokie karai *gali* nuvesti į dabartinių „didžiųjų" imperialistinių valstybių imperialistinį karą, bet gali ir nenuvesti, tai priklauso nuo daugelio aplinkybių.

Pavyzdys: Anglija ir Prancūzija kariavo per septynerių metų karą dėl kolonijų, t. y. vedė imperialistinį karą (kuris yra galimas ir vergijos pagrindu ir primityvaus kapitalizmo pagrindu, kaip ir šiuolaikiniu aukštai išsivysčiusio kapitalizmo pagrindu). Prancūzija yra nugalėta ir netenka dalies savo kolonijų. Keleriems metams praslinkus prasideda Šiaurės Amerikos Valstybių nacionalinio išsivadavimo karas prieš vieną Angliją. Prancūzija ir Ispanija, kurios pačios tebevaldo dabartinių Jungtinių Valstybių dalis, dėl priešiškumo Anglijai, t. y. savo imperialistiniais interesais, sudaro draugišką sutartį su sukilusiomis prieš Angliją Jungtinėmis Valstybėmis. Prancūzų kariuomenė kartu su amerikiečių kariuomene muša anglus. Mes matome nacionalinio išsivadavimo karą, kuriame imperialistinis lenktyniavimas yra pašalinis, neturintis rimtos reikšmės, elementas, — priešinga tam, ką mes matome 1914—1916 metų kare (nacionalinis elementas Austrijos — Serbijos kare neturi rimtos reikšmės, palyginti su visa nulemiančiu imperialistiniu lenktyniavimu). Iš to matyti, kaip beprasmiška būtų vartoti imperializmo sąvoką šabloniškai, išvedant iš jos nacionalinių karų „negalimumą". Pavyzdžiui, Persijos, Indijos ir Kini-

jos sąjungos nacionalinio išsivadavimo karas prieš vienas ar kitas imperialistines valstybes yra visiškai galimas ir tikėtinas, nes jis išplaukia iš šių šalių nacionalinio išsivadavimo judėjimo, be to, tokio karo pavirtimas imperialistiniu karu tarp dabartinių imperialistinių valstybių priklausys nuo labai daugelio konkrečių aplinkybių, kurių susidarymą laiduoti būtų juokinga.

Trečia, net Europoje negalima nacionalinių karų imperializmo epochoje laikyti neįmanomais. „Imperializmo epocha" padarė dabartinį karą imperialistiniu, ji neišvengiamai sukelia (kol neprasidės socializmas) naujus imperialistinius karus, ji dabartinių didžiųjų valstybių politiką padarė ištisai imperialistine, bet ši „epocha" nė kiek nepašalina nacionalinių karų galimumo, pvz., iš mažųjų (sakysime, aneksuotų arba nacionaliniu atžvilgiu engiamų) valstybių pusės *prieš* imperialistines valstybes, kaip nepašalina ji ir didelio masto nacionalinių judėjimų galimumo Europos rytuose. Apie Austriją, pvz., Junijus kalba labai protingai, atsižvelgdamas ne vien tik į „ekonominę", bet ir į savitą politinę pusę, pažymėdamas „Austrijos vidinį negyvybingumą", pripažindamas, kad „Habsburgų monarchija yra ne politinė buržuazinės valstybės organizacija, o tik silpnai susirišęs visuomeninių parazitų kelių klikų sindikatas", ir kad „Austrijos-Vengrijos likvidavimas istoriškai yra tik Turkijos suirimo tęsinys ir kartu su juo yra vystymosi istorinio proceso reikalavimas". Kai kurių Balkanų valstybių ir Rusijos reikalai yra ne geresni. Ir „didžiosioms" valstybėms smarkiai išsekus dabartiniame kare arba revoliucijai nugalėjus Rusijoje, nacionaliniai karai, net pergalingi, yra visiškai galimi. Imperialistinių valstybių įsikišimas yra įvykdomas praktikoje *ne* visomis sąlygomis, tai iš vienos pusės. O iš antros pusės, kai samprotaujama „iš paviršiaus", kad mažos valstybės karas prieš milžiną yra beviltiškas, tai čia tenka pasakyti, kad beviltiškas karas yra taip pat karas; o paskui, tam tikri reiškiniai „milžinų" viduje — pvz., revoliucijos pradžia — gali „beviltišką" karą padaryti kupiną „vilčių".

Mes plačiai sustojome ties neteisingumu teiginio, kad, esą, „daugiau nebegali būti nacionalinių karų", ne tik

todėl, kad jis yra aiškiai klaidingas teoriškai. Žinoma, būtų labai liūdna, jei „kairieji" imtų nerūpestingai žiūrėti į marksizmo teoriją tokiu laiku, kai III Internacionalo sukūrimas yra galimas tik nesuvulgarinto marksizmo pagrindu. Bet ir praktiniu-politiniu atžvilgiu ši klaida yra labai žalinga: iš jos išvedama beprasmiška „nusiginklavimo" propaganda, nes, esą, negali būti jokių karų, išskyrus reakcinius; iš jos išvedamas dar beprasmiškesnis ir tiesiog reakcinis abejingumas nacionaliniams judėjimams. Toks abejingumas tampa šovinizmu, kai Europos „didžiųjų" nacijų, t. y. nacijų, engiančių daugybę mažųjų ir kolonijinių tautų, nariai su tariamai moksliška išvaizda pareiškia: „nacionalinių karų daugiau nebegali būti"! Nacionaliniai karai *prieš* imperialistines valstybes ne tik galimi ir tikėtini, jie neišvengiami ir *pažangūs, revoliuciniai, nors,* žinoma, tam, kad jie būtų *sėkmingi,* reikalingas arba engiamųjų šalių milžiniško gyventojų skaičiaus (šimtai milijonų mūsų paimtame Indijos ir Kinijos pavyzdyje) pastangų sujungimas, arba *ypatingai* palankus internacionalinės padėties sąlygų derinys (pvz., imperialistinių valstybių įsikišimo suparalyžavimas jų susilpnėjimu, jų karu, jų antagonizmu ir pan.), arba *vienalaikis* vienos iš stambiųjų valstybių proletariato sukilimas prieš buržuaziją (šis paskutinis mūsų sąraše atvejas yra pirmas požiūriu to, kas yra pageidaujama ir naudinga proletariato pergalei).

Tačiau reikia pažymėti, kad būtų neteisinga kaltinti Junijų abejingumu nacionaliniams judėjimams. Jis, šiaip ar taip, prie socialdemokratų frakcijos nuodėmių priskiria jos tylėjimą dėl įvykdymo mirties bausmės vienam čiabuvių vadui už „išdavystę" (matyti, už mėginimą sukilti karo proga) Kamerune, pabrėždamas kitoje vietoje specialiai (ponams Leginams, Lenčams ir pan. niekšams, kurie laiko save „socialdemokratais"), kad kolonijinės nacijos yra taip pat nacijos. Jis visiškai aiškiai pareiškia: „socializmas kiekvienai tautai pripažįsta teisę į nepriklausomybę ir laisvę, į savarankišką savo likimo tvarkymą"; „tarptautinis socializmas pripažįsta laisvų, nepriklausomų, lygiateisių nacijų teisę, bet tik jis gali sukurti tokias nacijas, tik jis gali įgyvendinti nacijų apsisprendimo teisę. Ir šis socializmo lozungas — teisingai pažymi

autorius — yra naudojamas, kaip ir visi kiti, ne esamajai būklei pateisinti, o kaip kelio rodiklis, kaip akstinas revoliucinei, pertvarkomajai, aktyviai proletariato politikai" (77 ir 78 psl.). Vadinasi, smarkiai apsiriktų tie, kurie pagalvotų, kad visi kairieji vokiečių socialdemokratai pateko į tą siaurumą ir marksizmo karikatūrą, kurią yra priėję kai kurie olandų ir lenkų socialdemokratai, neigdami nacijų apsisprendimą net esant socializmui. Beje, apie *šios* klaidos *specialius* olandiškus-lenkiškus šaltinius mes kalbame kitoje vietoje.

Kitas klaidingas Junijaus samprotavimas yra susijęs su tėvynės gynimo klausimu. Tai — kardinalinis politinis klausimas imperialistinio karo metu. Ir Junijus sustiprino tą mūsų įsitikinimą, kad mūsų partija yra davusi vienintelį teisingą šio klausimo pastatymą: proletariatas yra prieš tėvynės gynimą šiame, imperialistiniame kare *dėl* jo plėšikiško, vergvaldinio, reakcinio pobūdžio, *dėl* galimumo ir būtinumo priešpastatyti jam pilietinį karą už socializmą (ir siekti paversti jį tokiu karu). O Junijus, iš vienos pusės, puikiai atskleidė imperialistinį dabartinio karo pobūdį, skirtingai nuo nacionalinio, o iš kitos pusės padarė nepaprastai keistą klaidą, mėgindamas nacionalinę programą už plaukų pritempti prie *dabartinio, ne* nacionalinio, karo! Tai skamba beveik neįtikimai, bet tai faktas.

Valdiškieji socialdemokratai, tiek legininio, tiek ir kautskinio atspalvio, liokajaudami prieš buržuaziją, kuri daugiausia šaukė apie užsienio „antplūdį", norėdama apgauti liaudies mases dėl imperialistinio karo pobūdžio, ypač atkakliai kartojo šį argumentą apie „antplūdį". Kautskis, kuris dabar tikina naivius ir patiklius žmones (tarp kitko, per Rusijos okistą, Spektatorių), kad jis nuo 1914-jų metų pabaigos esąs perėjęs į opoziciją, tebenurodinėja į šį „argumentą"! Stengdamasis paneigti šį argumentą, Junijus pateikia labai pamokomų istorinių pavyzdžių, kad įrodytų, jog „antplūdis ir klasių kova buržuazinėje istorijoje yra ne prieštaravimas, kaip skelbia oficiali legenda, o vienas yra antrojo priemonė ir pasireiškimas". Pavyzdžiai: Burbonai Prancūzijoje buvo sukėlę užsienio antplūdį prieš jakobinus, buržua

1871 metais — prieš Komuną. Marksas savo veikale „Pilietinis karas Prancūzijoje" rašė:

„Didžiausias didvyriškas pakilimas, kuris dar buvo galimas senajai visuomenei, tai nacionalinis karas, ir jis dabar pasirodo gryniausia vyriausybės apgavystė; vienintelis šios apgavystės tikslas pasirodo — atidėti vėlesniam laikui klasių kovą, ir kai klasių kova suliepsnoja pilietinio karo liepsna, apgavystė išsisklaido"[93].

„Klasikinis visų laikų pavyzdys — rašo Junijus, nurodydamas į 1793-sius metus, — yra didžioji Prancūzijos revoliucija". Iš viso to daroma išvada: „Vadinasi, amžių patyrimas įrodo, kad ne apsiausties padėtis, o pasiaukojamoji klasinė kova, kuri sužadina liaudies masių savigarbą, didvyriškumą ir moralinę jėgą, yra geriausia šalies apsauga, geriausia jos gynyba prieš išorinį priešą". Junijaus praktinė išvada: „Taip, socialdemokratai privalo ginti savo šalį didžiosios istorinės krizės metu. Ir kaip tik tai ir yra sunki reichstago socialdemokratų frakcijos kaltė, kad ji savo deklaracijoje 1914 m. rugpiūčio 4 d. iškilmingai paskelbė: „Pavojaus valandą mes savo tėvynės nepaliksime neginamos", o tuo pačiu metu išsižadėjo savo žodžių. Ji *paliko* tėvynę neginamą didžiausio pavojaus valandą. Nes pirmoji jos pareiga tėvynei tą valandą buvo: parodyti tėvynei tikrąjį dabartinio imperialistinio karo pagrindą, suplėšyti patriotinio ir diplomatinio melo tinklą, kuriuo buvo apraizgytas šis pasikėsinimas prieš tėvynę; garsiai ir aiškiai pareikšti, kad Vokietijos liaudžiai šiame kare ir pergalė ir pralaimėjimas yra vienodai pražūtingi, iš paskutiniosios priešintis tėvynės smaugimui su apsiausties padėties pagalba; paskelbti būtinumą nedelsiant apginkluoti liaudį ir pavesti liaudžiai spręsti karo ir taikos klausimą; visu griežtumu reikalauti permanentinio (nepaliaujamo) liaudies atstovybės posėdžiavimo visam karo laikui, siekiant užtikrinti budrią liaudies atstovybės kontrolę vyriausybei ir liaudies kontrolę liaudies atstovybei; reikalauti nedelsiant panaikinti visus politinius teisių apribojimus, nes tik laisva liaudis gali sėkmingai ginti savo šalį; pagaliau, imperialistinei karo programai, — programai, skirtai Austrijai ir Turkijai išsaugoti, t. y. reakcijai išsaugoti Europoje ir Vokietijoje, — priešpastatyti senąją tikrai

nacionalinę 1848-jų metų patriotų ir demokratų programą, Markso, Engelso ir Lasalio programą: vieningos didžiosios Vokietijos respublikos lozungą. Tokia buvo vėliava, kurią reikėtų iškelti šaliai, kuri būtų tikrai nacionalinė, tikrai išsivaduojamoji, atitiktų geriausias Vokietijos tradicijas ir tarptautinę klasinę proletariato politiką"... „Tuo būdu sunki dilema tarp tėvynės interesų ir proletariato tarptautinio solidarumo, tragiškas konfliktas, kuris paskatino mūsų parlamentarus „sunkia širdimi" stoti į imperialistinio karo pusę, yra grynas įsivaizdavimas, buržuazinė-nacionalistinė fikcija. Priešingai, tarp šalies interesų ir klasinių proletarinio Internacionalo interesų ir karo metu ir taikos metu yra visiška harmonija: ir karas ir taika reikalauja kuo energingiausiai vystyti klasinę kovą, kuo ryžtingiausiai ginti socialdemokratų programą".

Taip samprotauja Junijus. Jo samprotavimų klaidingumas rėžia akis, ir jei mūsų atviri ir prisidengę carizmo liokajai, ponai Plechanovas ir Čchenkelis, o gal būt net ponai Martovas ir Čcheidzė, piktadžiugiaudami stversis Junijaus žodžių, galvodami ne apie teorinę tiesą, o apie tai, kad galėtų išsisukti, panaikinti pėdsakus, priberti smėlio darbininkams į akis, tai mums reikia plačiau sustoti ties *teorinių* Junijaus klaidos šaltinių išaiškinimu.

Imperialistiniam karui jis siūlo „priešpastatyti" nacionalinę programą. Priešakinei klasei jis siūlo nusigręžti veidu į praeitį, o ne į ateitį! 1793 ir 1848 metais ir Prancūzijoje ir Vokietijoje ir visoje Europoje *objektyviai* buvo dienotvarkėje *buržuazinė*-demokratinė revoliucija. Šią *objektyvią* istorinę padėtį atitiko „tikrai nacionalinė", t. y. nacionalinė-*buržuazinė* tuometinės demokratijos programa, kurią 1793 metais buvo įgyvendinę revoliucingiausieji buržuazijos ir plebėjų elementai, o 1848 metais visos priešakinės demokratijos vardu skelbė Marksas. Tuomet feodaliniams-dinastiniams karams buvo priešpastatomi, *objektyviai*, revoliuciniai-demokratiniai karai, nacionalinio išsivadavimo karai. Toks buvo epochos istorinių uždavinių turinys.

Dabar priešakinėms, stambiausioms Europos valstybėms *objektyvi* padėtis yra kitokia. Vystymasis pirmyn — jei neturėsime galvoje galimų, laikinų, žingsnių

atgal — gali būti įgyvendintas tik *socialistinės* visuomenės kryptimi, *socialistinės revoliucijos* kryptimi. Imperialistiniam-buržuaziniam karui, aukštai išsivysčiusio kapitalizmo karui *objektyviai* gali būti priešpastatomas, vystymosi pirmyn požiūriu, priešakinės klasės požiūriu, tik karas *prieš* buržuaziją, t. y. visų pirma proletariato pilietinis karas su buržuazija už valdžią, karas, *be* kurio rimto judėjimo pirmyn *negali* būti, o paskiau — tik tam tikromis, ypatingomis, sąlygomis, galimas karas socialistinei valstybei ginti prieš buržuazines valstybes. Todėl tie bolševikai (laimei, visiškai pavieniai ir nedelsiant mūsų atiduoti prizyvininkams), kurie buvo pasiryžę laikytis sąlyginės gynybos požiūrio, tėvynės gynimo pergalingos revoliucijos ir respublikos pergalės Rusijoje sąlygomis, liko ištikimi bolševizmo *raidei*, bet išdavė jo *dvasią;* nes įtraukta į priešakinių Europos valstybių imperialistinį karą Rusija ir respublikine forma vestų *taip pat* imperialistinį karą!

Sakydamas, kad klasių kova yra geriausia priemonė prieš antplūdį, Junijus tik perpus panaudojo Markso dialektiką, padarydamas vieną žingsnį teisingu keliu ir tuojau pat iškrypdamas iš jo. Markso dialektika reikalauja konkrečiai išanalizuoti kiekvieną atskirą istorinę situaciją. Kad klasių kova yra geriausia priemonė prieš antplūdį, — tai teisinga *ir* feodalizmą nuverčiančios buržuazijos atžvilgiu *ir* buržuaziją nuverčiančio proletariato atžvilgiu. Kaip tik todėl, kad tai teisinga *kiekvienos* klasinės priespaudos atžvilgiu, tai yra *perdaug bendra* ir todėl *nepakankama* šio *ypatingo* atvejo atžvilgiu. Pilietinis karas prieš buržuaziją yra *taip pat* viena iš klasių kovos rūšių, ir tik ši klasių kovos rūšis išgelbėtų Europą (visą, o ne vieną šalį) nuo antplūdžių pavojaus. „Didžioji Vokietijos respublika", jei ji būtų gyvavusi 1914—1916 metais, būtų vedusi *tokį pat* imperialistinį karą.

Junijus labai arti priėjo prie teisingo atsakymo į klausimą ir prie teisingo lozungo: pilietinis karas prieš buržuaziją už socializmą ir, tarytum pabijojęs pasakyti visą teisybę iki galo, pasuko *atgal,* į „nacionalinio karo" fantaziją 1914, 1915, 1916 metais. Jei pažvelgsime į klausimą ne iš teorinės, o iš grynai praktinės pusės, tai Ju-

nijaus klaida taps ne mažiau aiški. Visa Vokietijos buržuazinė visuomenė, visos klasės iki pat valstietijos buvo *už* karą (Rusijoje, iš viso ko sprendžiant, *taip pat* — bent pasiturinčiosios ir vidutinės valstietijos dauguma su labai žymia varguomenės dalimi, matyti, buvo susižavėję buržuaziniu imperializmu). Buržuazija buvo apsiginklavusi ligi dantų. Esant tokiai padėčiai „paskelbti" respublikos, permanentinio parlamento, liaudies vykdomo karininkų rinkimo („liaudies apsiginklavimas") ir kt. programą *praktikoje* reikštų — *„paskelbti" revoliuciją* (su *neteisinga* revoliucine programa!).

Junijus čia pat visai teisingai sako, kad revoliucijos „padaryti" negalima. Revoliucija buvo dienotvarkėje 1914—1916 metais, slypėdama karo gelmėse, *išaugdama* iš karo. Reikėjo *„paskelbti"* tai revoliucinės klasės vardu, iki galo, be baimės, nurodyti *jos* programą: socializmas, neįmanomas karo epochoje be pilietinio karo prieš archireakcinę, nusikalstamą, pasmerkiančią liaudį neišpasakytam vargui, buržuaziją. Reikėjo apgalvoti sistemingus, nuoseklius, praktinius, *besąlygiškai įgyvendinamus,* esant *bet kuriam* revoliucinės krizės vystymosi tempui, veiksmus, atitinkančius bręstančios revoliucijos liniją. Šie veiksmai nurodyti mūsų partijos rezoliucijoje: 1) balsavimas prieš kreditus; 2) „pilietinės taikos" nutraukimas; 3) nelegalios organizacijos sukūrimas; 4) kareivių broliavimasis; 5) visų revoliucinių masių išstojimų rėmimas*. *Visų* šių žingsnių sėkmė *neišvengiamai* veda į pilietinį karą.

Didžiosios istorinės programos paskelbimas turėjo, be abejonės, milžinišką reikšmę; tik ne senosios ir pasenusios 1914—1916 metams nacionalinės-vokiškosios programos, o proletarinės-internacionalinės ir socialistinės. Jūs, buržua, kariaujate, norėdami prisiplėšti; mes, *visų* kariaujančių šalių darbininkai, skelbiame karą jums, karą už socializmą, — štai turinys kalbos, kurią turėjo pasakyti 1914 m. rugpiūčio 4 d. parlamentuose socialistai, neišdavusieji proletariato, kaip Leginai, Davidai, Kautskiai, Plechanovai, Gedai, Sambos ir t. t.

---

* Žr. Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 139—140 psl. *Red.*

Matyti, dvejopos rūšies klaidingi samprotavimai galėjo sukelti Junijaus klaidą. Be abejonės, Junijus yra griežtai prieš imperialistinį karą ir griežtai *už* revoliucinę taktiką: šio *fakto* nepašalins jokie ponų Plechanovų piktadžiugiavimai dėl Junijaus „gynybiškumo". Į galimus ir tikėtinus šios rūšies šmeižtus reikia atsakyti iš karto ir stačiai.

Tačiau Junijus, pirma, nėra pilnutinai išsilaisvinęs iš „aplinkos" vokiškųjų, net kairiųjų socialdemokratų, bijančių skilimo, bijančių iki galo skelbti revoliucinius lozungus*. Tai yra klaidinga baimė, ir Vokietijos kairieji socialdemokratai turės nusikratyti ir *nusikratys* ja. Jų kovos su socialšovinistais eiga *atves* į tai. O jie kovoja su *savais* socialšovinistais ryžtingai, tvirtai, *nuoširdžiai,* tai sudaro jų didžiulį, principinį, esminį skirtumą nuo ponų Martovų ir Čcheidzių, kurie viena ranka (à la Skobelevas) išskleidžia vėliavą su sveikinimu „visų šalių Libknechtams", o antra ranka švelniai glebėsčiuoja Čchenkelį ir Potresovą!

Antra, Junijus, matyti, norėjo įgyvendinti kažką panašaus į menševikinę, liūdno atminimo, „stadijų teoriją", norėjo *pradėti* vykdyti revoliucinę programą nuo jos „parankiausio", „populiaraus", priimtino *smulkiajai buržuazijai* galo. Kažkas panašaus į planą „pergudrauti istoriją", pergudrauti filisterius. Girdi, niekas negali būti prieš *geriausią* tikrosios tėvynės gynybą: o tikroji tėvynė yra didžioji Vokietijos respublika, geriausia gynyba *yra* milicija, permanentinis parlamentas ir kt. Kartą priimta, tokia programa pati savaime nuvestų, girdi, į sekančią stadiją: socialistinę revoliuciją.

Tur būt, panašūs samprotavimai sąmoningai ar pusiau sąmoningai nulėmė Junijaus taktiką. Nėra ko nė kalbėti, kad jie yra klaidingi. Junijaus brošiūroje jaučiamas *vie-*

---

* Ta pati klaida yra Junijaus samprotavimuose tema: kas geriau, pergalė ar pralaimėjimas? Jo išvada: abu vienodai blogi (nuskurdimas, ginklavimosi augimas ir t. t.). Tai yra ne revoliucinio proletariato, o pacifistinio smulkiojo buržua požiūris. Norint kalbėti apie proletariato „revoliucinį įsikišimą" — o apie tai, nors, deja, pernelyg bendrai, kalba ir Junijus ir „Internacionalo" grupės tezės, — *būtinai* reikėjo iškelti klausimą *kitokiu* požiūriu: 1) ar galimas „revoliucinis įsikišimas" be rizikos pralaimėti? 2) ar galima pliekti *savo* šalies buržuaziją ir vyriausybę be tos pačios rizikos? 3) ar mes nesakėme visada ir ar nesako istorinis reakcinių karų patyrimas, kad pralaimėjimai palengvina revoliucinės klasės reikalą?

nišius, neturintis draugų nelegalioje organizacijoje, pripratusioje iki galo apgalvoti revoliucinius lozungus ir sistemingai auklėti masę jų dvasia. Bet toks trūkumas — būtų labai neteisinga tai pamiršti — nėra asmeninis Junijaus trūkumas, o rezultatas silpnumo *visų* Vokietijos kairiųjų, iš visų pusių apraizgytų šlykščiu tinklu kautskinės veidmainystės, pedantiškumo, „draugiškumo" oportunistų atžvilgiu. Junijaus šalininkai, *nepaisant* jų vienišumo, sugebėjo *pradėti* nelegalių lapelių leidimą ir karą su kautskizmu. Jie sugebės nueiti ir toliau pirmyn teisingu keliu.

Parašyta 1916 m. liepos mėn.

Išspausdinta 1916 m. spalio mėn. „Sbornik Social-Demokrata" Nr. 1
Parašas: N. Leninas

Spausdinama pagal „Sborniko" tekstą

DISKUSIJOS DĖL APSISPRENDIMO IŠDAVOS

Cimervaldo kairiosios marksistinio žurnalo „Pranašautojas" 2 numeryje („Vorbote", 2 numeris, 1916 m. balandis) įdėtos tezės už ir prieš nacijų apsisprendimą, pasirašytos mūsų Centrinio Organo „Social-Demokrat" redakcijos ir lenkų socialdemokratų opozicijos organo „Gazeta Robotniča" redakcijos. Skaitytojas aukščiau ras perspausdintas pirmąsias tezes* ir antrųjų tezių vertimą[94]. Tarptautinėje arenoje šis klausimas taip plačiai yra statomas ar tik ne pirmą kartą: diskusijoje, kurią vokiečių marksistiniame žurnale „Neue Zeit"** prieš dvidešimt metų, 1895—1896 m., iki Londono 1896 m. tarptautinio socialistų kongreso vedė Roza Liuksemburg, K. Kautskis ir lenkų „nepodlegloscininkai" (Lenkijos nepriklausomybės šalininkai, PPS), atstovavusieji trims skirtingoms pažiūroms, buvo statomas klausimas tik dėl Lenkijos[95]. Ligi šiol, kiek mums yra žinoma, apsisprendimo klausimą bent kiek sistemingiau yra svarstę tik olandai ir lenkai. Tikėsimės, kad „Pranašautojui" pavyks pastūmėti į priekį šio, tokio gyvybinio dabar, klausimo svarstymą anglų, amerikiečių, prancūzų, vokiečių, italų tarpe. Oficialusis socializmas, kuriam atstovauja tiek tiesioginiai „savos" vyriausybės šalininkai, Plechanovai, Davidai ir Ko, tiek ir prisidengusieji oportunizmo šalininkai, kautskininkai (jų tarpe Akselrodas, Martovas, Čcheidzė ir kt.), — yra šiuo klausimu tiek įsimelavęs, kad labai ilgą laiką bus neišvengiamos, iš vienos pusės, pastangos nutylėti ir išsisukti, o iš antros pusės, darbininkų reikalavimai duoti jiems „tiesioginius atsakymus"

* Žr. šio tomo 132—145 psl. *Red.*
** — „Naujasis Laikas". *Red.*

į „prakeiktus klausimus". Apie pažiūrų kovos užsienio socialistų tarpe eigą mes pasistengsime laiku informuoti skaitytojus.

O mums, Rusijos socialdemokratams, klausimas turi dar ypatingą svarbą; ši diskusija yra 1903-jų ir 1913-jų metų diskusijos[96] tęsinys; klausimas karo metu buvo sukėlęs kai kurių minties svyravimų mūsų partijos narių tarpe; jį yra paaštrinusios tokių žymių gvozdevinės arba šovinistinės darbininkų partijos vadų, kaip Martovas ir Čcheidzė, gudrybės aplenkti reikalo esmę. Todėl yra būtina suvesti bent pirmąsias pradėtos tarptautinėje arenoje diskusijos išdavas.

Kaip matyti iš tezių, mūsų lenkiškieji draugai duoda mums tiesioginį atsakymą į kai kuriuos iš mūsų argumentų, pvz., apie markšizmą ir prudonizmą. Bet daugiausia jie atsako mums ne tiesiogiai, o netiesiogiai, priešpastatydami *savus* teigimus. Išnagrinėkime jų netiesioginius ir tiesioginius atsakymus.

1. SOCIALIZMAS IR NACIJŲ APSISPRENDIMAS

Mes teigėme, kad atsisakyti nuo nacijų apsisprendimo įgyvendinimo esant socializmui būtų socializmo išdavimas. Mums atsakoma: „apsisprendimo teisė negali būti taikoma socialistinei visuomenei". Prieštaravimas esminis. Koks gi yra jo šaltinis?

„Mes žinome, — atsako mūsų oponentai, — kad socializmas panaikins bet kokią nacionalinę priespaudą, nes jis panaikina klasinius interesus, kurie veda į ją"... Ką bendro čia turi šis samprotavimas apie nacionalinės priespaudos panaikinimo *ekonomines* prielaidas, kurios senų seniausiai yra žinomos ir negincytinos, kai ginčas liečia *vieną* iš *politinės* priespaudos formų, būtent: prievartinį vienos nacijos laikymą kitos nacijos valstybės ribose? Juk tai yra tiesiog mėginimas išvengti politinių klausimų! Ir tolesni samprotavimai dar labiau įtikina mus tokio įvertinimo teisingumu: „Mes neturime jokio pagrindo manyti, kad nacija socialistinėje visuomenėje įgaus ūkinio-politinio vieneto pobūdį. Veikiausiai, ji turės tik kultūrinio ir kalbinio vieneto pobūdį, nes socialistinės kultūrinės srities teritorinis padalijimas, kiek

jis egzistuos, gali įvykti tik pagal gamybos reikmes, be to, šio padalijimo klausimą, suprantama, turi spręsti ne atskiros nacijos, pavieniui, būdamos visavaldžios (kaip to reikalauja „apsisprendimo teisė"), o *bendrai spręs* visi suinteresuoti piliečiai"...

Šis pastarasis argumentas, dėl *bendro* sprendimo vietoj *apsis*prendimo, taip patinka lenkiškiesiems draugams, kad jie *tris kartus* kartoja jį savo tezėse! Bet kartojimų dažnumas nepaverčia šio oktiabristinio ir reakcinio argumento socialdemokratiniu. Nes visi reakcionieriai ir buržua suteikia nacijoms, prievarta laikomoms tam tikros valstybės ribose, teisę „bendrai spręsti" jos likimą, bendrame parlamente. Vilhelmas II taip pat suteikia belgams teisę „bendrai spręsti" bendrame Vokietijos parlamente Vokietijos imperijos likimą.

Kaip tik tai, kas yra ginčytina, — būtent tai, kas išimtinai ir yra diskutuojama, atsiskyrimo teisę, — mūsų oponentai ir stengiasi aplenkti. Tai būtų juokinga, jei nebūtų taip liūdna!

Mūsų pasakyta pačioje pirmojoje tezėje, kad engiamųjų nacijų išsivadavimas numato politinėje srityje dvejopą pertvarkymą: 1) visišką nacijų lygiateisiškumą. Tai yra neginčijama, ir tai liečia tik tai, kas vyksta valstybės viduje; 2) politinio atsiskyrimo laisvę*. Tai liečia valstybės sienų nustatymą. *Tik* tai yra ginčytina. Ir kaip tik apie tai mūsų oponentai tyli. Nei apie valstybės sienas, nei netgi aplamai apie valstybę jie nenori galvoti. Tai kažkoks „imperialistinis ekonomizmas", panašus į senąjį 1894—1902 metų „ekonomizmą", kuris samprotavo: kapitalizmas yra nugalėjęs, *todėl* politiniai klausimai nereikalingi. Imperializmas yra nugalėjęs, *todėl* politiniai klausimai nereikalingi! Tokia a-politinė teorija yra iš pagrindų priešiška marksizmui.

Marksas Gotos programos kritikoje rašė: „Tarp kapitalistinės ir komunistinės visuomenės yra revoliucinio pirmosios pavertimo antrąja laikotarpis. Jį atitinka ir pereinamasis politinis laikotarpis, kurio valstybė negali būti niekas kita, kaip tik revoliucinė proletariato diktatūra"[97]. Ligi šiol ši tiesa socialistams buvo neginčytina,

---

* Žr. šio tomo 132 psl. *Red.*

o joje glūdi *valstybės* pripažinimas iki pat nugalėjusio socializmo peraugimo į pilnutinį komunizmą. Yra žinomas Engelso pasakymas dėl valstybės *atmirimo*. Mes tyčia pabrėžėme pačioje 1-je tezėje, kad demokratija yra valstybės forma, kuri taip pat atmirs, kai atmirs valstybė. Ir kol mūsų oponentai nepakeitė marksizmo kažkokiu nauju, „a-valstybiniu", požiūriu, jų samprotavimai ištisai klaidingi.

Užuot kalbėję apie valstybę (ir, *vadinasi*, apie jos *sienų* nustatymą!), jie kalba apie „socialistinę kultūrinę sritį", t. y. tyčia parenka neaiškų šiuo atžvilgiu posakį, kad visi valstybės klausimai išnyksta! Išeina juokinga tautologija: žinoma, jei nėra valstybės, tai nėra ir klausimo dėl jos sienų. Tada nėra reikalinga ir *visa* demokratinė-politinė programa. Respublikos taip pat nebus, kai „atmirs" valstybė.

Vokiečių šovinistas Lenčas straipsniuose, kurie mūsų pažymėti 5 tezėje (pastaba)*, yra pateikęs vieną įdomią citatą iš Engelso veikalo: „Po ir Reinas". Engelsas sako ten, tarp kita ko, kad „didelių ir gyvybingų Europos nacijų" sienos istorinio vystymosi, prarijusio eilę smulkių ir negyvybingų nacijų, eigoje buvo nustatomos vis labiau ir labiau gyventojų „kalba ir simpatijomis". Šias sienas Engelsas vadina „natūraliomis"[98]. Taip yra buvę pažangaus kapitalizmo epochoje, Europoje, apie 1848—1871 metus. Dabar reakcinis, imperialistinis kapitalizmas vis dažniau *laužo* šias, demokratiškai nustatomas, sienas. Visi požymiai rodo, kad imperializmas paliks kaip palikimą ateinančiam jo pakeisti socializmui sienas, *mažiau* demokratines, eilę aneksijų Europoje ir kitose pasaulio dalyse. Ką gi? nugalėjęs socializmas, atkurdamas ir iki galo įgyvendindamas pilnutinę demokratiją visa linija, atsisakys nuo *demokratinio* valstybės sienų nustatymo? nepanorės skaitytis su gyventojų „simpatijomis"? Pakanka pastatyti šiuos klausimus, kad būtų aiškiai matoma, kaip mūsų lenkiškieji kolegos ritasi nuo marksizmo į „imperialistinį ekonomizmą".

Senieji „ekonomistai", paversdami marksizmą karikatūra, mokė darbininkus, kad marksistams esą svarbūs

---

* Žr. šio tomo 139 psl. *Red.*

„tik" „ekonominiai dalykai". Naujieji „ekonomistai" mano, kad arba nugalėjusio socializmo demokratinė valstybė gyvuosianti be sienų (panašiai kaip „pojūčių kompleksas" be materijos), arba sienos būsiančios nustatomos „tik" pagal gamybos reikmes. Iš tikrųjų tos sienos bus nustatomos demokratiškai, t. y. sutinkamai su gyventojų valia ir „simpatijomis". Kapitalizmas prievartauja šias simpatijas ir tuo sudaro naujų sunkumų nacijų suartėjimo reikalui. Socializmas, organizuodamas gamybą *be* klasinės priespaudos, užtikrindamas gerovę *visiems* valstybės nariams, tuo pačiu duoda *visišką laisvę* gyventojų „simpatijoms" ir kaip tik dėl to palengvina ir milžiniškai paspartina nacijų suartėjimą ir susiliejimą.

Kad skaitytojas kiek atsikvėptų nuo sunkaus ir nerangaus „ekonomizmo", pateiksime vieno pašalinio mūsų ginčui socialistų rašytojo samprotavimą. Šis rašytojas — Oto Baueris, kuris taip pat turi savo „punktelį", „kultūrinę-nacionalinę autonomiją", bet kuris labai teisingai samprotauja visa eile ypatingai svarbių klausimų. Pvz., savo knygos „Nacionalinis klausimas ir socialdemokratija" 29-me § jis yra labai teisingai pažymėjęs, jog *imperialistinė* politika dangstoma nacionaline ideologija. 30-me §: „Socializmas ir tautybės principas" jis sako:

„Niekada socialistinė bendruomenė neįstengs prievarta įtraukti į savo sudėtį ištisas nacijas. Įsivaizduokite liaudies mases, turinčias visas nacionalinės kultūros gėrybes, pilnutinai ir aktyviai dalyvaujančias įstatymų leidime ir valdyme, pagaliau, aprūpintas ginklais, — ar įmanoma būtų prievarta pajungti tokias nacijas svetimo visuomeninio organizmo viešpatavimui? Kiekviena valstybinė valdžia remiasi ginklo jėga. Dabartinė liaudies armija, dėl sumanaus mechanizmo, vis dar yra įrankis tam tikro asmens, šeimos, klasės rankose, lygiai taip pat, kaip praeitų laikų riterių ir samdomoji kariuomenė. O socialistinės visuomenės demokratinės bendruomenės armija yra ne kas kita, kaip ginkluota liaudis, nes ji susideda iš didžiai kultūringų žmonių, be prievartos dirbančių visuomeninėse dirbtuvėse ir pilnutinai dalyvaujančių visose valstybinio gyvenimo srityse. Tokiomis sąlygomis išnyksta bet kuris svetimo nacionalinio viešpatavimo galimumas".

Štai čia teisinga. Esant kapitalizmui nacionalinės (ir politinės aplamai) priespaudos *negalima* panaikinti. Tam yra *būtina* panaikinti klases, t. y. įvesti socializmą. Bet, remdamasis ekonomika, socializmas visai nėra visas suvedamas į ją. Nacionalinei priespaudai pašalinti yra būtinas pamatas — socialistinė gamyba, bet ant to pamato yra būtina *dar* demokratinė valstybės organizacija, demokratinė armija ir kt. Pertvarkęs kapitalizmą į socializmą, proletariatas sudaro *galimumą* visiškai pašalinti nacionalinę priespaudą; šis galimumas pavirs *tikrove* „tik" — „tik"! — pilnutinai įgyvendinus demokratiją visose srityse, iki pat valstybės sienų nustatymo sutinkamai su gyventojų „simpatijomis", iki pat visiškos atsiskyrimo laisvės. Šiuo pagrindu, savo ruožtu, *praktiškai* išsivystys absoliutus net mažiausio nacionalinio trynimosi, net mažiausio nacionalinio nepasitikėjimo pašalinimas, susidarys spartesnis nacijų suartėjimas ir susiliejimas, kuris pasibaigs valstybės *atmirimu*. Štai marksizmo teorija, nuo kurios klaidingai pasitraukė mūsų lenkiškieji kolegos.

2. AR „ĮGYVENDINAMA" DEMOKRATIJA ESANT IMPERIALIZMUI?

Visa senoji Lenkijos socialdemokratų polemika prieš nacijų apsisprendimą remiasi argumentu apie jo „neįgyvendinamumą" esant kapitalizmui. Dar 1903 metais, RSDDP II suvažiavimo programinėje komisijoje, mes, iskrininkai, juokėmės iš šio argumento ir sakėme, kad jis kartoja (liūdno atminimo) „ekonomistų" marksizmo karikatūrą. Savo tezėse mes ypač plačiai sustojome ties šia klaida, ir kaip tik čia, kur glūdi teorinis viso ginčo pagrindas, lenkiškieji draugai nepanorėjo (arba neįstengė?) atsakyti *nė į vieną* mūsų argumentą.

Ekonominis apsisprendimo negalimumas turėtų būti įrodytas ekonomine analize, kuria mes įrodome, kad mašinų uždraudimas arba darbo pinigų įvedimas ir pan. negali būti įgyvendinti. Niekas nė nemėgina duoti tokios analizės. Niekas neims teigti, kad bent vienoje šalyje „kaip išimtį" būtų pavykę įvesti esant kapitalizmui „darbo pinigus", kaip pavyko vienai mažai šaliai, kaip išimtis,

labiausiai nežaboto imperializmo eroje įgyvendinti neįgyvendinamą apsisprendimą ir net be karo ir revoliucijos (1905 m. Norvegija).

Aplamai politinė demokratija yra tik viena iš galimų (nors teoriškai „grynajam" kapitalizmui ir normali) antstato *ant* kapitalizmo *formų*. Ir kapitalizmas ir imperializmas, kaip rodo faktai, vystosi esant *bet kurioms* politinėms formoms, pasijungdami *visas* jas. Todėl teoriškai iš pagrindų neteisinga yra kalbėti apie *vienos* iš demokratijos formų ir *vieno* iš jos reikalavimų „neįgyvendinamumą".

Nebuvimas lenkiškųjų kolegų atsakymo į šiuos argumentus verčia pripažinti, kad diskusija šiuo punktu yra baigta. Akivaizdumo dėlei, taip sakant, mes iškėlėme konkrečiausią teigimą, kad būtų „juokinga" neigti Lenkijos atkūrimo „įgyvendinamumą" dabar priklausomai nuo strateginių ir pan. dabartinio karo momentų. Atsakymo nebuvo!

Lenkiškieji draugai tiesiog *pakartojo* aiškiai neteisingą teigimą (II §, 1), sakydami: „svetimų sričių prijungimo klausimais politinės demokratijos formos yra pašalintos; atvira prievarta nulemia... Kapitalas niekada neleis liaudžiai spręsti savų valstybinių sienų klausimo"... Tarytum „kapitalas" galėtų „leisti liaudžiai" rinkti *jo*, imperializmui tarnaujančius, valdininkus. Arba tarytum *aplamai* būtų įmanomi be „atviros prievartos" bet kurie stambūs išsprendimai svarbių demokratinių klausimų, pvz., dėl respublikos vietoj monarchijos, dėl milicijos vietoj nuolatinės armijos! Subjektyviai lenkiškieji draugai nori „gilinti" marksizmą, bet daro tai visai nevykusiai. *Objektyviai*, jų frazės apie neįgyvendinamumą yra oportunizmas, nes tyliai numanoma: „neįgyvendinama" be eilės revoliucijų, kaip yra neįgyvendinama esant imperializmui ir *visa* demokratija, *visi* jos reikalavimai aplamai.

Tik vieną kartą, II §, 1, pačioje pabaigoje, kalbėdami apie Elzasą, lenkiškieji kolegos paliko „imperialistinio ekonomizmo" poziciją, prieidami prie vienos iš demokratijos formų klausimų su konkrečiu atsakymu, o ne su bendru nurodymu į „ekonominius dalykus". Ir kaip tik tas priėjimas pasirodė esąs neteisingas! Būtų

„partikuliariška, nedemokratiška" — rašo jie — jei *vieni* elzasiečiai, neatsiklausę prancūzų, „primestų" jiems Elzaso prijungimą prie Prancūzijos, nors dalis Elzaso būtų linkusi į vokiečius ir tai grėstų karu!!! Visai juokinga painiava: apsisprendimas numato (tai yra savaime aišku ir mes esame tai specialiai pabrėžę savo tezėse) laisvę *atsiskirti* nuo engiančios valstybės; apie tai, kad *prisijungimas* prie tam tikros valstybės numato *jos* sutikimą, politikoje taip pat „neįprasta" kalbėti, kaip ekonomikoje nekalbama apie kapitalisto „sutikimą" gauti pelną arba darbininko — gauti darbo užmokestį! Kalbėti apie tai juokinga.

Norint būti marksistiniu politiku, reikia, kalbant apie Elzasą, pulti vokiškojo socializmo niekšus už tai, kad jie nekovoja už Elzaso atsiskyrimo laisvę, — prancūziškojo socializmo niekšus už tai, kad jie taikstosi su prancūzų buržuazija, norinčia prievarta prisijungti visą Elzasą, — vienus ir antrus už tai, kad jie tarnauja „savos" šalies imperializmui, bijodami atskiros, kad ir mažutės valstybės; — reikia parodyti, *kokiu būdu* socialistai, pripažindami apsisprendimą, per keletą savaičių išspręstų klausimą, nepažeisdami elzasiečių valios. Vietoj to kalbėti apie baisų pavojų, kad prancūziškieji elzasiečiai „primes" save Prancūzijai, yra tiesiog perlas.

3. KAS YRA ANEKSIJA?

Šį klausimą mes esame pastatę savo tezėse visai aiškiai (7 §)*. Lenkiškieji draugai *ne*atsakė į jį: jie *aplenkė* jį, griežtai pareikšdami, 1) kad jie yra prieš aneksijas, ir 2) aiškindami, kodėl jie yra prieš. Neabejotina, kad tai labai svarbūs klausimai. Bet tai *kiti* klausimai. Jei mums bent kiek rūpi teorinis mūsų principų apgalvotumas, jų aiškus ir ryškus suformulavimas, tai mes negalime *aplenkti* klausimo, kas yra aneksija, jei ši sąvoka figūruoja mūsų politinėje propagandoje ir agitacijoje. O šio klausimo aplenkimas koleginėje diskusijoje negali būti išaiškintas kitaip, kaip atsisakymas nuo pozicijos.

Kodėl mes pastatėme šį klausimą? Mes tai paaiškinome, statydami jį. Todėl, kad „protestas prieš aneksijas-

* Žr. šio tomo 140—141 psl. *Red.*

yra ne kas kita, kaip apsisprendimo teisės pripažinimas". Į aneksijos sąvoką paprastai įeina 1) prievartos sąvoka (prievartinis prijungimas); 2) svetimos nacijos vykdomos priespaudos sąvoka („*svetimos*" srities prisijungimas ir pan.) ir — kartais — 3) status quo* pažeidimo sąvoka. Ir tai mes esame nurodę tezėse, ir šis mūsų nurodymas nebuvo kritikuojamas.

Kyla klausimas, ar gali būti socialdemokratai aplamai prieš prievartą? Aišku, kad ne. Vadinasi, mes ne dėl to esame prieš aneksijas, kad jos yra prievarta, o dėl kažko kito. Lygiai taip pat socialdemokratai negali būti ir už status quo. Kad ir kaip išsisukinėtumėte, jūs neišvengsite išvados: aneksija yra nacijos *apsisprendimo pažeidimas,* yra valstybės *sienų* nustatymas *prieš gyventojų valią.*

Būti prieš aneksijas, *reiškia* būti už apsisprendimo teisę. Būti „prieš prievartinį bet kurios nacijos laikymą tam tikros valstybės ribose" (mes tyčia pavartojome *ir* šį, truputį pakeistą tos pačios minties suformulavimą mūsų tezių 4-me §**, ir lenkiškieji draugai čia *atsakė* mums *visai* aiškiai, pareikšdami savo I §, 4, pradžioje, kad jie yra „prieš prievartinį engiamųjų nacijų laikymą aneksuojančios valstybės ribose") — tai yra *tas pat,* kas būti už nacijų apsisprendimą.

Dėl žodžių ginčytis mes nenorime. Jei yra partija, kuri pasakys savo programoje (arba visiems privalomoje rezoliucijoje, svarbu ne forma), kad ji yra prieš aneksijas***, prieš prievartinį engiamųjų nacijų laikymą *jos* valstybės ribose, tai mes pareiškiame visišką principinį sutikimą su tokia partija. Būtų nesąmonė laikytis įsitvėrus *žodžio* „apsisprendimas". Ir jei mūsų partijoje atsiras žmonių, kurie panorės pakeisti šia prasme *žodžius,* mūsų partijos programos 9 § formulavimą, mes nesutarimą su *tokiais* draugais laikysime visai neprincipiniu!

Svarbu tik mūsų lozungų politinis aiškumas ir jų teorinis apgalvotumas.

---

* — esamosios padėties. *Red.*

** Žr. šio tomo 136 psl. *Red.*

*** „Prieš senas ir naujas aneksijas" tai yra suformulavęs K. Radekas viename iš savo straipsnių laikraštyje „Berner Tagwacht" („Berno Sargybinis". *Red.*).

Žodinėse diskusijose šiuo klausimu — kurio svarbumo ypač dabar, ryšium su karu, niekas neneigia — pasitaikydavo toks argumentas (mes nesame jo radę spaudoje): *protestas prieš* tam tikrą blogybę nebūtinai reiškia pripažinimą teigiamos sąvokos, pašalinančios blogybę. Argumentas aiškiai nepagrįstas ir todėl, matyti, niekur ir nepakartotas spaudoje. Jei socialistų partija pareiškia, kad ji yra „prieš prievartinį engiamosios nacijos laikymą aneksuojančios valstybės ribose", tai ši partija *tuo pačiu įsipareigoja atsisakyti* nuo *prievartinio* laikymo, kai ji turės valdžią.

Mes nė minutės neabejojame, kad, jei rytoj Hindenburgas pusiau nugalės Rusiją ir šios pusiau pergalės išraiška bus (ryšium su Anglijos ir Prancūzijos noru truputį susilpninti carizmą) nauja Lenkijos valstybė, visiškai „įgyvendinama" kapitalizmo ir imperializmo ekonominių dėsnių požiūriu, ir jei paskui poryt nugalės socialistinė revoliucija Piteryje, Berlyne ir Varšuvoje, tai Lenkijos socialistinė vyriausybė, panašiai kaip Rusijos ir Vokietijos, atsisakys nuo „prievartinio laikymo", sakysime, ukrainiečių, „Lenkijos valstybės ribose". Jei šioje vyriausybėje bus laikraščio „Gazeta Robotniča" redakcijos nariai, jie, be abejonės, paaukos savo „tezes" ir tuo paneigs tą „teoriją", kad „socialistinei visuomenei negali būti taikoma apsisprendimo teisė". Jei mes manytume kitaip, mes iškeltume į dienotvarkę ne draugišką diskusiją su Lenkijos socialdemokratais, o negailestingą kovą su jais, kaip šovinistais.

Sakysime, aš išeinu į bet kurio Europos miesto gatvę ir viešai pareiškiu, paskiau kartoju laikraščiuose „protestą" prieš tai, kad man neleidžiama pirktis žmogų į vergiją. Nėra abejonės, kad mane teisėtai palaikys vergvaldžiu, vergijos principo arba sistemos, kaip norite, šalininku. Kad mano simpatijos vergijai yra įgavusios neigiamą protesto formą, o ne teigiamą („aš esu už vergiją"), tai nieko neapgaus. Politinis „protestas" *visiškai* tolygus politinei programai, tai yra tiek aišku, kad kažkaip net nepatogu būti priverstam tai aiškinti. Šiaip ar taip, mes esame tvirtai įsitikinę, kad bent iš Cimervaldo kairiųjų pusės — nekalbame apie visus cimervaldininkus, nes ten yra Martovas ir kiti kautskininkai, —

mes nesusilauksime „protesto", pasakę, kad III Internacionale nebus vietos žmonėms, galintiems politinį protestą atskirti nuo politinės programos, priešpastatyti vieną antram ir pan.

Nenorėdami ginčytis dėl žodžių, mes leisime sau pareikšti tvirtą įsitikinimą, kad Lenkijos socialdemokratai pasistengs netrukus suformuluoti oficialiai tiek savo pasiūlymą pašalinti 9 § iš mūsų (ir taip pat *jų*) partinės programos, o taip pat iš Internacionalo programos (1896 m. Londono kongreso rezoliucija), tiek ir *savo* apibrėžimą atitinkamų politinių minčių apie „senas ir naujas aneksijas" ir apie „prievartinį engiamosios nacijos laikymą aneksuojančios valstybės ribose". — Pereikime prie sekančio klausimo.

4. UŽ ANEKSIJAS AR PRIEŠ ANEKSIJAS?

Savo tezių pirmojo skyriaus 3-me § lenkiškieji draugai visai aiškiai pareiškia, kad jie yra prieš bet kokias aneksijas. Deja, to paties skyriaus 4-me § mes randame teigimus, kuriuos tenka pripažinti aneksionistiniais. Prasideda šis § tokia... kaip čia švelniau pasakius?.. keista fraze:

„Socialdemokratijos kovos prieš aneksijas, prieš prievartinį engiamųjų nacijų laikymą aneksuojančios valstybės ribose pradinis taškas yra *atmetimas bet kokio tėvynės gynimo* (autorių pabraukta), kuris imperializmo eroje yra gynimas savos buržuazijos teisių engti ir plėšti svetimas tautas"...

Kas tai yra? Kaip tai?

„Kovos prieš aneksijas pradinis taškas yra atmetimas *bet kokio* tėvynės gynimo"... Bet juk „tėvynės gynimu" galima pavadinti ir ligi šiol buvo *visų* įprasta vadinti kiekvieną nacionalinį karą ir kiekvieną nacionalinį sukilimą! Mes esame prieš aneksijas, *bet*... mes tai suprantame taip, kad mes esame prieš aneksuotųjų karą *už* jų išsivadavimą nuo aneksavusiųjų, mes esame prieš aneksuotųjų sukilimą siekiant išsivaduoti nuo aneksavusiųjų! Argi tai ne aneksionistinis teiginys?

Tezių autoriai motyvuoja savo... keistą teigimą tuo, kad „imperializmo eroje" tėvynės gynimas yra gynimas savos buržuazijos teisių engti svetimas tautas. Bet tai yra

teisinga *tik* taikant imperialistiniam karui, t. y. karui *tarp* imperialistinių valstybių, arba valstybių grupių, kai *abi* kariaujančios pusės ne tik engia „svetimas tautas", bet ir veda karą *dėl to,* kam *daugiau* engti svetimų tautų!

Matyti, autoriai stato klausimą dėl „tėvynės gynimo" visai ne taip, kaip jį stato mūsų partija. Mes atmetame „tėvynės gynimą" *imperialistiniame* kare. Tai aiškių aiškiausiai pasakyta ir mūsų partijos Centro Komiteto manifeste ir Berno rezoliucijose*, perspausdintose brošiūroje „Socializmas ir karas", kuri yra išėjusi ir vokiečių ir prancūzų kalbomis. Mes esame tai *dukart* pabrėžę ir savo tezėse (4 § ir 6 § pastabos)**. Matyti, lenkiškųjų tezių autoriai atmeta tėvynės gynimą *aplamai,* t. y. taikant *ir nacionaliniam karui,* gal būt, laikydami nacionalinius karus „imperializmo eroje" *negalimais.* Sakome: „gal būt", nes savo tezėse lenkiškieji draugai tokios pažiūros *nėra* išdėstę.

Tokia pažiūra yra aiškiai išreikšta vokiškosios „Internacionalo" grupės tezėse ir Junijaus brošiūroje, kuriai mes skiriame atskirą straipsnį***. Pažymėsime, papildant tai, kas ten pasakyta, kad aneksuotos srities arba šalies nacionalinis sukilimas prieš aneksavusiąją gali būti pavadintas kaip tik sukilimu, o ne karu (mes esame girdėję tokį prieštaravimą ir todėl pateikiame jį, nors laikome šį terminologinį ginčą nerimtu). Šiaip ar taip, neigti tai, kad aneksuota Belgija, Serbija, Galicija, Armėnija savo „sukilimą" prieš aneksavusiąją pavadins „tėvynės gynimu" *ir pavadins teisingai,* vargu ar kas išdrįs. Išeina, kad lenkiškieji draugai yra *prieš* tokį sukilimą tuo pagrindu, kad šiose aneksuotose šalyse *taip pat* yra buržuazija, kuri *taip pat* engia svetimas tautas, arba teisingiau: gali engti, nes čia kalbama tik apie „jos *teisę* engti". Vadinasi, tam tikram karui arba tam tikram sukilimui įvertinti imamas ne jo *tikrasis* socialinis turinys (engiamosios nacijos kova prieš engiančiąją už savo išsivadavimą), o galimas dabar engiamos buržuazijos įgyvendinimas jos „*teisės* engti". Jei, sakysime, Belgija 1917 metais bus

---

* Žr. Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 9—18 ir 138—139 psl. *Red.*
** Žr. šio tomo 137 ir 139 psl. *Red.*
*** Žr. šio tomo 289—303 psl. *Red.*

Vokietijos aneksuota, o 1918-siais metais sukils už savo išsivadavimą, tai lenkiškieji draugai bus prieš sukilimą tuo pagrindu, kad Belgijos buržuazija turi „teisę engti svetimas tautas"!

Šiame samprotavime nėra nė trupučio nei marksizmo nei revoliucingumo aplamai. Neišduodami socializmo, mes *turime* remti *kiekvieną* sukilimą prieš mūsų svarbiausiąjį priešą, stambiųjų valstybių buržuaziją, jei tai nėra reakcinės klasės sukilimas. Atsisakydami remti aneksuotųjų sričių sukilimą, mes — objektyviai — tampame aneksionistais. Kaip tik „imperializmo eroje", kuri yra prasidedančios socialinės revoliucijos era, proletariatas ypač energingai parems šiandien aneksuotųjų sričių sukilimą, kad jau rytoj arba tuo pačiu metu galėtų užpulti tokio sukilimo susilpninamą „didžiosios" valstybės buržuaziją.

Tačiau lenkiškieji draugai savo aneksionizmu žengia dar toliau. Jie yra ne tik prieš aneksuotųjų sričių sukilimą, jie yra prieš *bet kokį*, kad ir taikų, jų nepriklausomybės atkūrimą! Klausykite:

„Socialdemokratija, atmesdama bet kokią atsakomybę už imperializmo engiamosios politikos padarinius, kuo griežčiausiai su jais kovodama, *jokiu būdu nestoja už naujų pasienio stulpų pastatymą Europoje, už imperializmo išgriautų atstatymą*" (autorių pabraukta).

Dabar „imperializmo yra išgriauti pasienio stulpai" tarp Vokietijos ir Belgijos, tarp Rusijos ir Galicijos. Tarptautinė socialdemokratija turi, matote, būti prieš jų atstatymą aplamai, bet kuriuo būdu. 1905 metais, „imperializmo eroje", kai Norvegijos autonominis seimas paskelbė atsiskyrimą nuo Švedijos, o Švedijos karas prieš Norvegiją, kurį propagavo Švedijos reakcionieriai, nepavyko tiek dėl Švedijos darbininkų pasipriešinimo, tiek ir dėl tarptautinės imperialistinės situacijos, — socialdemokratija būtų turėjusi būti prieš Norvegijos atsiskyrimą, nes tai, be abejonės, reiškė „naujų pasienio stulpų pastatymą Europoje"!!

Tai jau yra tiesioginis, atviras aneksionizmas. Neigti jį nėra reikalo, jis pats save paneigia. Nė viena socialistų partija nesiryš pritarti šiai pozicijai: „mes aplamai prieš aneksijas, bet Europai mes sankcionuojame aneksi-

jas arba taikstomės su jomis, jei tik jos yra įvykdytos"...

Sustoti reikia tik ties teoriniais šaltiniais tos klaidos, kuri privedė mūsų lenkiškuosius draugus iki tokio akivaizdžiausio... „negalimumo". Apie tai, kad „Europos" išskyrimas yra nepagrįstas, mes pasakysime žemiau. Štai kurios dvi frazės iš tezių paaiškina kitus klaidos šaltinius:

...„Ten, kur imperializmo ratas pervažiavo per susikūrusią jau kapitalistinę valstybę, slėgdamas ją, ten žvėriškąja imperialistinės priespaudos forma vyksta politinė ir ekonominė kapitalistinio pasaulio koncentracija, paruošianti socializmą"...

Šis aneksijų pateisinimas yra struvizmas, o ne marksizmas. Rusijos socialdemokratai, atmenantieji 1890-sius metus Rusijoje, gerai pažįsta šią marksizmo iškraipymo manierą, bendrą p. Struvėms, Kunovams, Leginams ir Ko. Kaip tik apie vokiškuosius struvistus, vadinamuosius „socialimperialistus", kitoje lenkiškųjų draugų tezėje (II, 3) skaitome:

...(Apsisprendimo lozungas) „įgalina socialimperialistus, įrodant šio lozungo iliuzinį pobūdį, vaizduoti mūsų kovą prieš nacionalinę priespaudą istoriškai neteisėtu sentimentalumu ir tuo pakirsti proletariato pasitikėjimą moksliniu socialdemokratų programos pagrįstumu"...

Tai reiškia, kad vokiškųjų struvistų poziciją autoriai laiko „moksline"! Sveikiname.

Tik viena „smulkmena" sugriauna šį nuostabų argumentą, gresiantį mums tuo, kad Lenčai, Kunovai, Parvūs yra *teisūs* prieš mus: būtent, šie Lenčai yra savaip nuoseklūs žmonės, ir šovinistinio vokiečių „Varpo" 8—9 numeryje — mes tyčia pacitavome kaip tik šiuos numerius savo tezėse — Lenčas įrodinėja *tuo pačiu laiku* ir apsisprendimo lozungo „mokslinį nepagrįstumą" (Lenkijos socialdemokratai, matyti, pripažino, kad *šis* Lenčo argumentavimas yra neatremiamas, kaip aiškėja iš mūsų pateikto samprotavimo jų tezėse...) *ir* lozungo: prieš aneksijas „mokslinį nepagrįstumą"!!

Nes Lenčas puikiai suprato tą paprastą tiesą, kurią mes esame nurodę lenkiškiesiems kolegoms, nepanorėjusiems atsakyti į mūsų nurodymą: nėra skirtumo,

„nei ekonominio, nei politinio", nei aplamai loginio, tarp apsisprendimo „pripažinimo" ir „protesto" prieš aneksijas. Jei lenkiškieji draugai Lenčų argumentus prieš apsisprendimą laiko neatremiamais, tai negalima gi nepripažinti *fakto: visus* šiuos argumentus Lenčai nukreipia ir prieš kovą su aneksijomis.

Teorinė klaida, kuri sudaro mūsų lenkiškųjų kolegų visų samprotavimų pagrindą, privedė juos iki to, kad jie pasirodė esą *nenuoseklūs aneksionistai.*

5. KODĖL SOCIALDEMOKRATIJA YRA PRIEŠ ANEKSIJAS?

Mūsų požiūriu atsakymas yra aiškus: todėl, kad aneksija pažeidžia nacijų apsisprendimą arba, kitaip tariant, yra viena iš nacionalinės priespaudos formų.

Lenkijos socialdemokratų požiūriu, tenka *atskirai* aiškinti, kodėl mes esame prieš aneksijas, ir šie paaiškinimai (I, 3 tezėse) neišvengiamai įvelia autorius į naują eilę prieštaravimų.

Du argumentus pateikia jie „pateisinti" tam, kodėl mes (priešingai „moksliškai pagrįstiems" Lenčų argumentams) esame prieš aneksijas. Pirmasis:

...„Teigimui, kad aneksijos Europoje yra reikalingos pergalingos imperialistinės valstybės kariniam užtikrinimui, socialdemokratija priešpastato tą faktą, kad aneksijos tik sustiprina antagonizmus ir tuo padidina karo pavojų"...

Tai nepakankamas atsakymas Lenčams, nes jų svarbiausias argumentas yra ne karinis būtinumas aneksijų, reiškiančių koncentraciją esant imperializmui, o jų *ekonominis* progresyvumas. Kur gi čia logika, jei Lenkijos socialdemokratai vienu ir tuo pačiu metu pripažįsta *tokios* koncentracijos progresyvumą, atsisakydami atstatyti Europoje imperializmo išgriautus pasienio stulpus, ir pasisako *prieš* aneksijas?

Toliau. *Kokių* karų pavojų didina aneksijos? Ne imperialistinių, nes juos sukelia kitos priežastys; svarbiausieji antagonizmai dabartiniame imperialistiniame kare, neginčijamai, yra Anglijos ir Vokietijos, Rusijos ir Vokietijos antagonizmai. Aneksijų čia nebuvo ir nėra. Čia

kalbama apie *nacionalinių* karų ir nacionalinių sukilimų pavojaus didėjimą. Tačiau kaip gi galima, iš vienos pusės, skelbti, kad nacionaliniai karai „imperializmo eroje" yra *negalimi,* o iš antros pusės, kelti nacionalinių karų „pavojų"? Tai nelogiška.

Antras argumentas. Aneksijos „sudaro prarają tarp viešpataujančios ir engiamosios nacijų proletariato"... „engiamosios nacijos proletariatas susijungtų su savo buržuazija ir laikytų priešu viešpataujančios nacijos proletariatą. Vietoj internacionalinės proletariato klasinės kovos prieš internacionalinę buržuaziją įvyktų proletariato skilimas, jo idėjinė demoralizacija"...

Šiems argumentams mes visiškai pritariame. Tačiau ar logiška yra dėl vieno ir to paties klausimo, vienu ir tuo pačiu laiku kelti vienas kitą pašalinančius argumentus? Tezių I skyriaus 3-me § mes skaitome pateiktus argumentus, kad proletariato *skilimą* sukelia aneksijos, o greta, 4-me §, mums sakoma, kad Europoje reikia būti prieš jau įvykdytų aneksijų panaikinimą, už „engiamųjų ir engiančiųjų nacijų darbininkų masių auklėjimą solidariai kovai". Jei aneksijų panaikinimas yra reakcinis „sentimentalumas", tada *negalima* argumentuoti taip, kad aneksijos kasa „prarają" tarp „proletariato" ir sukelia jo „skilimą", tada reikia, atvirkščiai, aneksijas laikyti įvairių nacijų proletariato *suartėjimo* sąlyga.

Mes sakome: tam, kad mes įstengtume įvykdyti socialistinę revoliuciją ir nuversti buržuaziją, darbininkai turi glaudžiau susijungti, ir šiam glaudžiam susijungimui įvykdyti padeda kova už apsisprendimą, t. y. prieš aneksijas. Mes liekame nuoseklūs. O lenkiškieji draugai, pripažindami europinių aneksijų „nepanaikinamumą", pripažindami nacionalinių karų „negalimumą", paneigia patys save, kai polemizuoja „prieš" aneksijas kaip tik *iš* nacionalinių karų kylančiais argumentais! Būtent tokiais argumentais, kad aneksijos *apsunkina* įvairių nacijų darbininkų suartėjimą ir susiliejimą!

Kitais žodžiais tariant: norint pasisakyti prieš aneksijas, Lenkijos socialdemokratams tenka imti argumentus iš tokio teorinio bagažo, kurį *jie patys* iš principo atmeta.

Dar ir dar aiškiau yra tai matoma nagrinėjant kolonijų klausimą.

6. AR GALIMA ŠIUO KLAUSIMU PRIEŠPASTATYTI KOLONIJAS „EUROPAI"?

Mūsų tezėse pasakyta, kad reikalavimas nedelsiant išlaisvinti kolonijas yra taip pat „neįgyvendinamas" (t. y. neįgyvendinamas be eilės revoliucijų ir nepatvarus be socializmo) esant kapitalizmui, kaip ir nacijų apsisprendimas, liaudies vykdomas valdininkų rinkimas, demokratinė respublika ir kt., — o iš antros pusės, kad reikalavimas išlaisvinti kolonijas yra ne kas kita, kaip „nacijų apsisprendimo pripažinimas".

Lenkiškieji draugai neatsakė nė į vieną iš šių argumentų. Jie pamėgino išvesti skirtumą tarp „Europos" ir kolonijų. Tik Europai jie tampa nenuosekliais aneksionistais, atsisakydami panaikinti aneksijas, jei jos jau yra įvykdytos. O kolonijoms jie skelbia besąlygišką reikalavimą: „šalin iš kolonijų!".

Rusijos socialistai turi reikalauti: „šalin iš Turkestano, iš Chivos, iš Bucharos ir kt.", bet jie, girdi, nukryps į „utopizmą", „nemokslinį" „sentimentalumą" ir kt., jei tokios pat atsiskyrimo laisvės pareikalaus Lenkijai, Suomijai, Ukrainai ir kt. Anglijos socialistai turi reikalauti: „šalin iš Afrikos, iš Indijos, iš Australijos", bet ne iš Airijos. Kokiais teoriniais pagrindais galima paaiškinti tokį savo neteisingumu akis rėžiantį skirtumą? Aplenkti šio klausimo negalima.

Svarbiausia apsisprendimo priešininkų „bazė": „neįgyvendinamumas". Tą pačią mintį su nedideliu atspalviu išreiškia nurodymas į „ekonominę ir politinę koncentraciją".

Aišku, kad koncentracija vyksta *ir* prisijungiant kolonijas. Ekonominį skirtumą tarp kolonijų ir Europos tautų — bent pastarųjų daugumos — sudarė seniau tai, kad kolonijos buvo įtraukiamos į *prekių* mainus, bet dar ne į kapitalistinę *gamybą*. Imperializmas tai pakeitė. Imperializmas yra, tarp kita ko, *kapitalo* išvežimas. Kapitalistinė gamyba vis sparčiau ir sparčiau perkeliama į kolonijas. Išplėšti jas iš priklausomumo nuo Europos finansinio kapitalo negalima. Kariniu požiūriu, kaip ir ekspansijos (išplėtimo) požiūriu, kolonijos atsiskyrimas gali būti įvykdytas, pagal bendrą taisyklę, tik įvedus

socializmą, o esant kapitalizmui arba kaip išimtis arba kaina eilės revoliucijų ir sukilimų tiek kolonijoje, tiek ir metropolijoje.

Europoje priklausomosios nacijos daugiausia yra kapitalistiniu atžvilgiu labiau išsivysčiusios (nors ne visos: albanai, daugelis Rusijos kitakilmių), negu kolonijose. Bet kaip tik tai sukelia didesnį pasipriešinimą nacionalinei priespaudai ir aneksijoms! Kaip tik dėl to kapitalizmo vystymasis yra *labiau užtikrintas* Europoje bet kuriomis politinėmis sąlygomis, tame tarpe ir atsiskiriant, negu kolonijose... „Ten — sako lenkiškieji draugai apie kolonijas (I, 4) — kapitalizmui dar teks išspręsti savarankiško gamybinių jėgų išvystymo uždavinį"... Europoje tai yra dar ryškiau: kapitalizmas Lenkijoje, Suomijoje, Ukrainoje, Elzase, be abejonės, vysto gamybines jėgas ir smarkiau ir sparčiau ir savarankiškiau, negu Indijoje, Turkestane, Egipte ir kitose gryniausio tipo kolonijose. Nei savarankiškas, nei aplamai bet koks vystymasis prekinės gamybos visuomenėje neįmanomas be kapitalo. Europoje priklausomosios nacijos turi ir *savo* kapitalą ir lengvai gali įvairiausiomis sąlygomis jį gauti. Kolonijose *savo* kapitalo nėra arba beveik nėra, gauti jo kitaip kaip politinio pajungimo sąlygomis, finansinio kapitalo aplinkybėmis, kolonija negali. Ką gi reiškia, ryšium su visu tuo, reikalavimas nedelsiant ir besąlygiškai išlaisvinti kolonijas? Argi neaišku, kad jis yra kur kas „utopiškesnis" ta vulgaria, karikatūrine-„marksistine" žodžio: „utopija" prasme, kuria jį vartoja ponai Struvės, Lenčai, Kunovai, o paskui juos, deja, ir lenkiškieji draugai? Kaip „utopizmas" čia suprantamas iš tikrųjų nukrypimas nuo to, kas yra miesčioniškai įprasta, tame tarpe visa kas revoliucinga. Bet *visų* rūšių revoliuciniai judėjimai — jų tarpe ir nacionaliniai — europinėmis aplinkybėmis yra labiau galimi, labiau įgyvendinami, atkaklesni, sąmoningesni, sunkiau įveikiami, negu kolonijose.

Socializmas — sako lenkiškieji draugai (I, 3) — „sugebės neišsivysčiusioms tautoms kolonijose suteikti *nesavanaudišką kultūrinę pagalbą, neviešpataudamas* ant jų". Visiškai teisingai. Bet kur gi pagrindas manyti, kad didelė nacija, didelė valstybė, perėjusi į socializmą,

nesugebės patraukti mažos engiamosios nacijos Europoje „nesavanaudiška kultūrine pagalba"? Kaip tik atsiskyrimo laisvė, kurią Lenkijos socialdemokratai *„duoda"* kolonijoms, ir patrauks į sąjungą su didelėmis socialistinėmis valstybėmis mažas, bet kultūringas ir politiškai *reiklias*, engiamas Europos nacijas, nes stambi valstybė esant socializmui reikš: tiek ir tiek darbo valandų per dieną *mažiau*, tiek ir tiek *uždarbio* per dieną daugiau. Darbo žmonių masės, išsivaduojančios iš buržuazijos jungo, ims visomis jėgomis *siekti* sąjungos ir susiliejimo su didelėmis ir priešakinėmis socialistinėmis nacijomis, šios „kultūrinės pagalbos" dėlei, kad tik vakarykščiai engėjai neįžeidinėtų aukštai išvystyto demokratinio ilgai engtos nacijos savigarbos jausmo, kad tik suteiktų jai lygybę visur, tame tarpe ir valstybinėje statyboje, bandant sukurti „savo" valstybę. Esant kapitalizmui šis „bandymas" reiškia karus, privilegijuotų mažų nacijų (Olandija, Šveicarija) atskirumą, uždarumą, siaurą egoizmą. Esant socializmui darbo žmonių masės pačios niekur nepritars uždarumui grynai ekonominiais, aukščiau nurodytais motyvais, o politinių formų įvairumas, laisvė išeiti iš valstybės, valstybinės statybos patyrimas — visa tai bus, kol neatmirs bet kokia valstybė aplamai, — turtingo kultūrinio gyvenimo pagrindas, savanoriško nacijų suartėjimo ir susiliejimo proceso paspartinimo laidas.

Išskirdami kolonijas ir priešpastatydami jas Europai, lenkiškieji draugai patenka į tokį prieštaravimą, kuris iškart sugriauna visą jų klaidingą argumentavimą.

7. MARKSIZMAS AR PRUDONIZMAS?

Mūsų rėmimąsi Markso pažiūra į Airijos atsiskyrimą lenkiškieji draugai atremia, išimties būdu, ne netiesiogiai, bet tiesiogiai. Koks gi yra jų atsikirtimas? Rėmimasis Markso 1848—1871 metų pozicija neturįs, jų nuomone, „nė mažiausios vertės". Šis nepaprastai piktas ir griežtas pareiškimas motyvuojamas tuo, kad Marksas „tuo pačiu laiku" pasisakydavo prieš „čekų, pietų slavų ir pan." nepriklausomybės siekimą[99].

Motyvavimas kaip tik dėl to ypač piktas, kad jis yra ypač nepagrįstas. Lenkijos marksistams išėjo, kad

Marksas buvęs stačiai painiotojas, kuris „tuo pačiu laiku“ kalbėjęs priešingus dalykus! Tai visai neteisinga, ir tai visai ne marksizmas. Kaip tik „konkrečios“ analizės reikalavimas, kurį iškelia lenkiškieji draugai, *kad jo netaikytų*, įpareigoja mus išnagrinėti, ar skirtinga Markso pažiūra į skirtingus konkrečius „nacionalinius“ judėjimus nebuvo kilusi iš *vienos ir tos pačios* socialistinės pasaulėžiūros.

Kaip yra žinoma, Marksas buvo už Lenkijos nepriklausomybę *Europos* demokratijos interesų požiūriu jos kovoje prieš carizmo jėgą ir įtaką — galima sakyti: prieš jo visagalybę ir vyraujančią reakcinę įtaką. Šio požiūrio teisingumas buvo akivaizdžiai ir faktiškai patvirtintas 1849 metais, kada Rusijos baudžiavinė kariuomenė sutriuškino nacionalinį išsivaduojamąjį ir revoliucinį-demokratinį sukilimą Vengrijoje. Ir nuo to laiko iki Markso mirties, net vėliau, iki 1890-jų metų, kada grėsė reakcinis carizmo karas sąjungoje su Prancūzija prieš *ne imperialistinę*, o nacionaliai nepriklausomą Vokietiją, Engelsas buvo visų pirma ir visų labiausiai už kovą su carizmu. Dėl to ir tik dėl to Marksas ir Engelsas buvo prieš čekų ir pietų slavų nacionalinį judėjimą. Paprastas pasiinformavimas apie tai, ką Marksas ir Engelsas rašė 1848—1849 metais, parodys kiekvienam, kuris marksizmu domisi ne tam, kad kratytųsi nuo marksizmo, jog Marksas ir Engelsas tuomet tiesiai ir aiškiai *priešpastatė* „ištisas reakcines tautas“, esančias „Rusijos forpostais“ Europoje, „revoliucinėms tautoms“: vokiečiams, lenkams, madjarams. Tai faktas. Ir tas faktas buvo *tuomet neginčijamai* teisingai nurodytas: 1848 metais revoliucinės tautos kovėsi už laisvę, kurios svarbiausias priešas buvo carizmas, o čekai ir pan. iš tikrųjų buvo reakcinės tautos, carizmo forpostai.

Ką gi mums sako šis konkretus pavyzdys, kurį reikia *konkrečiai* išnagrinėti, norint būti ištikimam marksizmui? Tik tai, kad 1) kelių stambių ir stambiausių Europos tautų išsivadavimo interesai yra aukštesni už smulkiųjų nacijų išsivadavimo judėjimo interesus; 2) kad demokratijos reikalavimą reikia imti bendraeuropiniu — dabar reikia sakyti: pasauliniu — mastu, o ne izoliuotai.

Nieko daugiau. Nė kiek nepaneigiamas tas elementarus socialistinis principas, kurį užmiršta lenkai ir kuriam *visuomet* buvo ištikimas Marksas: negali būti laisva tauta, engianti kitas tautas. Jeigu konkreti situacija, kurios akivaizdoje stovėjo Marksas vyraujančios tarptautinėje politikoje carizmo įtakos epochoje, pasikartos, pvz., tokia forma, kad kelios tautos pradės socialistinę revoliuciją (kaip 1848 metais Europoje pradėjo buržuazinę-demokratinę revoliuciją), o *kitos* tautos pasirodys esančios svarbiausieji buržuazinės reakcijos šulai, — mes taip pat turime būti už revoliucinį karą su jomis, už tai, kad jos būtų „sutriuškintos", už tai, kad būtų sugriauti visi jų forpostai, kad ir kokie smulkianacionaliniai judėjimai čia būtų iškeliami. Vadinasi, visai ne atmesti mes turime Markso taktikos pavyzdžius, — tai reikštų žodžiais pripažinti marksizmą, iš tikrųjų nutraukti su juo ryšius, — o iš jų konkrečios analizės išvesti neįkainojamas pamokas ateičiai. Atskiri demokratijos reikalavimai, jų tarpe apsisprendimas, yra ne absoliutas, o bendro demokratinio (dabar: bendro socialistinio) *pasaulinio* judėjimo *dalelė*. Galimas daiktas, kad atskirais konkrečiais atvejais dalelė prieštarauja visumai, tada ją reikia atmesti. Galimas daiktas, kad respublikinis judėjimas vienoje kurioje šalyje yra tik klerikalinės arba finansinės-monarchinės kitų šalių intrigos įrankis, — tuomet mes turime *ne*remti šio duotojo, konkretaus judėjimo, bet būtų juokinga, tuo pasirėmus, iš tarptautinės socialdemokratijos programos išmesti respublikos lozungą.

Kaip būtent pasikeitė konkreti situacija nuo 1848—1871 iki 1898—1916 metų (imu stambiausias imperializmo, kaip laikotarpio, gaires: nuo Ispanijos — Amerikos imperialistinio karo iki Europos imperialistinio karo)? Carizmas aiškiai ir neginčijamai nustojo buvęs svarbiausia reakcijos tvirtovė, pirma, dėl to, kad jį parėmė tarptautinis finansinis kapitalas, ypač Prancūzijos, antra, dėl 1905-jų metų. Tada stambiųjų nacionalinių valstybių — Europos demokratijų — sistema nešė pasauliui demokratiją ir socializmą prieš carizmo valią*. Imperializmo Marksas

* Riazanovas paskelbė Griunbergo „Socializmo istorijos archyve" (1916, I) labai įdomų Engelso 1866 m. straipsnį Lenkijos klausimu. Engelsas

ir Engelsas nesulaukė. Dabar yra susidariusi sistema saujelės „didžiųjų" imperialistinių valstybių (5—6), kurių kiekviena engia svetimas nacijas, ir šis engimas yra vienas iš šaltinių kapitalizmo žlugimui dirbtinai sulaikyti, pasaulyje viešpataujančių imperialistinių nacijų oportunizmui ir socialšovinizmui dirbtinai paremti. Tuomet Vakarų Europos demokratija, išvaduojanti stambiausiąsias nacijas, buvo prieš carizmą, išnaudojantį reakcijos tikslams atskirus mažus nacionalinius judėjimus. Dabar caristinio imperializmo *sąjunga* su priešakiniu kapitalistiniu, europiniu, imperializmu, visuotinio jų vykdomo eilės nacijų engimo pagrindu, stovi prieš socialistinį proletariatą, suskaldytą į šovinistinį, „socialimperialistinį", ir į revoliucinį.

Štai kas sudaro konkretų situacijos pakitėjimą, kaip tik Lenkijos socialdemokratų ignoruojamą, nepaisant jų pažado būti konkretiems! Iš to yra kilęs konkretus pakitėjimas, *taikant* tuos pačius socialistinius principus: *tuomet* pirmiausia „prieš carizmą" (ir prieš *jo* panaudojamus antidemokratine linkme kai kuriuos smulkianacionalinius judėjimus) už stambianacionalines, revoliucines, Vakarų tautas. *Dabar* prieš vieningąjį, išsilyginusį, imperialistinių valstybių, imperialistinės buržuazijos, socialimperialistų frontą, *už visų* nacionalinių judėjimų panaudojimą socialistinės revoliucijos tikslams prieš imperializmą. Kuo *grynesnė* yra dabar proletariato kova prieš bendrąjį imperialistinį frontą, tuo gyvybiškesnis, aišku, yra internacionalistinis principas: „negali būti laisva tauta, engianti svetimas tautas".

Prudonistai, doktrinieriškai suprastos socialinės revoliucijos *vardan,* ignoravo tarptautinį Lenkijos vaidmenį ir kratėsi nacionalinių judėjimų. Visiškai taip pat doktrinieriškai elgiasi Lenkijos socialdemokratai, *skaldantieji* internacionalinį kovos su socialimperialistais frontą,

---

pabrėžia, kad proletariatui reikia pripažinti stambiųjų, didžiųjų Europos nacijų politinę nepriklausomybę ir „apsisprendimą" (right to dispose of itself), pažymėdamas absurdiškumą „tautybių principo" (ypač bonapartinio jo panaudojimo pavidalu), t. y. bet kurios smulkios nacijos prilyginimo prie šių stambiųjų. „Rusija — sako Engelsas — yra savininkas didžiulio kiekio pavogtos nuosavybės" (t. y. engiamųjų nacijų), „kurią jai teks grąžinti atsiskaitymo dieną"[100]. Ir bonapartizmas ir carizmas *panaudoja* smulkianacionalinius judėjimus *savo* naudai, *prieš* Europos demokratiją.

padėdami (objektyviai) šiems pastariesiems savo svyravimais aneksijų klausimu. Nes kaip tik internacionalinis proletarinės kovos frontas pasikeitė konkrečios smulkiųjų nacijų pozicijos atžvilgiu: tada (1848—1871) smulkiosios nacijos turėjo reikšmės, kaip galimas arba „Vakarų demokratijos" ir revoliucinių tautų, arba carizmo sąjungininkas; dabar (1898—1914) smulkiosios nacijos neteko tokios reikšmės; jų reikšmė dabar — vienas iš „didžiavalstybinių nacijų" parazitizmą ir, vadinasi, socialimperializmą maitinančių šaltinių. Ne tai yra svarbu, ar iki socialistinės revoliucijos išsivaduos $^1/_{50}$ ar $^1/_{100}$ smulkiųjų nacijų, bet tai svarbu, kad proletariatas imperialistinėje epochoje, dėl objektyvių priežasčių, suskilo į dvi tarptautines stovyklas, kurių viena yra ištvirkinta trupiniais, krintančiais nuo didžiavalstybinės buržuazijos stalo, — tarp kitko, ir nuo dvigubo arba trigubo smulkiųjų nacijų išnaudojimo, — o antra negali išsivaduoti pati, neišvaduodama smulkiųjų nacijų, neauklėdama masių antišovinistine, t. y. antianeksionistine, t. y. „apsisprendžiamąja" dvasia.

Šią, visų svarbiausią, reikalo pusę ignoruoja lenkiškieji draugai, kurie žiūri į dalykus *ne* iš centrinės imperializmo epochoje pozicijos, ne dviejų tarptautinio proletariato stovyklų požiūriu.

Štai dar akivaizdūs jų prudonizmo pavyzdžiai: 1) pažiūra į Airijos 1916 metų sukilimą — apie tai kalbėsime žemiau; 2) pareiškimas tezėse (II, 3, 3 § pabaigoje), kad socialistinės revoliucijos lozungas „nieku neturi būti pridengtas". Tai yra kaip tik giliai antimarksistinė idėja, lyg būtų galima „pridengti" socialistinės revoliucijos lozungą, *siejant* jį su nuoseklia revoliucine pozicija bet kuriuo, taip pat ir nacionaliniu klausimu.

Mūsų programą Lenkijos socialdemokratai laiko „nacionaline-reformistine". Sugretinkite du praktinius pasiūlymus: 1) už autonomiją (lenkų tezės III, 4) ir 2) už atsiskyrimo laisvę. Juk tuo ir tik tuo skiriasi mūsų programos! Ir ar neaišku, kad reformistinė yra kaip tik pirmoji, skirdamasi nuo antrosios? Reformistinis pakeitimas yra toks, kuris nepakerta viešpataujančios klasės valdžios pagrindų, būdamas tik jos nuolaida, išlaikant jos viešpatavimą. Revoliucinis — pakerta valdžios pa-

grindą. Reformistinis — nacionalinėje programoje *ne*panaikina *visų* viešpataujančiosios nacijos privilegijų, *ne*sukuria visiško lygiateisiškumo, *ne*pašalina *visokios* nacionalinės priespaudos. „Autonominė" nacija nėra lygiateisė su „valdančiąja" nacija; lenkiškieji draugai nebūtų galėję to nepastebėti, jei nebūtų atkakliai ignoravę (lygiai kaip mūsų senieji „ekonomistai") *politinių* sąvokų ir kategorijų analizės. Autonominė Norvegija turėjo, kaip Švedijos dalis, iki 1905 m. plačiausią autonomiją, bet lygiateisė Švedijai ji nebuvo. Tik jos laisvas atsiskyrimas parodė *tikrovėje* ir įrodė jos lygiateisiškumą (ir — pridėsime skliaustuose — kaip tik tas laisvas pasitraukimas sukūrė bazę glaudesniam, demokratiškesniam suartėjimui, pagrįstam teisių lygybe). Kol Norvegija buvo tik autonominė, Švedijos aristokratija turėjo *vieną* privilegiją viršaus, ir ši privilegija buvo ne „susilpninta" (— reformizmo esmė yra *susilpninti* blogį, o ne jį panaikinti), o atsiskyrimu *visiškai pašalinta* (— pagrindinis revoliucingumo požymis programoje).

Beje: autonomija, kaip reforma, iš principo skiriasi nuo atsiskyrimo laisvės, kaip revoliucinės priemonės. Tai neabejotina. Bet reforma — visiems žinoma — praktikoje dažnai yra tik žingsnis į revoliuciją. Kaip tik autonomija leidžia nacijai, prievarta laikomai tam tikros valstybės ribose, galutinai konstituotis kaip nacijai, sutelkti, pažinti, suorganizuoti savo jėgas, parinkti visiškai tinkamą momentą *pareikšti*... „norvegiška" dvasia: mes, tokios ir tokios nacijos arba tokio ir tokio krašto autonominis seimas, skelbiame, kad visos Rusijos imperatorius nustojo buvęs Lenkijos karaliumi ir pan. Į tai paprastai „atsikertama": tokius klausimus išsprendžia karai, o ne deklaracijos. Teisingai: didžiulėje daugumoje atvejų karai (kaip stambiųjų valstybių valdymo formų klausimus didžiulėje daugumoje atvejų išsprendžia tik karai ir revoliucijos). Tačiau ne pro šalį pagalvoti, ar yra logiškas *toks* „atsikirtimas" politinei revoliucinės partijos programai? Argi mes esame prieš karus ir revoliucijas *už* tai, kas teisinga ir naudinga proletariatui, *už* demokratiją ir už socializmą?

„Bet negalime gi mes būti už karą tarp didžiųjų tautų, už 20-ties milijonų žmonių išžudymą dėl problematinio

išvadavimo mažos nacijos, susidedančios, gal būt, iš 10—20 milijonų gyventojų"! Žinoma, negalime! Bet ne dėl to, kad mes išmetame iš savo programos pilnutinę nacionalinę lygybę, o dėl to, kad *vienos* šalies demokratijos interesus reikia pajungti *kelių ir visų* šalių demokratijos interesams. Įsivaizduokime, kad tarp dviejų didelių monarchijų yra viena maža, kurios karaliukas giminystės ir kitais saitais „surištas" su abiejų kaimyninių šalių monarchais. Įsivaizduokime, toliau, kad respublikos paskelbimas mažojoje šalyje, *jos* monarcho išvijimas, praktikoje reikštų karą tarp dviejų kaimyninių didelių šalių tam arba kitam mažosios šalies monarchui grąžinti. Nėra abejonės, kad visa tarptautinė socialdemokratija, kaip ir tikrai internacionalistinė mažosios šalies socialdemokratijos dalis, *būtų prieš monarchijos pakeitimą respublika* šiuo atveju. Monarchijos pakeitimas respublika yra ne absoliutas, bet vienas iš demokratinių reikalavimų, pajungtas demokratijos (ir dar labiau, žinoma, socialistinio proletariato) interesų visumai. Tikriausiai, toks atvejas nesukeltų nė mažiausio nesutarimo tarp bet kurių šalių socialdemokratų. Bet jeigu *tuo* pagrindu kuris nors socialdemokratas pasiūlytų iš tarptautinės socialdemokratijos programos aplamai išmesti respublikos lozungą, — jį tikrai palaikytų pamišėliu. Jam pasakytų: vis dėlto negalima užmiršti elementaraus loginio skirtumo tarp to, kas *ypatinga,* ir to, kas *bendra.*

Šis pavyzdys atveda mus, kiek iš kitos pusės, į *internacionalistinio* darbininkų klasės auklėjimo klausimą. Ar gali šis auklėjimas — dėl kurio būtinumo ir didžiausio svarbumo Cimervaldo kairiųjų tarpe nesutarimai neįmanomi — būti *konkrečiai vienodas* didelėse ir engiančiose nacijose ir mažose, engiamose nacijose? aneksuojančiose nacijose ir aneksuojamose nacijose?

Matyti, ne. Kelias į vieną tikslą: į visišką *visų* nacijų lygiateisiškumą, glaudžiausią suartėjimą ir tolimesnį *susiliejimą,* matyti, čia eina įvairiais konkrečiais keliais, — lygiai taip, kaip kelias, sakysime, į šio puslapio viduryje esantį tašką eina į kairę iš vieno jo kraštinio šono ir į dešinę iš priešingo šono. Jei didelės, engiančios, aneksuojančios nacijos socialdemokratas, skelbdamas

aplamai nacijų susiliejimą, nors minutei pamirš, kad, „jo" Nikolajus II, „jo" Vilhelmas, Georgas, Puankarė ir kt. *taip pat už susiliejimą* su smulkiosiomis nacijomis (aneksijų keliu), — Nikolajus II už „susiliejimą" su Galicija, Vilhelmas II už „susiliejimą" su Belgija ir kt., — tai toks socialdemokratas pasirodys esąs teorijoje juokingas doktrinierius, o praktikoje imperializmo talkininkas.

Engiančiųjų šalių darbininkų internacionalistinio auklėjimo svorio centrą neišvengiamai turi sudaryti skelbimas ir gynimas engiamųjų šalių laisvės atsiskirti. Be to *nėra* internacionalizmo. Mes turime teisę ir privalome kaip imperialistą ir kaip niekšą niekinti kiekvieną engiančios nacijos socialdemokratą, kuris *ne*veda tokios propagandos. Tai besąlyginis reikalavimas, nors atsiskyrimo *atvejas* būtų galimas ir „įgyvendinamas" iki socializmo tik vienu iš 1000 atvejų.

Mes privalome auklėti darbininkus būti „abejingais" nacionaliniams skirtumams. Tai neginčijama. Bet tai turi būti ne *aneksionistų* abejingumas. Engiančiosios nacijos narys turi būti „abejingas" klausimui, ar mažosios nacijos priklauso *jo* valstybei *ar kaimyninei* ar pačios sau, priklausomai nuo jų simpatijų: be tokio „abejingumo" jis *nėra* socialdemokratas. Norint būti socialdemokratu-internacionalistu, reikia galvoti *ne* tik apie savo naciją, bet *aukščiau jos* statyti visų interesus, jų visuotinę laisvę ir lygiateisiškumą. „Teoriškai" visi su tuo sutinka, bet praktiškai rodo kaip tik aneksionistinį abejingumą. Čia glūdi blogio šaknis.

Atvirkščiai. Mažos nacijos socialdemokratas savo agitacijos svorio centrą turi perkelti į *antrąjį* mūsų bendrosios formulės žodį: nacijų „savanoriškas *susijungimas*". Jis, neprasilenkdamas su savo, kaip internacionalisto, pareigomis, gali pritarti *ir* tam, kad jo nacija būtų politiškai nepriklausoma, *ir* tam, kad ji prisidėtų prie kaimyninės X, Y, Z valstybės, ir kt. Bet visais atvejais jis turi kovoti *prieš* smulkųjį nacionalinį siaurumą, uždarumą, atskirumą, už tai, kad būtų atsižvelgiama į visumą ir visuotinumą, kad atskirieji interesai būtų pajungti bendriesiems interesams.

Žmonės, neįsigilinę į klausimą, mano, jog būtų „prieštaravimas“, jei engiančiųjų nacijų socialdemokratai reikalautų „laisvės *atsiskirti*“, o engiamųjų nacijų socialdemokratai — „laisvės *susijungti*“. Bet, šiek tiek pagalvojus, paaiškėja, kad *kito* kelio į internacionalizmą ir nacijų susiliejimą, kito kelio į šį tikslą *iš šitos* padėties nėra ir negali būti.

Ir čia mes priėjome prie Olandijos ir Lenkijos socialdemokratijos ypatingos padėties.

8. ATSKIRA IR BENDRA OLANDIJOS IR LENKIJOS SOCIALDEMOKRATŲ INTERNACIONALISTŲ POZICIJOJE

Nėra nė mažiausios abejonės, kad pasisakantieji prieš apsisprendimą Olandijos ir Lenkijos marksistai priklauso prie geriausiųjų revoliucinių ir internacionalistinių tarptautinės socialdemokratijos elementų. Kaip gi tai *gali* būti, kad jų teoriniai samprotavimai yra, kaip mes esame matę, ištisa eilė klaidų? nė vieno teisingo bendro samprotavimo, nieko, išskyrus „imperialistinį ekonomizmą“!

Reikalas paaiškinamas visai ne ypatingai blogomis subjektyviomis olandiškųjų-lenkiškųjų draugų savybėmis, o jų šalių *ypatingomis* objektyviomis sąlygomis. Abi šalys 1) mažos ir bejėgės šiuolaikinėje didžiųjų valstybių „sistemoje“; 2) abi geografiniu atžvilgiu išsidėsčiusios tarp aštriausiai tarpusavyje konkuruojančių milžiniškos jėgos imperialistinių grobuonių (Anglija ir Vokietija; Vokietija ir Rusija); 3) abiejose yra nepaprastai stiprūs prisiminimai ir tradicijos tų laikų, kai abi *pačios* buvo „didžiavalstybinės“: Olandija buvo stipresnė už Angliją kolonijinė didžioji valstybė; Lenkija buvo kultūringesnė ir stipresnė didžioji valstybė, negu Rusija ir Prūsija; 4) abi ligi šiol yra išlaikiusios privilegijas, kurias sudaro svetimųjų tautų engimas: olandų buržua valdo labai turtingą Olandų Indiją; lenkų dvarininkas engia ukrainiečių ir baltarusių „chlopą“, lenkų buržua — žydą ir pan.

Tokio savitumo, kurį sudaro šių keturių ypatingų sąlygų derinys, jūs nerasite Airijos, Portugalijos (ji kurį laiką buvo Ispanijos aneksija), Elzaso, Norvegijos, Suo-

mijos, Ukrainos, latvių, baltarusių krašto ir daugelio kitų padėtyje. Ir štai kaip tik šis savitumas sudaro *visą* reikalo *esmę!* Kai Olandijos ir Lenkijos socialdemokratai kalba prieš apsisprendimą, pasiremdami *bendrais* argumentais, t. y. liečiančiais imperializmą aplamai, socializmą aplamai, demokratiją aplamai, nacionalinę priespaudą aplamai, tai jiems, iš tiesų galima pasakyti, klaida klaidą veja. Bet pakanka tik atmesti šį aiškiai klaidingą bendrų argumentų *lukštą* ir pažvelgti į reikalo *esmę ypatingų* Olandijos ir Lenkijos sąlygų savitumo požiūriu, kaip darosi *suprantama* ir visai teisėta jų savita pozicija. Galima pasakyti, nesibijant paradokso, kad tada, kai Olandijos ir Lenkijos marksistai apsiputoję stoja prieš apsisprendimą, jie kalba ne visiškai tai, ką nori pasakyti, arba kitaip tariant: jie nori pasakyti ne visiškai tai, ką jie kalba*.

Vienas pavyzdys yra jau mūsų pateiktas mūsų tezėse**. Gorteris yra prieš *savo* šalies apsisprendimą, bet *už* „jo" nacijos engiamos Olandų Indijos apsisprendimą! Ar nuostabu, kad mes laikome jį nuoširdesniu internacionalistu ir mums artimesniu vienminčiu, negu žmones, kurie *taip* pripažįsta apsisprendimą — taip žodiškai, taip veidmainiškai pripažįsta apsisprendimą, kaip Kautskis pas vokiečius, Trockis ir Martovas pas mus? Iš bendrųjų ir pagrindinių marksizmo principų besąlygiškai išplaukia pareiga kovoti už „mano paties" nacijos engiamų nacijų atsiskyrimo laisvę, bet visai neišplaukia būtinumas svarbiausiu dalyku laikyti nepriklausomybę kaip tik Olandijos, kuri kenčia visų labiausiai nuo siauro, surembėjusio, savanaudiško ir bukinančio uždarumo: tegu visas pasaulis dega, mums tai nerūpi, „mes" esame patenkinti savo senuoju grobiu ir jo turtingiausiu „likučiu", Indija, daugiau „mums" niekas nerūpi!

Antras pavyzdys. Karlas Radekas, lenkų socialdemokratas, kuris ypač didžiai nusipelnė savo ryžtinga kova už internacionalizmą Vokietijos socialdemokratijoje karui prasidėjus, straipsnyje „Nacijų apsisprendimo

* Priminsime, kad savoje Cimervaldo deklaracijoje *visi* Lenkijos socialdemokratai *pripažino* apsisprendimą *aplamai,* tik truputį kitokiu suformulavimu.

** Žr. šio tomo 139 psl. *Red.*

teisė" („Lichtstrahlen"[101] — Prūsijos cenzūros uždraustas, J. Borcharto redaguojamas kairiųjų radikalų mėnraštis — 1915, gruodžio 5 d., III metai, 3 numeris) aršiai stoja prieš apsisprendimą, pateikdamas, tarp kitko, *tik* olandiškuosius ir lenkiškuosius autoritetus savo naudai ir iškeldamas kitų tarpe tokį argumentą: apsisprendimas padeda vystyti tą mintį, „kad socialdemokratijos pareiga esanti remti bet kokią kovą už nepriklausomybę".

Bendrosios teorijos požiūriu šis argumentas tiesiog kelia pasipiktinimą, nes jis yra aiškiai nelogiškas: pirma, nėra ir negali būti nė vieno atskiro demokratijos reikalavimo, kuris nesukeltų piktnaudžiavimų, jei atskiro nepajungsime bendram; mes neprivalome remti nei „bet kokios" kovos už nepriklausomybę, nei „bet kokio" respublikinio arba antiklerikalinio judėjimo. Antra, nėra ir negali būti *nė vieno* kovos prieš nacionalinę priespaudą formulavimo, kuris neturėtų *to paties* „trūkumo". Pats Radekas laikraštyje „Berner Tagwacht" pavartojo formulę (1915, 253 numeris): „prieš senąsias ir naująsias aneksijas". Bet kuris lenkų nacionalistas teisėtai „išves" iš šios formulės: „Lenkija yra aneksija, aš prieš aneksiją, *t. y.* aš už Lenkijos nepriklausomybę". Arba Roza Liuksemburg, kiek prisimenu, 1908 m. straipsnyje[102], buvo pareiškusi nuomonę, kad pakanka formulės: „prieš nacionalinę priespaudą". Tačiau bet kuris lenkų nacionalistas pasakys — *ir visiškai teisėtai* — kad aneksija yra *viena* iš nacionalinės priespaudos formų, *vadinasi*, ir t. t.

Tačiau paimkite vietoj šių bendrų argumentų *ypatingas* Lenkijos sąlygas: jos nepriklausomybė yra *dabar* „neįgyvendinama" be karų arba revoliucijų. Būti už visos Europos karą vien tik dėl Lenkijos atkūrimo — tai reiškia būti blogiausios rūšies nacionalistu, nedidelio lenkų skaičiaus interesus statyti aukščiau už šimtų milijonų kenčiančių nuo karo žmonių interesus. O juk kaip tik tokie yra, pvz., „frakai" (PPS pravica)[103], kurie yra socialistai tik žodžiais ir prieš kuriuos Lenkijos socialdemokratai yra tūkstantį kartų teisūs. Kelti Lenkijos nepriklausomybės lozungą *dabar, esamojo* imperialistinių *kaimyninių* valstybių santykio aplinkybėmis, reiškia iš tikrųjų vaikytis utopijos, nukrypti į siaurą nacionalizmą,

pamiršti visos Europos arba bent Rusijos ir Vokietijos revoliucijos prielaidą. Lygiai taip pat kelti, kaip savarankišką lozungą, koalicijų laisvės lozungą 1908—1914 metų Rusijoje reiškė vaikytis utopijos, objektyviai padedant stolypiniškajai darbininkų partijai (dabar potresovineigvozdevinei, o tai, tarp kitko, yra viena ir tas pat). Bet būtų beprotystė šalinti aplamai koalicijos laisvės reikalavimą iš socialdemokratijos programos!

Trečias — ir, tur būt, svarbiausias pavyzdys. Lenkų tezėse (III, 2 § pabaigoje) prieš nepriklausomos lenkų valstybės-buferio idėją mes skaitome, kad tai yra „tuščia mažų, bejėgių grupių utopija. Būdama įgyvendinta, ši idėja reikštų įkūrimą mažos lenkų nuolaužos-valstybės, kuri būtų vienos ar kitos didžiųjų valstybių grupės karinė kolonija, jų karinių ir ekonominių interesų žaislelis, svetimo kapitalo išnaudojimo sritis, mūšių laukas būsimuosiuose karuose". Visa tai yra labai *teisinga prieš* Lenkijos nepriklausomybės lozungą *dabar,* nes net revoliucija vienoje Lenkijoje nieko čia nepakeistų, o lenkų masių dėmesys būtų atitrauktas nuo to, kas *svarbiausia:* nuo jų kovos ryšio su Rusijos ir Vokietijos proletariato kova. Tai ne paradoksas, o faktas, kad Lenkijos proletariatas, kaip toks, gali dabar padėti socializmo ir laisvės, *tame tarpe ir Lenkijos* laisvės, reikalui tik kova *išvien* su kaimyninių šalių proletarais, prieš *siaurai lenkiškus* nacionalistus. Negalima neigti Lenkijos socialdemokratų istoriniu atžvilgiu didelio nuopelno kovoje prieš šiuos pastaruosius.

Tačiau tie patys argumentai, teisingi *dabartinės* epochos *ypatingų* Lenkijos sąlygų požiūriu, yra aiškiai neteisingi ta *bendrąja* forma, kuri yra jiems suteikta. Lenkija visada liks mūšių lauku karuose tarp Vokietijos ir Rusijos, kol bus karai, tai nėra argumentas prieš didesnę politinę laisvę (ir, vadinasi, politinę nepriklausomybę) laikotarpiais tarp karų. Tas pat liečia ir samprotavimą apie svetimo kapitalo vykdomą išnaudojimą, apie svetimų interesų žaislelio vaidmenį. Lenkijos socialdemokratai negali kelti dabar Lenkijos nepriklausomybės lozungo, nes kaip proletarai-internacionalistai lenkai *nieko* negali tam padaryti, nenukrypdami, kaip kad

„frakai", į niekšišką liokajiškumą *vienai* iš imperialistinių monarchijų. Tačiau Rusijos ir Vokietijos darbininkams *ne* vis vien, ar jie bus Lenkijos aneksijos dalyviai (tai reiškia Vokietijos ir Rusijos darbininkų ir valstiečių auklėjimą niekšiškiausio chamiškumo, taikstymosi su svetimų tautų budelio vaidmeniu dvasia), ar Lenkija bus nepriklausoma.

Padėtis, be abejonės, labai paini, bet iš jos yra išeitis, kuriai esant *visi* dalyviai liktų internacionalistais: Rusijos ir Vokietijos socialdemokratai, reikalaudami besąlygiškos „atsiskyrimo *laisvės*" Lenkijai; Lenkijos socialdemokratai, kovodami už proletarinės kovos vienybę mažojoje ir didžiosiose šalyse, neiškeldami dabartinei epochai arba dabartiniam laikotarpiui Lenkijos nepriklausomybės lozungo.

9. ENGELSO LAIŠKAS KAUTSKIUI

Savo brošiūroje „Socializmas ir kolonijinė politika" (Berlynas, 1907) Kautskis, tuomet dar buvęs marksistu, paskelbė Engelso 1882 m. rugsėjo 12 d. jam rašytą laišką, kuris yra be galo įdomus dominančiu mus klausimu; štai svarbiausioji to laiško dalis:

...„Mano nuomone, kolonijos tiesiogine to žodžio prasme, t. y. europiečių gyvenamos žemės, Kanada, Kapas, Australija, visos pasidarys savarankiškos; priešingai, tik pajungtąsias žemes, čiabuvių gyvenamas, Indiją, Alžyrą, Olandijos, Portugalijos, Ispanijos valdomąsias žemes proletariatui teks kuriam laikui perimti ir kiek galint greičiau privesti prie savarankiškumo. Kaip būtent išsivystys šis procesas, sunku pasakyti. Indija, gal būt, padarys revoliuciją, tai net tikėtina, ir kadangi išsivaduojantis proletariatas negali vesti kolonijinių karų, tai su tuo teks susitaikinti, ir, suprantama, reikalas neapsieis be jokio griovimo. Tačiau tokie dalykai neatskiriami nuo visų revoliucijų. Tas pat gali įvykti dar ir kitose vietose, pvz., Alžyre ir Egipte, ir *mums* tai būtų, be abejonės, geriausia. Mes turėsime pakankamai darbo pas save namie. Jei tik bus reorganizuota Europa ir Šiaurės Amerika, tai duos tokią milžinišką jėgą ir tokį pavyzdį, kad

pusiau civilizuotos šalys savaime patrauks paskui mus; tuo pasirūpins jau vien tik ekonominės reikmės. Kokias socialines ir politines fazes teks tada išeiti šioms šalims, kol jos taip pat prieis socialistinę organizaciją, dėl to, manau, mes galėtume iškelti tik gana tuščių hipotezių. Viena tik yra neabejotina: *pergalingasis proletariatas jokios svetimos tautos negali prievarta padaryti laimingos, tuo nepakirsdamas savo paties pergalės.* Suprantama, tuo jokiu būdu neatmetami įvairių rūšių gynybiniai karai"...[104].

Engelsas visai nemano, kad „ekonominiai dalykai" patys savaime ir tiesiog sutvarkys visus sunkumus. Ekonominis perversmas paskatins *visas* tautas *patraukti* į socializmą, bet čia galimos ir revoliucijos — prieš socialistinę valstybę — ir karai. Politikos pritaikymas prie ekonomikos įvyks neišvengiamai, bet ne iš karto ir ne sklandžiai, ne paprastai, ne betarpiškai. Kaip „neabejotiną" Engelsas iškelia tik vieną, visiškai internacionalistinį, principą, kurį jis taiko *visoms* „svetimosioms tautoms", t. y. ne tik kolonijinėms: prievarta daryti jas laimingas reikštų pakirsti proletariato pergalę.

Proletariatas nepasidarys šventas ir apdraustas nuo klaidų ir silpnybių tik dėl to, kad jis įvykdys socialinę revoliuciją. Bet galimos klaidos (ir savanaudiški interesai — mėginimai sėsti ant svetimo sprando) neišvengiamai atves jį į šios tiesos įsisąmoninimą.

Mes visi, Cimervaldo kairieji, esame įsitikinę tuo, kuo buvo įsitikinęs, pvz., ir Kautskis iki savo posūkio 1914 metais nuo marksizmo į šovinizmo gynimą, būtent, kad socialistinė revoliucija yra visiškai galima *artimiausioje* ateityje, „ne šiandien, tai ryt", kaip kartą pasakė tas pats Kautskis. Nacionalinės antipatijos taip greit neišnyks; engiamosios nacijos neapykanta — ir visai teisėta — engiančiajai *išliks* kuriam laikui; ji išgaruos tik *po* socializmo pergalės ir *po* to, kai galutinai bus nustatyti visiškai demokratiški santykiai tarp nacijų. Jei mes norime būti ištikimi socializmui, mes turime jau dabar vykdyti internacionalistinį masių auklėjimą, kuris neįmanomas engiančiosiose nacijose neskelbiant atsiskyrimo laisvės engiamosioms nacijoms.

10. 1916 METŲ SUKILIMAS AIRIJOJE

Mūsų tezės parašytos iki šio sukilimo, kuris turi būti medžiaga teorinėms pažiūroms patikrinti.

Apsisprendimo priešininkų pažiūros veda į tą išvadą, kad imperializmo engiamų smulkiųjų nacijų gyvybingumas esąs jau išsemtas, jokio vaidmens prieš imperializmą jos suvaidinti negalinčios, jų grynai nacionalinių siekimų rėmimas neturėsiąs jokių rezultatų ir pan. 1914—1916 metų imperialistinio karo patyrimas *faktiškai* paneigia tokias išvadas.

Karas buvo krizės epocha Vakarų Europos nacijoms, visam imperializmui. Kiekviena krizė atmeta tai, kas sąlygiška, nutraukia išorinius apvalkalus, atmeta tai, kas yra atgyvenę, atskleidžia gilesnes spyruokles ir jėgas. Ką gi ji atskleidė engiamųjų nacijų judėjimo požiūriu? Kolonijose eilę mėginimų sukilti, kuriuos, žinoma, engiančiosios nacijos, karinės cenzūros padedamos, visaip stengėsi nuslėpti. Vis dėlto yra žinoma, kad anglai žvėriškai susidorojo Singapūre su savo indiškosios kariuomenės sukilimu; kad yra buvę mėginimų sukilti prancūziškajame Aname (žr. „Naše Slovo") ir vokiškajame Kamerune (žr. Junijaus brošiūrą*); kad Europoje, iš vienos pusės, sukilo Airija, kurią mirties bausmėmis malšino „laisvę mylintieji" anglai, neišdrįsę pritraukti airių į visuotinę karinę prievolę; o iš antros pusės, Austrijos vyriausybė pasmerkdavo mirti čekų seimo deputatus „už išdavystę" ir sušaudydavo už tą patį „nusikaltimą" ištisus čekų pulkus.

Suprantama, šis sąrašas yra toli gražu nepilnas. Ir vis dėlto jis įrodo, kad nacionalinių sukilimų liepsnelės *ryšium* su imperializmo krize įsiliepsnodavo *ir* kolonijose *ir* Europoje, kad nacionalinės simpatijos ir antipatijos pasireiškė priešingai drakoniškiems grasinimams ir represijos priemonėms. O juk imperializmo krizė buvo dar toli nuo aukščiausiojo savo vystymosi taško: imperialistinės buržuazijos galybė dar nebuvo pakirsta (karas „iki išsekimo" gali į tai atvesti, bet dar nėra atvedęs); proletariniai judėjimai imperialistinių valstybių viduje dar visai silpni. Kas gi bus tada, kai karas atves į visišką

---

* Žr. šio tomo 289—303 psl. *Red.*

išsekimą arba kai bent vienoje valstybėje nuo proletarinės kovos smūgių buržuazijos valdžia susvyruos taip, kaip carizmo valdžia 1905-siais metais?

Laikraštyje „Berner Tagwacht", cimervaldininkų, jų tarpe ir kai kurių kairiųjų, organe, 1916 m. gegužės 9 d. pasirodė ryšium su Airijos sukilimu straipsnis, pasirašytas inicialais K. R.[105], antrašte: „Daina sudainuota". Airijos sukilimas buvo skelbiamas, ne daugiau ir ne mažiau, kaip „pučas", nes, girdi, „Airijos klausimas buvo agrarinis klausimas", valstiečiai buvo nuraminti reformomis, nacionalistinis judėjimas buvo dabar „grynai miestietiškas, smulkiaburžuazinis judėjimas, kurio socialinis užnugaris, nepaisant didelio triukšmo, kurį jis buvo sukėlęs, buvo menkas".

Nenuostabu, kad šis pasibaisėtinas savo doktrinieriškumu ir pedantiškumu įvertinimas sutapo su įvertinimu rusiškojo nacionalliberalo, kadeto p. A. Kulišerio („Rečj"[106], 1916, 102 numeris, balandžio 15 d.), kuris taip pat išvadino sukilimą „Dublino puču".

Leistina tikėtis, kad pagal priežodį „nėra to blogo, kuris neišeitų į gera" daugeliui draugų, nesupratusių, į kokią balą jie ritasi, neigdami „apsisprendimą" ir niekinamai žiūrėdami į smulkiųjų nacijų nacionalinius judėjimus, atvers dabar akis šis imperialistinės buržuazijos atstovo įvertinimo „atsitiktinis" sutapimas su socialdemokrato įvertinimu!!

Apie „pučą", moksline žodžio prasme, galima kalbėti tik tada, kai mėginimas sukilti nieko, be sąmokslininkų arba kvailų maniakų ratelio, nėra atskleidęs, jokių simpatijų masėse nėra sukėlęs. Airių nacionalinis judėjimas, trukęs ištisus amžius, pereidamas įvairius etapus ir klasinių interesų derinius, pasireiškė, tarp kita ko, masiniu airių nacionaliniu kongresu Amerikoje („Vorwärts"*, 1916.III.20), pasisakiusiu už Airijos nepriklausomybę, — pasireiškė dalies miesto smulkiosios buržuazijos *ir dalies darbininkų* gatvių mūšiais, po ilgai trukusios masinės agitacijos, demonstracijų, laikraščių uždraudimo ir pan. Kas *tokį* sukilimą vadina puču, tas yra arba pikčiausias reakcionierius, arba doktrinierius,

---

* — „Pirmyn". *Red.*

beviltiškai nesugebantis įsivaizduoti socialinę revoliuciją kaip gyvą reiškinį.

Nes manyti, kad socialinė revoliucija esanti *įmanoma* be mažųjų nacijų sukilimų kolonijose ir Europoje, be revoliucinių dalies smulkiosios buržuazijos *su visais jos prietarais* išsiveržimų, be nesąmoningų proletarinių ir pusiau proletarinių masių judėjimo prieš dvarininkinę, bažnytinę, monarchinę, nacionalinę ir pan. priespaudą, — taip manyti reiškia *išsižadėti socialinės revoliucijos*. Tur būt, išsirikiuos vienoje vietoje viena kariuomenė ir pasakys: „mes už socializmą", o kitoje kita ir pasakys: „mes už imperializmą" ir tai bus socialinė revoliucija! Tik tokiu pedantiškai juokingu požiūriu buvo įmanoma išplūsti Airijos sukilimą, pavadinant jį „puču".

Kas laukia „grynos" socialinės revoliucijos, tas *niekada* jos nesulauks. Tas yra revoliucionierius žodžiais, nesuprantantis tikrosios revoliucijos.

Rusijos 1905 metų revoliucija buvo buržuazinė-demokratinė. Ją sudarė *visų* gyventojų nepatenkintų klasių, grupių, elementų mūšių eilė. Jų tarpe buvo masių su absurdiškiausiais prietarais, su neaiškiausiais ir fantastiškiausiais kovos tikslais, buvo grupelių, ėmusių japoniškus pinigus, buvo spekuliantų ir avantiūristų ir t. t. *Objektyviai,* masių judėjimas griovė carizmą ir skynė kelią demokratijai, todėl sąmoningieji darbininkai jam vadovavo.

Socialistinė revoliucija Europoje *negali būti* niekas kita, kaip visų ir visokių engiamųjų ir nepatenkintųjų masinės kovos išsiveržimas. Dalis smulkiosios buržuazijos ir atsilikusiųjų darbininkų neišvengiamai joje dalyvaus — be tokio dalyvavimo *nėra* galima *masinė* kova, nėra galima *jokia* revoliucija — ir taip pat neišvengiamai įneš į judėjimą savo prietarus, savo reakcines fantazijas, savo silpnumus ir klaidas. Bet *objektyviai* jie puls *kapitalą,* ir sąmoningas revoliucijos avangardas, priešakinis proletariatas, išreikšdamas šią objektyvią įvairiaplaukės ir įvairiabalsės, margos ir iš paviršiaus susiskaidžiusios masinės kovos tiesą, galės suvienyti ją ir duoti jai kryptį, užkariauti valdžią, užimti bankus, eksproprijuoti visų neapkenčiamus (nors dėl įvairių priežasčių!) trestus ir įvykdyti kitas diktatorines priemones,

kurių išdava bus buržuazijos nuvertimas ir socializmo pergalė, kuri toli gražu ne iš karto „nusivalys" nuo smulkiaburžuazinio šlako.

Socialdemokratija — skaitome lenkiškosiose tezėse (I, 4) — „turi prieš Europos imperializmą nukreiptą jaunosios kolonijinės buržuazijos kovą panaudoti *revoliucinei krizei Europoje paaštrinti*". (Autorių pabraukta.) Ar neaišku, kad *šiuo* atžvilgiu priešpastatyti Europą kolonijoms yra visų mažiausiai leistina? Engiamųjų nacijų kova *Europoje*, galinti prieiti iki sukilimų ir gatvių kautynių, iki kariuomenės geležinės drausmės pažeidimo ir apsiausties padėties, ši kova nepalyginti smarkiau „paaštrins revoliucinę krizę Europoje", negu kur kas labiau išsivystęs sukilimas tolimojoje kolonijoje. Vienodai stiprus smūgis, kurį Anglijos imperialistinės buržuazijos valdžiai yra smogęs sukilimas Airijoje, turi šimtą kartų didesnę politinę reikšmę, negu Azijoje arba Afrikoje.

Neseniai prancūzų šovinistinė spauda pranešė, kad Belgijoje yra išėjęs nelegalaus žurnalo „Laisvoji Belgija" 80-sis numeris. Žinoma, šovinistinė Prancūzijos spauda labai dažnai meluoja, bet šis pranešimas yra panašus į tiesą. Tuo metu, kai šovinistinė ir kautskinė Vokietijos socialdemokratija per dvejus karo metus nesusikūrė laisvos spaudos, vergiškai vilkdama karinės cenzūros jungą (tik kairieji-radikalūs elementai leido, jų garbei, brošiūras ir atsišaukimus be cenzūros), — tuo metu engiamoji kultūringa nacija į negirdėtus karinės priespaudos siautėjimus atsako sukurdama revoliucinio protesto organą! Istorijos dialektika yra tokia, kad smulkiosios nacijos, bejėgės kaip *savarankiškas* veiksnys kovoje su imperializmu, vaidina vaidmenį kaip vienas iš fermentų, viena iš bacilų, padedančių išeiti į sceną *tikrajai* jėgai prieš imperializmą, būtent: socialistiniam proletariatui.

Generaliniai štabai dabartiniame kare uoliai stengiasi panaudoti kiekvieną nacionalinį ir revoliucinį judėjimą jų priešininkų stovykloje, vokiečiai — Airijos sukilimą, prancūzai — čekų judėjimą ir pan. Ir savo požiūriu jie elgiasi visiškai teisingai. Negalima rimtai žiūrėti į rimtą karą, neišnaudojant priešininko kad ir mažiausio silpnumo, negaudant bet kokio šanso, juo

labiau, kad iš anksto negalima žinoti, kuriuo būtent momentu ir su kokia būtent jėga „susprogs" čia arba ten vienas ar kitas parako sandėlis. Mes būtume labai blogi revoliucionieriai, jei didžiajame proletariato išsivadavimo kare už socializmą nesugebėtume panaudoti *kiekvieno* liaudies judėjimo prieš *atskirus* imperializmo sukeliamus vargus krizės paaštrinimo ir išplėtimo interesams. Jei mes imtume, iš vienos pusės, sakyti ir tūkstančiais būdų kartoti, kad mes esame „prieš" bet kokią nacionalinę priespaudą, o iš antros pusės, vadinti „pučų" didvyrišką labiausiai judrios ir labiausiai inteligentinės kai kurių engiamosios nacijos klasių dalies sukilimą prieš engėjus, — mes pažemintume save iki tokio pat bukaprotiško lygio, kaip kautskininkai.

Airių nelaimė yra ta, kad jie ne laiku sukilo, — kai europinis proletariato sukilimas *dar* nebuvo pribrendęs. Kapitalizmo santvarka nėra tokia harmoninga, kad įvairūs sukilimo šaltiniai savaime iš karto susilietų, be nepasisekimų ir pralaimėjimų. Atvirkščiai, kaip tik sukilimų įvairialaikiškumas, įvairiarūšiškumas, jų vietos skirtingumas užtikrina bendrojo judėjimo platumą ir gilumą; tik iš nelaiku įvykusių, atskirų, susiskaidžiusių ir dėl to nesėkmingų revoliucinių judėjimų patyrimo masės įgaus patyrimo, pasimokys, surinks jėgas, pamatys savo tikrus vadus, socialistinius proletarus ir tuo paruoš bendrą puolimą, kaip atskiri streikai, miestų ir nacionalinės demonstracijos, išsiveržimai kariuomenėje, sprogimai valstietijoje ir t. t. paruošė bendrąjį puolimą 1905-siais metais.

11. PABAIGA

Nacijų apsisprendimo reikalavimas vaidino, priešingai neteisingam lenkų socialdemokratų teigimui, ne mažesnį vaidmenį mūsų partinėje agitacijoje, negu, pvz., liaudies apginklavimas, bažnyčios atskyrimas nuo valstybės, liaudies vykdomas valdininkų rinkimas ir kiti miesčionių vadinami „utopiniai" punktai. Atvirkščiai, nacionalinių judėjimų pagyvėjimas po 1905 m. sukėlė, natūralu, ir mūsų agitacijos pagyvėjimą: eilę straipsnių 1912—1913 metais, mūsų partijos 1913-jų metų rezoliuciją, davusią

tikslų ir „antikautskinį" (t. y. nesutaikinamą grynai žodinio „pripažinimo" atžvilgiu) reikalo *esmės* apibrėžimą*.

Jau tada iškilo aikštėn faktas, kurio nutylėti neleistina: įvairių nacijų oportunistai, ukrainietis Jurkevičius, bundininkas Libmanas, rusiškasis Potresovo ir Ko pakalikas — Semkovskis išstojo *už* Rozos Liuksemburg argumentus *prieš* apsisprendimą! Tai, kas lenkų socialdemokratei buvo tik neteisingas teorinis *ypatingų* Lenkijos judėjimo sąlygų apibendrinimas, tai pasirodė iš karto tikrovėje, platesnėje situacijoje, ne mažos, o didelės valstybės sąlygomis, internacionaliniu, o ne siauru-lenkišku mastu, pasirodė *objektyviai* oportunistiniu didžiarusiškojo imperializmo rėmimu. Politinės minties *srovių* (skirtingai nuo asmenų pažiūrų) istorija patvirtino mūsų programos teisingumą.

Ir dabar atviri socialimperialistai, tokie kaip Lenčas, tiesiai stoja ir prieš apsisprendimą ir prieš aneksijų paneigimą. O kautskininkai veidmainiškai pripažįsta apsisprendimą — pas mus Rusijoje šiuo keliu eina Trockis ir Martovas. Žodžiais *abu* yra už apsisprendimą, kaip ir Kautskis. O darbais? Trockio rašiniuose — imkite jo straipsnius „Nacija ir ūkis" laikraštyje „Naše Slovo" — matome įprastinį jo eklektizmą: iš vienos pusės, ūkis sujungia nacijas, iš antros pusės, nacionalinė priespauda išskiria. Išvada? Išvada ta, kad viešpataujantis veidmainiškumas lieka nedemaskuotas, agitacija negyvybiška, neliečianti svarbiausiojo, pagrindinio, esminio, artimo praktikai dalyko: pažiūros į „mano" nacijos engiamą naciją. Martovas ir kiti užsienio sekretoriai bevelijo tiesiog pamiršti — naudingas užmaršumas! — jų kolegos ir tos pačios partijos nario, Semkovskio, kovą prieš apsisprendimą. Gvozdevininkų legalioje spaudoje („Naš Golos") Martovas rašė *už* apsisprendimą, įrodinėdamas tą negincytiną tiesą, kad imperialistiniame kare apsisprendimas *dar* neįpareigoja dalyvauti ir kt., bet nutylėdamas tai, kas svarbiausia — jis tai nutyli ir nelegalioje, laisvoje spaudoje! — būtent, kad Rusija *ir taikos metu* buvo viršijusi pasaulinį nacijų engimo rekordą kur kas šiurkštesnio, viduramžiško, ekonominiu atžvilgiu

* Žr. Raštai, 19 tomas, Vilnius, 1953, 396—398 psl. *Red.*

atsilikusio, karinio-biurokratinio imperializmo pagrindu. Rusijos socialdemokratas, kuris „pripažįsta" nacijų apsisprendimą maždaug taip, kaip pripažįsta jį ponai Plechanovas, Potresovas ir Ko, t. y. nekovodamas už carizmo engiamų nacijų atsiskyrimo laisvę, *tikrovėje* yra imperialistas ir carizmo liokajus.

Kad ir kokie būtų Trockio ir Martovo subjektyvūs „geri" ketinimai, objektyviai jie savo išsisukinėjimu remia rusiškąjį socialimperializmą. Imperialistinė epocha visas „didžiąsias" valstybes pavertė eilės nacijų engėjais, ir imperializmo išsivystymas neišvengiamai atves į ryškesnį srovių pasiskirstymą šiuo klausimu ir tarptautinėje socialdemokratijoje.

Parašyta 1916 m. liepos mėn.

Išspausdinta 1916 m. spalio mėn. „Sbornik Social-Demokrata" Nr. 1
Parašas: N. Leninas

Spausdinama pagal „Sborniko" tekstą

PASTABOS

[1] Knyga *„Naujieji duomenys apie kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje dėsnius. 1 dalis. Kapitalizmas ir žemdirbystė Jungtinėse Amerikos Valstybėse"* parašyta 1914—1915 metais. 1916 metų sausio pradžioje Leninas pasiuntė knygos rankraštį iš Berno A. M. Gorkiui leidyklai „Parus" („Burė"), bet 1916 metais knyga neišėjo; ji buvo išleista 1917 metais Petrograde knygų leidyklos „Žiznj i Znanije".

Paruošiamoji medžiaga knygai — jos plano variantai ir išrašai iš statistinių lentelių dviejų 1900 ir 1910 metais Jungtinėse Amerikos Valstybėse įvykdytų surašymų — paskelbta 1932 metais Lenino rinkinyje XIX, 380—460 psl.

Leninas ketino parašyti antrąją knygos dalį, apie Vokietiją, bet šis ketinimas nebuvo įvykdytas. — *1.*

[2] *„Zavety"* („Priesakai") — eserinės krypties mėnesinis legalus literatūrinis-politinis žurnalas; ėjo Peterburge nuo 1912 metų balandžio mėn. iki 1914 metų liepos mėn. — *5.*

[3] Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XIX t., II d., 1947, 164—191 psl. — *10.*

[4] Turima galvoje K. Kautskio brošiūra „Der Weg zur Macht" („Kelias į valdžią"), išleista Berlyne 1909 metais. — *93.*

[5] *„Die Neue Zeit"* („Naujasis Laikas") — Vokietijos socialdemokratijos žurnalas; ėjo Štutgarte nuo 1883 iki 1923 metų. 1885—1895 metais žurnale „Die Neue Zeit" buvo išspausdinti kai kurie F. Engelso straipsniai. Jis dažnai davinėjo nurodymus žurnalo redakcijai ir griežtai kritikavo ją už nukrypimus nuo marksizmo. Nuo 90-jų metų antrosios pusės, F. Engelsui mirus, žurnalas sistemingai spausdino revizionistų straipsnius. Pasaulinio imperialistinio karo metais (1914—1918) žurnalas laikėsi centristinės, kautskinės pozicijos, rėmė socialšovinistus. — *93.*

[6] Straipsnis *„Oportunizmas ir II Internacionalo krachas"* buvo Lenino parašytas vokiečių kalba ir paskelbtas 1916 metų

sausio mėnesį Cimervaldo kairiosios teorinio organo pirmajame numeryje — žurnale „Vorbote" („Pranašautojas"). Ta pačia antrašte Leninas anksčiau buvo parašęs straipsnį rusų kalba. Jis buvo pirmą kartą išspausdintas 1924 metais žurnale „Proletarskaja Revoliucija" („Proletarinė Revoliucija") Nr. 5 (28) ir įeina į V. I. Lenino Raštų 4-jo leidimo 21 tomo veikalų sudėtį (403—417 psl.). To straipsnio tekstas kiek skiriasi nuo teksto straipsnio, paskelbto žurnale „Vorbote". — *96.*

7 *Keturių santarvė* — imperialistinė Anglijos, Prancūzijos, Rusijos ir Italijos sąjunga; atsirado 1915 metais, Italijai išstojus iš Trijų sąjungos (Vokietija, Austrija-Vengrija ir Italija) ir jai prisidėjus prie kitos imperialistinės sąjungos — Trijų santarvės (Antantė), susikūrusios 1907 metais. — *96.*

8 *„Sozialistische Monatshefte"* („Socialistinis Mėnraštis") — žurnalas, svarbiausias Vokietijos socialdemokratijos oportunistų organas ir vienas iš tarptautinio oportunizmo organų; pasaulinio imperialistinio karo metu (1914—1918) laikėsi socialšovinizmo pozicijos; ėjo Berlyne nuo 1897 iki 1933 metų. — *100.*

9 *Fabianininkai* — nariai reformistinės, kraštutinės oportunistinės „Fabianininkų draugijos", kurią įsteigė Anglijos buržuazinės inteligentijos grupė 1884 metais. Draugija pavadinta pagal vardą Romos karvedžio Fabijaus Kunktatoriaus („Delsėjo"), žinomo savo lūkuriuojamąja taktika, lemiamų mūšių vengimu. Fabianininkų draugija, Lenino pasakymu, yra „labiausiai išbaigtas oportunizmo ir liberalinės darbininkų politikos pasireiškimas". Fabianininkai traukė proletariatą nuo klasinės kovos, skelbė esant galima taikiai pereiti iš kapitalizmo į socializmą reformų keliu. Pasaulinio imperialistinio karo laikotarpiu (1914—1918) fabianininkai laikėsi socialšovinizmo pozicijos. Fabianininkų apibūdinimą žr. Lenino veikaluose: „Pratarmė knygos „J. F. Bekerio, J. Dicgeno, F. Engelso, K. Markso ir kt. laiškai F. A. Zorgei ir kt." rusiškajam vertimui" (Raštai, 12 tomas, Vilnius, 1952, 332 psl.), „Agrarinė socialdemokratijos programa Rusijos revoliucijoje" (Raštai, 15 tomas, Vilnius, 1952, 154 psl.), „Angliškasis pacifizmas ir angliškasis teorijos nemėgimas" (Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 233—234 psl.) ir kt. — *100.*

10 *Darbiečių partija* (Labour Party) įkurta 1900 metais kaip darbininkų organizacijų — tredjunionų, socialistinių partijų ir grupių — susivienijimas, siekiant sudaryti darbininkų atstovybę parlamente. Šis susivienijimas vadinosi „Darbininkų atstovybės komitetu", kuris 1906 metais pakeitė savo pavadinimą į Darbiečių (leiboristų) partiją. Leiboristų partija, būdama pagal savo ideologiją ir taktiką labiausiai oportunistinė organizacija, „kiaurai buržuazinė" (*Leninas*), vykdo klasinio bendradarbiavimo su buržuazija politiką. Pasaulinio imperialistinio karo (1914—1918)

metu leiboristų partijos lyderiai laikėsi socialšovinistinės pozicijos, buvo, Lenino pasakymu, „imperialistinio banditizmo *bendrininkai*".

Leiboristų partija buvo atėjusi į valdžią 1924, 1929, 1945 ir 1950 metais ir suformuodavo savo vyriausybes, kurios visuomet vykdė angliškojo imperializmo politiką. — *100.*

11 *Independent Labour Party* (I. L. P.) — Anglijos Nepriklausomoji darbiečių partija, įkurta 1893 metais. Partijos priešakyje buvo Džemsas Keiras-Hardis, R. Makdonaldas ir kt. Pretenduodama į politinį nepriklausomumą nuo buržuazinių partijų, Nepriklausomoji darbiečių partija iš tikrųjų buvo „nepriklausoma nuo socializmo, bet priklausoma nuo liberalizmo" *(Leninas)*. Pasaulinio imperialistinio karo laikotarpiu (1914—1918) Nepriklausomoji darbiečių partija iš pradžių paskelbė manifestą prieš karą (1914 metų rugpiūčio 13 d. (n. st.)). Paskiau, 1915 metų vasario mėnesį, Antantės šalių socialistų Londono konferencijoje, nepriklausomiečiai prisijungė prie konferencijoje priimtos socialšovinistinės rezoliucijos. Nuo to laiko nepriklausomiečių lyderiai, dangstydamiesi pacifistinėmis frazėmis, laikėsi socialšovinistinės pozicijos. Įkūrus Kominterną, 1919 metais, sukairėjusių partinių masių spaudžiami, Nepriklausomosios darbiečių partijos lyderiai priėmė nutarimą išeiti iš II Internacionalo. 1921 metais nepriklausomiečiai įstojo į vadinamąjį $2^1/_2$ Internacionalą, o jam suirus, vėl prisijungė prie II Internacionalo. — *100.*

12 *British Socialist Party* (B. S. P.) — Britanijos socialistų partija buvo įkurta 1911 metais Mančesteryje. Jos branduolys buvo 1884 metais susikūrusi Socialdemokratų federacija (kuriai vadovavo Haindmanas, Haris Kvelčas, Tomas Manas ir kt.), vėliau pavadinta Socialdemokratų partija. Britanijos socialistų partija vedė propagandą ir agitaciją marksistine dvasia ir buvo „ne oportunistinė, *iš tikrųjų* nuo liberalų nepriklausoma" *(Leninas)* partija. Partijos negausumas ir jos atitrūkimas nuo masių teikė jai šiek tiek sektantišką pobūdį.

Pasaulinio imperialistinio karo laikotarpiu (1914—1918) partijoje išryškėjo dvi srovės: viena — atvirai socialšovinistinė su Haindmanu priešakyje ir antra — internacionalistinė su A. Inkpinu, F. Rotšteinu ir kt. priešakyje. 1916 metų balandžio mėnesį partijoje įvyko skilimas. Haindmanas su savo šalininkais atsidūrė mažumoje ir išėjo iš partijos. Nuo to laiko Britanijos socialistų partijos priešakyje stojo internacionalistiniai elementai, kurie vedė kovą prieš imperialistinį karą. Britanijos socialistų partija buvo 1920 metais įsiforminusios Didžiosios Britanijos Komunistų partijos sukūrimo iniciatorius; dauguma B. S. P. organizacijų įėjo į kompartiją. — *100.*

13 *„Naša Zaria"* („Mūsų Aušra") — menševikų-likvidatorių legalus mėnesinis žurnalas; ėjo 1910—1914 metais Peterburge. Apie žurnalą „Naša Zaria" susikūrė likvidatorių centras Rusijoje

Nuo 1915 metų sausio mėn., uždarius žurnalą „Naša Zaria", pradėjo eiti žurnalas „Naše Delo" („Mūsų Darbas"). — *100.*

14 *Organizacinis komitetas* (OK, iš čia „okistai") — vadovaujantis menševikų centras; susikūrė 1912 metais menševikų-likvidatorių ir visų antipartinių grupių ir srovių rugpiūčio konferencijoje. — *101.*

15 *„Preussische Jahrbücher"* („Prūsijos Metraštis") — mėnesinis konservatorių žurnalas, Vokietijos kapitalistų ir žemvaldžių organas; ėjo Berlyne nuo 1858 iki 1935 metų. — *102.*

16 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XVI t., II d., 1936, 109 psl. — *102.*

17 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai laiškai, 1947, 459 psl. — *103.*

18 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XXIX t., 1946, 265 psl. — *103.*

19 *Cimervaldo kairioji grupė* buvo Lenino sudaryta pirmojoje internacionalistų socialistų konferencijoje, įvykusioje 1915 metų rugsėjo pradžioje Cimervalde (Šveicarija). Šią konferenciją Leninas vadino „pirmuoju žingsniu" vystant internacionalinį judėjimą prieš karą. Bolševikai su Leninu priešakyje Cimervaldo kairiojoje grupėje laikėsi vienintelės teisingos, iki galo nuoseklios pozicijos. Šioje grupėje buvo ir nenuoseklių internacionalistų. Jų klaidų kritiką žr. V. I. Lenino straipsniuose „Apie Junijaus brošiūrą", „Diskusijos dėl apsisprendimo išdavos" (šio tomo 289—303, 304—342 psl.) ir J. V. Stalino laiške „Apie kai kuriuos bolševizmo istorijos klausimus" (J. V. Stalinas. Raštai, 13 tomas, Vilnius, 1952, 78—94 psl.). — *106.*

20 *„Labour Leader"* („Darbininkų Vadas") — savaitraštis, įkurtas 1890 metais; vėliau pasidarė Anglijos Nepriklausomosios darbiečių partijos organu. Nuo 1922 metų laikraštis eina pavadinimu „New Leader" („Naujasis Vadas"); nuo 1946 metų — pavadinimu „Socialist Leader" („Socialistų Vadas"). — *107.*

21 *„Berner Tagwacht"* („Berno Sargybinis") — dienraštis, Šveicarijos socialdemokratų partijos organas; įkurtas 1893 metais Berne. Pirmojo pasaulinio karo pradžioje laikraštyje buvo skelbiami K. Libknechto, F. Meringo ir kitų kairiųjų socialdemokratų straipsniai. Nuo 1917 metų laikraštis ėmė atvirai remti socialšovinistus; eina dabartiniu metu ir laikosi antikomunistinės ir antidemokratinės pozicijos. — *107.*

22 *Nutarimo sušaukti antrąją socialistų konferenciją projektą* Leninas parašė Internacionalinės socialistų komisijos išplėstiniam pasitarimui Berne, įvykusiam 1916 metų vasario 5—8 d.

(n. st.). Eilė nutarimo projekto punktų buvo pasitarimo priimti. Lenino pasiūlymą apsvarstyti klausimą dėl „internacionalinio karui ir nacionalizmui priešiškų socialistų susivienijimo" pasitarimas, dešiniųjų cimervaldininkų spaudžiamas, atmetė. Terminą antrajai Tarptautinei socialistų konferencijai sušaukti pasitarimas paskyrė 1916 metų balandžio 24 dienai (n. st.). Dokumentas antraštės neturi. Antraštė duota Markso—Engelso—Lenino Instituto. — *109.*

23 *Internacionalinė socialistų komisija* (I. S. K. — Internationale Sozialistische Kommission) — Cimervaldo susivienijimo vykdomasis organas, išrinktas Cimervaldo konferencijoje 1915 metų rugsėjo mėnesį. — *109.*

24 RSDDP Centro Komitetas pateikė 2-jai socialistų konferencijai pasiūlymą visais pagrindiniais dienotvarkės punktais. Lenino paruoštas pasiūlymo projektas išspausdintas šio tomo 157—167 psl. — *109.*

25 Šį pasiūlymą Leninas parašė 2-jai socialistų konferencijai, įvykusiai 1916 metų balandžio 24—30 d. (n. st.). Lenino pasiūlymas buvo apsvarstytas ir priimtas Internacionalinės socialistų komisijos išplėstiniame pasitarime Berne 1916 metų vasario mėnesį. — *110.*

26 Internacionalinis mitingas vyko Internacionalinės socialistų komisijos išplėstinio pasitarimo Berne darbo metu. — *111.*

27 Leninas turi galvoje manifestą, priimtą Cimervaldo internacionalistų konferencijos 1915 metų rugsėjo mėnesį. Jo charakteristiką žr. Lenino straipsnyje „Pirmasis žingsnis" (Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 352—357 psl.). — *111.*

28 *„Appeal to Reason"* („Šaukimas į Protą") — Amerikos socialistų laikraštis; įkurtas Kanzaso valstijoje (JAV) 1895 metais; pirmojo pasaulinio karo metu laikėsi internacionalistinės pozicijos. — *113.*

29 *„La Bataille"* („Mūšis") — laikraštis, Prancūzijos anarchosindikalistų organas; pradėjo eiti Paryžiuje nuo 1915 metų lapkričio mėn.; pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu užėmė aiškiai šovinistinę poziciją. — *115.*

30 *„Vorwärts"* („Pirmyn") — dienraštis, Vokietijos socialdemokratijos centrinis organas; buvo leidžiamas nuo 1876 metų V. Libknechto ir kitų redaguojamas. Laikraščio puslapiuose F. Engelsas kovojo prieš visokius oportunizmo pasireiškimus. Nuo 90-jų metų antrosios pusės, F. Engelsui mirus, laikraštyje „Vorwärts" buvo sistemingai spausdinami straipsniai oportunistų, viešpatavusių Vokietijos socialdemokratijoje ir II Internacionale. Pasaulinio imperialistinio karo metais (1914—1918)

„Vorwärts" laikėsi socialšovinizmo pozicijų. Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos laikraštis „Vorwärts" pasidarė vienu iš antitarybinės propagandos centrų; ėjo Berlyne iki 1933 metų. — *116.*

31 *Prancūzų socialistų partija* susikūrė 1902 metais. 1905 metais Prancūzų socialistų partijos ir Prancūzijos socialistų partijos iniciatyva buvo suorganizuota vieninga socialistų partija; į jos sudėtį įėjo visų socialistų partijų ir grupių atstovai (gedistai, blankistai, žoresistai ir kt.). Vadovybė Prancūzų socialistų partijoje atiteko socialistams-reformistams (su Žoresu priešakyje), kurie sudarė jos daugumą. Pirmojo pasaulinio karo metu partija laikėsi socialšovinistinės pozicijos, jos parlamentinė frakcija balsavo už karinius kreditus, jos atstovai dalyvavo buržuazinėje vyriausybėje. Suvažiavime Ture (1920 m. gruodžio 25—30 d.) įvyko Prancūzų socialistų partijos skilimas: dauguma sudarė Prancūzijos komunistų partiją, dešinioji-oportunistinė mažuma, su Leonu Bliumu priešakyje, pasitraukė iš suvažiavimo ir sukūrė savarankišką partiją, pasivadinusią senu vardu — Prancūzų socialistų partija. Po antrojo pasaulinio karo Prancūzų socialistų partijos vadovybė, vadovaujama Leono Bliumo, remia sąjungą su prancūziškąja reakcija ir veikia kaip JAV imperialistinių sluoksnių agentūra.

Rezoliucija, Burderono pasiūlyta Prancūzų socialistų partijos kongresui, vykusiam 1915 metų gruodžio mėnesį, buvo kongreso daugumos atmesta. Burderonas tuo metu buvo prisidėjęs prie Cimervaldo susivienijimo dešiniojo sparno. — *117.*

32 Lenino laiškas buvo išspausdintas prancūzų kalba atskiru lapeliu Ženevoje. — *119.*

33 Leninas turi galvoje menševikų žurnalą „Internacionalas ir Karas". Išėjo vienas numeris 1915 metų pabaigoje. — *120.*

34 Tarptautinė socialistų komisija leido nuo 1915 metų rugsėjo mėn. iki 1917 metų sausio mėn. spausdintą organą — „Internationale Sozialistische Kommission zu Bern. Bulletin" („Internacionalinė socialistų komisija Berne. Biuletenis"). Biuletenis buvo leidžiamas anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis. Išėjo šeši biuletenio numeriai. — *120.*

35 *Čcheidzės frakcija* — IV Valstybės dūmos menševikų frakcija. — *120.*

36 *„Luč"* („Spindulys") — legalus menševikų-likvidatorių dienraštis; buvo leidžiamas Peterburge nuo 1912 metų rugsėjo ligi 1913 metų liepos mėn.; ėjo *„turtingų bičiulių iš buržuazijos* lėšomis" *(Leninas).* — *120.*

37 *„Utro"* („Rytas") ir *„Rabočeje Utro"* („Darbininkų Rytas") — legalūs menševikų laikraščiai, kurie buvo leidžiami Petrograde.

Laikraštis „Utro" ėjo 1915 metų rugpiūčio mėnesį, „Rabočeje Utro" — 1915 metų spalio — gruodžio mėnesiais. — *121.*

38 *„Sovremennyj Mir"* („Šių Laikų Pasaulis") — mėnesinis literatūros, mokslo ir politikos žurnalas; ėjo Peterburge nuo 1906 iki 1918 metų. Žurnale artimai bendradarbiavo menševikai, jų tarpe G. V. Plechanovas. Bloko su Plechanovo menševikų-partiečių grupe laikotarpiu ir 1914 metų pradžioje žurnale bendradarbiavo bolševikai. 1914 metų kovo mėnesį žurnale „Sovremennyj Mir" buvo išspausdintas Lenino straipsnis „Dar vienas socializmo sunaikinimas" (žr. Raštai, 20 tomas, Vilnius, 1953, 167—187 psl.).

Pasaulinio imperialistinio karo metu (1914—1918) žurnalas pasidarė socialšovinistų organu. — *121.*

39 *„Naše Slovo"* („Mūsų Žodis") — menševikinis-trockistinis dienraštis; ėjo Paryžiuje nuo 1915 metų sausio mėn. iki 1916 metų rugsėjo mėn., pakeitęs laikraštį „Golos" („Balsas"). — *121.*

40 *„Prizyvininkai"* — pagal pavadinimą laikraščio „Prizyv" („Šaukimas"), kurį leido socialšovinistinė menševikų ir eserų grupė 1915—1917 metais Paryžiuje. — *123.*

41 Leninas turi galvoje konferenciją, kurią eserai suorganizavo 1915 metų liepos mėnesį Petrograde. Konferencijos priimta rezoliucija šaukė aktyviai dalyvauti kare carizmo pusėje. — *124.*

42 *Karinius-pramoninius komitetus* sukūrė Rusijoje 1915 metais stambioji imperialistinė buržuazija. Mėgindama pajungti darbininkus savo įtakai ir įskiepyti jiems gynybines nuotaikas, buržuazija sugalvojo organizuoti prie šių komitetų „darbininkų grupes". Buržuazijai buvo naudinga įtraukti į šias grupes darbininkų atstovus, kurie agituotų darbininkų masių tarpe už darbo našumo kėlimą karinėse gamyklose. Menševikai aktyviai dalyvavo šiame buržuazijos sumanytame pseudopatriotiniame reikale. Bolševikai paskelbė karinių-pramoninių komitetų boikotą ir sėkmingai jį įvykdė, darbininkų daugumos remiami (žr. „VKP(b) istorija. Trumpasis kursas", 164—165 psl.). — *124.*

43 Leninas turi galvoje literatūrinį paveikslą, kurį davė I. S. Turgenevas proziniame eilėraštyje „Gyvenimo taisyklė" (žr. I. S. Turgenevas. „Proziniai eilėraščiai", 1931, 24—25 psl.). — *124.*

44 *„Social-Demokrat"* („Socialdemokratas") — RSDDP Centrinis Organas, nelegalus laikraštis; buvo leidžiamas nuo 1908 metų vasario iki 1917 metų sausio mėn. Išėjo 58 numeriai. Pirmasis numeris išėjo Rusijoje, vėliau leidimas buvo perkeltas į užsienį, iš pradžių į Paryžių, paskiau — į Ženevą. CO redakcija buvo sudaryta, sutinkamai su RSDDP CK nutarimu, iš bolševikų, menševikų ir Lenkijos socialdemokratų atstovų.

Laikraštyje „Social-Demokrat" išspausdinta daugiau kaip aštuoniasdešimt V. I. Lenino straipsnių ir straipsnelių. Redakcijos viduje V. I. Leninas kovojo už nuoseklią bolševikinę liniją. Dalis redakcijos (Kamenevas ir Zinovjevas) taikstytojiškai žiūrėjo į likvidatorius, mėgino sužlugdyti Lenino linijos įvykdymą. Redakcijos nariai, menševikai Martovas ir Danas, sabotuodami darbą Centrinio Organo redakcijoje, tuo pačiu metu atvirai gynė likvidatorystę savo frakciniame laikraštyje „Golos Social-Demokrata" („Socialdemokrato Balsas"). Nesutaikinama Lenino kova prieš likvidatorius atvedė į tai, kad Martovas ir Danas 1911 metų birželio mėn. pasitraukė iš redakcijos sudėties. Nuo 1911 metų gruodžio mėn. laikraštį „Social-Demokrat" redagavo V. I. Leninas.

Laikraštyje „Social-Demokrat" išspausdinta eilė J. V. Stalino straipsnių: „Laiškai iš Kaukazo", „Peterburgo darbininkų priesakas savajam darbininkų deputatui", „Rinkimai Peterburge" ir kiti (žr. J. V. Stalinas. Raštai, 2 tomas, Vilnius, 1948, 165—185, 239—241, 260—272 psl.).

Pasaulinio imperialistinio karo pradžioje, po metų pertraukos, Leninui pavyko atnaujinti laikraščio leidimą. 1914 metų lapkričio 1 d. (n. st.) pasirodė laikraščio „Social-Demokrat" Nr. 33 su RSDDP CK manifestu, kurį parašė Leninas. Lenino straipsniai, kurie buvo spausdinami laikraštyje „Social-Demokrat" karo metais, suvaidino įžymų vaidmenį kovojant už bolševikų partijos strategijos ir taktikos karo, taikos ir revoliucijos klausimais įvykdymą, demaskuojant atvirus ir slaptus socialšovinistus, sutelkiant internacionalistinius elementus tarptautiniame darbininkų judėjime. — *126.*

45 *„Stolypiniškąja darbininkų partija"* darbininkai vadino menševikus-likvidatorius, kurie prisitaikydavo prie Stolypino režimo, taikstėsi su juo ir siekė, kad atsisakymo nuo RSDDP programos ir taktikos kaina būtų iš caro vyriausybės gautas leidimas atvirai, legaliai, tariamai „darbininkų" partijai gyvuoti. — *127.*

46 Leninas vadino lozungą „oktiabristiniu", kaip savo pobūdžiu atitinkantį kontrrevoliucinės oktiabristų partijos poziciją.

„Oktiabristai" arba „Spalio 17 d. sąjunga" — kontrrevoliucinė stambiosios prekybinės-pramoninės buržuazijos ir kapitalistiškai ūkininkavusių stambiųjų dvarininkų partija; įsikūrė 1905 metų lapkričio mėn. Žodžiais pripažindami caro spalio 17 d. manifestą, oktiabristai besąlygiškai rėmė caro vyriausybės vidaus ir užsienio politiką. Oktiabristų lyderiai buvo stambus pramonininkas A. Gučkovas ir didžiulių dvarų savininkas M. Rodzianko. — *128.*

47 *Dreifuso byla* — provokacinė byla, prancūzų militaristų reakcinių-monarchinių sluoksnių suorganizuota 1894 metais prieš generalinio štabo karininką žydą Dreifusą, kuris buvo melagingai kaltinamas šnipinėjimu ir valstybės išdavimu. Kariuomenės teismas nuteisė Dreifusą kalėti iki gyvos galvos. Išsiplėtęs Pran-

cūzijoje visuomeninis judėjimas už Dreifuso bylos peržiūrėjimą vyko įnirtingoje kovoje tarp respublikonų ir monarchistų ir galų gale atvedė į Dreifuso išteisinimą 1906 metais.

Leninas Dreifuso bylą vadino „viena iš tūkstančių ir tūkstančių niekšiškų reakcinės karinės klikos machinacijų". — *134.*

48 *Caberno incidentas* įvyko Caberno mieste (Elzasas) 1913 metų lapkričio mėnesį. Priežastis buvo prūsų karininko pasityčiojimas iš elzasiečių. Tai sukėlė vietinių, daugiausia prancūzų, gyventojų tarpe pasipiktinimo prūsiškos karinės klikos priespauda išsiveržimą. Apie Caberno incidentą žr. Lenino straipsnį „Cabernas" (Raštai, 19 tomas, Vilnius, 1953, 476—478 psl.). — *134.*

49 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XXIII t., 1932, 464, 480 psl. — *135.*

50 Reakcinių Renerio ir Bauerio idėjų apie vadinamąją „kultūrinę-nacionalinę autonomiją" kritiką žr. V. I. Lenino veikaluose „Apie „kultūrinę-nacionalinę" autonomiją" (Raštai, 19 tomas, Vilnius, 1953, 467—470 psl.), „Kritinės pastabos nacionaliniu klausimu" (Raštai, 20 tomas, Vilnius, 1953, 1—34 psl.), o taip pat J. V. Stalino veikale „Marksizmas ir nacionalinis klausimas" (J. V. Stalinas, Raštai, 2 tomas, Vilnius, 1948, 278—349 psl.) ir kt. — *135.*

51 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XV t., 1935, 223 psl. — *138.*

52 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, VI t., 1930, 185 psl. — *138.*

53 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XXIII t., 1932, 464 psl. — *138.*

54 *„Die Glocke"* („Varpas") — žurnalas, buvo leidžiamas Miunchene, o paskui Berlyne 1915—1925 metais Vokietijos socialdemokratų partijos nario, socialšovinisto Parvaus (Helfando) — Vokietijos imperializmo agento. — *139.*

55 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, VII t., 1930, 201—220 psl. — *139.*

56 Leninas turi galvoje rezoliuciją nacionaliniu klausimu, kurią jis parašė ir kurią priėmė RSDDP CK pasitarimas su partiniais darbuotojais, įvykęs 1913 metų spalio 6—14 d. (n. st.) Poronino miestelyje (netoli nuo Krokuvos). Konspiracijos sumetimais pasitarimas buvo vadinamas „vasaros" arba „rugpiūčio" pasitarimu. Rezoliucija išspausdinta Raštuose, 19 tomas, Vilnius, 1953, 396—398 psl. — *143.*

57 *„Gazeta Robotnicza"* („Darbininkų Laikraštis") — Lenkijos ir Lietuvos socialdemokratijos Varšuvos komiteto nelegalus organas; ėjo 1906 metų gegužės — spalio mėnesiais. Laikraštis vėl

pradėtas leisti 1912 metais ir buvo leidžiamas iki 1916 metų sausio mėn. Po skilimo 1912 metais Lenkijos socialdemokratijoje atsirado paraleliniai komitetai. Buvo du Varšuvos komitetai ir buvo leidžiami du organai pavadinimu „Darbininkų Laikraštis": vieną leido Vyriausiosios valdybos šalininkai Varšuvoje, kitą — opozicinis Varšuvos komitetas Krokuvoje. Du opozicinio Varšuvos komiteto laikraščio numeriai, 24 ir 25 (su priedu), išėjo 1915—1916 metais Ciuriche. — *146.*

58 Leninas turi galvoje 1914 metų liepos 16—18 d. (n. st.) „jungtinį" pasitarimą Briuselyje, kurį sušaukė Tarptautinio socialistų biuro Vykdomasis komitetas „pasikeisti nuomonėmis" klausimu dėl galimumo atkurti RSDDP vienybę. Pasitarime buvo atstovaujama: RSDDP CK (bolševikai); Organizaciniam komitetui (menševikai) su prisidėjusiomis prie jo organizacijomis — Kaukazo srities komitetas ir grupė „Borba" (trockininkai); Dūmos socialdemokratų frakcijai (menševikai); Plechanovo grupei „Jedinstvo"; grupei „Vperiod"; Bundui; Latvių krašto socialdemokratams; Lietuvos socialdemokratams; lenkų socialdemokratams; lenkų socialdemokratų opozicijai; PPS („levicai").

Nežiūrint į tai, kad pasitarimas turėjo apsiriboti tik nuomonių pasikeitimu ir nepriimti privalomų nutarimų, buvo pastatyta balsuoti Kautskio rezoliucija dėl RSDDP susivienijimo. Balsų dauguma rezoliucija buvo priimta. Bolševikai ir latvių socialdemokratai atsisakė dalyvauti balsuojant šią rezoliuciją.

„Bolševikų su likvidatoriais „sutaikinimo" priedangoje, „taikos partijoje" sudarymo priedangoje II Internacionalas pareikalavo iš bolševikų liautis kritikavus likvidatorių susitaikėlišką politiką. Bet bolševikai buvo nesutaikinami: jie atsisakė klausyti oportunistinio II Internacionalo nutarimų ir nedarė jokių nuolaidų" („VKP(b) istorija. Trumpasis kursas", 151—152 psl.). — *146.*

59 *„Gvozdevystė"* — pagal vardą menševiko K. A. Gvozdevo — „darbininkų grupės" prie Centrinio karinio-pramoninio komiteto pirmininko, kuris stojo prieš darbininkų streikų kovą ir atvirai rėmė imperialistinę buržuaziją. — *148.*

60 *„Tyškystė"* — pagal vardą L. Tyško (Jogiches), vieno iš Lenkijos socialdemokratijos lyderių, kuris savo politinėje veikloje rodė beprincipiškumo ir svyravimų. Imperialistinio karo metu L. Tyško prisidėjo prie internacionalistų; kartu su R. Liuksemburg ir K. Libknechtu buvo vienas iš spartakininkų judėjimo Vokietijoje organizatorių; 1919 metų kovo mėn. buvo suimtas ir kalėjime nužudytas. „Tyškystės" apibūdinimą žr. V. I. Lenino veikaluose: „Skilimas Lenkijos socialdemokratijoje" (Raštai, 18 tomas, Vilnius, 1953, 449—453 psl.), „Irgi-„vienytojai" ", „Užsieninės grupelės ir rusiškieji likvidatoriai" (Raštai, 19 tomas, Vilnius, 1953, 461—463, 471—473 psl.) ir kt. — *149.*

61 *Antroji tarptautinė „cimervaldininkų" konferencija* vyko 1916 metų balandžio 24—30 d. (n. st.) Kintalyje (Šveicarija). Konferencijos dienotvarkėje buvo klausimai: kova už karo baigimą, proletariato pažiūra į taikos, parlamentinės veiklos, masinės kovos klausimus, dėl Tarptautinio socialistų biuro sušaukimo ir kiti. Šioje konferencijoje kairysis sparnas buvo stipresnis, negu konferencijoje Cimervalde. Leninas pasiekė tai, kad buvo priimta rezoliucija, kurioje buvo sukritikuoti socialpacifizmas ir Tarptautinio socialistų biuro veikla. Kintalio konferencija padėjo išsiskirti ir susitelkti internacionalistiniams elementams, iš kurių vėliau Lenino ir bolševikų iniciatyva 1919 metais susikūrė Komunistinis, III Internacionalas. Tačiau konferencija nepriėmė pagrindinių bolševikų politikos teiginių: imperialistinio karo pavertimas pilietiniu karu, savų imperialistinių vyriausybių pralaimėjimas kare, III Internacionalo suorganizavimas (žr. „VKP(b) istorija. Trumpasis kursas", 160 psl.). — *150.*

62 *„Darbininkų Laikraštis"* („Arbeiter-Zeitung") — dienraštis, Austrijos socialdemokratijos centrinis organas; ėjo Vienoje nuo 1889 metų; pasaulinio imperialistinio karo laikotarpiu (1914—1918) laikėsi socialšovinistinės pozicijos. Leninas vadino jį „vieniškųjų socializmo išdavikų" laikraščiu.

1934 metais laikraštis buvo uždarytas. Vėl pradėjo eiti 1945 metais kaip centrinis Austrijos socialistų partijos organas. Laikraštis yra aiškiai antidemokratinio pobūdžio, vykdo darbininkų judėjimo skaldymo politiką angliškojo-amerikinio imperializmo interesams. — *154.*

63 *„Naš Golos"* („Mūsų Balsas") — menševikų laikraštis; buvo leidžiamas Samaroje 1915—1916 metais; laikėsi socialšovinistinės pozicijos. — *155.*

64 Olandijos socialdemokratų partijos suvažiavimas Arnheime įvyko 1916 metų sausio 9 d. — *161.*

65 Žr. V. I. Lenino straipsnį „Apie Jungtinių Europos Valstybių lozungą" (Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 309—313 psl.). — *161.*

66 *„Avanti!"* („Pirmyn!") — dienraštis, Italijos socialistų partijos centrinis organas; įkurtas 1896 metų gruodžio mėn. Pasaulinio imperialistinio karo metais (1914—1918) laikraštis laikėsi nenuosekliai-internacionalistinės pozicijos, nenutraukdamas ryšių su reformistais. Laikraštis eina šiuo metu kaip Italijos socialistų partijos centrinis organas. — *162.*

67 *Internacionalinės socialistų komisijos aplinkraštį* — ISK kreipimąsi į visas Cimervaldo susivienijimo partijas ir grupes vienbalsiai priėmė ISK vasario pasitarimas Berne 1916 metais. RSDDP CK delegacija, vadovaujama Lenino, padarė šiame suvažiavime pareiškimą, kad ji kreipimąsi vertina kaip žingsnį į priekį, palyginti su pirmosios Tarptautinės socialistų

konferencijos Cimervalde nutarimais, bet ne visus jo teiginius laiko patenkinamais. Kreipimasis paskelbtas ISK 1916 metų vasario 29 d. biuletenio 3 numeryje ir laikraščio „Social-Demokrat" 52 numeryje, 1916 m. kovo 25 d. — *166.*

68 Leninas turi galvoje oficialų Internacionalinės socialistų komisijos pareiškimą, datuotą 1915 metų rugsėjo 29 d. ir paskelbtą ISK biuletenio 2 numeryje, 1915 metų lapkričio 27 d. Šiame pareiškime ISK pranešė, priešingai pirmosios Cimervaldo konferencijos nutarimams, kad ji yra pasiruošusi laikyti save paleista, kai tik Tarptautinis socialistų biuras Hagoje vėl pradės veikti. Tuo būdu komisija ėmė remti II Internacionalo atkūrimą. — *166.*

69 *„Internacionaliniai Vokietijos socialistai" (I. S. D.)* — kairiųjų socialdemokratų (Borchartas ir kt.) grupė, susikūrusi pirmojo pasaulinio karo metu. I. S. D. grupė prisidėjo prie Cimervaldo kairiosios ir laikėsi nuoseklesnės pozicijos atsiribojimo nuo socialšovinistų ir centristų klausimais, negu R. Liuksemburg šalininkai. Bet grupė neturėjo plačių ryšių su masėmis ir netrukus subyrėjo. — *168.*

70 *Ornatskis* — G. V. Čičerinas. — *168.*

71 *„Kommunist"* („Komunistas") — žurnalas, suorganizuotas Lenino; buvo leidžiamas Ženevoje laikraščio „Social-Demokrat" redakcijos 1915 metais. Išėjo vienas (dvigubas) numeris, kuriame buvo paskelbti trys Lenino straipsniai: „II Internacionalo krachas", „Doras prancūzų socialisto balsas" ir „Imperializmas ir socializmas Italijoje" (žr. Raštai, 21 tomas, Vilnius, 1953, 181—232, 318—325, 326—335 psl.).

Žurnalo redakcijos viduje Leninas kovojo prieš antipartinę Bucharino — Piatakovo grupę, demaskavo jos antibolševikines pažiūras, jos mėginimus panaudoti žurnalą frakciniams tikslams. Dėl šios grupės antipartinės pozicijos Leninas pasiūlė nutraukti su ja ryšius ir nutraukti bendrą žurnalo leidimą. Nuo 1916 metų spalio mėn. laikraščio „Social-Demokrat" redakcija ėmė leisti savo „Sbornik Social-Demokrata" („Socialdemokrato Rinkinys"). — *168.*

72 Straipsnis *„Apie vokiškąjį ir nevokiškąjį šovinizmą"* pirmą kartą buvo išspausdintas žurnale „Voprosy Strachovanija".

„Voprosy Strachovanija" („Draudimo Klausimai") — bolševikų legalus žurnalas; ėjo Peterburge nuo 1913 metų spalio iki 1918 metų kovo mėn. su pertraukomis. Žurnalas buvo vadovaujamas bolševikų partijos Centro Komiteto. Jis kovojo ne tik už darbininkų draudimo įgyvendinimą, bet ir už bolševikinius „neapkarpytus lozungus".

Sveikindamas žurnalo „Voprosy Strachovanija" leidimo atnaujinimą po ilgos pertraukos, J. V. Stalinas kartu su S. S. Spandarianu ir kitais ištremtais bolševikais rašė 1916 metų

kovo mėn. iš Turuchansko ištremties žurnalo redakcijai: „Tegu „Voprosy Strachovanija" padės visas pastangas siekiant ir idėjiniu atžvilgiu apdrausti mūsų šalies darbininkų klasę nuo giliai demoralizuojančios, antiproletarinės ir iš pagrindų prieštaraujančios internacionalumo principams ponų Potresovų, Levickių ir Plechanovų propagandos". — *170.*

73 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XVI t., I d., 1937, 474—475 psl. — *172.*

74 *„Russkoje Znamia"* („Rusijos Vėliava") — juodašimtiškas laikraštis, „Rusų tautos sąjungos" organas; ėjo Peterburge nuo 1905 metų lapkričio mėn. iki 1917 metų. — *172.*

75 Knyga *„Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija"* buvo parašyta pirmojoje 1916 metų pusėje. Pasaulinę literatūrą imperializmo klausimu Leninas pradėjo studijuoti dar Berne 1915 metais, o rašyti knygą — 1916 metų sausio mėnesį. Tų metų sausio pabaigoje Leninas persikėlė į Ciurichą ir toliau dirbo, rašydamas knygą Ciuricho kantono bibliotekoje. Iš šimtų užsienio knygų, žurnalų, laikraščių ir statistikos rinkinių Lenino padaryti išrašai, konspektai, pastabos, lentelės sudaro daugiau kaip 40 spaudos lankų. Ši medžiaga išleista 1939 metais atskiru rinkiniu, pavadintu „Sąsiuviniai apie imperializmą".

1916 metų birželio 19 d. (liepos 2 d.) Leninas užbaigė darbą ir pasiuntė rankraštį leidyklai „Parus" („Burė"). Menševikiniai elementai, sėdėjusieji leidykloje, pašalino iš knygos griežtą Kautskio ir rusiškųjų menševikų (Martovo ir kt.) oportunistinių teorijų kritiką. Lenino žodį „peraugimas" (kapitalizmo į kapitalistinį imperializmą) pakeitė žodžiu „pavirtimas", „reakcinis pobūdis" („ultraimperializmo" teorijos) — žodžiais „atsilikęs pobūdis" ir t. t. Antrašte „Imperializmas, kaip naujausiasis kapitalizmo etapas" knyga buvo leidyklos „Parus" išspausdinta 1917 metų pradžioje Petrograde.

Atvažiavęs į Rusiją, Leninas parašė knygos pratarmę. 1917 metų viduryje knyga buvo išleista.

Apie knygos „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija" reikšmę žr. „VKP(b) istorija. Trumpasis kursas", 161—164 psl. — *173.*

76 Ši pratarmė pirmą kartą buvo paskelbta antrašte „Imperializmas ir kapitalizmas" žurnalo „Kommunističeskij Internacional" („Komunistų Internacionalas") 18 numeryje, išėjusiame 1921 metų spalio mėnesį. — *177.*

77 *„Nepriklausomoji Vokietijos socialdemokratų partija"* — centristinė partija, sukurta 1917 metų balandžio mėn. Pagrindinę partijos dalį sudarė kautskinė organizacija „Darbo draugija". „Nepriklausomiečiai" skelbė „vienybę" su atvirais socialšovinistais, teisino ir gynė juos, reikalavo atsisakyti nuo klasinės kovos.

1920 metų spalio mėn. Nepriklausomosios socialdemokratų partijos suvažiavime Halėje įvyko skilimas. Žymi jos dalis 1920 metų gruodžio mėn. susijungė su Vokietijos komunistų partija. Dešinieji elementai sukūrė atskirą partiją ir priėmė seną pavadinimą — Nepriklausomoji socialdemokratų partija; ji gyvavo iki 1922 metų. — *181.*

78 *Spartakininkai* — nariai „Spartako" sąjungos, susikūrusios pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu. Karo pradžioje iš Vokietijos kairiųjų socialdemokratų susidarė „Internacionalo" grupė, vadovaujama K. Libknechto, R. Liuksemburg, F. Meringo, K. Cetkin ir kt. Ši grupė taip pat ėmė vadintis „Spartako" sąjunga. Spartakininkai vedė masėse revoliucinę propagandą prieš imperialistinį karą, demaskavo grobikišką Vokietijos imperializmo politiką ir socialdemokratijos vadų išdavikiškumą. Tačiau spartakininkai, Vokietijos kairieji neišsivadavo nuo pusiau menševikinių klaidų svarbiausiais teorijos ir politikos klausimais: vystė pusiau menševikinę imperializmo teoriją, atmetė nacijų apsisprendimo principą jo marksistiniu supratimu (t. y. iki pat atsiskyrimo ir savarankių valstybių sukūrimo), neigė galimumą nacionalinio išsivadavimo karų imperializmo epochoje, nepakankamai vertino revoliucinės partijos vaidmenį, keliaklupsčiavo prieš judėjimo stichiškumą. Vokietijos kairiųjų klaidos kritikuojamos V. I. Lenino veikaluose „Apie Junijaus brošiūrą" (žr. šio tomo 289—303 psl.), „Apie marksizmo karikatūrą ir apie „imperialistinį ekonomizmą"" ir kt. ir J. V. Stalino laiške „Apie kai kuriuos bolševizmo istorijos klausimus" (žr. J. V. Stalinas. Raštai, 13 tomas, Vilnius, 1952, 78—94 psl.). 1917 metais spartakininkai įėjo į centristinę „nepriklausomiečių" partiją, išlaikydami savo organizacinį savarankiškumą. Po 1918 metų lapkričio revoliucijos Vokietijoje spartakininkai nutraukė ryšius su „nepriklausomiečiais" ir tų pačių metų gruodžio mėnesį sukūrė Vokietijos komunistų partiją. — *181.*

79 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XIX t., II d., 1947, 156 psl. — *203.*

80 *Griunderiniai skandalai* vyko akcinių bendrovių steigimo (griunderystė iš vokiško žodžio Gründer — steigėjas) smarkaus augimo laikotarpiu Vokietijoje praeitojo šimtmečio 70-jų metų pradžioje. Griunderystės augimą lydėjo apgavikiškos turtėjusių buržuazinių verteivų machinacijos, pasiutiška spekuliacija žeme ir vertybiniais popieriais biržoje. — *205.*

81 *„Frankfurto Laikraštis"* („Frankfurter Zeitung") — vokiškas buržuazinis laikraštis, buvo leidžiamas Frankfurte prie Maino nuo 1856 metų. — *207.*

82 Leninas turi galvoje G. V. Plechanovą. — *215.*

83 *Prancūzų Panama* — posakis, atsiradęs ryšium su demaskavimu Prancūzijoje 1892—1893 metais milžiniškų piktnaudžiavimų, parsidavėliškumo valstybės politinių veikėjų, valdininkų ir laikraščių, papirktų prancūzų kompanijos Panamos kanalui kasti. — *223.*

84 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai laiškai, 1947, 105 psl. — *269.*

85 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XXIV t., 1931, 529, 530 psl. — *269.*

86 *Spektatorius* — menševikas S. M. Nachimsonas. — *274.*

87 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XIX t., I d., 1939, 126—127 psl. — *275.*

88 *Bokserių sukilimas* — liaudies sukilimas 1900 metais Kinijoje prieš užsienio imperialistų viešpatavimą; pramintas „bokserių" sukilimu pagal pavadinimą vienos iš sukilimą organizavusių Kinijos slaptųjų draugijų — „Didysis kumštis". Sukilimą žiauriai numalšino jungtinis imperialistinių valstybių baudžiamasis korpas, kuriam vadovavo Vokietijos generolas Valderzė. Didelį vaidmenį sutriuškinant sukilimą vaidino vokiškieji, japoniškieji ir angliškieji-amerikoniškieji imperialistai. 1901 metais Kinija buvo priversta pasirašyti vadinamąjį „užbaigiamąjį protokolą", pagal kurį šaliai buvo uždedama milžiniška kontribucija ir Kinija buvo galutinai paverčiama užsienio imperializmo pusiau kolonija. — *280.*

89 *Junijus* — Roza Liuksemburg. — *289.*

90 Leninas turi galvoje visos Vokietijos kairiųjų socialdemokratų konferenciją, įvykusią 1916 metų sausio 1 d. Berlyne K. Libknechto bute. Konferencija priėmė „Internacionalo" grupės tezes, kurias paruošė R. Liuksemburg. — *289.*

91 *„Bremer Bürger-Zeitung"* („Bremeno Piliečių Laikraštis") — dienraštis, Vokietijos socialdemokratų Bremeno grupės organas. Laikraštis ėjo nuo 1890 iki 1919 metų; 1914—1915 metais buvo faktiškai Vokietijos kairiųjų socialdemokratų organas; 1916 metais perėjo į kautskininkų rankas. — *291.*

92 *„Volksfreund"* („Liaudies Draugas") — socialdemokratų dienraštis, įkurtas 1871 metais Braunšveige; 1914—1915 metais buvo faktiškai Vokietijos kairiųjų socialdemokratų organas; 1916 metais perėjo į kautskininkų rankas. — *291.*

93 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai raštai dviem tomais, I t., Vilnius, 1949, 469 psl. — *298.*

94 *„Tezės apie imperializmą ir nacionalinę priespaudą"*, sudarytos laikraščio „Gazeta Robotniča" redakcijos, paskelbtos „Sbornik Social-Demokrata" Nr. 1 1916 metų spalio mėn. — *304.*

95 Šių trijų pažiūrų į Lenkijos nepriklausomybę įvertinimą žr. Lenino straipsnyje „Apie nacijų apsisprendimo teisę" (Raštai, 20 tomas, Vilnius, 1953, 367—425 psl.). — *304.*

96 Leninas turi galvoje 1903 metų diskusiją ryšium su paruošimu RSDDP programos, kuri buvo priimta partijos II suvažiavime (žr. Raštai, 6 tomas, Vilnius, 1951, 1—58, 282—287 ir 409—417 psl.) ir 1913 metų diskusiją tarp bolševikų, iš vienos pusės, ir likvidatorių, trockininkų ir bundininkų — iš kitos, „kultūrinės-nacionalinės autonomijos" klausimu (žr. Raštai, 19 tomas, Vilnius, 1953, 500—506 psl.; 20 tomas, Vilnius, 1953, 1—34, 367—425 psl.; J. V. Stalinas. „Marksizmas ir nacionalinis klausimas", Raštai, 2 tomas, Vilnius, 1948, 278—349 psl.). — *305.*

97 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai raštai dviem tomais, II t., Vilnius, 1950, 22 psl. — *306.*

98 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XI t., II d., 1934, 49—50 psl. — *307.*

99 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, VII t., 1930, 201—220 psl. — *322.*

100 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Raštai, XIII t., I d., 1936, 155 psl. — *325.*

101 *„Lichtstrahlen"* („Šviesos Spinduliai") — mėnesinis žurnalas, Vokietijos kairiųjų socialdemokratų grupės organas, buvo leidžiamas redaguojant J. Borchartui. Žurnalas ėjo nereguliariai 1913—1921 metais Berlyne. — *332.*

102 Turima galvoje R. Liuksemburg straipsnis „Nacionalinis klausimas ir autonomija" žurnalo „Przegląd Socjałdemokratyczny" („Socialdemokratinė Apžvalga") 1908 ir 1909 metų 6, 7, 8—9, 10, 12 ir 14—15 numeriuose. — *332.*

103 *„Frakai"* — dešinysis sparnas Lenkijos socialistų partijos (PPS) — smulkiaburžuazinės nacionalistinės partijos, įsteigtos 1893 metais. Padėjusi savo programos pagrindu kovą už nepriklausomą Lenkiją, PPS varė separatistinę, nacionalistinę propagandą lenkų darbininkų tarpe ir siekė atitraukti juos nuo bendros kovos su rusų darbininkais prieš patvaldystę ir kapitalizmą. Pirmosios Rusijos revoliucijos įtakoje PPS 1906 metais suskilo į dvi frakcijas: PPS „levicą" ir PPS „pravicą" („frakus"). Pasaulinio imperialistinio karo metais (1914—1918) didesnioji „levicos" dalis stojo į internacionalistinę poziciją ir susiartino su Lenkijos socialdemokratų partija. 1918 metų gruodžio mėnesį jos sudarė Lenkijos Komunistų darbininkų partiją.

„Pravica", kurios priešakyje buvo Pilsudskis, tebevarė nacionalšovinizmo politiką. Vėliau iš jos atsikūrė PPS. Susikūrus Lenkijos buržuazinei valstybei 1918 metais, PPS, pasidariusi vyriausybine partija, varė antitarybinę politiką ir rėmė buvusių Lenkijos sudėtyje Vakarų Ukrainos ir Vakarų Baltarusijos tautų pavergimą.

Antrojo pasaulinio karo metu PPS suskilo į dvi grupes. PPS reakcinė-šovinistinė dalis, pasivadinusi VRN („Wolność, równość ir niepodległość" — „Laisvė, lygybė ir nepriklausomybė"), ėmė bendradarbiauti su fašistais. Kita dalis, kuri vadinosi „Lenkijos socialistų darbininkų partija", kartu su Lenkijos darbininkų partija (komunistų) ir nepartiniais lenkų patriotais kovojo už Lenkijos išvadavimą iš fašistinio pavergimo ir už draugiškų ryšių su TSRS užmezgimą. Po antrojo pasaulinio karo PPS įeina į Lenkijos demokratinės respublikos vyriausybinės koalicijos sudėtį. — *332.*

104 Žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai laiškai, 1947, 356—357 psl. — *335.*

105 *K. R.* — Karlas Radekas. — *337.*

106 *„Rečj"* („Kalba") — dienraštis, centrinis kadetų partijos organas; ėjo Peterburge nuo 1906 metų vasario mėn.; uždarytas Karinio-revoliucinio komiteto prie Petrogrado Tarybos 1917 metų spalio 26 d. (lapkričio 8 d.); ėjo kitais pavadinimais iki 1918 metų rugpiūčio mėn. — *337.*

V. I. LENINO

GYVENIMO IR VEIKLOS DATOS

(1915 metų gruodis — 1916 metų liepa)

1915

Gruodis — 1916 metų sausio pabaiga.	Leninas gyvena Berne (Šveicarija).
Gruodžio vidurys.	Leninas praveda socialdemokratų internacionalistų pasitarimą antrosios Tarptautinės socialistų konferencijos paruošimo klausimu.
Gruodžio 29 d. (1916 metų sausio 11 d.).	Leninas siunčia A. M. Gorkiui knygos „Naujieji duomenys apie kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje dėsnius" rankraštį, kad ji būtų išleista Petrograde.
Gruodžio 29 d. — 1916 m. birželio 19 d. (sausio 11 d. — liepos 2 d.).	Leninas dirba, rašydamas knygą „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija" Berno, o paskiau Ciuricho bibliotekose.
Gruodis.	Leninas rašo pratarmę N. Bucharino brošiūrai „Pasaulinis ūkis ir imperializmas". Leninas laiške bolševikų Ženevos sekcijai nurodo, kad atskiroje rezoliucijoje reikia pasmerkti menševikų suklastotus rinkimus į „darbininkų grupes" prie karinių-pramoninių komitetų Petrograde.
1915 m. gruodis — 1917 m. sausis.	Leninas redaguoja RSDDP CO laikraštį „Social-Demokrat".

1916

Sausio 2 (15) d.	Leninas vadovauja Cimervaldo kairiosios biuro posėdžiui, kuriame svarstomas klausimas dėl Olandijos kairiųjų socialdemokratų atstovybės

Biure ir dėl žurnalo „Vorbote" („Pranašautojas") — Cimervaldo kairiosios grupės organo — leidimo.

Sausio 12 (25) d. Leninas vadovauja Cimervaldo kairiosios Biuro posėdžiui, kuriame svarstomos priemonės ryšium su numatomu žurnalo „Vorbote" pirmojo numerio išėjimu.

Po sausio 12 (25) d. Lenino straipsnis „Oportunizmas ir II Internacionalo krachas" skelbiamas žurnalo „Vorbote" 1 numeryje.

Sausio 17 (30) d. Leninas rašo instruktyvinį laišką bolševikų Ciuricho sekcijai apie darbą jaunimo tarpe, ryšium su numatomu Tarptautinio jaunimo organizacijų socialistų biuro sušaukimu.

Sausio 23—26 d. (vasario 5—8 d.). Leninas dalyvauja Internacionalinės socialistų komisijos išplėstinio pasitarimo darbuose Berne, rašo projektą rezoliucijos dėl antrosios Tarptautinės socialistų konferencijos sušaukimo ir dėl atstovavimo šioje konferencijoje sąlygų.

Sausio 26 d. (vasario 8 d.). Leninas pasako kalbą internacionaliniame mitinge Berne klausimu dėl imperialistinio karo ir proletariato uždavinių.

Sausio 28 d. (vasario 10 d.). Leninas rašo laišką „Dėl opozicijos uždavinių Prancūzijoje".

Sausio 28 ar 29 d. (vasario 10 ar 11 d.). Leninas persikelia iš Berno į Ciurichą.

Sausis — vasaris. Leninas rašo tezes tema „Socialistinė revoliucija ir nacijų apsisprendimo teisė". Tezės skelbiamos 1916 metų balandžio mėnesį žurnalo „Vorbote" 2 numeryje.

Vasario 3 (16) d. Leninas siunčia bolševikų užsieninėms sekcijoms informacinį pranešimą apie sausio 23—26 d. (vasario 5—8 d.) įvykusį Internacionalinės socialistų komisijos išplėstinį pasitarimą; duoda direktyvą nedelsiant pradėti mobilizuoti kairiųjų cimervaldininkų jėgas ir pradėti rinkimus į numatomą balandžio mėnesį antrąją Tarptautinę socialistų konferenciją.

Vasario 4 (17) d.	Leninas Ciuriche skaito referatą tema „Du Internacionalai".
Vasario 5 (18) d.	Lenino straipsnis „Ar turi OK ir Čcheidzės frakcija savo liniją?" skelbiamas laikraščio „Social-Demokrat" 50 numeryje.
Vasario 13 (26) d.	Leninas Ciuriche skaito referatą tema „ „Taikos sąlygos" ryšium su nacionaliniu klausimu".
Vasario 16 (29) d.	Lenino straipsniai „Apie taiką be aneksijų ir apie Lenkijos nepriklausomybę, kaip dienos lozungus Rusijoje", „Vilhelmas Kolbas ir Georgijus Plechanovas" skelbiami laikraščio „Social-Demokrat" 51 numeryje.
Vasario 17 d. (kovo 1 d.).	Leninas Ženevoje skaito referatą tema „ „Taikos sąlygos" ryšium su nacionaliniu klausimu".
Vasario 27 d. (kovo 11 d.).	Leninas duoda nurodymą nutraukti žurnalo „Kommunist" leidimą dėl Bucharino — Piatakovo grupės, mėginusios panaudoti žurnalą savo frakciniams tikslams, antipartinės pozicijos ir nužymi „Sbornik Social-Demokrata" leidimą RSDDP CO — laikraščiui „Social-Demokrat" — redaguojant.
Vasaris — kovas.	Leninas rašo „Užsieninių organizacijų komiteto laišką RSDDP sekcijoms".
Vasario pabaiga — kovas.	Leninas rašo „RSDDP Centro Komiteto pasiūlymą 2-jai socialistų konferencijai" (tezes), organizuoja tezių vertimą į vokiečių ir prancūzų kalbas ir išsiuntinėja jas bolševikų užsieninėms sekcijoms ir įvairių šalių kairiesiems internacionalistams. Tezės skelbiamos balandžio 9 (22) d. Tarptautinės socialistų komisijos Berne biuletenio 4 numeryje.
Vasario pabaiga — balandis.	Leninas rašo straipsnį „Skilimas ar puvimas?".
Kovo 6 (19) d.	Leninas laiške A. M. Kolontai į Norvegiją paveda išversti į anglų kalbą ir išleisti Norvegijoje „Internacionalnyj Letučij Listok" Nr. 1 su Cimervaldo kairiosios rezoliucijos ir manifesto projektu ir imtis priemonių jam išplatinti Amerikoje, Anglijoje, Švedijoje, Norvegijoje ir kitose šalyse.

	Leninas siunčia į Norvegiją tezes „Socialistinė revoliucija ir nacijų apsisprendimo teisė", supažindinti su jomis Švedijos ir Norvegijos kairiuosius socialistus.
Kovo 12 (25) d.	Lenino straipsnis „Dėl „taikos programos" " skelbiamas laikraščio „Social-Demokrat" 52 numeryje.
Kovas — birželis.	Leninas savo veikaluose ir laiškuose bolševikams užsienyje demaskuoja Bucharino — Piatakovo grupės antipartines pažiūras pagrindiniais marksizmo teorijos ir taktikos klausimais, smerkia šios grupės dviveidišką elgesį partinio centro atžvilgiu. Leninas taip pat demaskuoja dviveidiškumą Zinovjevo, kuris darbais rėmė Bucharino —Piatakovo grupę.
Balandžio 5 (18) d.	Leninas skaito pranešimą „Apie artimiausius Rusijos socialdemokratijos uždavinius" bendrajame bolševikų Ciuricho sekcijos susirinkime su Lenkijos ir Latvijos socialdemokratais internacionalistais.
Balandžio 11—17 (24—30) d.	Leninas dalyvauja antrosios Tarptautinės socialistų konferencijos Kintalyje darbuose, organizuoja ir sutelkia jos kairįjį sparną, vadovauja komisijai paruošti rezoliucijoms, kritikuojančioms pacifizmą ir Tarptautinio socialistų biuro veiklą, ir siekia, kad jos būtų priimtos.
Ne anksčiau kaip balandžio 16 (29) d.	Leninas sudaro planą straipsnio arba pranešimo apie antrosios Tarptautinės socialistų konferencijos išdavas.
Gegužės 20 d. (birželio 2 d.).	Leninas Ženevoje skaito referatą tema „Dvi srovės tarptautiniame darbininkų judėjime".
Gegužės 31 d. (birželio 13 d.).	Lenino straipsnis „Apie vokiškąjį ir nevokiškąjį šovinizmą" skelbiamas žurnalo „Voprosy Strachovanija" 5 (54) numeryje.
Gegužė — birželis.	Leninas laiškuose Skandinavijos šalių kairiesiems socialdemokratams-internacionalistams duoda vadovaujančius nurodymus neutraliųjų šalių socialistų konferencijai paruošti, nustato kairiųjų atstovų taktiką šioje konferencijoje.
Birželio 19 d. (liepos 2 d.).	Leninas baigia rašyti knygą „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija" ir siunčia rankraštį leidyklai „Parus".

Tarp liepos 4 ir 7 (17 ir 20) d.	Leninas persikelia į kalnų miestelį Fliums (netoli Ciuricho).
Liepos 12 (25) d.	Lenino motinos, M. A. Uljanovos, mirtis Petrograde.
Liepos pirmoji pusė.	Leninas rašo straipsnius „Apie Junijaus brošiūrą" ir „Diskusijos dėl apsisprendimo išdavos", paskelbtus „Sbornik Social-Demokrata" 1 numeryje 1916 m. spalio mėn.

TURINYS

Pratarmė IX

1914—1915 m.

NAUJIEJI DUOMENYS APIE KAPITALIZMO VYSTYMOSI ŽEMDIRBYSTĖJE DĖSNIUS. *I dalis. Kapitalizmas ir žemdirbystė Jungtinėse Amerikos Valstybėse* 1—89

1. Bendras trijų pagrindinių rajonų apibūdinimas. Kolonizuojamieji vakarai ir homstedai 7
2. Pramoninė šiaurė 10
3. Buvę vergvaldiniai pietūs 12
4. Vidutinis fermų dydis. „Kapitalizmo irimas" pietuose 15
5. Kapitalistinis žemdirbystės pobūdis 20
6. Intensyviausios žemdirbystės rajonai 25
7. Mašinos ir samdomasis darbas žemdirbystėje 31
8. Stambieji ūkiai išstumia smulkiuosius. Įdirbtos žemės kiekis 36
9. Tęsinys. Duomenys apie fermų vertę 42
10. Įprastinių ekonominio tyrimo metodų trūkumai. Marksas apie žemdirbystės ypatybes 46
11. Tikslesnis smulkiųjų ir stambiųjų ūkių palyginimas 52
12. Įvairūs ūkių tipai žemdirbystėje 59
13. Kaip mažinamas stambiosios gamybos vykdomas smulkiosios gamybos išstūmimas žemdirbystėje 65
14. Smulkiųjų žemdirbių eksproprijavimas 72
15. Palyginamasis pramonės ir žemdirbystės evoliucijos vaizdas 79
16. Išdavos ir išvados 86

PRATARMĖ N. BUCHARINO BROŠIŪRAI „PASAULINIS ŪKIS IR IMPERIALIZMAS" .... 90—95

OPORTUNIZMAS IR II INTERNACIONALO KRACHAS .... 96—108

I 96
II 99
III 101

1916 m.

NUTARIMO SUŠAUKTI ANTRĄJĄ SOCIALISTŲ KONFERENCIJĄ PROJEKTAS 109

DĖL 1916 m. BALANDŽIO 24 d. KONFERENCIJOS. *Delegacijos pasiūlymas* 110

KALBA INTERNACIONALINIAME MITINGE BERNE 1916 m. VASARIO 8 d. .... 111—114

DĖL OPOZICIJOS UŽDAVINIŲ PRANCŪZIJOJE *(Laiškas draugui Safarovui)* .... 115—119

AR TURI OK IR ČCHEIDZĖS FRAKCIJA SAVO LINIJĄ? .... 120—125

APIE TAIKĄ BE ANEKSIJŲ IR APIE LENKIJOS NEPRIKLAUSOMYBĘ, KAIP DIENOS LOZUNGUS RUSIJOJE .... 126—129

VILHELMAS KOLBAS IR GEORGIJUS PLECHANOVAS .... 130—131

SOCIALISTINĖ REVOLIUCIJA IR NACIJŲ APSISPRENDIMO TEISĖ *(Tezės)* .... 132—145

1. Imperializmas, socializmas ir engiamųjų nacijų išsivadavimas 132
2. Socialistinė revoliucija ir kova už demokratiją 133
3. Apsisprendimo teisės reikšmė ir jos santykis su federacija 135
4. Proletarinis-revoliucinis nacijų apsisprendimo klausimo pastatymas 136
5. Marksizmas ir prudonizmas nacionaliniu klausimu 137
6. Trys šalių tipai nacijų apsisprendimo atžvilgiu 139
7. Socialšovinizmas ir nacijų apsisprendimas 140
8. Konkretūs proletariato uždaviniai artimiausioje ateityje 141
9. Rusijos ir Lenkijos socialdemokratijos ir II Internacionalo pažiūra į apsisprendimą 142

UŽSIENINIŲ ORGANIZACIJŲ KOMITETO LAIŠKAS RSDDP SEKCIJOMS ... 146—149

DĖL „TAIKOS PROGRAMOS" ... 150—156

RSDDP CENTRO KOMITETO PASIŪLYMAS 2-jai SOCIALISTŲ KONFERENCIJAI ... 157—167

SKILIMAS AR PUVIMAS? ... 168—169

APIE VOKIŠKĄJĮ IR NEVOKIŠKĄJĮ ŠOVINIZMĄ ... 170—172

IMPERIALIZMAS, KAIP AUKŠČIAUSIOJI KAPITALIZMO STADIJA. *Populiari apybraiža* ... 173—288

Pratarmė ... 175

Pratarmė prancūziškajam ir vokiškajam leidimams 177

I ... 177

II ... 177

III 179

IV 180

V ... 181

I. Gamybos koncentracija ir monopolijos 184

II. Bankai ir naujasis jų vaidmuo ... 197

III. Finansinis kapitalas ir finansinė oligarchija ... 213

IV. Kapitalo išvežimas ... 226

V. Pasaulio pasidalijimas tarp kapitalistų sąjungų 232

VI. Pasaulio pasidalijimas tarp didžiųjų valstybių 240

VII. Imperializmas, kaip ypatinga kapitalizmo stadija ... 251

VIII. Kapitalizmo parazitizmas ir puvimas ... 261

VIX. Imperializmo kritika 270

X. Istorinė imperializmo vieta 283

APIE JUNIJAUS BROŠIŪRĄ 289—303

DISKUSIJOS DĖL APSISPRENDIMO IŠDAVOS 304—342

1. Socializmas ir nacijų apsisprendimas ... 305
2. Ar „įgyvendinama" demokratija esant imperializmui? ... 309
3. Kas yra aneksija? 311
4. Už aneksijas ar prieš aneksijas? ... 314
5. Kodėl socialdemokratija yra prieš aneksijas? 318

6. Ar galima šiuo klausimu priešpastatyti kolonijas „Europai"? 320
7. Marksizmas ar prudonizmas? 322
8. Atskira ir bendra Olandijos ir Lenkijos socialdemokratų internacionalistų pozicijoje 330
9. Engelso laiškas Kautskiui 334
10. 1916 metų sukilimas Airijoje 336
11. Pabaiga 340

Pastabos 343—361

V. I. Lenino gyvenimo ir veiklos datos 363—369

ILIUSTRACIJOS

Viršelis V. I. Lenino knygos „Naujieji duomenys apie kapitalizmo vystymosi žemdirbystėje dėsnius. I dalis. Kapitalizmas ir žemdirbystė Jungt. Amerikos Valstybėse". — 1917 m. 3

V. I. Lenino rankraščio „RSDDP Centro Komiteto pasiūlymas 2-jai socialistų konferencijai" pirmasis puslapis. — 1916 m. vasaris — kovas 159

V. I. Lenino knygos „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija" viršelis. — 1917 m. 174—175

V. I. Lenino rankraščio „Imperializmas, kaip aukščiausioji kapitalizmo stadija" pirmasis puslapis. — 1916 m. sausis — birželis 182—183

Leidinio Nr. 2157.
Tiražas 25.000 (1—15.000) egz.
Pasirašyta spausdinti 1953.XII.7.
24 spaudos lankai.
Užsakymo Nr. 355.
Kaina 6 rb. 50 kp.

*

Spaudė valst. K. Poželos v. sp. Kaune.